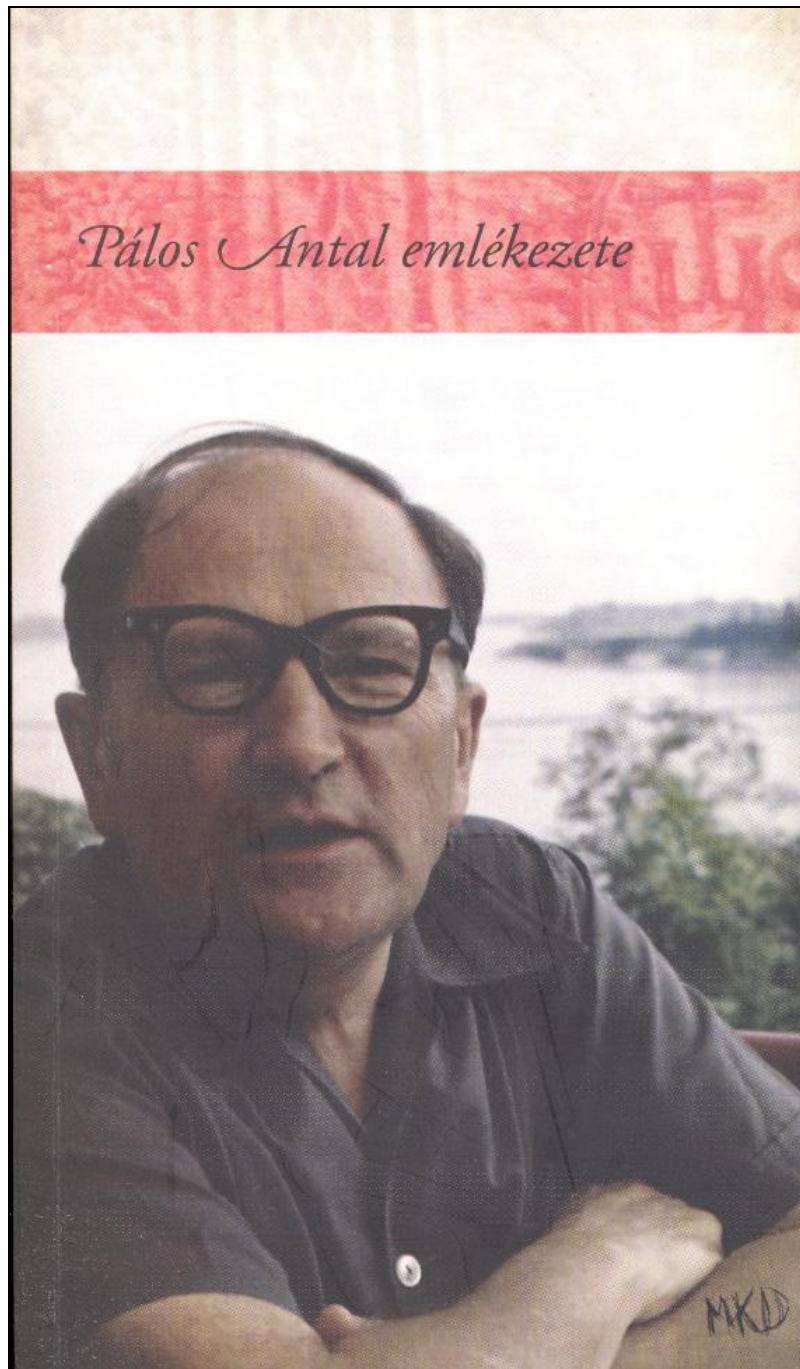

Szabó Ferenc – Lázár Kovács Ákos (szerk.) Pálos Antal emlékezete

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

**Szabó Ferenc – Lázár Kovács Ákos (szerk.)
Pálos Antal emlékezete**

Lektorálták
Gyorgyovich Miklós
Nemeshegyi Péter S.J.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 2009-ben jelent meg a Szent István Társulat kiadásában az ISBN 978 963 277 128 1 azonosítóval. Az elektronikus változat Szabó Ferenc S.J. engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a jezsuita rendé.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Pálos Antal SJ emlékezete.....	4
Pálos (Paleszter) Antal életrajza.....	8
B. Petőfi Ágnes: Pálos Antal életútja.....	9
Lázár Kovács Ákos: Beszélgetések Pálos Antallal 1996 és 1999 között.....	36
Bánkuti Gábor: A túlélés alternatívái. A jezsuita rend és az ÁVH 1953–1956.....	54
Ádám János SJ: Pálos Antal SJ „Az őrtorony lakója”.....	79
A Pálos Antal által fogalmazott MKPK-levéltervezet a szerzetesrendek elhurcolásának 50. évfordulójára.....	85
P. Pálos Antal homiliája 2000. pünkösd vasárnapján Budapesten a Jézus Szíve-templomban.....	91
P. Pálos Antal SJ prédikációja (Dobogókő, 2001. augusztus 7.).....	94
Lázár Kovács Ákos: A pálos-szinopszis.....	99
Szabó Ferenc SJ: Emlékeim Pálos atyáról.....	103
Kuklay Antal: Az emkádéizmus jegyében.....	113
Bikfalvi Géza: Egy vasárnapi látogató emlékei Pálos atyáról.....	115
Fényképek.....	125

Pálos Antal SJ emlékezete

„Boldogok vagytok, ha miattam szidalmaznak és üldöznek titeket és hazudozva minden rosszat fognak rátok. Örvendjete és ujjongjatek: nagy lesz jutalmatok a mennyben. Hiszen így üldözték előttetek a prófétákat is.” (Mt 5,11-12)

Jézus szavai beteljesedtek a keresztény századok során: Szent István első vértanútól kezdve, aki megfeszített Uráért adta életét, egészen a barbár XX. század totalitarizmusainak áldozataiig. II. János Pál pápa, amikor meghirdette a 2000. év Nagy Jubileumát (1998. nov. 29.), bullája 13. pontjában emlékeztetett a század vértanúira:

„Maradandó, de mindig nagyon beszédes jel a keresztény szeretet igazsága mellett a vértanúk emlékezete. Tanúságtételüket nem szabad elfelejteni. Ők azok, akik az evangéliumot hirdették, amikor szeretetből odaadták életüket. A vértanúk, főként napjainkban, annak a nagyobb szeretetnek a jelei, mely minden más értéket magában foglal. [...] A Krisztus születése óta eltelt 2000 évre is állandóan rányomja bélyegét a vértanúk tanúságtétele. Előző, immár végéhez közeledő évszázadunk elsősorban a nemzetiszocializmus, a kommunizmus, a faj- és népiirtás következményeként megszámlálhatatlan vértanút adott. Mindenféle társadalmi rétegből származó emberek szenvedtek a hitükért, amikor életükkel fizettek Krisztushoz és az Egyházhoz ragaszkodásukért, vagy bátran vállalták a hosszú évekig tartó fogságot és kirekesztettséget, de nem hajoltak meg olyan ideológia előtt, mely a kormányzásban kegyetlen diktatúrává vált.”

A vértanúk seregéhez tartoznak nemcsak azok, akik életüket adták Krisztusért, hanem azok is, akik – mint a pápa írja – Krisztushoz és egyházához való hűségükért „bátran vállaltak hosszú évekig tartó fogságot és kirekesztettséget”. A kommunista évtizedekben számos magyar jezsuita és más szerzetes, világi pap és hívő szenvedett üldöztetést, testi és pszichológiai kínzást, hosszú börtönbüntetést. Az üldözött és bebörtönzött jezsuiták közé tartozott Pálos Antal (1914–2005), akinek szép élet-tanúságtételét az itt közölt interjúk és emlékezések megelevenítik.

* * *

Két évvel halála előtt, 2003. június 21-én hálaadó szentmisét mutatott be a budapesti Jézus Szíve-templomban. Megtaláltuk homíliája vázlatát. Ebből ragadunk ki néhány nagyon személyes feljegyzést. A jezsuita rendbe lépése óta eltelt 70 év „csupa boldogságáért” ad hálát. „Pedig nem volt unalmas... ’Spectaculum facti sumus’. Megtapasztaltam és vallom Jónással: ’Te vagy, Uram, ki fordítasz rosszat jóra, / minden gonosznak elváltoztatója.’ Az emberszívek tárultak felém, mint tulipántenger: édesanyám, majd rendtársaim: P. Bangha vezetett be minket a szerzetesi életbe, P. Kovács Jenő volt szóciusunk és P. Hemm novíciusmesterünk. 260 rendtársammal volt személyes kapcsolat. Elmondhatatlan szeretetet kaptam. Olyan emberek életvitelét, felfogását ismerhettem meg, mint P. Reisz, Mócsy, Kerkai, Kardas, Elsasser, Müller, Petruch, Kaszap István és Hunya Dániel. Milyen erőt adott nekem a fiatalok hűsége 1950 és 54 között. Emberileg alig volt remény, hogy tisztességes körülmények között élhetik Istennek adott életüket. Mégis mindent vállalva kitartottak. Látni, tudni kellett nekik, hogy mi vár rájuk, ha ragaszkodnak hivatásukhoz. 1948-tól kezdve egyre több rendtársunk tapasztalta meg pártunk és államunk emberszerető gondoskodását ... és mégis hűségesek maradtak. Jó korán, már 1951 májusában kézbesítették nekem a behívót a börtönbe, mikor kézbesítették provinciálisi kinevezésemet. Nyugodt voltam: nem szántak nekem politikai szereplést, – akkor beszerveztek volna ügynöknek,

ahogy ez szokás volt. Hanem három év után börtönbe zártak, és megkezdődött életem leggondtalanabb szakasza. Hát persze. Mindenem megvolt: koszt, lakás, fűtés, mosás, világítás stb. Szerzetes vagyok: a fogadalmak megtartása ott milyen egyszerű volt! Ott találkozhattam a magyar egyház kiválóságaival. Pálosok, bencések, piaristák, Szúnyogh atya, Kovács Arisztid. Legkiválóbb rendtársaim: Csávossy, Kerkai Jenő, Tamás János, Süle atya. Regnumiak: Werner Alajos, Emődi Laci... Endrédi apát úr. Milyen fájdalmas, hogy lassan teljesen egyedül maradok. Lénárd Ödön, Váczi Jenő, Faddy Otmár ... Hogy semmi gondom ne legyen, intézkedtek (ti. az államiak), hogy szociális otthonban és csak fizikai munkásként helyezkedhetem el. El voltam tiltva minden papi működéstől. De azért csak Budapesten közel 30 helyen miséztem, szerte az országban legalább 25 helyen tartottam lelkigyakorlatokat ... Mindenkor élvezhettem rendtársaim nagy szeretetét...”

Az idézett vázlatban még ez áll: „egy ontológiai pártot alapítottam, az MKD-t.” A szétszórásban ismertük, idéztük „Karcsi bácsi” jelmondatát: MEG KELL DÖGLENI!

A szétszórásban nekünk, fiatal rendtársaknak írt körleveleiben szívesen hivatkozott a régi latin szabálykönyv végén közölt összefoglalóra, amelyet P. Ribadeneirának tulajdonítanak, és amely a Rendalkotmány első kiadása élén olvasható: *Summa et Scopus nostrarum constitutionum*. Ez a szöveg idézi Szent Pál 2. korintusi levelének 6. fejezetéből az apostol viszontagságos, szenvedéssel teli életére vonatkozó verseket (4–9). Nem jellemezhetnénk Pálos Antal életét és lelkiségét találóbban, mint ezzel a „summázással” (vö. *Rostában*, 16. 1952. szeptember 27.: „Erőforrásaink a szétszórásban”):

„Mit tegyünk hát az új környezetben, az új feladatokkal szemben, hogy meg ne károsodjunk? – Amint ez kötelességünk nyájasságban, *'Isten szolgálóiként viselkedjünk fáradtságban, virrasztásban, böjtölésben, tisztaságban, tudásban, béketűrésben, Szentlélekben, nem színlelt szeretetben, igazság igéjében, dicsőségben és becstelenségben, gyalázatban és jó hírnévben, jó és balsorsban'*; hatalmas léptekkel igyekezzünk az égi haza felé, és másokat is minden lehető módon oda tereljünk.”

* * *

Pálos Antal nem írt vaskos könyveket – életének menete (*A Szív szerkesztése*, a szétszórt magyar jezsuitákról való gondoskodás a tartományfőnöki feladatokkal, majd a börtönévek) nem tették lehetővé az irodalmi, tudományos alkotást, de igen értékes szellemi örökséget hagyott ránk, amelyet három könyvben rögzített. A *Viharon, vérszen át* című visszaemlékezéseiben leírta a magyar rendtartomány hősies korszakát, az 50-es évek első felének viharos eseményeit, amikor az ÁVO sorra tartóztatta le a jezsuita előljárókat és más jezsuitákat, más szerzeteseket, és Páter Pálos mint tartományfőnök, minden nehézség ellenére igyekezett biztosítani a fiatal rendtagok szellemi-lelki kiképzését, ugyanakkor gondoskodott az idősebb atyákról és testvérekről. *Rostában* címmel gyűjtöttük össze az 1951 és 1956 közötti buzdításait, körleveleit, amelyek részben minden rendtaghoz, részben a fiatalokhoz szóltak. Előszavában írja: „A szerzetesrendek és a szerzetesek túlnyomó többsége ellenállt minden olyan törekvésnek, mely őket a szerzetes életforma *belső* feladására akarta kényszeríteni.” Felelőssége súlyát érezve írta a szóban forgó 34 levelet, hogy lelkileg segítse a rendtagokat a hivatásukban való hűségre. A szolgáló szándék vezette, „alázatos hálával köszönte meg az Isteni Jóságnak, hogy őt erre a szolgálatra meghívta, és ezt a szolgálatot, ha nem is mindig bölcsen és okosan, de egész szívével-lelkével, teljes jóakarattal három és fél éven át végig folytathatta.”

Az 1950 májusában hozott határozatot a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának rendelete szeptemberben legalizálta, 23 férfi és 40 női szerzetescsalád összes intézményét gyakorlatilag megszüntették, a magyar jezsuiták is – rövidebb-hosszabb ideig tartó kényszertartózkodás után – hontalanná és „illegálissá” váltak. A 40 rendi növendék előbb

szemináriumokban tanult, majd egyesek egyetemre kerültek, mások különféle fizikai vagy egyéb munkát végeztek, közben pedig tanultak. Később még a börtönben is megszervezték a főiskolai tanulmányok folytatását.

P. Pálost 1954 nyarán letartóztatták, és az 56-os forradalom utáni rövid szabadsága után újra börtönbe került. Összesen 104 hónapot töltött fogházban 1963 májusáig.

Börtönélményeit, kálváriáját 23 stációban vázolta az *Üldözött jezsuiták vallomásai* című kötetben. Mint sok rendtársa és számos más szerzetes és pap, a börtönéveket „kegyelmi időszaknak” tartotta, hiszen osztozhatott Krisztus sorsában, akinek zászlaja alá elszegődött.

Sokszor hallottuk börtönviselt atyáktól, Péter Pálostól is, miként mutatták be a szentmisét a fogházban, miként apostolkodtak. Egyesek versekben örökítették meg élményeiket, elmélkedéseiket, mint Péter Csávossy Elemér vagy a piarista Lénárd Ödön. Amikor 1963. május közepén kiszabadult a váci börtönből, Péter Pálos a piaristák budapesti rendházában, a Szent Ignác-oltárnál hálaadó szentmisét mutatott be a „104 hónap minden öröméért és megpróbáltatásáért”.

Pálos Antal is többször elmondta börtönélményeit, az említett köteteken túl is, interjúkban, cikkekben, de keveset beszélt ifjúkoráról, hivatása történetéről. Ezért elsőnek közöljük az IGEN folyóiratban sorozatként megjelent interjút, amelyet az akkori főszerkesztő, *B. Petőfi Ágnes* készített vele.

Ezután következik *Bánkuti Gábor* tanár, történész összeállítása, készülő disszertációjának Pálos Antalra vonatkozó részéből. Témája: *Jezsuiták elleni koncepciók pere 1948–1965*. (Témavezető: Gyarmati György.) Pálos Antal és a „csoportvezetők” pere azért érdekes, mert bemutatja Péter Pálos vallomásainak „visszaját”, tehát azt, hogy miként látták a pártállam ávósai a Rend működését, különösen is Pálos, volt tartományfőnök szerepét. A felhasznált irodalomból láthatjuk, Bánkuti Gábor jól ismeri az eddig megjelent dokumentációkat, de hozzáadja saját kutatásainak eredményeit is.

Ádám János SJ, volt tartományfőnök bevezetésével közzétesszük azt a tervezetet, melyet Pálos Antallal együtt fogalmazott meg egy esetleges püspökkari körlevél számára a szerzetesek elhurcolásának 50. évfordulójára. Egy rövid körlevél ugyan megjelent, de semmi kritikus hang nem került bele a tervezett szövegből. Pedig ma már számos dokumentum tanúsítja a körlevéltervezet megalapozottságát (Lásd pl. Balogh Margit: *Mindszenty József*, 2002, 206–222.) Rákosi Mátyás Moszkva irányítása alatt már 1948 elején elhatározta az egyház felszámolását. Mindszenty József bíboros letartóztatása és elítélése világszerte felháborodást keltett. XII. Pius erélyesen elítélte az egyházat ért súlyos jogsértést az 1949. febr. 14-i rendkívüli konzisztóriumon; de a magyar püspökök hallgattak, annak ellenére, hogy Mócsy Imre tudomásukra hozta Tardini bíboros államtitkár üzenetét: „Mondja meg a püspököknek, hogy nekik is tiltakozniuk kell.” Czapikék tárgyalási kísérlete megbukott, a hierarchia behódolt a pártállamnak, megszervezték a békepapi mozgalmat, államosították a katolikus iskolákat, 1950-ben szétszórták a szerzeteseket, betiltották apostoli tevékenységüket stb. Az egymást követő koncepciók pere, szerzetesek és papok elítélése és bebörtönzése közben A. Casaroli, az Ostpolitik vezetője folytatta az alkudozást a pártállam képviselőivel – kevés eredménnyel. A „türelem vértanúságát” gyakorolva (vö: *Emlékiratait*) felelte a valódi vértanúkat. A magyar püspökök később sem követték meg a sokat szenvedett szerzeteseket mulasztásaikért. Erthető a hosszú börtönfogságot elszenvedő Pálos Antal tapintatos keserősége, kemény kritikája.

A kötetben olvasható Péter Pálos homíliája, amely 2000 pünkösdi vasárnapján hangzott el a budapesti Jézus Szíve-templomban.

Közzétesszük Pálos Antalnak a jezsuita találkozó alkalmával 2001. augusztus 7-én Dobogókőn elmondott beszédét is. Ez a „végrendeletnek” is beillő prédikáció összefoglalja Pálos atya késői véleményét a világegyház és a Jézus Társasága, a magyar egyház és az éledő magyar rendtartomány helyzetéről és a jövő távlatairól.

Lázár Kovács Ákos másfél évtizeden át többé-kevésbé heti rendszerességgel látogatta a piliscsabai szociális otthonban, a megváltós nővéreknél, akik „anyai” szeretettel gondozták. Lázár Kovács is elmondja személyes élményeit, valamint kötetünkben teszi közzé teljes terjedelmében a Pálossal folytatott, magnóra rögzített beszélgetéseit – a magyar valóságról, az írástudók árulásáról, Mindszenty bíboros szerepéről, majd az elítélése utáni magyar egyház helyzetéről, a püspökök egy részének behódolásáról, a békepapságról...

Pálos atyát 1948-tól ismerte *Szabó Ferenc*, akinek hivatása kibontakozásában és pályája kísérésében fontos „atyai” szerepet játszott. Szabó Ferenc SJ emlékeit felidézve és gazdag levelezésüket felhasználva mintegy ’belső arcélét’ mutatja meg a sokat szenvedett, a jezsuita rendhez és a magyar rendtartományhoz, a katolikus egyházhoz mindvégig hűséges szerzetesnek. A szétszórátás éveiben mint tartományfőnök, majd szabadulása után piliscsabai remeteségéből is figyelemmel kísérte a világegyház és a Jézus Társasága, valamint a magyar egyházi valóság alakulását, a rendtartomány újjáéledését (1989/90). Élénk érdeklődése és sok baráti kapcsolata szinte feledtette vele egyre fokozódó fizikai leépülését. Egészséges szelleme, erkölcsi tisztánlátása mindvégig friss, világos maradt, humorát halála pillanatáig megőrizte.

Következik még két vallomás: Börtöntársa, *Kuklay Antal* és egy „vasárnapi látogató”, *Bikfalvi Géza* emlékezése.

* * *

Véleményünk szerint az általa írt kötetek jelenléténél fontosabb Pálos Antal máig ható szellemi és erkölcsi jelenléte mind a magyar egyháziak, papok, szerzetesek, mind az őt ismerő laikusok köreiből. Erkölcsi zseni volt: szellemi munkája, látszólagos külső tehetetlensége, a börtönélet és következményeinek kiengesztelődött elviselése, nem szűnő imádsága az üldözések alatt roskadozó magyar egyház szellemi kincsestárának egyik soha el nem múló elemeként áll előttünk. A totalitárius rendszerben számos pap, szerzetes, laikus került olyan helyzetbe, hogy pályájuk nem juthatott túl a mellőzés, az üldözés árnyékának elviselésén. Hogy az ’elviselés’ látszólagos tehetetlenségéből mindannyiunk számára gyümölcsöző élet fakadt, épp azt jelzi, hogy a Pálos-féle meghurcoltak (Mindszenty, Lénárd, Endrédi és a többi névtelen ezrek) erkölcsi zsenialitása nélkül nem lehetne szellemi-lelki „teljesítményekről” beszélni hazánkban. Az ő és Mesterük végsőkig következetes és irgalmasan szerető helytállásán alapul minden keresztényként kimondott szavunk, megcselekedett mozdulatunk. Hálával tartozunk tehát nekik mint a tiszta vízért, amelyet szomjasan megihatunk, vagy a levegőért, amely a hegy tetejére érve átjárja tudónket.

Budapest, 2009 pünkösdjén

A szerkesztők

Pálos (Paleszter) Antal életrajza

Születése: 1914. augusztus 24. Bükkösd (Baranya megye)
Belépése a jezsuita rendbe: 1933. augusztus 19.
1933–1935. Bp. Zugliget: noviciátus.
1936. Uo.: retorika.
1937–1939. Budapest: filozófia.
1940. nevelő a kalocsai jezsuita kollégiumban.
1941–1944. Szeged Kollégium: teológia.
1943. június 25. Pappá szentelték.
1945–46. Budapest: „A Szív” és „Katolikus Missziók” szerkesztőségében.
1947. Bp. Zugliget: harmadik probáció.
1948–49. Budapest: „A Szív” szerkesztősége, lelkipásztor.
1950. Pécs: a Pius rendház előjárója, innen Mezőkövesdre deportálva.
1950. Budapest: „A Szív” társszerkesztője.
1951–1954. tartományfőnök.
1954–1956. Börtönben.
1956–1957. Budapest.
1957–1963. Börtönben.
1963–2003. Piliscsaba: a megváltós nővérek öregotthona.
1963–1991. Mindenés, alkalmi lelkipásztor, a nővérek lelki vezetője.
1978. április 22. Utolsó ünnepélyes fogadalom.
1991-től az „Anima Una” és „A Szív” szerkesztője.
1993–1996. „A Szív” és a „Távlatok” cenzora.
1994–2003. Lelkipásztor.
†t2005. február 3. Pilisvörösvár.
Temetése: 2005. február 25-én a Kerepesi temetőben.

B. Petőfi Ágnes: Pálos Antal életútja

A beszélgetést 1997 januárja és júliusa között készítette B. Petőfi Ágnes, az IGEN folyóirat akkori főszerkesztője

I. AZ UTOLSÓ HELYRE KELLETT ÁLLNOM

Pécs környékére, így szülőföldemre, Bükkösdre is, III. Károly és Mária Terézia svábokat telepített, mivel az itt lévő birtokok a törökidő után elnéptelenedtek. Az én őseim felerészt közülük származtak. Apai nagyanyám azonban magyar volt, Szemes Örsének hívták. Nem ismertem őt, de láttam az aláírását azokon a váltókon, amelyeket nagyapám csinált. Nagyapám roppant nagyívó volt, és mindent el is ivott volna, de mivel 10–12 holdnyi földjüket közösen örökölték, csak a fele mehetett le a torkán, nagyanyám részéhez nem nyúlhatott. Egyébként Örzse nagyanyám cselédlány volt a szomszédos pusztán, úgy ismerkedtek meg nagyapámmal, hogy Szemes Örzse szülei és nagyapámék közös részaratást vállaltak. Amikor én születtem – az első világháború első évében –, a közösség fele már teljesen magyar volt. Két olyan plébános működött ezen a területen, akik tudatosan magyarosították az idetelepülőket: a plébánia mellé egyházi iskolát létesítettek, ahová olyan tanítókat vettek föl, akik komolyan vették a magyar nyelvet. Az én időmben már csak karácsony, húsvét és pünkösd másnapján volt német mise.

Kis parasztyerek voltam, ebben a közösségben is a legszegényebb réteghez tartozó. Falunkban három réteg volt: a zsellérek legfőljebb egy házhelyet, esetleg kis szőlőcskét birtokoltak, a középparasztoknak lehetett 8–12 hold földje, a nagyparasztoknak ennek a duplája. A mi birtokunk 10 holddal a középben valahol. Ennél többje nyolc-tíz gazdának volt a faluban. 1915-ben édesapámat behívták frontszolgálatra, 1916 januárjában meg is halt az olasz fronton. Édesanyám itt maradt négy gyerekkel. Huszonnyolc éves volt, nagyobbik bátyám pedig tizenhárom; vele vezette az egész gazdaságot. A családfenntartót nélkülöző családokhoz orosz foglyokat osztottak ki munkára: édesanyám ezt nem volt hajlandó vállalni, mondván; mit keres egy fiatalasszony mellett egy idegen férfi? A helyzetet az is nehezítette, hogy 19-ben megszálltak minket a szerbek. Mi voltunk a határ. A földterület a falu északi részén volt. Aki szántani akart, határátlépéssel mehetett a saját földjére. A szerbek az égvilágon mindent elloptak. A szerb hadsereg olyan tákolmány volt, ahol a hadvezetés azzal számolt, hogy a katonák majd esznek, amit találnak. El is vitték éjjelente a disznót, a baromfit. A mai világ el sem tudja képzelni, milyen nyomorúság volt akkor, de éhezni azért nem éhezünk.

1923-ban a szerbeknek át kellett adni ezt a területet. Gyermekkorom talán legmaradandóbb élménye, amint jönnek a magyar katonák, és a plébános fogadja őket: életemben ekkor láttam először cilindert. Ezután kezdtünk nagy magyarok lenni: erős irredentizmusban neveltek bennünket, az iskolában mindennap elmondtuk: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek Magyarország feltámadásában”. Az iskola egyébként katolikus volt, mivel négy zsidó család kivételével mindenki katolikus volt a faluban.

Akkoriban boldog voltam. Nagyon szép, változatos vidék volt a miénk. Völgyben feküdt, észak felé zárt, csak a vonat tudott kibújni, dél felé viszont nyitott, erdővel, mezővel: mi kell még egy gyermeknek? Bandáztunk, madarat fogtunk és őriztük a Gödör utat, mégpedig lándzsával. Balázs Feri, a vezér azzal a feltétellel vett fel a bandába, ha megszúrom az ujjam, és saját véremmel vérezem be a lándzsa hegyét. Hatalmas küzdelmet vívtam magammal, míg meg mertem tenni. Jól megvoltam a társaimmal, nemigen vágyakoztam a középiskolába. Az igaz, hogy abban az osztatlan iskolában, amibe jártam, még nálam is butábbak voltak a

gyerekek. Ehhez hozzá kell tennem, hogy nálunk az életvitel, a viselkedéskultúra, de az étkezés is más volt, mint a környezetünkben, mivel édesanyám rögtön a hat elemi kijárása után elment szolgálni egy zsidó kereskedőhöz, és mint zsellérlány, megtanulta a falusihoz képest emelkedettebb életvitelt. Sokkal jobban tudott főzni, mint általában a falusi asszonyok, és szebben is terített: nálunk nem lehetett csak úgy odaülni az asztalhoz. Édesanyánk ránk szólt, hogy tessék rendesen ülni, evőeszközt használni. Így én kiemelkedtem a társaim közül, meg azért is, mert nagyon szerettem olvasni. A tanító, a plébános, azt duruzsolta anyám fülébe, hogy ezt a gyereket nem lehet veszni hagyni, tanítani kéne. Azt, hogy okos vagyok, akkor mondták rólam utoljára. Már a középiskolában sem hallottam ezt a jelzőt magammal kapcsolatban, a jezsuiták pedig végképp nem mondták.

Édesanyám megijedt, hogy fogja ezt a család anyagilag bírni, de nagyanyám is féltett, hiszen kis, hitvány gyerek voltam, akiről születésekor megállapították a szomszédasszonyok, hogy nem fogja megérni a reggelt. Hál' Istennek, nem bizonyultak jó jósoknak, de az bizonyos, bárhol sorakozóra került sor, tudtam; nekem az utolsó helyre kell állni. Ez különösebben nem izgatott, ilyennek is kell lennie valakinek. A falu nem lelkesedett a továbbtanulásomért, felkeresték édesanyámat; ne engedje, ő nem fogja bírni anyagilag, én meg szellemileg. Meg fognak buktatni, különben is, a paraszt ott is bűdös. De édesanyám elhatározta, bead, akármi lesz is. Így lettem a pécsi cisztereknél bejáró gimnazista: otthon laktam és étkeztem, ami nem került külön pénzbe. A bejárás roppant vidám dolog volt: az ember nem nagyon tanult otthon, mondván, majd a vonaton. Persze erre soha nem került sor, mert meg kellett beszélni a focieredményeket, sokan olvastunk indiánregényeket, és hogy Nick Carter érdekesebb, mint a fizika, azt mindenki beláthatja.

A ciszterek korrektek voltak, igazságosak, semmiféle kivételezést nem tapasztaltam, pedig a városi előkelőség gimnáziuma volt az övéké. A jezsuita gimnázium inkább demokrata volt, oda mentek a szegények, én azért nem mehettem oda, mert messze volt az állomástól. A középiskolában már nem sikerült kitűnőnek lennem, közepes volt a bizonyítványom. Amikor első év végén 1926. június 29-én hazamentem (akkoriban mindig Péter-Pálkor adták ki a bizonyítványt), az állomáson 15–20 ember várt, az esküdtek közül is többen, hogy meglássák, hogy hogyan buktattak meg... Vakációban elég sokat tudtam otthon segíteni, könnyebb munkát: szőlőt kötözni, hagymát válogatni, de nem nagyon szerettem ezt, inkább olvasni szerettem. Édesanyám neheztelt is érte: – Lusta alak vagy – mondogatta. Úgy második koromban fölhívta valaki a figyelmemet arra, hogy lehet kölcsön könyvet kivenni az egyetem könyvtárából, így olvastam el az összes Jókait. Nagyon szerettem Mikszáthot és Gárdonyit is. Emlékszem, olyan beleérzéssel olvastam az És mégis mozog a Föld-et, hogy tele volt a szemem könnyel, amikor édesanyám rám talált a szalmakazal tövében, úgy sirattam a főhöst, akiben Jókai Kisfaludy Károlyt örökíti meg.

A középiskola folyamán azt vártam, valami tisztuljon ki bennem: hogyan próbáljam az életemet megoldani. Alsóban még nem nagyon gondolkodtam ezen, de aztán fölsőben az osztálytársaim közül hárman vagy négyen is elmentek a kisszemináriumba, ahol olyan középiskolások voltak, akik úgy gondolták, papok lesznek. Ezek közül kettő is kinézte belőlem – pedig nem voltam valami jámbor – hogy én is odamehetnék. Csábítottak, hogy akkor nem kéne vonaton járnom, és csak egy csekélyke hozzájárulást kéne fizetni. Idegenkedtem az ötlettől, féltettem a szabadságomat. Anyámnak nem is igen akartam beszélni róla. Érdekes módon, végül ő vetette fel az ötletet. Elég sokat voltunk együtt. Nővérem férjhez ment, idősebb bátyám meghalt, az ifjabb pedig soha nem volt otthon szombat-vasárnap. Elment a lányokhoz – akkor ezt így mondták – a maga bandájával. Összejöttek egy-egy családnál, harmonikáztak, beszélgettek, szórakoztak, mi pedig kettesben maradtunk édesanyámmal. Verseket olvastunk – szerettük a verseket – és beszélgettünk. Egyszer megkérdezte, mi lesz velem gimnázium után. Azt válaszoltam: erre még nem is gondoltam. Mire ő: „Én azt hiszem, te mégiscsak pap leszel, néhány év múlva kapsz egy

plébániát, a bátyád addig megnősül, én pedig veled megyek, takarítok, főzök neked, vigyázok rád.” Mondhatom, engem ez a gondolat nem lelkesített, de ettől az időtől kezdve próbáltam szorosabb kapcsolatot létesíteni azokkal az osztálytársaimmal, akik kisszeminaristák voltak. A döntő azonban egy barátság volt, amely egy olyan fiúval alakult ki, aki szintén bejáró volt, és két megállóval később szállt fel a vonatra, mint én. Hallatlanul temperamentumos, energikus valaki volt, Torma Kálmánnak hívták.

Később kiderült, ő is hadiárva, azzal a különbséggel, hogy az ő édesapja a fronton kapott fejlődéssel hazajött, és itthon halt meg. Édesanyjával és nagymamájával lakott, akinek volt egy kis birtoka, abból éltek. Az ő határozottsága rendkívül imponált nekem, többször meg is látogattam őt nagymamájánál Kővágószőlősen. Szóba került az is: mi lesz velünk érettségi után. Azt mondta, ő már döntött, elmegy jezsuitának. Azt is mondta, addig nem nyugszik, amíg én is meg nem ismerem őket, mert ők más papok, mint a többi. Egy alkalommal el is mentem a jezsuiták templomába – még most is emlékszem, pedig régen történt –, páter Polonyi prédikált, méghozzá szörnyűségeket. Azt mondta: „hiába ostorozod magadat úgy, hogy a hátadon kifehérlik a csontod, az nem ér semmit, ha nincs benned szeretet”. Egy szó mint száz, én is a hatásuk alá kerültem, és már csak egy feladat volt, közölni édesanyámmal, hogy a plébániáról szőtt álma meghiúsult. Egyre többször mentem el Kálmán barátommal a jezsuitákhoz, és hetedikos koromban elmentünk és jelentkezünk a rektornál.

1932 végére tehát a hivatásra vonatkozó várakozásomat „ad acta” tehettem, mert azelőtt a jezsuitákról nem túl hízelgő kép élt bennem: túl szigorúnak, merevnek tartottam őket, persze ehhez hozzájárult az is, hogy a történelemtanárom, amikor a jezsuitákhoz értünk, kicsit vágta őket. Ennek az a háttere, hogy a ciszterek nagyon nem szerették, hogy Pécssett létrejött a jezsuita gimnázium, mert ez óhatatlanul is rivalizáláshoz vezetett, arról nem is beszélve, hogy volt sok olyan város, ahol egyáltalán nem volt egyházi iskola. Persze ennek is megvan a magyarázata: a jezsuita gimnáziumot Zichy pécsi püspök – később kalocsai érsek – a saját vagyonából létesítette. Ő Ausztriában jezsuita gimnáziumba járt, rendkívül hálás volt a rendnek, és úgy akarta a háláját leróni, hogy egyházmegyéjében jezsuita gimnáziumot indít. Emlékszem, alig volt kapcsolat a két gimnázium között. Volt olyan ciszterci tanárom, aki nem is akart ajánlást írni a jezsuitákhoz, mondván: ha már szerzetes tanár akarok lenni, miért nem megyek inkább az ő rendjükbe? Végül Kis Albin igazgatótól kaptam meg a szükséges ajánlást, aki Innsbruckban doktorált, és jól ismerte a jezsuitákat. Mondta is, szívesen ajánl, mert meg van győződve arról, hogy ott nagyon boldog leszek.

Aztán közvetlenül az érettségi után a jezsuita rendházban négy atya vallatott meghatározott kérdésekről, amelyek családi és társadalmi helyzetemre, hit és érzelmi életemre, tanulmányi eredményeimre vonatkoztak. A „vallatók” aztán egymástól függetlenül alakították ki véleményüket, és mivel ott helyben volt a tartományfőnök, páter Bíró, rögtön fel is vehettek. Bíró atya azt kérte tőlem, szavaljak neki valamit. Miután elmondtam a Szózatot, derült ki, hogy azért kellett verset mondanom, mert valamelyik vizsgáztató azt írta rólam, hogy hebegek. Persze hogy hebegtem, amikor olyasmit kérdezett tőlem, hogy voltam-e már szerelmes? Nem voltam, mire lehettem volna, már késő volt. Sajátos helyzetem volt amiatt, hogy bejáró voltam. Pécssett nem tudtam bekapcsolódni az osztálytársaim életébe, mert nem ott éltem: a faluba sem mehettem a „bandába” a többiekkel, mert kinéztek. Hetedikos koromban volt egy osztálytársam, akit korrepetáltam. Neki volt egy tizenöt éves forma húga, rá fölfigyeltem, hogy milyen szép. De akkor már elígérkeztem szerzetesnek, így a szerelem kimaradt az életemből. A jezsuiták nagyon vigyáztak ránk: a noviciátusban csak kettesével-hármasával járkálhattunk, azt is megszázták – Budapesten, a zugligeti Manrézában laktunk –, hogy csak a Budagyöngyéig mehetünk, kirakatokat nem nézegethettünk, és újság sem volt. Annyira belénk nevelték a távolságtartást, hogy nővel még kezdet sem fogtunk. A noviciátust egyébként hallatlanul élveztem. Nagyon tetszett az a kulturált környezet, amelyben éltünk, és a viszonylagos gondtalanság. Csak arra kellett figyelniünk, amit a

magiszter mondott. Az, hogy föl kellett mosni a folyosót, vagy ki kellett tisztítani a vécét, számomra nem jelentett gondot. A régi aszketikus könyvekben olvasható, milyen nagy dolog volt, hogy Szent Alajos vécét pucolt: róla elhiszem, ő uralkodó herceg volt, de mi, parasztyerekek, majdnem hogy élveztük. Finom volt a koszt, nagyszerű volt a társaság, nekem nagy emelkedést jelentett; úgy éreztem, otthon vagyok. Elöljáróimmal is jóban voltam, és csak néha csináltam stikliket.

Emlékszem a harmincnapos nagy lelki gyakorlatra: ez a legszebb próba az első két évben. Együtt voltunk a már említett Kálmánnal, és nekünk nagyon nehéz volt megértenünk, hogy ezentúl nem lehetünk sülve-főve együtt, mint addig. Egy szobába kerültünk, rengeteg közös témánk volt, így állandóan beszélgettünk. A velünk együtt lévő másodéves megintett bennünket. Egy ideig csendben tudtunk maradni, de aztán megint elkezdtek, úgyhogy kiküldtek a folyosóra. Behúzódtunk az ablakmélyedésbe, ott folytattuk, mikor jött Kovács atya – nemrégiben halt meg – és figyelmeztetett, csendben kell maradni, csak ha halaszthatatlan mondanivalónk van, mehetünk egy terembe megbeszélni. Volt. Megint jött Kovács atya, megint figyelmeztetett. Lassan-lassan kezdtünk betörni.

A sok jó emlék között egyetlen szomorú van: Kálmán megbetegedett. 1933 augusztusában vonultunk be a noviciátusba. Ő 34 májusában kezdett betegeskedni a tüdejével. A budakeszi szanatóriumba került, ott halt meg 1937-ben.¹ Amikor lehetett, látogattuk, de aztán a rektor atya megtiltotta, mert nem akarta, hogy fertőzést kapjunk mi is.

II. MAGÁBÓL NEM LESZ TANÁR

Noviciátus után következett a retorika év, amelyet azért kaptunk, hogy jól elsajátítsuk a latint: a következő években a filozófiát ugyanis latinul adták elő. Engem nem nagyon érdekelt a dolog, jobban izgatott, hogy közben Szívárdát lehetett vezetni minden csütörtökön.

Akkoriban szinte minden iskolában volt Szívárda. A gyerekekkel töltött heti másfél-két órára készültem, a retorikára nem. A filozófia végképp nem lelkesített. Épp hogy meg nem buktam. Ekkor már kialakult bennem – mivel a gyerekeket nagyon szerettem –, hogy tanár leszek. Elöljáróim is megerősítettek ebben, úgyhogy olybá vettem, elöljárói pecsétem van arról, hogy nekem nem kell a filozófiát komolyan vennem. Nem is sikerült a záróvizsgám. Letört a sikertelenség, bántott, hogy nem készültem jobban, depressziós lettem. Ez az elkeseredett állapot néhány hónapig is eltartott.

A két főiskola között volt egy gyakorlati év. Ez akkoriban úgy zajlott, hogy a kalocsai vagy a pécsi gimnáziumok mellett működő internátusba küldtek bennünket, ahol kaptunk egy-egy szakasz tanulót. Én ötödmagammal a kalocsai internátusba kerültem, szakaszom pedig tíz-tizenkét évesekből, elsősökből, másodikosokból állt. Az előző magiszter nagy fényképész volt, minden gyerekről készített felvételt, azokat tanulmányoztam, az irodáról elkértem az irataikat is, úgyhogy, amikor jöttek, már azzal fogadtam őket, hogy „mi van az öcsikéddel, meggyógyult már”? Csak néztek, honnan tudok róluk annyi mindent. Nagy hálóteremben aludtak, amelyen belül mindenkinek volt egy kis cellája. Mielőtt elvonultak aludni, mindenkihez volt egy-két jó szavam: kicsik voltak még, anyjukká kellett lennem. A fegyelmezésre nagyszerű módszert találtam ki. A könyvtárból kivettem a legizgalmasabb ifjúsági regényeket, amelyeket közösen olvastunk fel az esti stúdium után. A felolvasás időtartama attól függött, milyenek voltak aznap: ha sok volt a rossz jegy, vagy rendetlenek voltak, az idő rövidült. Nagyon szép korszak volt ez az én életemben: belenyugodtam, nem baj, ha nem leszek tudós, jó tanárookra is szükség van – gondoltam.

¹ Az életéről szóló könyv Cser László: *Ismerjük meg Torma Kálmánt*, a Korda Kiadónál jelent meg 2007-ben (Gy. M.)

A teológián aztán akadtak olyan tárgyak, amelyeket szívesen tanultam: a fundamentális és az egyháztörténelem. Rettentően utáltam az egyházjogot: a sok akadály, meg miegyéb, ma is utálok. A teológia harmadik évében volt a szentelés, így tíz év után végre hazamehettünk. Édesanyám azért addig is minden évben évente egyszer meglátogatott, arra a fél napra szabaddá tettek, és vele lehettem. Levelezhettünk is, de a hazalátogatást nem engedélyezték. Negyedéves teológusként elhelyeztek a szegedi kisszemináriumba. Tizenkét kispapnak, illetve reménybeli kispapnak voltam a prefektusa. Ez a legvadabb időben volt, 1943–44-ben, de én semmit nem éreztem ebből, mert el voltam foglalva velük. Végül négyen lettek papok a tizenkettőből. Egyikük püspök lett, és olyan is akadt köztük, aki nagy pályát futott be: Moszkvában végzett, párttitkára lett a József Attila Tudományegyetemnek, és volt az Akadémia alelnöke is.

Miután befejeztem a teológiát, vártam, hogy egyetemre mehessenek. A tartományfőnöktől kértem, hogy ne a szegedi egyetemen kelljen megszereznem a diplomát, hanem a budapestin, ugyanis Sík Sándor professzort, akit a zsidósága miatt rúgtak ki a szegedi egyetemről, jelentéktelen emberek követték. Pesten viszont olyan nagyok tanítottak, mint Horváth János, vagy Alszegehy Zsolt. A tartományfőnök türelmesen végighallgatta kérésemet, majd közölte: „magából nem lesz tanár”. Sejtette ugyanis, hogy mire végeznék, nem lesz iskolánk, ahol taníthatnánk.

Egyetem helyett „paposkodni” kezdtem Szeged környékén: volt vagy hat miséző helyünk, ahova vasárnaponként kisvasúttal kimentünk. Az egyik helyen úgy próbáltak kímélni, hogy az ottani tótumfaktum – a sekrestyéből hallottam – felszólította a híveket; csak az gyónjon, akinek valóban nagy bűne van, házasságtörés vagy ilyesmi, a többi fogja vissza magát, mert a pap sok helyen volt már, s még több helyre kell mennie, fáradt. Majd elájultam. Mondtam is neki, ilyet nem lehet csinálni, mire méltatlankodva azt válaszolta, minek hallgassam meg százszor, hogy „szórakozott voltam az imánál” – mindenki szórakozott.

A rend az volt, hogy mise után valamelyik család elvitt ebédre, majd délután háromkor indult vissza a vonat. Egyszer egy Bálint nevű tanyasi családnál ebédeltem. Bálint néni invitált be a szobába, ahol voltunk vagy húszan: hét gyermeke közül a két nagy már nő volt, az ő gyermekeik is ott voltak. Bálint néni letérdelt, és mondott saját szavaival egy olyan imát, amit, míg élek, nem felejték el. Megköszönte, hogy az Úristen idevezette ezt a kis papot, aki papságával megszentelte házukat, a benne lakókat. Kérte, hogy áldjon meg és vigyázzon rám az Isten, hogy hűséges maradjak hozzá. Megdöbbenett, hogy ekkora hit létezik. Aztán körülültük a mérhetetlen nagy asztalt. Az egyik fiú gügye volt: őt is odahozták, etették, szeretgették, foglalkoztak vele. Jól esett látni.

Paposkodtam és vártam, hogy mi lesz a sorsom. Akkor rendesen a Szent Ignáckor, ebéd elején olvasták fel, ki a rektor, ki a spirituális, ki a gazdasági felelős. Akinek a neve nem szerepelt a felolvasáson, nagyon kellett figyelnie, mert a végén mondták meg, kik távoznak és hova. Így hallottam, hogy Pálos Antal Budapestre megy. Ez megdöbbenett! Pesten volt a krémje a jezsuitáknak, itt voltak az országos vezetők, vajon mit keresek én közöttük? Kérdeztem, mi lesz a beosztásom? Mondták, írjak a superioriornak: ő azt írta vissza, hogy háborús helyzet van, egyelőre nem szükséges, hogy jöjjenek, majd értesítenek. Két hét múlva jött egy atya Pestről, és jól leszidott, hogy miért vagyok még mindig Szegeden. Ő előadta: Pesten két rend van, van a ház és vannak a központi munkák. A központi munkák vezetői azt akarják, hogy minél többen dolgozzanak, a ház pedig azt szeretné, ha minél kevesebb embert kéne etetnie. Biztatott, menjek föl, én leszek *A Szív* újság segédszerkesztője.

Én ugyan nem fogom az öregasszonyok lapját szerkeszteni – gondoltam –, de azért mentem. Jelentkeztem páter Reisznel, ő volt akkor a szerkesztő, elpanaszoltam kétségeimet, hogy nem tudok az újságcsinálásról semmit, mire ő azzal vigasztalt, hogy ha az ábécét ismerem, nem lesz semmi baj. Majd hallatlanul egyszerűen, de szeretettel tanítgatni kezdett. Ez volt július közepén, és szeptember közepére megérkezett Szatmárnémetiből Kollár atya,

aki született szerkesztő volt. Nekem a híreket kellett összeállítanom a *Magyar Kurírból*, a *Kathpressből*, a *L'Osservatoréból*. Ez a munka úgy október közepéig tartott, aztán jöttek a nyilasok és megszűnt a lap.

Budapest ostroma alatt semmi izgalmat vagy ijedelmet nem éreztem. Ha jelzöt kéne keresnem, inkább érdekes volt ez a korszak. Aggódni nem értem rá, mindig volt feladat. Az egész város lent lakott a pincékben, az egyes óvóhelyek falát áttörték, hogy könnyebben lehessen közlekedni, mi pedig jártunk misézni. Először csak az apácákhoz, kalocsaiakhoz, megváltósokhoz, néplányokhoz, később az apácák közvetítésével más, szomszédos óvóhelyekre is. Mivel életveszélyben voltak az emberek, ez jámborrrá tette őket. Tíz óraker kezdtünk misézni, amikor felébredtek, mert aludtak, amíg csak lehetett. Amíg magukra kaptak valamit, addig a sarokban gyóntattunk. Hál Istennek az oroszok lusták voltak, csak „munkaidőben” bombáztak, így a kora reggeli és a késő esti órákban viszonylag biztonságosan lehetett közlekedni. Mise után az óvóhelyen maradtunk egészen fél ötig. Ott is ebédeltünk, kaptunk egy darab kenyeret. Emlékszem, egyszer a Heinrich család hívott misézni. Nagyon gazdag emberek voltak, az Üllői út 34-ben volt egy hatalmas vasüzletük [ebből lett a *VASERT. Gy. M.*]. Az óvóhelyen misézőhelyet is építettek. Náluk a misét fölséges reggeli követte: vaját, szalámit ettünk. A végén megkérdezték, mivel hálálhatják meg, hogy eljöttem. Én egy lámpát kértem és egy kannában petróleumot hozzá. Óriási dolog volt ez akkor.

A rendházban nem sokat csináltam. Az ottani óvóhelybe a jezsuiták befogadtak, és ott rejtegettek legalább kétszáz zsidót, mi pedig behúzódtunk a templom alá. A gondnok páter előzőleg rengeteg babot és sárgaborsót szerzett be, azt ettük különböző hígításban. Budapest ostroma után a zsidók hazamentek. Nem nagyon ismertem őket, azzal a két családdal kerültem csak barátságba, akik *A Szív* szerkesztőségében húzódtak meg: egy Szenes nevű házaspárral és egy Steiner Magda nevű – előzőleg katolizált – nővel. Kérésükre a gettóba is bementem: papi ruhában beengedtek.

A háború utáni nehéz hónapokban páter Raile elküldött bennünket élelmiszergyűjtő körútra. Nekem egy észak-baranyai falu jutott, be is jártam kalandos körülmények között, ígéretet is kaptam bőven, de hogy azokból mi lett, nem tudom, mert a begyűjtés már nem az én feladatomból volt. Egyszer azzal bíztak meg, hogy Eger mellett, Hevesen tartsak lelki gyakorlatot. Akkoriban az utazás a vonat tetején történt, ráadásul nem is egyedül mentem: két kisgyereket kellett elvinnem az ottani árvaházba. Azért szerencsésen megérkeztünk, én pedig megtarthattam életem legsikeresebb nyolcnapos lelki gyakorlatát. A kilencedik napon ugyanis leöltek egy kétmázsás disznót, amelyből harminc kiló zsírszalonnát kaptam. Három napig én voltam a császár a rendházban.

Közben vártuk, mi lesz *A Szív* újsággal? Bár az 1944-ben, Debrecenben alakult ideiglenes kormány Pestre kerülése után megindultak az újságok, csak a pártok kaptak lapengedélyt. Szerencsére velünk szemben, a Marianumban szállt meg Vargha Béla, aki a Kisgazdapártban vezető állást töltött be. Jártunk át hozzá – különösen Kollár atya, aki egy alkalommal Mindszentyt, akkori veszprémi püspököt is ott találta. Mindszenty első kérdése az volt: Mi van *A Szívvél*, miért nem indul? Azt tanácsolta, menjenek fel együtt az illetékes államtitkárhoz, és kérjenek lapengedélyt. Akkoriban nagyfiú volt, mivel a nyilasok fogságából szabadult. Elég az hozzá, hogy sikerült kiverkednie az engedélyt, és megindulhattunk. Májusban meg is jelentünk két oldalon, ötezer példányban. 1946 elejére szépen emelkedett ez a szám. Igaz, nem volt vetélytársunk: az *Új Ember* csak augusztusban indult. Okos apácák a rettenetes infláció miatt kitalálták, hogy tojással, zsírral, liszttel fizetnek, úgyhogy a szerkesztőség egy részét átalakítottuk raktárrá és ketten-hárman mást sem csináltak, csak az élelmiszert rendezgették. Ebből fizettük a papírt, a nyomdát, a tisztviselők bérét, és ebből tartottuk el a rendházat is. Így vészeltük át az 1946 augusztusáig tartó időszakot, akkor jelent meg a forint. 1947 közepén már kétszázöttezer példányban

jelentünk meg, dőlt a pénz, azt sem tudtuk, hová tegyük. Egy éven keresztül még képes mellékletet is tudtunk adni az újság mellé, és a provinciát is eltartottuk. Én egyre jobban belejöttem az újságkészítésbe, volt egy rovatom, amit nekem kellett összeállítani a szentek életéről és bizonyos aszketikus témákról, később pedig átvettem a levelező rovatot is. Harminc-negyven levelet kaptunk hetente, volt köztük sok számaráság is, de azért négygyel-ötöllel érdemben kellett foglalkozni.

1948-tól egyre gyakrabban érkeztek a hírek, hogy ezt az atyát fogták le, azt vitték el. Talán sikeresebben úszhatnak volna meg a dolgot, ha jobban figyelünk a római instrukciókra. 1946-ban volt az általános rendi gyűlés, amelyen közülünk hárman vettek részt. Illegálisan szöktek ki, a vasfüggöny akkor még elég laza volt. A generálisválasztás után hazajöttek (Borbély tartományfőnök, páter Csávossy és páter Varga), és elmondták, hogy római központunk azt szeretné, ha a fiatalokat kiküldenénk külföldre, mert itthon előbb-utóbb nem lesz lehetséges tanulni. Az idősebbeket pedig esetleg a spanyol provinciák fogadták volna be. Én, nagyokos, azt gondoltam: ezek az olaszok be vannak rezelvé, pedig nincs itt semmi baj, megyünk fölfelé. Akkoriban Mária-napot tartottak Törökszentmiklóson, Máriagyűdön, Zalaegerszegen, Máriapócon. Százezrek gyűltek össze, hogy meghallgassák Mindszenty bíborost. Azt hittük: olyan erős a katolicizmus, hogy az állam nem tehet semmit ellenünk. Buták voltunk, én legalábbis. Páter Borbély jól látta a helyzetet, de érdekes, ő sem küldte ki akkor a fiatalokat. Aztán amikor látta, hogy úgysem tehet semmit, emigrált a titkárával. Úgy intézkedett, ha tudjuk, küldjük utána a fiatalokat. Páter Tüllt nevezte ki utódjául, ő aztán intézkedett is, de ehhez más is hozzájárult. Szegedi főiskolánk épületét 1948 őszén egy éjszaka a Párt inasgyerekekkel megtámadtatta, elfoglalta, így az ott tanuló hetven gyerekünk lehetetlen helyzetbe került. A négyszintes épületben felszorították őket a két felső emeletre, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy majd így nem fogják bírni. Nem volt ebédlő, nem volt konyha; ha akartuk, ha nem, meg kellett szerveznünk a kimenekítésüket.

Mivel az előző tartományfőnök a titkárával együtt emigrált, az új mellé új titkár is kellett. Én lettem az. Adminisztrálni nem szerettem, nem is értettem hozzá, nem is lett volna jó rendes időben, de e rendkívüli időben valahogy sikerült. Mennie kellett, mert páter Tüllt kinevezése után néhány nappal hívták az Andrássy út 60-ba, és közölték vele: ki van tiltva Budapestről. Az egész kúria rám szállt, de intézkedési jogom nem volt, csak közvetítői, így minden héten el kellett utaznom Mezőkövesdre a beérkezett levelekkel, kérelmekkel, bajokkal Tüll atyához, aki mindegyik levélre ráírta, mi vele a teendő. Este már jöhettek is haza. Partizánmunka volt, tetszett nekem.

Emellett *A Szív* újságot is folytatni kellett, egy ideig Kollár atya nélkül. Nem mondom, hogy könnyű volt, két-három órát lehetett csak aludni, de fiatal voltam. Most éjjel alszom nyolc órát, nappal hatot, és mégsem bírom: ez a különbség. 1949-től erős cenzúrát vezettek be, kétszer annyi anyagot kellett beküldeni a minisztériumba, mint a lap terjedelme, annyit húztak. Egyszer még a fehérvasárnap evangéliumot is ki akarták húzni, mert az szerepelt benne, hogy a tanítványok bezárkóztak a zsidóktól való félelem miatt.

Feladatomból még, hogy a Szegedről érkezett fiatalokat irányítsam, hogy sikerüljön a szökés. Magáról a szökés menetéről nem tudtam semmit, csak kaptam egy papírt, hogy ez a kettő ekkor és ekkor szálljon vonatra, és itt és itt szálljon le. A koncepció az volt, hogy a diákok tanárostul, előjáróستul menjenek ki, maradjanak együtt, mert különben elvesznek a magyarság számára.

Bár az együtt maradás nem sikerült, azt azért évekkel később elérték, hogy jogilag létrejöhetett egy kinti magyar rendtartomány, majd Torontóban egy külön noviciátus. Sajnálatos, egyben jellemző, hogy az emigráció nem adott magyar jezsuitát: akik a torontói noviciátusban nőttek föl, mind innen vagy Bácskából mentek ki. A szökést segítette, hogy az egyik páter szülőfaluja az osztrák határ mellett volt, az egyik novícius édesapja pedig a Keleti pályaudvaron dolgozott. A nemzetközi vonatok alatt volt egy hosszú doboz, amelyben az

akkumulátorokat tartották.² Miután a kocsikat átszerelték dinamóra, a dobozok üresen maradtak, ezekben lehetett elbújni. Linzben aztán várták őket. A tanárok közül egy sem bukott le, a növendékeknek is sikerült, tíz kivétellel³: egyszer ugyanis az egyik szemfüles vasutas⁴ rendellenességet tapasztalt, benyúlt a dobozba, és kihúzott belőle két jezsuitát. Óriási ügy lett belőle, többek között letartóztatták Tüll atyát is, engem pedig figyelmeztettek, hogy tünjek el a városból.

III. A TARTOMÁNYFŐNÖKI KINEVEZÉS: BEUTALÓ A BÖRTÖNBE

Pécsre, majd Kaposvárra küldtek, hogy ne legyek szem előtt. Kaposváron jól éreztem magam; négyen voltunk ott fiatalok, egyivasúak, tele volt a rendház gyerekekkel, békén hagytak bennünket. Aztán kineveztek Pécsre rektornak, de a rektorság sem tartott sokáig: egy este betört a rendőrség a rendházba, ahogy voltunk, pizsamában beteltek bennünket az ebédlőbe, ahol közölték, hogy a belügyminiszter rendelkezése szerint kényszertartózkodási helyre fognak szállítani.

Kaptunk egy órát, hogy a legszükségesebb holmijainkat összeszedjük, de semmiféle iratot, könyvet nem csomagolhattunk be. Persze nem bíztak bennünk, mindenki csomagját átvizsgálták, és az egy órából lett vagy négy. Lakott az épületben három apáca is, ők egyáltalán nem voltak hajlandók a rendőröket beengedni. Az ajtóik betörése időbe került, és nehezen ment az idősek és betegek felkészítése is. Szegény egyenruhások láthatóan izgatottak voltak: parancsba kapták, hogy a feladatot az éj leple alatt kell elvégezni, de majdnem kivirradt, mire begyömöszöltek bennünket az udvaron álló két teherautóba. Volt vagy öt óra, mire elhagytuk Pécs városát: júniusban pedig már világosak a reggelek.

Géppisztolyos őr volt a kocsi végén, őt kérdeztük, hova visznek. „Maguknak ahhoz semmi közük” – válaszolta. Primitív ember volt, de jól megnevelték: semmit sem volt hajlandó elárulni, csak annyit mondott, örül, hogy ezt teheti, mert ezzel a népnek nagy szolgálatot tesz. A ponyván persze ki-kikandikáltunk, és egyszer csak látjuk, Budapesten vagyunk. No, mondom, ebből Kistarcsa lesz, de aztán elhagytuk Kistarcsát, Hatvant, végül tizenkét órával az indulás után mezőkövesdi rendházunkban kötöttünk ki. Még nagyobb meglepetés ért, amikor leszálltunk: ott volt egy csomó fiatal. Vagy tizenöt Szegedről: Eördögh Bandi, Závodni Kálmán... Jó volt ismét együtt lenni. A rendház amúgy kicsi: három-négy személy szokott ott lakni, mi pedig voltunk vagy negyvenen. De akkor csoda történt. A csoda az volt, hogy este kilencre mindenki külön ágyat kapott, gyönyörű fehér lepedővel, paplannal, párnával. A matyók bámulatos okossággal szervezték meg az elhelyezésünket. Csodálatos körmenet indult nemcsak Mezőkövesdről, hanem a szomszéd falvakból is, az asszonyok fejükön kosarakkal hozták az élelmet. Szükségünk is volt rá, mert az államtól akár éhen is halhattunk volna.

Őrzés nemigen volt: csak kétnaponta este jött Miskolcra néhány rendőrtiszt, hogy megnézzék, hányan vagyunk. Néhányan meg is szöktek, mert a legkülönbözőbb hírek terjengtek arról, hogy mi lesz velünk. A legszélsőségesebb vélemények közé tartozott, hogy a gulágra visznek bennünket, mások viszont abban reménykedtek, majdcsak szélnek eresztenek minket. A társaság pillanatnyi helyzete miatt nem volt elkeseredve: arra gondoltunk, mindenünk megvan, később meg lesz, ami lesz. Egyszer azzal álltak elő a rendőrök, hogy

² Erről sohasem hallottam. Viszont tudom, hogy feketére mázolt lécet csempészt be Kiss Feri, jezsuita és Szincsák Tamás, regnumi fiatalember a nyugatra induló vonat kocsija alá, és így alakult ki a tér, ahova a disszidálók bebújhattak. (Nemeshegyi Péter)

³ Erről sem hallottam. Valami elomlott a kocsi alatt, és ezt ment javítani egy szerelő. (Nemeshegyi Péter)

⁴ Pontosabban: a különböző módokon (vasút alatt vagy a határon húzott drótkerítésen átmászva) disszidálni próbáló jezsuita kispapok közül összesen kb. tízet fogtak el. (Nemeshegyi Péter)

írjuk alá: szakítunk a szerzetesi állapottal, civilként hajlandóak vagyunk a társadalomba beilleszkedni, és már mehetünk is. Mi csak nevettünk: a szerzetesi állapot nem babaruha, amit le lehet venni. Ilyenekkel ne is jöjjenek. Tudomásul vették. Eközben Budapestről azt az üzenetet kaptam Csávossy tartományfőnöktől, hogy legyek a ház előljárója. Kár volt örülnöm, hogy a rektorság a kitelepítéssel véget ért... A rendőrök, mint előljárót, engem akartak felelőssé tenni, hogy a létszámunk ne fogyjon. Én ezt nem vállaltam, mondván, nem vagyok hajlandó arra, hogy bunkósbottal járjak-keljek, és fejbe verjem, aki távozni óhajt. Ha mennek, menjenek. Néhányan mentek is, de a többség azért maradt. Volt közös imádság, a papok miséztek, aztán következett a Jézus Szíve-búcsú – ennek Mezőkövesden nagy hagyománya van. Az atyák kedvükre gyóntathattak, prédikálhattak. Elég jól éltünk, mikor Alszeghy atyától kaptam egy levelet Rómából azzal, mennyire irigyel bennünket, mert járhatjuk a kereszt királyi útját. Azt írtam neki vissza: méghogy a kereszt királyi útja? Csirkepörkölt van itt meg túrós rétes. Így is volt. Terveket sem szőttünk, mindenki azt csinálta, amit tudott. Németh József atya például még lelkigyakorlatot is tartott a mezőkövesdi apácáknak, ami valamiképpen Czapik érsek úr fülébe is eljutott.

Czapik érsek sokat járt akkoriban Pestre, ő tárgyalt Rákosival, annál is inkább, mert egy-két évig együtt diákoskodtak a szegedi piaristáknál. Próbálkozott szegény ezzel-azzal, de semmit nem lehetett elérni. Végül rákényszerült az augusztus végi megállapodásra, amely teljes lefekvés volt. A tárgyalások jegyzőkönyvei ma már mindenki számára elérhetőek. Gergely Jenő közölte őket.

Levelet kaptam a tartományfőnöktől, hagyjam a mezőkövesdi házat P Varga Bélára, én pedig jöjjek Budapestre. Mint afféle bátor ember, el is utaztam – no, nem Budapestre, csak Egerbe, és megkértem Rozmán János szemináriumi spirituálist, nézzen körül ő a fővárosban, és szerezzon nekem bejelentőt. Ez volt akkor személyi igazolvány helyett. El is ment, és hozott nekem egy Kis Károly névre szóló hamis papírt. Ez a Kis Károly létező ember volt, aki miután külföldre távozott, Sereire változtatta a nevét, így lettem Karcsi bácsi. Mind a mai napig kapok „Karcsi bácsi” megszólítású leveleket. Pesten találkoztam Kollár atyával, aki igen megörült nekem, mondván, lesz, aki segít neki a lapkészítésben. Mert *A Szívet* nem tiltották be. Ennek a története a következő:

Két hétre rá, hogy a pécsi és a szegedi rendházat kiürítették, a Jézus Szíve körmenet estéjén elvitték a budapesti szerzeteseket is. Szegények az óriási körmenet láttán azt hitték, biztonságban érezhetik magukat; ekkora manifesztáció után csak nem lehet bajuk. Lett. Akit a rendházban találtak, mind elvitték, többeknek azonban sikerült megmenekülni. Csávossy atya akkor már hetek óta az Unum nővéreknél lakott a Pasaréti úton, Sülé atya és Radányi atya pedig idejében észrevették, hogy a rendház előtt nehéz gépek állnak meg: a Mária utca 25-ből egy titkos átjárón átmentek a 23-ba, onnan pedig a 21-be, így megúszták az elhurcolást. A többieket Homokra vitték, Szolnok megyébe, ott volt az iskolatestvéreknek egy ócska kis házuk. De már másnap indult egy rendőrautó Kollár atyáért, hogy üljön be, jöjjön vissza Pestre; *A Szívet*nek nem szabad leállni, megkap minden szükségeset. Hogy e mögött mi lehetett, máig sem tudom. Én pedig ugyanúgy segédszerkesztő lettem, mint annak előtte. A tartományfőnök azonban közölte velem: nem a két szép szememért hívott meg a fővárosba, hanem azért, hogy fogjam össze a fiatalokat, akiket Szegedről telepítettek ki részben Mezőkövesdre, részben Jászberénybe a ferencesekhez. Neki is fülébe jutott a gulágra vitel lehetősége, ezért azt az utasítást adta, hogy a fiatalok szökjenek meg, és szívárognak föl Pestre. Őket kellett lelkileg és anyagilag támogatnom, csak az volt a kérdés, hogyan találom rájuk?

Nagyszerű ötlet volt – nem tudom kinek az agyában fogant meg –, hogy a jezsuiták „megszállták” a Központi Szemináriumot. Négy testvérünk helyezkedett el ott: kialakítottak egy papi szabóságot, elvállalták a portát, így lett egy fix bázisunk. Tőlük tudtam meg, ki hol lakik: augusztusban már huszonöten találkoztunk Máriaremetén. A Társasághoz való

kapcsolódásuk szerint három kategóriához tartoztak: voltak, akik azt mondták, őket fölvtették – hoztak róla igazolást –, de még nem kezdték el, mások már eltöltöttek egy évet a Manrézában, illetve az épület elfoglalása után Szegeden, a harmadik csoportnak pedig már két éve is megvolt a noviciátusból. (Ismét egy kis kitérő: az a tíz fiatal sem maradt okítás nélkül, akiknek annak idején nem sikerült emigrálniuk, és Kistarcsára kerültek: P. Mócsy megszervezte számukra a teológia- és filozófiatanítást, tanár volt bőven.) P. Csávossynak sikerült elérnie, hogy két püspök is vállalja; befogadja szemináriumába a mi fiataljainkat.

A még noviciátust sem bírók kerültek Egerbe, mert ott még voltak jezsuita tanárok. Akik egy év noviciátust szereztek, azok maradtak Budapesten, a többiek pedig Szegeden kaptak helyet. A szegedi főiskola akkor még teljesen jezsuita kézen volt. Szeptember közepére nekem semmi más feladatom nem volt, mint a pestiekre felügyelni. A szeminárium rektora ebben az időben Marcell Mihály volt, aki nagyon megértette a helyzetünket, és megígérte, szerez nekem Hamvas püspök úrtól egy rendkívüli gyóntatói kinevezést. Hamvas püspök lett ugyanis az esztergomi irodaigazgató, miután Rómának sikerült Beresztóczyt eltávolítania. Ezen a címen aztán bejárhattam a szemináriumba, kaptam egy szobát is, és ott adjusztálhattam a fiatal jezsuita jelölteket. Heten tettek fogadalmat a tizenkettőből. Általában szombaton délutánonként gyóntattam az oratóriumban, nemcsak jezsuita-jelölteket, másokat is. Kiderült, hogy én voltam a későbbi esztergomi bíboros, az egri érsek, és a szombathelyi püspök gyóntatója is.

1951-ig még a Jézus Szíve-templomba is bejárhattunk, mert Hamvas püspök egy jezsuitát nevezett ki oda templomigazgatónak. Ez nem tartott sokáig, mert kaptunk a püspök úrtól egy levelet, amelyben közli, hogy az állam és az egyház közötti megállapodás értelmében semmiféle papi működést nem folytathatunk, misézni is csak zárt ajtók mögött lehet. Sokáig őriztettem ezt a levelet.

Akkoriban a Szentkirályi utca 49-ben laktam albérletben; egyszer csak nagy lihegve jön hozzám egy novícius: tudom-e, hogy elfogták Csávossy atyát. Ha őt elfogták, nemsokára jönnek értem, gondoltam, és elhatároztam, hogy eltűnök. Mondtam a novíciusnak, szóljon a többieknek, elmentem, ne keressenek. Minden héten találkoztunk ugyanis egy kocsmában: hol a Zöldfában, hol a Kulacsban, ott nem voltunk feltűnőek. Szentendrén húzódtam meg egy ismerős családnál. A háziak ki-bejártak Pestre, és érdeklődtek a házmesteremnél, kerestek-e. Jött az üzenet, hogy nem kerestek. Ekkor elmentem Süle atyához, aki valahol az Üllői úton lakott albérletben. Ő először jól leszidott, milyen gyáva alak vagyok, hogy így elbújtam, majd felszólított: másnap délután legyek Rózsa Elemér atya albérletében. Ott aztán nagy körülményesen előadták, hogy nekik kötelességük átadni nekem egy levelet. Később kiderült, miért volt a nagy ünnepélyesség: a tartományfőnöki kinevezésemet tartalmazta ugyanis ez a levél. Hallatlanul váratlanul ért, álmomban sem gondoltam erre soha, hiszen sikertelen filozófiavizsgám miatt abba a csoportba tartoztam, amelyből nem lehet tartományfőnök, generális és nagyobb háznak a rektora. Ebben a lehetetlen helyzetben azonban a generális felhatalmazta a tartományfőnököt, hogy ő nevezze ki utódját, nem zárva ki azokat sem, akik nem érték el a megfelelő fokozatot. Csávossy atya rendelkezése úgy szólt, hogy azonnal nevezem ki az utódomat. Meg is kísértett a gondolat: milyen egyszerű. Gyorsan kinevezem az utódomat és kész. Ezt azonban nem lehetett megcsinálni... A kinevezési okmány egyben beutaló volt a börtönbe. Két elődöm már ott volt, miért én legyek kivétel – gondoltam – és elvállaltam a tartományfőnökséget.

Első dolgom az volt, hogy felkerestem négy-öt idősebb, tekintélyesebb atyát, és velük beszéltem meg, mi legyen. A legnagyobb meglepetésemre volt közöttük kettő-három, aki azt tanácsolta: vége, hagyjuk az egészet. Harmincketten voltak közülünk akkor már börtönben, és ezek az atyák úgy gondolták, ilyen körülmények között nem szabad a fiatalok egzisztenciájának összetöréséért a felelősséget vállalni. A többiek viszont azt mondták, csinálni kell. Könnyű nektek – vágtam vissza –, nem a ti bőrötökre megy, hanem az enyémetre.

A tied is csak olyan, mint a többieké – válaszolták, és igazuk is volt. Minden konzultáció mellett éreztem legbelül: nem lehet abba hagyni. A társaság történetét jól ismerem, és nagyon szeretem: eszembe jutott angol üldöztetésünk, amikor harminc-negyven jezsuitát akasztottak fel. Úgy döntöttem: lesz, ami lesz, tovább csináljuk.

Nyárra azonban megnőttek a gondjaim, mert Czapik érsek úr állami nyomásra kiszórta a szemináriumából a jezsuita növendékeket. Éppen ő, aki a jezsuitáknak annyit köszönhetett. Nagy volt a szorítás. Ezeket a fiatalokat aztán a „rég, kipróbált” módszer szerint Budapesten helyeztük el albérletben. Minden csoportot rábíztam egy-egy atyára, hogy tanulmányi szempontból próbáljon velük valamit kezdeni. Ebből a tíz-tizenkét növendékből hárman vagy négyen maradtak meg, közülük többen lettek világi papok. Mindenkiel beszéltem, megmagyaráztam, mit tudunk adni – szinte semmit –, és mit várunk el tőlük. Nagyon becsületesen kellett ezt a dolgot csinálni. Ez a módszer egy évvel később teljesedett ki, amikor nemcsak az egriből, hanem a szegedi és a budapesti szemináriumokból is kiszórták fiataljainkat.

IV BÖRTÖNKERESZT

A különböző szemináriumokból kirakott kispapjaink szintén Budapestre jöttek. Próbáltam becsületesen eljárni: azt tanácsoltam, ne egymással, hanem saját lelkiismeretükkel, a jó Istennel beszéljék meg: tudják-e vállalni a szerzetesjelöltséget. Elég sokan megmaradtak.

Mit tudunk mi adni? Egy kis anyagi segítséget, hogy a lakásuk meglegyen, és egy kis szellemit, hogy teológiából, filozófiából haladhassanak. Amit nem tudunk megígérni nekik, az a papszentelés, mert addigra a püspökök teljesen el voltak szigetelve. Arra kértük a fiatalokat: csak akkor mondjanak igent, ha tudják vállalni a szerzetesi életnek ezt a formáját. Szép tőlük, hogy zömmel igent mondtak, de ezzel elkezdődtek a problémák: mit kívánjunk tőlük és mennyit? Ettől függetlenül azért vidáman éltünk, nagy kirándulásokat tettünk, különösen a Sváb-hegyre szeretünk menni, mert ott az Atomkutatót őrző ávosok csináltak egy focipályát. Mikor látták, hogy jövünk, akkor ők elmentek be a városba. A pálya mellett volt egy óriási bombatölcsér, foci után oda vonultunk be konferenciázni: egyvalaki maradt csak kint, figyelni a terepet. Volt ebben sok romantika, a fiatalok pedig szeretik a romantikát. Sokat tanultak, ezt követték a nagy vizsgáztatások, így utólag visszagondolva érdemes volt ezt csinálni, mert a mostani rendtartomány szinte belőlük tevődik össze. Huszonhárom-huszonnégyen maradtak meg ebből a társaságból.

Közben minden este vártam: mikor jönnek értem, és ez nem volt jó érzés. Ezért is próbáltam magamat minél jobban lefoglalni. Feladat akadt elég, hiszen a tartományfőnök elsőrangú kötelessége minden rendtaggal minden évben személyesen találkozni. Ez rendezett körülmények között nem olyan nehéz, mert elutazik az ember mondjuk, Miskolcra, ott vannak hárman, ezt egy nap alatt el lehet intézni. Rendezetlen körülmények között minden bonyolultabb, úgyhogy én minden hétfőn elutaztam, és rendszerint szerdáig valahol csavarogtam: vonaton, buszon (autó akkor nem volt). Ott látogattam meg őket, ahol éppen voltak. Olyanok is akadtak, akik közölték velem, nem óhajtják, hogy meglátogassam őket: meg voltak ijedve. Ez is érthető, nem botránkoztam meg ezen sem.

A hétvége volt a fiataloké. Rengeteg segítséget kaptam a testvérektől: a szemináriumban dolgozó testvérek például minden héten szállítottak a kistarcsaiaknak tizenöt-húsz csomagot. Ez nagyon nagy művészet volt, mert egyéni csomagokról volt szó: az egyiknek fogkrém kellett, a másoknak cipőfűző, a harmadiknak kolbász. Aztán 51-től, miután átvette Kistarcsát az ÁVO, már csak egyencsomagokat lehetett küldeni, de akkor is nagy dolog volt a beszerzés-csomagolás-kiszállítás. Azért is sokat igyekeztünk tenni, hogy mindenki elvégezhesse az évi lelkigyakorlatát. Volt néhány család – többek között Leányfalun is –, akik nem voltak majrésak, és mindig készségesen fogadtak bennünket. 1952-ben Arácon

béreltünk egy villát – később meg is vettük –, ahová a testvérek mehettek lelkigyakorlatra. A fiataloknak mindig mi adtuk a lelkigyakorlatot nyáron. A legalkalmasabb a Balaton partja volt, ott keltettük a legkisebb feltűnést. A Búzavirág villára emlékszem, aztán a szántódi állomásépület padlására. Mivel nem mondtunk le az utánpótlásról, a középiskolás korosztállyal is kellett foglalkoznunk, hátha ráakad valaki a horogra. Velük kapcsolatban jött el számomra a „várva várt” pillanat.

Nagyon szép, kellemes körülmények között, 1954. június 30-án Balatonszabadiban tartóztattak le. Éppen lelkigyakorlatot tartottam. Középiskolás diákokkal voltam ott, hiszen a jezsuiták utánpótlásáról már ebből a korosztályból is gondoskodnunk kellett. Tizennégyen béreltünk egy villát. A második napon éppen egy összefoglalót tartottunk a házban, amikor megrohantak bennünket a három autóval érkezett ÁVH-sok. Egy őrnagy Piros László belügyminiszter aláírásával ellátott letartóztatási parancsot lobogtatott az orrom előtt. Nagyon izgultam a gyerekekért, de szerencsére nem lett semmi bajuk, csak engem tartóztattak le. A fiúkról jegyzőkönyvet vettek föl, és az esti vonattal hazazavarták őket.

A Fő utcába vittek. Emlékszem, 30-án napfogyatkozás volt. Az autók és a járókelők megálltak az utcán, és az emberek bekormozott, sötétített üvegen keresztül nézték az eget. Na, gondoltam, nekem is jön a napfogyatkozás! Az előzetes kihallgatáson azt kérdezték tőlem: Hol vannak a fegyverek? Sületlenségekkel traktáltak. A konspirációs irataim és titkos jelentéseim iránt érdeklődtek, amelyek természetesen nem léteztek.

A vizsgálati részlegre, a hatodik emeletre kerültem, s azonnal megkezdődtek a kihallgatások. Azt akarták megtudni tőlem, hogy miért vagyok ott? „Önök hoztak ide, nem a magam jószántából jöttem” – válaszoltam. Így folyt reggelig a beszélgetés. Üvöltöztek, fenyegettek, de tetteleg sem ekkor, sem később nem bántalmaztak. Az akkori miniszterelnök, Nagy Imre, szakítani akart Rákosi vad diktatúrájával, megtiltotta a durvaságokat. Már nem vertek, nem vasaltak, csak fenyegettek. Hányszor mondták: Hű, de jól össze tudnám verni! – de aztán nem lett belőle semmi sem.

Reggel végre visszakerültem a zárkába. Aludni szerettem volna, de nem engedték. Alig öt-tíz percet szunyókáltam, máris vittek kihallgatásra egy másik társasághoz. Kihallgatás kihallgatást követett, kivéve hétvégén. Végül közölték, hogy mindent tudnak, és valóban sokat tudtak. Másrészt mindent elmondtam, hiszen amit tettem, véleményem szerint nem volt államellenes, büntetendő cselekmény. Be kellett számolnom valamennyi rendtársamról, hol vannak, mivel foglalkoznak. Úgy látszik, külön pénzt fizettek a jegyzőkönyvek hosszúsága után, annyit irkáltak össze, két ujjal, rosszul gépelve. Egy P. R. nevű hadnagy volt a kihallgatóm. A csoportnak a vezetője, egy őrnagy egy másik helyiségből figyelte a kihallgatásomat. Időnként benézett, olykor közbeszólt és helyesbített. Például akkor, mikor kihallgatóm közölte velem, hogy kinyomozták hölgyismerőseimet. (Nem így fogalmaztak.) Erre azt válaszoltam: Ez nagyon jó, mert végre megismerem őket! Rettenetesen dühös lett, lehordott mindenféle aljas, disznó gazembernek. Rohadt pap és hasonló kifejezésekkel illetett. Ekkor lépett be az őrnagy, és közbeszólt: hadnagy elvtárs, hagyja ezeket a hülyeségeket! Máskor viszont ilyeneket mondott: Pálos, maga olyan hülye, hogy nincs még egy ilyen hülye a világon! Nem érti, hogy mi azt bizonyítjuk be, amit akarunk? Mi Rákosi elvtársat is letartóztathatjuk, ha akarjuk! Akkor mit ugrál maga? Írja alá a jegyzőkönyvet és kész! Beépítettek hozzám egy „téglát”. Naiv voltam, erre nem gondoltam. A cellatársam Dr. M. B. nőgyógyásznak adta ki magát, igazából ÁVH-s volt. Később kiderült: ez az ember Pállfy György szárnysegédeként szolgált. Egy koncepciós politikai perben halálra ítélték, de adtak neki egy lehetőséget: ha vállalja, hogy besúgó lesz, akkor nem végzik ki. 1956-ig mindig más és más mellé tették a cellába. Részletesen elmesélte a „bűnét”. Valakit át akart szöktetni a határon. Állandóan azon sopánkodott, mi lehet a feleségével, a családjával. Én, marha, hónapokon keresztül vigasztaltam: nem szabad elhagynia magát!

A szerepre nagyon ügyesen volt beállítva. Reformátusnak mondta magát, aki a katolikus vallásról, különösen a jezsuitákról alig tud valamit. Örült, hogy végre találkozhatott egy jezsuitával, s kérdezgette: hogy, mint van nálatok? A trükkhöz még az is hozzátartozott, hogy azt mondta, mint orvos, el tudja hitetni, hogy beteg, ezért kap más kosztot, mint a többiek. Tény, hogy az ő külön adagjából mindig adott nekem egy keveset. Így remélte elérni, hogy bizalommal leszek iránta.

Nem sokra ment velem, mert a cellabeli megnyilatkozásaim egybeestek a kihallgatásomon mondottakkal. Mivel semmi takargatnivalóm nem volt, teljesen őszintén válaszoltam arra, amit kérdeztek. Azt azonban semmiképpen nem akartam megmondani: kit neveztem ki utódomul tartományfőnöknek. Ugyanis a nekem szóló utasításban benne állt, hogy azonnal nevezem ki az utódomat. Sikerült átejetnem őket. Nagyot hazudtam nekik. Azt mondtam, hogy tekintettel arra, hogy két elődöm már börtönben van, értesítettem Rómát, hogy tőlem függetlenül nevezzenek ki valakit. Ez annyira hihetőnek tűnt, hogy elfogadták. A rendbe is be volt építve egy-két emberük. Nem haragszom rájuk, megfenyegették őket. Tudtam róluk, részemről nem volt nagy zsenialitás kitalálni, mert mindig ugyanazt a kérdést tették föl nekem, amikor a lakásomon fölkerestek: „Atya, nem akarok tolakodni, de honnan van pénze a fiatalok nevelésére, támogatására?”

A kihallgatások november végéig tartottak. Akkor az úgynevezett összesítés következett. Odaadták valamennyi jegyzőkönyvet. Nemcsak a tőlem fölveteket, hanem az én ügyemben a gyermekekkel készített jegyzőkönyveket is. Igen vigasztaló volt olvasni ezeket. Mindent letagadtak, azt sem tudták, ki a Pálos atya, ők nyaralni jöttek a Balatonra. Tehát nagyon dörzsölten nyilatkoztak. Jellemző, hogy már 1954-ben mennyire kialakult a középiskolások körében az egész korszakot átható kettősség: mást kell mondani az iskolában, hivatalos helyen, és mást otthon. Az a gyerek is letagadta, hogy ismert, aki éveken keresztül ministrált nekem. A jegyzőkönyvből kiderült, hogy engem a villa tulajdonosának a rokona jelentett föl.

A letartóztatásom után rettenetesen izgultam a gondjaimra bízott fiatalokért. Néhányukat kihallgatták. Azok azt vallották, amit én: hetenként jártam hozzájuk. Az ügyészégi részen egy nagy közös zárkába kerültem. Érdekes társaságot találtam ott: Pohl Sándort, Kassa polgármesterét, Kovács László kommunistát, Nyíregyháza volt rendőrkapitányát. Nagyon nagy disznóságot csinálhatott, hogy odadugták. Volt néhány szerencsétlen, a jugoszláv határ mellett élő szegény ember, akiket provokátorok ugrattak be. Sokat szenvedtek családjuk miatt. Vigasztaltam őket. Az egyik nap bedugták közénk M. R.-t, akit azonnal fölismertünk. Három-négy hónappal korábban egészségügyi smasszerként tőle kaptuk a gyógyszereket. Gyógyszer? Mit adtak ilyen címen? Legföljebb hashajtót. Ez az ember lebukott, és odabent sok érdekeset mondott: az ÁVH tagjaként a legelegánsabb éttermekben à la carte lehetett rendelni. Hihetetlenül hangozott ez abban a nyomorúságban, amelyben akkor élt az ország. Elmondta, hogy egy budai villában adtak neki lakást. A korábbi tulajdonost kitelepítették. Mesélte, zongorát is szerzett hároméves kislányának, hogy legyen min játszania, ha majd megnő. Lopásért bukott le. Mindennap úgy ment haza, hogy két-három térítőt és pokrócot tekert magára a raktárban.

Vártam a tárgyalást. 1955. február 22-re tüzték ki. Szokás volt, hogy erre az alkalomra a letartóztatott ruhát hozhatott be. Akkorra már csupa rongyokban jártam. Szerencsére ezen a részlegen volt egy kárpitós, aki megszánt engem, lopott valahonnan egy tűt, és a felmosórongyot használva foltnak, szépen megvarrta a ruhámat. Egy másik társamtól kölcsönkaptam a háromnegyedes kabátját. Így jelentem meg a tárgyaláson.

Az ítélethirdetés előtt megkérdezték, hozzá akarok-e szólni. Mondtam, hogy igen, ugyanis a minősítést semmiképpen nem tudom elvállalni. Tevékenységem nem volt államellenes, politikával nem foglalkoztam, nem is nagyon érdekelt. Kötelességemnek éreztem, amit a jezsuita közösség érdekében tettem, hiszen ők képezték ki, és rengeteget kaptam tőlük lelki, szellemi értelemben egyaránt. A tartományfőnök tisztséget pedig nem én

vállaltam, hanem kijelöltek erre. Körülbelül ezt akartam az utolsó szó jogán elmondani. De nem került rá sor, mert amikor hozzáfogtam, a bíróság fölállt és kivonult a teremből. Azt mondja nekem az őr: Kinek beszél, nincs már itt senki! Később sietősen visszatértek a bírák, kihirdették az ítéletet, tizenhét év, fölolvasták az indoklást, s máris véget ért a tárgyalás.

Két-három nap múlva átvittek a Gyűjtőfogházba. Ott Majsai Mór ferences atyával, Magasházy Lászlóval, Horthy Miklós szárnysegédjével, kerültem össze. Érdekes mozzanat: Demény Pál is ott volt velünk, házi beosztásban. A házi olyan elítélt, aki szabadabban mozoghat, börtönön belüli munkát végez. Demény Pál, bár Rákosival ellentétben állt, mégis kommunista volt, így kapta a bizalmi állást. Velünk nagyon emberségesen viselkedett. Egyszer odajön, és beszél a zárkába: – Itt a Pálos? – Itt. Gyere hamar ide! – Kezembe nyomott egy gyufás dobozt. – Csávossy küldi a bal csillagból. Nézem a dobozt, tele gyufával. Na, gondolom, szegény Csávossy atya megzavarodott a börtönben. Soha életemben nem dohányoztam, tudta rólam, és akkor gyufát küld! Mondják a társak, nézd meg jobban azt a dobozt! És tényleg, az alján kis fehér papírt találtam, rárajzolva egy hal. Rögtön tudtam, hogy Eucharisziát küldött.

Igen nagy öröm volt! Végre Oltáriszentséghez jutottam a börtöncella sivárságában, a hónapokig tartó magány után, amikor csak a beépített embereket láttam. Demény Pál – nem tudom, hogyan – kijárta nekem, hogy három-négy hónap elteltével áthelyeztek paptársaim közé. Ott volt Bulányi György, Juhász Miklós, Török Jenő piaristák, a bencések részéről Csizmadia Gergő ... mintegy negyven-ötven pap, köztük rendtársaim: Tüll atya, páter Csávossy, páter Kerkai. 1955 során kicsit enyhült a helyzet. Egy-két ór segítségével napközben átmehtünk egymás zárkájába, este létszámmellenőrzéskor pedig vissza a saját helyünkre. Bulányi Gyurkával sokat beszélgettünk, nagyon tisztetem őt, igen gerincesen viselkedett. Viszont rengeteget szenvedett fejfájása miatt. Felejthetetlenül kedves volt Kovács Arisztid atya, a volt bencés gimnázium igazgatója, akit tizenöt évre ítélték. Mindig verseket írt WC-papírra. Ha valakiről megtudta, hogy névnapja van, költött egy kis verset, rajzolt egy madarat, egy virágot. Nagyon-nagyon kedves, szép emberséges világ alakult ki közöttünk. Meddig tartott ez? Talán március közepéig.

Akkor alapos orvosi vizsgálat következett. Bekerültem abba a csoportba, melyet a csolnoki szénbányába vittek. Körülbelül kétezeröttszáz rab dolgozott ott. Fabarakokban helyeztek el bennünket, szögesdrót, őrtorony... Három műszakban jártunk le a bányába.

Emlékezetes marad számomra az elosztás. Leszálltunk az aknába, majd másfél kilométeres vágaton haladtunk háromszáz méterre a föld alá. Egy nagy teremben osztottak el bennünket. Budai János bácsi, aki eredetileg Braunwister, vagy hasonló nevű ember lehetett, mert alig tudott magyarul, volt a főaknász. Engem egy Kara Jenő nevű vājárhoz tett. Egy-egy brigád hét-nyolc emberből állt, a többi pedig rab, valamennyien politikaiak. Ott is találkoztam papokkal: Erős Istvánnal, Ferenczivel, Ispánky Bélával, a primás egyik „bűntársával” – később londoni főlelkészként halt meg. Elosztásnál azt mondja Budai bácsi: ezt a papot Jenő, vidd magaddal! – Ennekem nem kell pap, lusta disznók, soha életükben nem dolgoztak. Nem kell, én nem viszem el! – kiabált Kara Jenő. – Jenő, ne... legalább egy hétre vidd el, ha nem tudsz vele mit kezdem, majd beosztom máshova. Nagyon jó érzés volt így elindulnom munkára. Ez rettenetesen nagy kommunista lehet, ha ekkora benne a gyűlölet a papok iránt, gondoltam.

Elindultunk a kis lámpákkal a vágatban. Látom ám, hogy Jenő egymás után ereszti előre a régebben nála dolgozó embereket. Odakerült mellém, s azt mondja: tisztelendő úr, ne izguljon ám! Úgy kellett viselkednem az elosztásnál, mert ott voltak ezek a gazemberek! (Az örökre célzott.) Ne féljen, jó dolga lesz!

Fölajánlotta, hogy elmegy a helybéli plébánoshoz, s kérdezte, mit hozzon: ostyát, misekönyvet? Mondtam: misekönyv nem kell, a szöveget tudom, de hozzon ostyát és misebort. Ott miséztem lenn. Az egyórás ebédidőben félrevonultam. A többiek tudták miért,

de békén hagytak. Amíg a bányában voltam, minden nap miséztem! Mint kis embert, a barakkban a harmadik, a legfelső ágyra tettek. Vasárnaponként hajnalban, mielőtt a többiek felébredtek, ott mondtam a misét.

V „NA, PÁLOS, JÖJJÖN IDE!”

Egyszer, éppen jöttünk föl a második műszakból, üzennek, menjek a körletirodára. Mi a fenét akarhatnak? Odaérek, azt mondja a törzsőrmester: Írás jött Budapestről, hogy 1955. április 27-én a Fő utcában a Legfelső Bíróóság megtartja a másodfokú tárgyalást. „Törzsőrmester úr! Ma április 27-e van, este hét óra.” „Nem is lényeges, hogy maga ott legyen!” – azzal odébb dobta a levelet.

Éltük tovább a világunkat, ugyanazt a kosztot kaptuk, mint a bányászok. Nehéz munka volt, harmincöt-harminchat fok a föld alatt, egy kis gatyában, sisakban, csizmában dolgoztunk. Nekem a csilletologatás jutott. Nem volt túl nehéz, csak egy helyen, ahol fordítani kellett egy bádoglemezen, és rátalálni a másik sínre. Óriási kedvezményeket kaptunk. Minden hónapban fogadhattunk látogatót, beszélhettünk egymással, a tábor területén szabadon mozoghattunk. A drótkerítésben áram, figyelmeztettek bennünket, meg ne próbáljuk a szökést, mert agyonüti az embert.

Rövid ideig tartott ez a jó világ, mert május elején közölték, hogy elvisznek. Összebilincseltek egy J. Sz. nevűvel, aki gyilkos volt, a debreceni Nagyerdőben megölt egy nőt. Őt föllebbviteli tárgyalásra kísérték. Az enyém már megvolt, hova visznek?

A Gyűjtőben kötöttem ki, a Kisdologházban. Na, gondoltam, jól nézek ki. A Kisdologház alagsora volt a halálraítéltek helye, onnan vitték akasztani őket. A második emeleten helyeztek el. Jól van, akkor holnap még nem akasztanak! Ebédet nem kaptam, senki nem szólt hozzám. Zörögtem az ajtón: nem kaptam enni! „Ja, maga új ember, még nincs a létszámban!” Három napig senki sem szólt hozzám. Végre, egyszer, déltájban, nagyon elegánsan, utcai ruhában, nyakkendőben jön valaki: „Fogja a cuccát, lemegyünk a raktárba, és fölöltözik civilbe.”

A pécsi ÁVH-ra vittek. Hat-hét földalatti cella volt ott, csak az ágyak alatt járt egy kis levegő az ablaktalan helyiségben. Állandóan égett a lámpa. Ételt kaptam, de senki nem szólt hozzám. Óriási szerencsém volt az egyik örrel. Minden másnap este nyolc után, amikor a többiek már elmentek az épületből, megkérdezte: „Akar fürödni?” „Hogyne akarnék!” Begyűjtotta a fürdőszobai kályhát. „Nem akar olvasni? – kérdezte később. – Van itt egy rabkönyvtár.” Elolvastam a Háború és békét, a Karenina Annát, Alekszej Tolsztojtól a Golgotát. Négy hónapig ment ez így: közben egyszer elvittek kihallgatásra. Azt kérdezték, ismerem-e Máriás atyát. „Hogyne ismerném!” „Hol van?” „Jótól kérdezik! Én már 1954 óta le vagyok tartóztatva!”

Máriás atya az elhurcolásokat megelőzően egy héttel eltűnt a pécsi rendházból, és valahol az országban bujkált. Bosszantotta az ávosokat, hogy nem tudják elfogni. Nehéz sorsa volt, mert csak 1960-ban sikerült Kollár atyának rendezni az ügyét. Pécsről valamikor 1955 júliusában vittek vissza a Fő utcába. Betettek a hatodik emeleten egy magánzárkába. Már nem volt „tégla” mellettem. Ötvenhat február tizedikéig tartottak ott. A Fő utcában voltak a legszigorúbbak a körülmények, nem adtak könyvet, semmit. Nem tudtam elképzelni, miért kerültem megint oda. 1955. szeptember végén a következő derült ki: augusztus 22-én letartóztattak nyolc jezsuitát: Süle, Tamás, Petruch, Faragó, Luszénszky atyákat, Kerkai Györgyöt, páter Palánkayt és négy civilt.

Akkor kerültem bajba, amikor az egyik atyából kiszedték, hogy ki a tartományfőnök. Tamás atya pedig önként jelentkezett, mert látta, hogy nincs mit tenni, és bevallotta, hogy én neveztem ki utódomul. Lehívtak, és üvöltözni kezdtek velem. Nem szégyeltem magam, pap létemre hazudoztam nekik! Mindennek lehorrtak. Azért neveztem ki Tamás Jánost, mert

mozgékony, ügyes, okos ember volt, s még egy fontos szempont: egyházmegyei keretben élt, s így szabadon mozoghatott. Tőlem az újonnan letartóztatott rendtársak vallomásának kiegészítését várták. Ez nem nagyon sikerült nekik, mert akkor már dörzsölt voltam. Azt mondtam, felnőtt emberek valamennyien, mindenki felelős magáért, különben is, én már több mint egy éve itt vagyok. Az egyik atya megtagadott minden vallomást. Akkor engem fölszólítottak, hogy mint előljárója, parancsoljak rá, hogy valljon. Így feleltem: nem vagyok előljáró, mert abban a pillanatban, amikor letartóztattak, mindenféle joghatóságom megszűnt. Azért sem parancsolhatok neki, mert tisztelem, mint idősebbet.

Nem mentek velem semmire. De azért ott tartottak addig, amíg a rendtársak pere február harmadikán le nem zajlott. Akkor visszavitték a Gyűjtőfogházba. Az egyik éjjel bepakoltak minket, és elvittek Vádra. Beosztottak a gombüzembe. Műanyagból különböző formákat kellett préselnünk. Elég laza volt a fegyelem. Érződött már a forradalom előszele. 1956. október 23-án sejtettük, hogy valami rendkívüli történt, ugyanis az éjjeli műszakot már nem engedték dolgozni. A rabfantázia azonnal beindult, annak ellenére, hogy semmit nem tudtunk. Huszonharmadika keddre esett, csütörtökön pedig egyikünk azt vette észre, hogy az őrsapkájáról hiányzik a vörös csillag. Erre aztán fölbolydult az egész börtön. A rabok verték az ajtót: „Eresszenek ki!” Zengett az ének: Himnusz, Szózat, Boldogasszony Anyánk. Zúgott az egész börtönépület. A börtönkórház brutális orvos őrnagya jött, és kérdezte, nincs-e szükség valamire? Ebből aztán végleg megértettük, nem mindennapi események zajlanak.

A zárkákban széles, nagy padok voltak, azokkal döngették a zárkaajtót. Az első eset után az örök sietve nyitották ki a zárkákat. A tömeg kitódult, kértük a civil ruhánkat. Egyik paptársunk volt a ruhatáros, ő osztotta ki a ruhánkat. A börtönparancsnokhoz küldöttség ment azzal, hogy engedjen ki bennünket. Azt felelte, erre nincs módja, de ha kitörünk, nem akadályozhatja meg.

A váci nép hallatlan kedvességgel fogadott bennünket. Amikor kiértünk az épületből, az asszonyok kosarakban kalácsot, tejeskannákban tejet és civil ruhát hoztak. Tizenöten-húszan lehettünk jezsuiták. Először menjünk a püspökségre! Ott nagy csalódás ért, mert Kovács Vince püspök nem fogadott bennünket. Azt üzenté, nem ér rá, kérjünk ebédet az egyházi szociális otthonban. A titkára adott valamennyiünknek 100-100 forintot, és sürgetett, mielőbb hagyjuk el a palotát, mert veszélyes ott tartózkodnunk. Igen nagy pofon volt ez. A szociális otthonban viszont a kedvesnővérek minden jóval elhalmoztak bennünket.

Október 30-án közölte a rádió, hogy Mindszenty primást Felsőpetényből Budapestre vitték. Ha a primás a fővárosban tartózkodhat, akkor mi, senkiemberek is visszatérhetünk, jutottunk az elhatározásra. A Szentkirályi utca 49-be mentem, ahol albérletben éltem egy jogtanácsosnál. Amióta letartóztattak, nem adta ki a szobát. Levettük a pecsétet, elfoglaltam a kis szobát, ujjnyi por fedett mindent. Két és fél év telt el lefogásom óta.

Ezután elmentem a Jézus Szíve-templomba. 1951. november elsején miséztem ott utoljára. Akkor kaptam meg Hamvas püspök úr levelét, melyben minden papi munkától eltiltott. Pontosan öt év elteltével ismét beléptem a sekrestyébe. Egy békepap volt a templomigazgató, aki a hírre, hogy ott vagyok, nem jött elő. Azt üzenté, úgy tűnik, hogy a misézéshez most már neki kell tőlem engedélyt kérni.

Megszokott helyemen, a templomban balra lévő Mária-oltárnál miséztem. A templom közönsége megismert, hiszen 1944 és 1949 között naponta miséztem. Odagyültek, mise után bejöttek a sekrestyébe, kérdezték, miben segíthetnek. Nagyon megható volt az ajánlkozásuk, s pillanatok alatt felforrósodott a hangulat. Amikor visszafelé ballagtam a szállásomra, szembe találok A Szív újság anyagbeszerzőjével. Megszólított: de jó, hogy találkozunk, Kollár atya üzeni, menjek a Mester utca 37-be, hiszen még délután meg kell írni A Szív újságot. Megörültek jöttömnek, este hatra valamennyi kéziratot el kellett vinni a József körúti nyomdába, ahol a Szabad Nép készült. Vásárhelyi Miklós, a Nagy Imre-kormány sajtófőnöke engedélyezte a kinyomtatást. Kollár atya tárgyalt a nyomdában. Három szedő meghallotta

ezt, előléptek: mi „EMSZO-sok” vagyunk, (Egyházközségi Munkás Szakosztályok). Itt maradunk, ha kell egész éjjel. Az újság nem volt terjedelmes, két oldal összesen. Reggelre elkészült ötezer példány. A hírre összefutottak a népleányok, akik korábban árusították, s vitték az utcára. Négyezer példányt Budapesten adtak el, ezret vidékre juttattak, hogy tudják: élünk.

Közben elérkezett november negyedik. Ágyúlövés, puskaropogás, az oroszok megszállták Budapestet. A házban, ahol laktam, a férfiak megszervezték az ellenállást. Fegyvert osztottak, és elvonultak valahová. Nem tartottam velük. Kollár atyának külön figyelmeztetése volt, hogy semmiféle fegyveres harcban nem vehetünk részt. Sűrűsödtek a belövés, jelenlétem miatt izgulni kezdtek a háziak. Akkor elmentem a piaristákhoz, a Mikszáth Kálmán térre. Három napon át a pincében húztam meg magam. Amikor a lövöldözés abbamaradt, a piaristák kérték, hogy maradjak, segítek szétosztani a Nyugatról érkezett élelmiszer- és ruhasegélyt. Egy hétig ezzel foglalkoztunk. Addigra a harcok elültek, a forradalmat leverték.

Páter Kollár azt az utasítást adta, hogy folytassam a korábbi munkámat, a rendi fiatalok lelki gondozását. Egy Villám utcai lakásban, ahol ketten laktam, gyűlt össze a mintegy harminc növendék. Megbeszéltük: mindenki élje úgy az életét, mint eddig, de készüljenek föl, hogy esetleg külföldre kell távozniuk. Sürgetett az idő, egyre nehezebben lehetett átjutni a határon. Minél hamarabb igyekeztünk kijuttatni azokat, akik még nem fejezték be a tanulmányaikat. Négy fiatalról úgy döntöttek, hogy annyira előrehaladtak tanulmányaikban (magánúton, titokban végezték a szemináriumot), hogy nekik már nem érdemes kimenniük. Majd csak akad egy püspök, aki veszi a bátorságot és fölszenteli őket. Erre hajlandó volt a dunabogdányi számkivetésben élő Kisberk püspök. Ebből azonban nem lett semmi, mert 1957. január 9-én éjjel két férfi jött értem. A géppisztolyos és a vele lévő másik fogdmeg a nyolcadik kerületi kapitányságra kísért. Egy hosszú szobában részeg utcalányok szorongtak a padon. Beültetett közéjük, azok rám dőltek. Sivár, kilátástalan helyzet. Szerencsére hajnali négy felé az a fiatalember, aki a géppisztolyossal bekísért, arra jött, meglátott és megkérdezte: „ugye ez nem magának való hely? Beteszem egy zárkába”. Egy fiatal fiúval kerültem össze, őt a Corvin közből hozták be. Az egyetlen priccsen igyekeztünk megosztani. Reggel kilenckor elvittek a Markóba. Nyolcan voltunk egy zárkában. Csodálatos társaság verődött össze: zsebese, mindenféle bűnözők. Január végéig köztük voltam. Akkor majdnem szabadultam. Addigra a politikai vezetők elhatározták, hogy megtorolják a forradalmat. A köztörvényeseket minél hamarabb kiengedték, legyen hely a forradalmárok számára. Egyszer jön egy ÁVH-s őrnagy, és beszél a zárkába: „Na, Pálos, jöjjön ide! Mi volt a maga bűncselekménye?”

Fölsoroltam. A vád ellenem: a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetője voltam. Második vádpontként folytatólagosan elkövetett kémkedés szerepelt. Ennek az volt az alapja, hogy én néha a belga követségen keresztül leveleztem a belga központunkkal. A követségre beépített ember lefényképezte ezeket a leveleket, nem lehetett letagadni őket. A szervezkedést pedig az merítette ki, hogy mi nem engedelmességtünk annak az 1950. szeptemberi hírhedt elnökitanácsi rendeletnek, mely megvonta a szerzetesrendek működési jogát.

Négy nap múlva jön az őrnagy, rám mordul: „Mit képzelsz magad, majd most engedünk ki egy jezsuitát, amikor a pápa megfenyíti a hozzánk hű papokat? Itt marad!” A Vatikán – Mindszenty kérésére – ekkor szuszpendálta a három legismertebb békepapot, Horváth Richárdot, Beresztóczy Miklóst és Máté Jánost.

A cigaretta nagyon fontos kellék a börtönben. Akiknek nem voltak látogatóik, könyörögtek nekem, kérjek cigarettát. Rendben, mondtam, de nincs több káromkodás! Szinte hihetetlen módon fegyelmezték egymást. Enni is kaptunk, nem valami sokat, de ki lehetett

bírni. Február 10-e körül néhányunkat összepakoltak, és elvittek a gyűjtőfogházba. Már szinte az otthonom volt.

Nagyszerű papi közösség alakult ki. A bizonytalan politikai helyzet érződött odabent. Ha kértem az őr, tegyen át egy másik zárkába, jó kollégámhoz, megtette. Azelőtt elképzelhetetlen volt az ilyesmi. Együtt voltam Eglis Istvánnal, a kiváló szociológussal, Faddy Otmár atya volt a másik cellatársam. A forradalom után őt is hamar visszahozták. Sakktáblát szereztünk, sőt könyveket is adtak. A fordítók könyvtárában olyan idegen nyelvű művek is voltak, melyeket a kommunisták szerettek volna elolvasni, ezért megbízható fordítókkal, a rabokkal fordították le őket a maguk számára. Ott dolgozott Göncz Árpád is.

Volt egy Fekete László nevű férfi, aki mindenhez értett, legalábbis ezt állították. Sikerült elérnie, hogy kinevezzék könyvtárossá. Nekünk kedvezni akarván, hozta azokat a könyveket, melyeket olvasni szerettünk volna. Így jutottam hozzá egy francia szerző olasz fordítású művéhez, melyben leírta, hogy mi minden szörnyűséget követtek el a kommunisták. Mennyi embert végeztek ki, zártak börtönbe, koncentrációs táborokba.

Később megváltozott a légkör, szigorúbb lett a fegyelem, elmaradtak a séták. Azt a részleget, ahol mi papok voltunk, áthelyezték a Kisfogházba. 1958. június végéig tartottak ott. Nagyon-nagyon szomorú korszak volt ez. Szinte naponta folytak a kivégzések. Ha este figyelt az ember – és mi igyekeztünk figyelni –, meg lehetett tudni, másnap hány embert végeztek ki. Az udvaron, a bitófának kialakított betonmélyedések mellett volt egy fészker. Annak a tetején tartották az akasztófákat. Este onnan dobálták le: egy, kettő, három, négy puffanás – négy akasztás.

A kivégzések reggelén összetartás volt. Ez azt jelentette, nem lehet elhagyni a zárkát. Olyankor csak kilenc-tíz felé kaptuk meg a reggelit. Általában reggel hatkor folytak a kivégzések. A földszinten tartották fogva a halálraítélteket, onnan lehetett fölhallani, amikor vezették őket: „Gazemberek, megbosszulja ezt a nemzet, éljen Magyarország!” Néha nők jajgattak, ami még borzasztóbb volt. Egyre több halálos ítélet született. Hozzánk is beosztottak olyanokat, akiknek a sorsa függőben volt, de kegyelemért folyamodtak. Előfordult ellenkező eset is, például Pálinkás-Pallavicinié, akit életfogytiglanra ítélték, de az ügyészség óvást emelt súlyosbításért, és ki is végezték. Megrázó volt látni ezt az összetört embert. A börtönvezetőség szívesen tette papok mellé a lelkiileg összeroppant embereket, mert valamelyest megnyugodtak. Négy halálraítélttel voltam együtt, valamennyit ki is végezték, így Földes Gábor győri színészt, akit a magyaróvári ügyben ítélték el. Ő magabiztosan viselkedett, párttag volt, kommunista, s mindvégig abban reménykedett, hogy társai kimentik. Pallavicini alig bizakodott. Az elítélő katonai bíróság elnöke azt mondta neki: Gyuri, ne izgulj, cifraság az egész, én most halálra ítélek, de majd másodfokon megváltoztatják. Valóban így történt, s akkor kérte az ügyészség súlyosbításért a törvényességi óvást. Nagyon rossz lelkiállapotba került. Arisztokrata származása ellenére a rendszer mellé állt, elvált első feleségétől, egy Zichy grófnőtől. Ebből a házasságból két gyermeke született. Hogy a munkássággal való szolidaritást igazolja, másodszer egy újpesti villamoskalauz lányát vette el. Gyuri még dicsekedett is: Milyen jóban van ez a két nő, együtt látogatják.

Elvitték a tárgyalásra, s utána már nem került vissza hozzánk. Ebből tudtuk, hogy kivégzik. Megrendítő volt, amikor másnap mentünk sétálni, s a kivégzettek rabruháját, a kijárat ajtó mellett a földre dobva láttuk. Nyomasztó érzés állandóan kivégzések közvetlen közelében élni. Megszűntek a beszélők, nem volt csomag. Levelet írhattak a kintiek, de azokból rengeteg részt egyszerűen ollóval kivágtak. Összevagdossott papírdarabokat kaptunk.

1958 júniusában minden korábbinál szigorúbb összetartást rendeltek el. Óriási titkolózás folyt a kivégzések körül, de valahogy mégis beszüremlett hozzánk a hír, hogy Nagy Imrét akasztják.

VI. ITT KELL A MAGYAR NÉPPEL EGYÜTT SZENVEDNI

Nagy Imre és társai halála után ritkultak a kivégzések, véget ért a folyamatos akasztás. Az életben maradottakra irányították a figyelmüket. Kiöltötték, hogy létrehoznak egy „osztályidegen” börtönt. Az egyik éjjel váratlanul fölraktak minket, papokat egy leponyvázott teherkocsira. Ötvenen-hatvanan zsúfolódtunk egymás hegyén-hátán, a kocsi végében két fegyveres vigyázott ránk. Márianosztrára vittek bennünket.

Csendőrök, rendőrök, detektívek közé, ha még maradt arisztokrata az országban – hiszen a legtöbben ötvenhatban disszidáltak –, szintén ott voltak. Négyszázan lehettünk a volt pálos kolostorból alakított börtönben. Nagyon durván bántak velünk. Amikor megérkeztünk, meztelenre vetkőztettek. Kaptunk egy pokrócba csomagolt bugyrot, azzal kellett átmennünk a másik épületbe. Megmondták, hányas számú cellába kerülünk. Így, meztelenül hajtottak föl bennünket az emeletekre. Csak a zárkában bonthattuk ki a bugyrot, abban találtunk alsónadrágot, szumánt [*téli rabruha. Gy. M.*].

Egy évig nem volt séta, egy éven át nem hagyhattuk el a zárkát! Kéthetenként vittek bennünket fürödni, olyankor keresztülmentünk az udvaron. Ez volt a levegőzés. Semmit sem csinálhattunk, csak ülhettünk a zárkában. Nagyszerű korszaka volt ez a börtönéletemnek. Összekerültem Söveges Dávid bencés atyával, akit majdnem agyonverték a pufajkások. Az volt a szerencséje, hogy a katonai kórházban egy volt bencés diák katonaoorvoshoz került, s ő mindent megtett, hogy megmentse az életét. Nem kapott nagy ítéletet, talán két évet. A másik társam Szabó József Sopron környéki pap volt. Napirendet készítettünk, még a gyűjtőfogházból sikerült átcsempésznünk egy kis bort, úgyhogy egy-egy csöpp segítségével naponta koncelebráltunk. Lehetetlen volt külön-külön misézni, mert nagyon szigorúan vették, ha valakit rajtakaptak. Az őrségváltás idejét használtuk ki.

Számomra teljesen érthetetlenül üldözték a misézést. Egy materialistának, aki nem hisz, miért érdekes, ha egy pap „motyog” valamit? Megmagyarázhatatlan, hogy a hitetlen ember miért haragszik a misézésre! Mégis, rettenetesen üldöztek bennünket emiatt! Szervezetten leskelődtek. Azt is megtették, hogy kényszerítéssel az egyik papot a másikra állították, és követelték, hogy jelentse, ha misézik. Sátáni volt, ahogyan minden módon meg akartak olyasmit akadályozni, ami szerintük nem létezett! Vallásos énekeket sem dúdolhattunk, mert azonnal ránk támadtak, és fegyelmi büntetésben részesültünk.

Egy éven át ilyen világ volt Márianosztrán. Söveges Dávid 1959 márciusában szabadult. Így is legalább hatvan pap maradt még benn. Előfordultak protestáns lelkészek is, de lényegesen kisebb számban. Hatan-nyolcan lehettek, akiket a forradalom idején beválasztottak a forradalmi bizottságokba. Fogvatartóink később rájöttek, micsoda pocsékolás ennyi munkaerőt parlagon hagyni. A rabokkal szőnyegszövő berendezéseket készítettek. Egy hatalmas teremben legalább tizenkét szőnyegszövő állványt állítottak fel, s ott már elviselhetőbb volt. Munka közben beszélhettünk is egymással, sőt egy óra ebéidő is járt. Később spájzolhattunk. Az örök által megadott összegben, az általuk megadott áruból lehetett igényelni. Disznósír, keksz, cukor, nyári időben esetleg gyümölcs szerepelt a listán. A spájzolható összeg nagysága attól függött, hogyan viselkedik és dolgozik az ember. Harminc, negyven, nyolcvan forint. Aki nyolcvan forintért spájzolhatott, már kissé gyanús volt. Föltételezhető, hogy nem tisztességes úton jutott ekkora kiváltsághoz.

Eleinte nagyon jó világ volt. Hamar bekaptam az ebédet, s szentségi böjt ide, szentségi böjt oda, miséztem. A zárkában ugyanis az egyik életfogytigos paptársam megsúgta: ne misézz itt, mert jelentenem kell. Nagyon kérek, ne misézz! Így történt, hogy hétköznapokon, amikor dolgoztunk, miséztem, s éppen vasárnap nem. Mindig a Salve Sancta Parens kezdetű rövid Szűzanya-misést mondtam. A miséző papok mazsolából nyerték a bort. Mazsolás kalácsot kértünk a csomagban, a szemeket kiszedtük, nagyon gondosan letisztítottuk, nehogy

kovász maradjon rajtuk, mert akkor megsavanyodik. Az így letisztított mazsolát alumíniumpohárba tettük, s annyi vizet öntöttünk rá, hogy éppen elfödjön. Két nap alatt a mazsola visszanyerte a szőlőszem nagyságát. Egy tiszta ruhával, amelyet a kapcából téptünk le, majd kimostuk, a szemeket kipréseltük egy fiolába. Fiolát az egészségügyi részlegen dolgozó rabtársaktól lehetett szerezni. Az üvegcset nem volt szabad nagyon bedugni, mert amikor forrt a bor, kilötte a dugót, és nagyot pukkant. Egyszer valaki így bukott le. Amikor rájöttek erre, a papok csomagjában nem engedélyezték a süteményt. Ezt is kijátszottuk. Nem pap rabtársaink, hanem például Ugrin István repülőtiszt, Boskó Vilmos százados és mások süteménye útján jutottunk borhoz.

1961-ben sok letartóztatott pap érkezett Mária-nosztrára. Sajnáltuk, hogy börtönbe zárták őket is, ugyanakkor örültünk a tőlük hallott rengeteg információnak. Igaz, a kinti viszonyokról nem sok vigasztalót mondtak. A rab, minél több időt tölt bent, annál nagyobb reményt táplál, hogy egyszer szabadul. Az ilyen hírek egy időre letörtek bennünket. A márianosztrai viszonyokra jellemző az a fölirat, mely az örök ebédlőjének a falát díszítette: „Ne csak őrizd, gyűlöld is!” Házi munkások mesélték, akik bejutottak oda.

Amikor Budapestről ellenőrzést kaptunk, néhány napig újra megfagyott a levegő. Az örök indulataiból éreztük, hogy a Rákosi-Péter Gábor korban nagyon hozzászórtak a veréshez, legszívesebben most is ezt tennék, de már nyíltan nincs erre módjuk. Néha mégis előfordult, hogy egyeseket levittek a pincébe és összeverték. Később már évente két alkalommal kaphattunk csomagot, négyszer írhattunk, kétszer volt látogatás. A csomagok legfőljebb háromkilósak lehettek, és megszárták, körülbelül mi lehet benne: szalonna, cukor, sütemény, de semmiféle gyümölcs vagy romlandó, ami valamelyest érthető.

A papok csomagjait megkülönböztetett figyelemmel ellenőrizték. A süteményt valósággal összekaszabolták, hogy megnézzék, nincs-e benne mazsola. Ha valamit találtak, vitték a gyengélkedőn fekvőknek. Érdekes, szép élet volt ez azért. Az összetartozás, együttérzés megnyilatkozásai közül nekem a regnumistákkal vannak nagyszerű emlékeim.

1962 őszén éreztük, hogy valami változás várható. Akkor már döntöttek a következő évi amnesztiáról. Átszervezték a börtönt. Csoportokban szállították a rabokat a Gyűjtőfogházba, oda pedig Sopronköhidáról többszörös visszaesőket hoztak. Nekünk kellett őket betanítani a szőnyegszövésre. Tabódy István állandóan szerzett a börtönben rádiót. Nem tudom, hogyan csinálta, de hallgatni lehetett a detektoros készüléket. A börtönben roppant értéke van a híreknek. Minden információból azt igyekeztünk bizonygatni a magunk számára, hogy rövidesen szabadulunk. Lélektanilag érthető rabmagatartás. 1962–63 fordulóján egyre sűrűbben érkeztek a biztató hírek. Egyes rabok rokonai ügyészi kihallgatást kértek, s minden azt mutatta, valami történni fog. Így érkezett el 1963 tavasza.

Április negyedike-re jelent meg az amnesztiarendelelet, aminek a következtében a gyűjtőfogházból körülbelül négyezren szabadultak. Szinte kivétel nélkül politikaiak. 1954-ben tizenhét évre ítélték, nem számítottam a szabadulásra. A többiek hazamentek, én pedig maradtam. Hiszen nemcsak összeesküvő, hanem kém is voltam. Nem is akármilyen, hanem rezidenském! Azt nevezik így, aki egy területről összeszedi az adatokat, egységesíti, és úgy adja tovább. Én a Vatikán kémje voltam! Egyetlenegy dokumentum alapján, amelyben megírtam, hogy 1953 szeptemberében tizenhét jezsuita szabadult Kistarcsáról. Ez volt a kémjelentés. Logikájuk szerint nem azért írtam meg a hírt, hogy közöljem a kiszabadulásukat, hanem azért, hogy tudják, ennyit zártak be. Ez volt a proletáréberség! Nagyon lehangoló volt nap mint nap látni, hogy újabb csoportok szabadulnak. Paptársaim fölöslegessé váló holmijukat, egy kis cukrot, ezt-azt bedobták a maradék celláiba. Amikor munka után visszatértem, akkor találtam meg a küldeményeket. Lélektanilag nagyon nehéz volt elviselni ezt, különösen azért, mert Szabó Józseffel azon a részlegen mi voltunk benn a legrégebben.

A nevelőtiszt egy szép napon azzal állt elő, írjak egy kérvényt, melyben hátralévő büntetésem elengedését kérem. A nemzetközi viszonyok miatt sürgős volt minél hamarabb megszabadulni a papoktól. A Vatikán és Budapest között Bécsben, illetve Rómában megkezdődtek a tárgyalások, melyek azután 1964-ben a részleges megállapodással zárultak. Ebben a folyamatban akadályt jelentett volna, ha sok pap továbbra is börtönben ül. A legfőbb ügyésznek kellett címezni a kérvényt. Beadtam, majd egy idő múlva jön a nevelőtiszt és mondja: Nem jó! Mit képzelsz magad? Nem szerepel a kérvényben, hogy sajnálja, amit elkövetett, megbánta bűneit, s ígéretet tesz a javulásra. Elkeseredetten vettem oda: Erre várhatnak! Ilyet nem írok le sosem! Rám támadt: Ilyen hülyét még nem látott, egy vacak papír miatt ül tovább! Igen, válaszoltam, csak egy vacak papír, de létezik becsület is!

Egy hét múlva ismét jelentkezett: írjak egy új kérvényt! Rendben megírtam: Tisztelettel kérem hátralévő büntetésem elengedését. Ez kevés, rivallt rám. Márpedig több nem telik tőlem. Dühösen elvonult. Közben folyt a „gyomrozás”, börtönéletem egyik legszomorúbb jelensége. Néhány naponként ketten-hárman megjelentek a Belügyminisztériumból, s mindenáron be akartak építeni. Két csoport foglalkozott velem: Egyik volt a jóságos, a másik a durva. A jóságos azt mondta: maga tiszta hülye, magának nincs lelke! Az édesanyja minden vonathoz kimegy a szülőfalujában, és várja, várja. A pécsi püspök telefonált neki, hogy szabadul a fia. Ez igaz volt, a Belügyminisztérium telefonáltatott a pécsi püspökkel az édesanyámnak. Az ilyen eljárás a lelki zsarolás legembertelenebb formája. Semmit nem kívánunk magától, mi is emberek vagyunk. Csak néha találkozunk odakint! Újra és újra, a mérhetetlen lelki teher ellenére ugyanazt hajtogattam: Csak szabadon vagyok hajlandó szabadulni! Semmilyen adatot nem kérünk magától, nem állítjuk rá senkire, csak havonta egyszer találkozunk! – Én ezt nem vállalom, nem és nem!

Az 1962. októberi „látogatásuk” emlékezetes marad. Megkérdezték, mi volt a bűncselekményem. A Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, kémkedés. Mire ők: Ugyan, ki hiszi ezt el, ez csak blabla! Maga néhány tucat fiatalembert a rendszerünk ellen nevelt, mi pedig nem tűrhettük. Ezért ül maga itt. Miért nem mondták ezt a tárgyaláson? – kérdeztem. Erre nincs büntetőparagrafus, ki kellett találni valamit. Ez a módszer nagyon jellemző volt rájuk.

Majd következett a durva csoport: Itt rohad el, levisszük a pincébe, jól összeverjük! Kell ez magának? Rettenetes volt, bármelyik csoporthoz is vezettek kihallgatásra, már előre remegett a gyomrom. Ilyen helyzetekben, amikor a többség szabadul, azzal szemben, aki a legrégebben van benn, ez a módszer akkora gonoszság, amire nem lehet szavakat találni. Vérnyomásom fölugrott, szédültem, nem tudtam aludni. Jelentkeztem orvosi vizsgálatra. Egy ápolónő fogadott: „Mi a baja?” „A vérnyomásom, szédülök, ki vagyok merülve.” „Á, dehogyis! Az a baja, hogy nem fekszem le magával!” Az idegfeszültség hatására kiabálni kezdtem: „Mit gondolsz, az én becsületesemet ne tapossa meg, ehhez nincs joga!” Tudom, nem volt helyes eljárás, de ebben az állapotban kirobbant belőlem. Másnap bejött a zárkába ez a nő. Azt mondta: „Biztosan magas a vérnyomása, ezt vegye be”, s azzal adott valamilyen gyógyszert. „Nem tehettem mást – folytatta –, mert ott volt valaki, akit maga nem látott.” – Sok emberség is szorult azért egyesekbe.

Május 15-én, munka végeztével jött egy smasszernő: „Adja le az összes holmiját, s jelentkezzen!” A körlet parancsnokához, egy őrmesterhez vezettek: „Kérem, maga szabadul, fél órán belül el kell hagynia a börtönt”. Az asztalosműhelyben poros lettem. A házimunkás hozott vizet, mire ráparancsolt: „Mit gondolsz? Meleg vizet hozzon!” Micsoda? Meleg vizet? Ez már komoly! Visszakaptam a holmimat, s odaadták a keresményemet: háromszázhusz forintot. Kiléptem a kapun, elindultam a villamos felé. El voltam kábulva. Bámultam az embereket, a ruhájukat. Minden olyan furcsa volt. Nehezen találtam meg a megállót. Hová, merre induljak? Elmentem a piaristákhoz a Mikszáth Kálmán térre. A sekrestyés egy jezsuita, Kálmán testvér volt. Kértem, hadd misézhessek a Szent Ignác-oltárnál. Esteledett, elmentem

a régi lakhelyemre, a Szentkirályi utcába, de nem találtam senkit. Tovább az Üllői útra, ahol ebédelni szoktam, ott is sikertelenül kopogtam. Mentem a Hőgyes Endre utcába, Süle atyához. Nem volt otthon. Egyedül voltam a városban, szabadon, semmi és senki nélkül. Vártam, míg Süle atya haza nem tért. Örömmel láttuk viszont egymást.

Másnap jelentkeztem a kapitányságon. Megkaptam a személyi igazolványomat. Féltem attól, hogy rendőri felügyelet alá helyeznek, de ez nem következett be. Kollár atya még aznap este megkeresett, közölte velem, hogy másnap kórházba megyek a Széher útra, ahol a hosszú börtönévek után egy kicsit rendbe szednek, fölerősítenek. Csengődy főorvos úr június végéig ott tartott, közben naponta kaptam az erősítő injekciókat. Utána Kollár atya Balatonboglárra küldött pihenni, egy ottani bérelt nyaralóba. „Szeptemberben majd eldöntjük, hogyan tovább” – közölte. Nagyon jól éreztem magam, élveztem a napot, a pihenést. Egyszer csak levél érkezett, melyben a piliscsabai apácaotthon vezetője közölte, hogy jelentkezsem az intézetben, ahol szálláshelyet kapok. Dehogy megyek, gondoltam. Igen ám, de másnap kézhez kaptam Kollár atya táviratát: jelentkezsem Piliscsabán. Anyagbeszerző lettem, végeztem a ház körüli munkákat. Később derült ki, a rendőrség kívánta így. Papként nem működhettem. A környékbeli papokat is figyelmeztették, nehogy beengedjenek a templomukba. Óvakodjanak egy börtönviselt, büntetett előéletű jezsuitától!

A börtön után öt éven át még nagyon „figyelmesek” voltak hozzám. Évente legalább egyszer ketten-hárman kijöttek hozzám, kicsit puhítani, szimatolni. Arra akartak rávenni, hogy egy semleges helyen találkozzunk. Miért, nem jó itt? – kérdeztem. Megkínálom önöket jó villányi borral. Majd hozzátettem: Akkor megyek el más helyre, ha hivatalos idézést kapok. Erről persze szó sem lehetett.

Külföldre sohasem akartam kimenni. Ötvenhatban sem, amikor nyitva volt a határ. A fiúk, akiket neveltem, 1956-ban, mielőtt disszidáltak, hívtak, nógattak: Hiszen el van ítélve, nem maradhat itthon! Nem mehettem ki két okból. 1949-ben, amikor látszott, hogy mi következik Közép- és Kelet-Európában, így Magyarországon is, a generális atya úgy intézkedett, hogy akik a tanulmányaikat nem fejezték be, vagy az idegállapotuk olyan, hogy az elkövetkező nehézségeket nem fogják kibírni, azok menjenek Nyugatra. Akik azonban jó fizikai és idegi állapotban vannak, maradjanak itthon, hiszen nem lehet, hogy éppen a jezsuiták hagyják itt a hívőket. Ehhez tartottam magam. A fiúknak mindig azt mondtam: a szerzetes állapotnak még papi működés nélkül is megvan a maga súlya és értéke. Ezt még akkor is érdemes vállalni, ha csekély az esély arra, hogy előbb-utóbb papok legyenek. Itt kell maradni, itt kell a magyar néppel együtt szenvedni és tenni, ami lehet.

VII. „SZÉGYELLNÉM, HA VALAKI AZT MONDANÁ, NÁLAM JOBBAN VAN”

Augusztus elsején kezdtem el itt dolgozni, a piliscsabai szociális otthonban az ÁVO rendelkezése szerint fizikai munkásként. Az első időben sokat jártam Budapestre: szinte minden héten. Anyagbeszerzőként a bevásárlás volt a feladatomban: ezt a munkát délelőtt elvégeztem, a délutánom szabad volt, mehettem, amerre láttam. Leginkább a jezsuitákkal való találkozásra szomjaztam.

Néhányukról tudtam, hol laknak: jártam Süle atyánál, aki a Szent Ritában volt tótumfaktum, oda épült be, de többször meglátogattam Faragó atyát és Kollár atyát is. A piliscsabai és környező papság idegenkedett tőlem, nem akartak szóba állni velem. Tudomásul vették, hogy itt vagyok, de semmiféle szolgálatot nem akartak. Nyilván kaptak valamiféle direktívát: akkor ilyen volt a légkör. Börtönviselt pappal, pláne még ha jezsuita volt is, nem volt ajánlatos kapcsolatot tartani.

Hallatlanul tragikusnak tűnt – azt hiszem életem egyik mélypontjának lehet tekinteni – az 1964. szeptember közepén kötött megállapodás, amelyről a *Szabad Népből* – vagy talán már

Népszabadságból – értesültem: az ÁEH elnöke és Casaroli bíboros koccintottak, majd megtörtént a dokumentum aláírása. Számomra ez az esemény óriási megrázkódtatást okozott. Persze ehhez hozzájárult a börtönének leszorítottsága, egyoldalúsága, tájékozatlansága, és szervezetem pszichikai-fizikai romlása is, hogy ennyire a szívemre vettem. Úgy éreztem, hogy a Szentszék elárult bennünket, ellenfeleinknek adott igazat, a mi egész helyzetünk és küzdelmünk a tisztességért – semmivé vált. Ilyen gondolatok kavargtak bennem, és ez rettenetesen megviselt idegileg. Kijártam az erdőbe, és nagyokat sírtam. Nem akarom magam Mindszentyhez hasonlítani, de olyasvalamit éreztem, mint amit ő érzett, amikor közölték vele, már nem esztergomi érsek. Persze így utólag nem olyan nagy dolog ez: az egyházban mindig volt politika is. Akkor azonban hosszú éveket vett igénybe, amíg a levertségből meggyógyultam.

Aztán, ahogy múlt az idő, egyre tágabb lett a tér. A szentiváni plébános, aki valamikor jezsuita diák volt, hívott, menjek neki segíteni. Mondtam, nem lehet, de ő nyugtatott, ne törődjek semmivel. Ott kezdtem lelkipásztorkodni: minden vasárnap mondtam egy misét és gyóntattam is. Idővel észrevette a többi pap is, hogy ez a dolog megy, és nincs belőle bajunk, így egyre nagyobb körben vettek igénybe. 1970-től kezdve általános helyettesféle lettem. Nem volt a környéken olyan plébánia, ahol több-kevesebb ideig ne miséztem volna. Örömtől kezdve Dorogig minden templomban helyettesítettem – a szentiváni beteg plébánost például majdnem egy évig. Egy szentiváni bérnálásakor megállított Kisberk püspök atya, ebéd utánra behivatott a szobába, és azt mondta, nagyon örül, hogy segíték a papjainak, csak arra vigyázzak, a nevem soha ne szerepeljen. Érezhető volt, hogy munkál benne a „félisz”, de nem lett semmi baj.

Rendi vonalon is egyre bátrabbak lettünk, egyre többen mertünk összejönni, főként Makkosmárián. Tamás atya még 1951-ben odakerült, és kialakított egy jezsuita vonzaskört. Azért is neveztem ki őt utódomnak, mert egészséges volt, okos, talpraesett. Mondtam neki, csináld csak bátran, majd börtönbe kerülsz te is, de ki fogod bírni. Úgy is lett, négy évre rá odakerült, de az 1955-ös börtön után már nem volt olyan rettenetes. Erződött már 56 előszele.

Szóval egyre nyíltabban kezdtünk dolgozni, és 78-ban már oda fajultak a dolgok, hogy Lékait rábírták, hívja meg a generálist. A külföldiek is egyre gyakrabban jártak haza, engem is felkerestek. Alszeghy már 1969-ben kijött ide Piliscsabára, volt ott egy megszüntetett úszómedence, oda bebújva beszéltek meg a világ sorsát. A 70-es évek második felében Szent Ignáckor már hetvenen-nyolcvan is összegyűltünk. De fogyatkoztunk is: volt olyan év – 1983 –, amikor kilencen haltak meg. A pannonhalmi temetőnek van egy része, ahol kilencvenhat jezsuita van eltemetve.

A piliscsabai, szociális otthonbeli élet is elég érdekes volt, mert aránylag fiatalok voltak itt, úgy hatvan év körüliek, akikben még volt érdeklődés. Egyszer például odajött hozzám néhány nővér, hogy szeretnének többet tudni teológiából. Szerveztem nekik egy kurzust. De nagyszerű farsangokat is rendeztünk. Ma nincs semmi: mind nyolcvan fölötti, mind fáradt, és a fizikai fáradtság kihat a szellemre is.

1983-ban megnyílt a leányfalui Szent Gellért lelkigyakorlatos ház. Egyszer telefonált nekem páter Morlin, hogy a következő héten lesz egy csoport, vállaljam. Mondtam, meg vagytok ti örülve, de megnyugtattak, hogy meg van beszélve a primással. Sok lelkigyakorlatot adtam ott, sőt egyszer a központi szemináriumban is. A kezdet kezdetétől fogva jártak hozzám kispapok is, ketten-hárman. Havonta egyszer-kétszer jöttek, amolyan lelkivezetés-félét adtam nekik. Júliusban lelkigyakorlatot is tartottunk, megvolt a kontinuitás. Ennek az egész lelkipásztori korszakomnak a csúcsa 1986–87; azóta lefele megyek, már nem bírom erővel. Meg kell állapítanom, tavaly vége is szakadt: nem tudok járni, mozogni, normálisan viselkedni. Vége, kész. Visszagondolva az életemre: Szent Ignác úgy fogalmazott, magunkra kell venni a gúny palástját, a töviskoszorút. Számomra a gúny palástját a börtönének azon fázisai alkották, amikor megaláztak. Engem bántani nem

bántottak. Lehordtak csirkefogónak, hazug disznónak, rohadt papnak, de nem bántottak. A gúnypalást és a töviskorona jelentősége: ugyanazt kell hordanunk, amit az Úr viselt, Szent Ignác szerint ez az alázatosság harmadik foka. De a szenvedés annyira mellékes az én szemléletemben amellet a sok öröm és boldogság mellett, amellyel a jó Isten engem elhalmozott. Nem is tudom, mi lesz a mennyországban: itt már annyit kaptam, mit adhat ott többet? Annyi szeretetet, tiszteletet, megbecsülést kaptam mind a rendtársaimtól, mind az emberektől, nem is tudom, hogy lehet ezt elviselni. Most, az életem végén, azt kell megállapítanom; kétségbeejtő, hogy engem mindenki szeretett, és én nem tudtam őket vizsontszeretni. Figyelmesebbnek kellett volna lennem, jobban észrevenni, többet tenni. De az is igaz, hogy én nem vagyok tárgyilagos a jezsuita dolgokban: elfogult vagyok, rettentő egyoldalú, mit csináljak. Most már csak tényleg várnom kell, míg beteljesedik ez az egész. Nagy bizalommal és reménységgel tekinteni a jövőbe: az Úr nem fog becsapni, ha megígérte az örök életet, hát adja is meg.

Számomra mindig nagyon fontos volt a közösség. Annak idején, hogy a rendi közösség életben maradjon, leveleket írtam: tartományfőnökségem alatt majdnem negyvenet. Az ember nem tudott mindenhol ott lenni, nem voltak az intézmények, nem volt más megoldás, mint a levelek. Szigorúan meg volt adva, ki hány embernek adja tovább, illetve elolvasás után meg kell semmisíteni. Egyszer – már a szabadulásom után – megjelent nálam egy hölgy és odaadta ezeket az írásokat. Valamelyik „gazember” nem engedelmeskedett, összegyűjtötte őket. Ott heverték az asztalomon, meglátta őket Miklósházy Attila, aki az egyik legkedvesebb gyermekem volt annak idején, magával vitte és kinyomtatta.

Most is így tartom a kapcsolatot a renddel: minden hónapban kapunk egy kétoldalmi levelet, amelyben le van írva, ki hol van, mit csinál, ki beteg stb. Ezenkívül negyedévenként egy 30–40 oldalas füzetet is megjelentetnek, amely a mi provinciánkról szól. Ez rettentően fontos, különösen nekünk, akik egyedül élünk. A rendtartomány minden évben találkozt tart. Tavaly például Leányfalu volt a helyszíne. Rendszerint lelkigyakorlat után kerül rá sor, idén a pápai mise miatt a lelkigyakorlat előtt volt. Maga a lelkigyakorlat nem kötelező, aki tud, az megy. Én legfontosabbnak a havi értesítőt tartom. Nálunk ez Szent Ignác-i hagyomány. Ő mindenről mindent tudni akart. Negyvenben választották meg, 56-ban már meg is halt: ez nem sok idő, mégis több mint nyolcezer levelet írt, és van olyan levele, amelyik tizenhét oldalas. A központtal való kapcsolat ma is el van rendelve. Ez úgy fest, hogy minden hónapban kapok egy nyolclapos kommentárt: amit nekem küldenek, az angol, francia, spanyol és német nyelven jelenik meg. Ebből tudom meg, hol van a generális, kivel mi történt a nagyvilágban, kit lőttek le, kit akasztottak fel.

A provinciálisoknak is kötelessége minden évben kétszer beszámolni a központnak. A házak elöljáróinak is be kell számolniuk évente legalább egyszer arról, hogy mi történt a házban. Én nem házhoz, hanem régióhoz tartozom, ide tartozik még a két leányfalusi, hárman Vörösvárról és Sajgó atya. Dobogókó a központunk. Lehetőleg kéthavonta nekünk is össze kell jönnünk. Ha nem tudunk menni, összecipel bennünket az, akinek autója van. Egy napot szoktunk együtt tölteni: van jámbor, közös szentmise és közös ebéd. Úgy tervezik, hogy legközelebb a Sodrás utcába visznek bennünket, ott nagyobb közösségben lehetünk. Nem vagyok elhagyva. Az kétségbeejtő, hogy az egyházmegyei papság mennyire magányos: nálunk ilyen nem létezik. A legvadabb időkben is megvoltak a körzetek, mindenki tartozott valakihez, mindenki függött valakitől. A közösség nagy teher, de nagy áldás is: régiókban élni nem rendes dolog, nem jó, hogy így szanaszét vagyunk, legalább nyolcan-kilencen élünk egyedül a provinciából. Ahol most vagyok, az közösség ugyan, de nem az én közösségem. Addig maradok, amíg misézni tudok, aztán bekéredzkelem a Radvány utcába. Ott él egy tíztizenkét tagú közösségünk Morlin atya vezetésével.

Írni már nem írok – nem tudok –, de diktálni se diktálok, mit diktálnék: nem kíván már tőlem mást az Úristen, mint hogy tisztességgel meghaljak. Vége van. Ha arra gondolok, hogy

azok az atyáink, akiknek lett volna írivalójuk, milyen hamar meghaltak, akkor mit szóljak? Bangha atya például hatvan éves korában halt meg, én pedig már nyolcvanhárom vagyok: két évvel ezelőtt mondott nekem megálljt a Jóisten: kezdtem meszesedni, nem jól hallok, nem tudok kommunikálni, a hallókészüléket nem szeretem, mert sípol: aki azt akarja, hogy megértsem, az kiabáljon.

Reggel hatkor kelek, hétig elvacakolok, nehezen megy már minden, ami azelőtt tíz perc volt, ahhoz most egy óra kell. Kicsit imádkozom – fél nyolckor van mindig a szentmise, csak vasárnap nyolckor – kilencig még ezt-azt csinállok a kápolnában, aztán megyek reggelizni. Reggeli után rendszerint jön a nővér, meggyömöszöl, az orvos mondja, kell a meszesedés miatt. Akkor lefekszem, alszom féltizenkettőig, olvasgatok kicsit, azután ebéd, ebéd után felmászom a kápolnába, ott vagyok háromig, lejövök, megint olvasgatok, esetleg egy-két levelet megírok, mindig csak annak, aki nekem ír, kezdeményezni már nem kezdeményezek semmit.

Legnagyobb előszeretettel a rend történetéről olvasok, most épp egy amerikai jezsuita által írt könyvet, amely Szent Ignác első társairól szól. Szenzációs, a legizgalmasabb regénynél is érdekesebb. Bámulatos, hogy mennyit tudtak tenni. Aztán olvasom Hetényi Varga könyvét is, nagyon is érdekel, annál is inkább, mert rendkívül sok olyan névre is bukkanok, amelynek viselőjét személyesen is ismertem. Legalább százötven-kétszáz pappal voltam együtt a börtönben, ha nem is egy zárkában. Hetényivel egyébként levelezek is: Ha találok valami olyasmit a könyvben, amit én másképp tudok, azt megírom neki. Mindig hálás így múlnak a napok. Nem unatkozom, soha nem is unatkoztam, még a magánzárkában sem. Ott is volt az embernek napirendje, azt követte. Jól vagyok, szégyellném, ha valaki azt mondaná, nálam jobban van. Hogyan látom az életemet? Isten irgalmasságát éneklek. Olyan jelentéktelenül indultam, semmi töltet nélkül, a legegyszerűbben, és nagyon őszintén azt is hozzá kell tenni, hogy nem is igazán próbáltam magam tölteni. Mégis annyi minden szép jött elő. Mindig az volt a gondom a filozófián, ugyan mit tudnak majd velem kezdeni? Kár volt aggódnom, a jó Isten elintézte. Tudtak.

VIII. NE FÉLIG SZERESSÉTEK AZ ISTENT, HANEM MINDENESTÜL!

– *Beszélgessünk Istenről!*

– *Gyerekkoromban az az istenkép alakult ki bennem, amely általában a falusi gyerekekben kialakult. Édesanyám vallásos volt, és törődött avval, hogy vallásos módon éljünk. Ami azt jelentette, hogy minden este imádkozni kellett, anélkül nem lehetett lefeküdni. Azonkívül el kellett menni vasárnap szentmisére. Amikor már kezdődött a hitoktatás, azon is részt kellett venni. Édesanyám erre nagyon nagy figyelmet fordított.*

Az elemi iskolában körülbelül ez a szint maradt. Hozzá kell tenni, hogy a középiskola alsóbb évfolyamaiban nem nagyon növekedett ez az istenkép. Akkor a legfőbb törekvés az volt, hogy a gimnázium követelményeinek megfeleljek – a tanárok is ezt sürgették. Különösebb, nagyobb lelkeségi sürgetés nem volt ott a gimnáziumban, kivéve, hogy minden évben kaptunk aránylag megfelelő háromnapos lelkigyakorlatfélét, amely aztán azért valahogyan átalakította, mélyítette azt a gyerekes istenképet.

Ez akkor kezdett kissé átalakulni, vagy elmélyülni, amikor az egyik osztálytársam elcsalt engem – ahogy azt már elmondtam – a jezsuitákhoz. A jezsuitákkal való kapcsolatban már bizonyos igény mutatkozott, amit a jezsuita atyák sürgettek. Akkor lettem én heti áldozó. Természetesen lényegesen változott az istenkép a novíciátusban. Főként a harmincnapos lelkigyakorlat folyamán egész új világ tárult föl számomra Jézus Krisztus személyében, működésében. A harmincnapos lelkigyakorlat fő témája az volt, hogy Jézus Krisztus belső világát, értékrendjét valahogyan megsejthessük. Aztán a novíciusmester által megkövetelt

összefoglalóban jelentős szerep jutott annak megfogalmazására, hogy a Jézus-képet hogyan akarjuk elmélyíteni, s továbbvinni. A noviciátusban ez volt az a szint, amit aztán többé-kevésbé el is értünk. A továbbiakban ezt kellett még aprópénzre váltani. A napi elmélkedési punctákat minden este maga a noviciusmester adta, és főként ezt a Jézus-képet akarta bennünk még jobban elmélyíteni. A noviciátus vége után kialakult egy olyan Jézus-kép bennem, amelyre lehet mondani, hogy egész életemben meghatározó volt. Nos, meg kell mondani, hogy a filozófia nem adott számomra semmit. Nem is érdekelt túlzottan, tulajdonképpen akkor én már elköteleztem magam lélekben – amit az előljárók is jóváhagytak –, hogy az ifjúsággal fogok foglalkozni, tanár leszek. Az egész figyelmem inkább efelé irányult. Az olvasmányaim egy része is inkább pedagógiai szakkönyv volt. A cserkészetet nagy eszköznek tartottam.

Újat adott azonban számomra a teológia első évében a fundamentális. Ez rendkívül sok szint hozott az én istenképembe, Jézussal való kapcsolatomba. Láttam, éreztem az előadások nyomán és a könyvek tanulmányozása folytán, hogy valóban a Jézussal való kapcsolat a fontos, egész életre kiható eszme. Az egész történelem menetének a központja az Úr. Emberségünk kiteljesedése szempontjából nélkülözhetetlen, hogy Jézusról minél többet tudjunk, minél közelebb jussunk hozzá azokhoz az eszményekhez, amit Ő tartott fontosnak: az Isten szolgálata, szeretete és főként az Istennek teljesen, mindenestül való elfogadása Jézuson keresztül. Ezt még tovább erősítette a következő évek dogmatikai és egyháztörténeti ismerete is. Az egyháztörténelem bennem olyan mély nyomot hagyott, olyan igazságai, tanúságai voltak, amelyek aztán későbbi életemben meghatározókká lettek.

Az Egyház programja a természetes emberrel éppen nem harmonizáló, mert a naturális ember hajlik arra, hogy anyagi javakon fönnakadjon, hogy mindazt, amit a természet ad, magáévá tegye. Az evangélium, a jézusi tanítás pedig azt mondja, hogy szabaddá kell tennünk magunkat ettől a világtól, minden értékétől, mert van egy magasabb érték, az Isten értéke, és az Ő bírása. A hozzá való közeledés sokkal fontosabb, mint ennek a világnak az értékrendjét magunkba építeni. Hát körülbelül ez alakult ki, ezt erősítette meg a harmadik próbaév másodszor megismételt harmincnapos lelkigyakorlata, mintegy összefoglalóan meggyökereztetve azt a szemléletet, amely aztán tovább élt bennem, és amely belső szilárdságot adott akkor, amikor külsőleg nagyon nehéz helyzetbe kerültem.

Amikor váratlanul és előzetes elképzelésem ellenére kineveztek tartományfőnöknek, rám szakadt a feladatoknak olyan sorozata, amelyre nem készültem, amelyekre nem is gondoltam. Azonban nem voltam levert, éppen azért, mert a lelkigyakorlatok és egyéni imádságokban meglátott értékek megóvtak attól, hogy nagyon elkeseredjem. Voltak azért olyan periódusok, amikor azt gondoltam, hogy ezt már nem bírom tovább, de valahogy mindig sikerült továbbvergődnöm. Ezekben az időszakokban is megőriztem a belső nyugalmat.

Ugyanezt mondhatom a börtönéletemről is. Ott sem voltak olyan időszakok, amikor a Jézus Krisztus által belém épített istenkép valamilyen módon elhalványult volna. Sőt mondhatom, hogy a hat hónapig tartó magánzárkában, amikor senkivel sem érintkezhettem, ez még jobban kitisztult, világosabb lett. Főként olyan irányban hatott, hogy Isten okosabb, mint mi, és Isten ügye mindig előbbrevaló. Isten soha nem tévedhet, mi igen. Amit tőlünk követel, azt tisztességgel próbáljuk megcsinálni, akkor remélhetjük, hogy ígérete is teljesebb bennünk. Ez a kép nem változott, legföljebb egy kicsit mélyült, illetve konkretizálódott annyiban, hogy a külső, kicsi dolgokban is jobban rá tudok hangolódni Isten akaratára. Az az istenkép, ami legfőképp a teológia első évében kialakult, az él bennem. Úgy érzem, ezt nem sikerült se mélyíteni, se tompítani. Az megmaradt.

– *Milyen Isten?*

– Olyan Isten, aki legfőképp jó, és mindenképpen jó. Ez a jóság szeretetében nyilvánkozik meg. Mindenkit szeret, mert mindenki az ő teremtménye. Minden komizságunk, ostobaságunk, durvaságunk, gyengeségünk ellenére. A Jézus Krisztus által élénk rajzolt

istenkép, amelyet ő tanúsított, azt mondja: „aki engem lát, az látta az Atyát”. A jézusi magatartás pontosan megfelel az Atya magatartásának. Szerintem az Evangéliumnak legfőbb üzenete: Isten nagyon szeret, és bízzatok benne!

– *Van-e a hitnek olyan lépcsője, amikor nem „hiszem”, hanem „tudom”?*

– Erre tudok felelni. Számomra óriási bizonytságot, tudást szállít az Egyház sorsa, történelme, fönmaradása. Mert tudom jól... jól? Valamilyen módon tudom, hogy a történelmi viharok elsöpörnek mindent. A római birodalmat, a német-római „szent” birodalmat; a „nagy formációk” mind labilissá, kifáradttá tesznek. Közben az Egyház, bár sokat bukdácsol, sok belső, külső – főként belső – gond gyötri, és sokszor úgy tűnik, hogy most itt a vége (például az arianizmus idejében, vagy amikor VI. Sándor lehetett római pápa), de az Egyház tovább alakul. Számomra ez hallatlan nagy bizonyosság; ez nem hit, hanem tény bennem, hogy itt az Istent kell mögötte tudni és látni.

– *Függ-e a hit az istenélménytől, Isten közvetlen megtapasztalásától?*

– Nekem misztikus élményeim nem voltak. Volt olyan élmény, amikor kicsit úgy éreztem, hogy közelebb vagyok a jó Istenhez. Például a szentelés után egy délután. Akkor úgy éreztem, hogy valóban a jó Isten közel van hozzám. Aztán egy alkalommal a börtönben a magánzárkám vége felé, amikor fizikailag nagyon nehéz volt, mert elkezdtek böjtöltetni, nem adták meg az adagot, fáztam, nem adtak téli ruhát. Nagyon nyomorult állapotban voltam, akkor valami volt. Egyszer nagyon megéreztem, s mondtam magamban: mit hülyéskedsz, hát a jó Isten veled van! De nem különös módon, csak az átlagosnál jobban éreztem a jelenlétét. Más ilyen csudálatos élményem nekem nem volt.

– *Egyszer mesélte, hogyan imádkozott azokhoz a társaihoz, akik már „fönn” vannak: „ne szórakozzatok velem, fiúk!”*

– Igen, igen. Mi olyan jóban voltunk, annyira szerettük egymást – mondjuk az Alszeghy Zolival. Nem tudom, ő mit szeretett rajtam. Azt hiszem, az egyszerűségemet, meg a butaságomat. Szellemileg ő messze fölöttünk állt. Az édesapja egyetemi tanár volt, ő már kicsi korában cédulázott a könyvtárakban. És különös szeretettel fordult felém, s hát nagyon-jóban voltunk. Igaz, hogy csak hat évet töltöttünk együtt, utána őt Rómába disponálták, és megszűnt a kapcsolat. A háború után ismét leveleztünk. Amikor ő hazajött 1965-ben, akkor én már itt laktam Piliscsabán. Fölkeresett, és ismét olyan közvetlen kapcsolat alakult ki, mintha meg se szakadt volna. És ő hat évvel ezelőtt fogta magát, és meghalt. Semmit sem törődve velem.

Így érzem, de hiszek a szentek egységének dogmájában, hiszek abban, hogy akik eltávoztak, azok továbbra is kapcsolatban lehetnek velünk Istenben és Isten által. Természetesen törődnek is velünk. Gondolom én. De hát ez az Egyház tanítása is. Én nem tudom elképzelni, hogy például az édesanyám, aki egész életét arra adta, hogy minket neveljen, külön szeretettel és hallatlan áldozattal gondoskodott arról, hogy én főiskolára kerüljek, hogy ő most ne törődjék velem. Ez ki van zárva. Valahol vigyáznak ránk, hogy nagy disznóság ne történjék velünk.

– *Mit fog majd mondani Alszeghynek?*

– Azt fogom mondani neki: Te haszontalan, itt hagytál engem hat éve, addig csak danolásztál az angyalokkal, engem meg itt hagytál a nyomorúságban, és hagytad, hogy egyre jobban erőt vegyen rajtam a testi elnehezedés, a tehetetlenség, a magamra hagyottság. De hozzáteszem: Bizonyára kiimádkoztad ezt nekem, hát köszönöm szépen!

– *Van olyan gondolata, ami jó, ha itt marad, amit szívesen ránk hagyyna?*

– Egyetlen gondolatom van, amit mindenkinek tudok ajánlani: Ne félig szeressétek az Istent, hanem mindenestül!

(1997. január–július)

Lázár Kovács Ákos: Beszélgetések Pálos Antallal 1996 és 1999 között

Pálos Antalhoz 16 évvel ezelőtt Kuklay Antal küldött el, akivel Pálos éveket ült együtt a börtönben. Kuklay vidéken élt, én Pesten, kellett hát valaki, aki rendszeresen és szorosan fogja a pajeszomat. 25 éves voltam, tudtam már, hogy MKD van, de még rügódtam ellene. Lehet szépítgetni, hogy mindent Krisztus dicsőségére, meg minden, de én akkor nem emiatt mentem hozzá. Hanem azért, mert már tudtam, hogy meg kell döglenni, igaz nekem ez még a szolgálat előtti szempont volt, de akkor még ezt sem értettem. Jó pár évet melósként éltem meg, és amikor hallottam a szavakat a megdöglésről, pontosan tudtam, hogy ezek nekem is szólnak. Amikor később a börtönsztorikat hallgattam, saját külső és belső rabságomat éltem át bennük. Nekem ezek nem „Ricsárd Börtön” sztorijai voltak, hanem egy olyan pap szavai, aki sírt a börtönben, magánzárkás Golgotáján, miközben a pesti éjszakában, az első osztályú szálloda zongoraszós éttermében a római kúria püspökei magyar vezetőkkel koccintgattak. Most néhány dolgot idézek, amelyeket Pálos Antal mondott. Magnószalagról írtam le az utolsó csöndig. Az elmúlt 16 évben minden héten voltam nála, hacsak nem voltam épp külföldön. Vannak vele történeteim, de ezek itt és most érdektelenek. (Lásd még alább Lázár Kovács Ákos vallomását.)

A TEGNAPI ES A MAI ÉRTELMISÉGRŐL

– *Ki az értelmiségi?*

– Értelmiségi általában az, akinek felsőfokú végzettsége van. Nem biztos, hogy az is, de ezeket lehet értelmiséginek nevezni. Az már, hogy doktorált-e, az nem számít. Én magamat is csak félig tekintem annak, mert a teológián kívül polgári végzettségem nincs. Müller Lajos atya például tájékozott volt klerikus és civil tudományban is. Ő például morális tanárként könyveket írt az apácáknak, mert látta, hogy az apácákkal senki nem törődik és megsajnálta őket. Ő maga nem tartotta ezt komoly dolognak, de csinálta, mert szükség volt rá, és mert hézagpótló volt. Ez is szellemi tevékenység, még ha nem is elsőrendű.

– *Milyenek látta a klerikus értelmiség háború előtti helyzetét?*

– Két tanárnak volt egy inasa. Ezek ciszterek voltak. 500 pengő fizetést kaptak. Egy tanítói fizetés 80 pengő volt. Éltek tisztességben, de benne voltak a társasági életben. Aztán egy nagy fordulat állt elő. 1938–39-től kezdve Rómából sürgették a szerzetesi élet elmélyítését, főleg a cisztereknél. Vizitátorokat küldtek, ami a cisztereknél idézte elő a legnagyobb változást. Jött Werner Adolf, ő volt az első, még kissé mérsékelt, de reformapát, aztán jött Endrédy Vendel, aki teljes mellszélességgel a reform mellé állt. Ennek volt egy kisugárzása: a Halász Piusz-féle mozgalom, aki a maga radikalizmusával elment a Bakonyba, és létrehozott egy kontemplatív közösséget, ami azonban nem vált be, mert nem bírták azt az életet. Végül csak ketten maradtak. Nagy dolog volt, de nem sikerült. Horváth Konstantin lett a spirituális, aztán ott volt Kiss Albin, ők mind reformpártiak voltak és ezek új szellemet hoztak, de ez a kommunizmus jöttével nem tudott kivirágozni. A bencések is és a többiek is a harmincas évektől óriásit változtak. Addig abban a liberális langyos világban éltek, háttérben 45, 60, 70 000 holddal. Érdekes, hogy az intelligencia kialakítására nem hiszem, hogy nagyon sokat tettek volna. Nem is volt semmilyen egyesületük.

– *Az EMSZO vagy a Mária kongregáció.*

– Á, ezek gyenge dolgok voltak. A Mária kongregáció jelentősége az 1910-es években volt tetőpontra, a harmincas évekre ennek lecsökkent a súlya és a vonzóereje. Péter Búsék kollégiumot tartottak fenn, aztán külön úrhölgyeknek és uraknak is volt csoportjuk,

iparosoknak, mestereknek is. Jelentős volt, de nem átütő erejű. Volt az orvosok Szent Lukács egyesülete, ami elég jól ment. Saját folyóirattal, kiváló orvosokkal. De ezeket egyetemi tanárnak már nemigen nevezték ki, mert a kormányzat őrizte azt a liberális szellemet. Az írók is. Nemigen.

– *Kosztolányi, aki halálakor megtért.*

– Hát, halálában mindenki megtér. Babits is, Tóth Árpád is. Viszont virágoztak a papi költők, ugye. Minden városnak megvolt a nagy költője, Harsányi Lajos volt Győrben, Városi István Esztergomban, Kocsis Pécssett, Mentés Mihály Győrben. Aztán minden szerzetnek külön költője volt, a cisztereknek Ágoston Júlián, ferenceseknek Szedő Dénes. Rengeteg papköltő volt, a legkiválóbb Sík Sándor és Mécs László.

– *A tanítók helyzete?*

– A tanítóképzők jórészt egyházi kézben voltak, mert a püspökök kézben akarták tartani az egyházmegyei oktatás egészét. Az baj volt, hogy jórészt olyanok mentek tanítóképzőbe, akik nem bírták a gimnáziumi oktatást. Azok is ide mentek, akiknek nem volt semmilyen anyagi hátterük, a szegények. Én úgy láttam, hogy ott túlerőltették a vallási gyakorlatot, anélkül hogy ideológiailag meg lett volna erősítve. Ezért az innen kikerült tanítók inkább ellenszenvvel tekintettek a vallás egészére, mintsem jóindulattal. Persze volt kivétel is, de jellemző volt az állandó keresztbe tevés. Aztán jött a katolikus autonómia, és akkor volt egy időben, hogy két főigazgató volt a tankerületekben, egy egyházi és egy állami. Ennek talán a liberális vonal elerőtlenedése volt az oka, 1938–39 körül. A Bethlenék irányzata is teljesen liberális volt. De nem abban az értelemben, ahogy azt ma Magyarországon sokan értik. Meg kell mondani, hogy nem is volt sem akkor, sem újabban kimagasló egyházi vezető Prohászkaán kívül. Prohászkaát pedig minden áron el akarta maga az egyházi vezetés szigetelni.

– *A háborúban mi volt az álláspont?*

– Az egyház hivatalosan, bizonyos tartózkodással fogadta a magyar politikai élet jobbratolódását. A püspökök igen bizalmatlanok voltak Gömbös iránt. Aztán, amikor Imrédy lett a miniszterelnök, azzal már nagyon ki voltak békülve, hiszen ő katolikus volt, és sokan remélték, hogy ő majd visszafogja ezt az erőteljes jobbratolódást. Óriási csalódást okozott, hogy ő ezt nem tette meg. A leváltásakor, amit Horthy környezete kezdeményezett, előhozták, hogy Imrédy egyik nagymamája zsidó volt és ezért lemondatták. Imrédy saját pozíciójának megőrzése miatt folytatta az addigi politikát. A háború alatt nagyon visszafogott volt az Egyház, a püspökök közül talán csak az egri biztatott arra, hogy nekünk is ott a helyünk. Serédi is, a püspökök is tartózkodóak voltak a háborúba való belépésünk kapcsán. Sejthették, hogy ez katasztrófhhoz vezet. A háború végső kimenetele előtt kiadtak egy okos, becsületes körlevelet, ami tényleg a becsületükre válik. Ebben azt írják, hogy minden papnak ott kell maradnia a híveivel. Ne hagyják el őket. Ennek kibocsátása viszont igen elkésett, ez már 1944 nyara után történt, így az ország keleti részére – Szabolcs, Csongrád, Borsod – időben már nem jutott el. A keleti részről igen sok pap elmenekült, otthagyták a híveiket, ami nagyon szégyenletes. Nagyjából azért el tudták látni a hátramaradottak a papi feladatokat. Pozitívum viszont az, hogy a Dunántúl három főpásztora, Mindszenty, Apor Vilmos és Shvoy Lajos külön kiadtak 1944 őszén, már a nyilas hatalomátvétel alatt, egy nagyon jelentős körlevelet, amelyben felszólítják a kormányt, hogy hagyja abba, ennek nincs értelme, ne vállalják a teljes pusztulást. A szerzetesek tisztességére el kell mondani, hogy mind a debreceni piaristák, mind a szegedi, hódmezővásárhelyi jezsuiták a helyükön maradtak.

– *A zsidók?*

– A zsidók mellett világos volt az elvi állásfoglalás, sajnos a gyakorlat nem volt ennek megfelelő. A nuncius, aki akkor Angelo Rotta volt, hatalmas akcióba fogott a zsidók megmentése érdekében, és ebben nagyszerű támogatást kapott három jezsuitától, Raile Edétől, Vidtől, aki akkor házfőnök volt és Jánositól. Ők aztán a keresztleveleket futószalagon

gyártották, majd létrehoztak egy szövetséget, melynek tagja volt egy Huszár Elemér nevű zugligeti plébános, aki maga is zsidó származású volt, és mint ilyen nagyon védte a zsidókat. Vid a Mária utcában lévő rendházba összegyűjtött mintegy 200 zsidó személyt, akik ott sikeresen átvészelték a háború végét. Raile, aki jól beszélt németül, angolul, barátságba keveredett a megszálló német főparancsnoksággal. Itatta őket. Így, mivel a németek a magyar nyilasok felett álltak, elég volt szólni nekik, hogy a nyilasok házkutatási kísérleteit a kiszálló németek a barátságra való tekintettel meghiúsítsák. Raile már előzőleg – számítva az ostromra, meg a megszállásokra – jelentős mennyiségű hüvelyest; babot, borsót szállított a rendházba. Így nem éhezünk mi se, meg a bújtatottak se. Más rendházakban is történtek ilyenek. Horthyt is felkeresték, aztán Horthy közbelépett annyira, hogy a németeknek már nem volt módjuk a gettóba összeszedett zsidókat elszállítani. A zsidók mentésében kiváló szerepet játszottak a férfi és a női szerzetesközösségek. Slachta Margit és a szociális testvérek igazán sokat tettek ez ügyben. Mostanában azt mondják, hogy miért nem feküdt Serédi a sínek elé, meg ilyen képtelenségeket. Erre én azt mondom, hogy érdekes, amikor bennünket elhurcoltak, egy zsidó se feküdt az autók elé. Sőt, amikor páter Videt 1949-ben letartóztatták, a 200 zsidó közül egy jött el a rendházba és mondta, hogy sajnos nem tehet semmit. A zsidók, amíg az oroszok be nem jöttek, addig nagyon rendesen viselkedtek, de ezután bizony nagyon szemtelenek és magabiztosak lettek, és amit lehetett, azt magukkal vittek. Ez nem szemrehányás, hiszen őket is kifosztották, nekik is kellett valami. Ez emberileg érthető.

– *Antiszemitizmus tapasztalható volt?*

– A két háború között folyamatos antiszemitizmus nem volt. Az első háború utáni bolsevista Kun Béla-féle kísérlet után erős antiszemitizmus volt, mert kiderült, hogy a Kun Béla társaság majdnem kizárólag zsidókból állt, akik viszont óriási károkat okoztak, kegyetlenkedtek. Aztán 1925–30 körül ez az egész elcsitult. Falun végképp nem volt semmiféle zsidóellenesség. Páter Bangha részéről – mivel a sajtót a zsidók rögtön megszállták; *Az Estet*, a *Pesti Naplót*, a többi is (kivéve a *Magyarságot* és a Bangháék által alapított *Nemzeti Újságot*) – volt zsidóellenesség. Ők aztán sokszor jogosan, sokszor jogtalanul belekötöttek az Egyház érdekébe. Itt valóban kialakult egy feszültség, amiről azonban a lakosság nem vett tudomást. A falvakban valósággal siratták a zsidókat, az ő sorsukat. A náci ideológiát a nép nem vette át.

– *A háború után?*

– 1945 után már nem volt téma ez az egész, csak az ilyen bennfentesek részéről, mint én is, akik tudtuk, hogy kik jöttek vissza Moszkvából, kik azok, akik egyértelműen és mindenestül végrehajtják az orosz szándékokat. Abszolút világos volt, hogy mit akartak. Az országot szovjet gyarmattá venni és a kommunista ideológiát kell alapul venni. Akkor sokan dühöngtünk, a jezsuiták közül is, hogy most a zsidók minden további nélkül végrehajtják a szovjet intenciókat. De a közvéleményben ez nem mutatkozott. Nem is tudták, nem is érdekelte őket. A kommunizmustól mindenki iszonyodott. A parasztsággal elbántak. A kolhozosítás vezetője – meg kell mondani – Nagy Imre, akkori földművelési miniszter volt, aki ezt az ügyet a magáévá tette és végrehajtatta. Elkecserezés, szomorúság és nagy bizonytalanság volt 1948 után. Ugyanezt lehet mondani az értelmiségről, hiszen csak a munkásokat vették be a hatalomba, őket eleinte mellőzték. Csak a kádári időszakban tették a munkásság, majd a parasztság után az értelmiséget is az uralmat gyakorló rétegek közé. Eleinte az értelmiséget elszigetelték, és igen megalázó helyzetbe hozták őket, főleg az 1951-es kitelepítésekkel, ami hallatlanul tragikus dolog volt. Ezt többször közlelő is láthattam, például az Alszegehy Zsolt esetében, akikkel jóba voltam, mivel a Zoli,⁵ a fiúk Rómában

⁵ Alszegehy Zoltán a római Gergely egyetem későbbi dogmatika professzora volt. Az 1989-es változás után nyugdíjasként Magyarországon élt. Páter Pálossal intim barátsága a negyven év ellenére fennmaradt. Hazaérkezésekor, egy beszélgetésben önkritikusan megjegyezte (pedig őt is elküldték), hogy az oroszok

tanuló jezsuita volt. Őt nagyon szerettem, hiszen novícius társak voltunk. Távollétében is látogattam egyedül maradt szüleit. Vittem nekik egy-két zsák krumplit, meg egyebeket. Láttam, hogy ők teljesen tanácstalanul álltak, nem tudták feldolgozni azt, ami történik. Alszeghy Zsolt egyetemi tanár volt, XVII–XVIII. századi irodalmat tanított. Attól való félelmükben, hogy őket is eléri a kitelepítés, önként kitelepedtek Jászberénybe. Lehetetlen körülmények között éltek, nyugdíj, minden nélkül. Később Kodály Zoltán közbenjárására Rákosi kegyeskedett nekik valami minimális nyugdíjat adni. Egy volt tanítványa, akinek rokonai segítettek, végül szerzett nekik egy kis budai lakást. Kodály felhasználta a nagy nemzetközi tekintélyét. Külsőleg részt is vett a dolgokban, de belsőleg mérhetetlenül utálta ezt az egészet. Le is nézte.

– *Ezt honnan tudja?*

– Ezt onnan tudom, hogy maguk Alszeghyék mesélték nekem. Kodály hitvány gazembereknek nevezte a kommunistákat. Onnan is tudni, hogy Kodály így is, úgy is próbált fennmaradni, elfogadható maradni, hogy Mindszenty is megírta az emlékirataiban. (Emlékirataim 2002, 233–234.) Mindszentyt 1948-ban felkereste Cavallieri, az Esti Miklós és Kodály, és kérték, hogy hagyja abba a pártot lejártni kívánó tevékenységét, és próbáljon valami emberibb hangot megütni. Mindszenty írja, hogy mindeközben Kodály egy ablakmélyedésbe vonult vissza. Ott volt, és mégse volt ott. Ezzel is érzékeltette, hogy ő ezzel nem azonosítja magát. A régi professzorok helyett újakat hoztak, átvették az egyetemet, és a régiakat kiebrudalták, 1949-től már egész direkt módon.

– *A kulturális élet?*

– 1945 augusztusában megindult az *Új Ember*. Eköré csoportosult jó néhány katolikus értelmiségi, akiket papok vezettek; Mihalovics Zsigmond, Péntes Balduin. Ezek aztán átvészelték mindent és 50-től kezdve szépen beálltak a sorba. Magyar Ferenc is mindent megírt, amit csak kellett. A Vigilia is beállt a sorba. A Vigilia élére a Sík Sándort tették, akinek az öccse, Sík Endre miniszter lett, meg minden más. Ennek égisze alatt elég langyos dolgok mentek. Mihelics Vid volt, aki nagyon ügyesen eltalálta azt a hangot, amivel hülyeségeket nem mondva, a marxisták számára is elfogadhatóan írtak.

– *A későbbiekben még kik jöttek?*

– Nyíri Tamás, ő is elég kompromisszumos ember volt. Az írásaiban kevésbé, de személyesen, vagy egyéb médiákban igen csak. A TV-ben is többször láttam, ő volt mindig a legkevésbé nyílt. Még a reformátusok is élesebben fogalmaztak nála. Nyíri írásai igen értékesek. Ez a keresztény-marxista párbeszéd azonban egy nagy átejtés volt. A kommunisták nem gondolták komolyan ezt az egészet. Ők azt helyezkedésből csinálták, hiszen látszott, hogy ez az egész marxizmus nem megy itthon. Kellett nekik valami utat keresni, hogy ideológiailag túléljék a nihilt. Sajnos sok jezsuita is bedőlt ennek, főleg Franciaországban. Nem lehet ezt. Már XI. Piusz megmondta, hogy a kommunizmussal nem lehet együttműködni, mert a magja rossz. Ateista. Nem lehet. [nevetés] Mit párbeszédezzünk!?

– *Mit lehetett tenni?*

– Az értelmiség az erőszak ellen teljesen tehetetlen volt. Sík Sándorék próbáltak valami kompromisszumot, amit a Péntes Balduin vezetett *Új Ember* a magáévá tett. Az *Új Ember*ben főként Saád Béla állt be teljes mellszélességgel a rendszerbe, hogy ezzel megvédje a lapot. Ő civil volt, *A Szívtől* jött át. Írt egy könyvet, *A Zsinat budapesti szemmel* címmel. Ez egy fantasztikus könyv. Azt írta róla Harmath Károly, aki Újvidéken csinálta a *Hitéletet*, hogy ez a könyv olyan, mint a címe. Magyar Ferencet, aki az *Új Ember* főszerkesztője lett, és aki a Felvidékről jött tanárember volt, Kerkai csábította 1939-ben az újsághoz. Pfeiffer Miklós, aki kassai kanonok volt, összefogta az ottani fiatalságot. Igen szociálisan gondolkodó pap volt,

akinek Sinkó Ferenc és Magyar Ferenc voltak a világi segítői. Páter Kerkai jó érzékkel elcsábította őket Budapestre, és a kibontakozó KALOT-ba építette be őket. Magyar Ferenc Pénzes Balduinnal és Saád Bélával szerkesztette az *Új Embert* Nem tudták, hogy hol a határ, és belesodrótak a békepapi irányba. Így a civil Magyar a Czapik-Brezanóczy-féle vonalnak egyik prominens tagja lett, akit mindenfelé futtattak, egész Rómáig.⁶ Amikor valamit közölni kellett az *Új Emberen* keresztül, akkor azt, mivel mások nem vállalták, Magyar⁷ szépen átfogalmazta kommunista ízlés szerint és az ő neve alatt kiadta. Most nemrég ünnepelték őt. Csak azt nem tudom, hogy vajon miért. Egyszer találkoztam vele egy temetésen. Mondtam neki, hogy „hogyan fogsz ezzel Feri bácsi elszámolni?“, mire ő azt mondta, hogy ezt ő sem tudja, ez neki is elég nagy gondja.

– *Miért gondolták, hogy így is lehet?*

– Azt hiszem azért, mert ideológiailag nem voltak elég tájékozottak, nem ismerték a pápai megnyilatkozásokat, se XI. Pius, se XII. Pius rendelkezéseit. Nem is akarták ismerni ezeket. Ez az a komplexum, ami Lénárd Ödönt is foglalkoztatja; a túlélés mítosza, ami viszont nem evangéliumi kategória. Az evangéliumi kategóriákat békeidőben nagyon szép és jó dolog átvinni, de van, amikor nem babra megy a játék. MKD!⁸ Nincs mese, ugye. Ezek nem voltak lelkileg megalapozva, és a Mindszenty-eset után látták, hogy mennyire megtántorodtak a főpásztorok. Nem volt egy sem, aki példát adott volna.

– *Az értelmiségiek?*

– A magyar hívő értelmiségről írni szép téma, de borzasztó eredményei lesznek. Ilyen-olyan kis egyesületek voltak, de mozaikszerűen és nem egy egész képet megjelenítően. A magyar közéletben a katolikus intelligencia nem játszott szerepet. A két háború között az ország politikailag, társadalmilag inkább protestáns volt, mint katolikus. Ők jobban összetartottak. Különösen jellemző volt ez a Horthy-korszakra. Az előző korszakban pedig teljesen liberális világ volt. Annak visszahatásaként jött létre a kongregációs mozgalom, az újságok, mint a Magyar Kultúra. Gyakorlatilag az újságírói társadalom teljes egészében zsidók kezében volt. Ez érthető, hiszen a magyar katolicizmus a barokk kor után már csak defenzív magatartást tanúsított. Nem tudott olyan értékeket felmutatni, ami elbírta volna a kritikát. Kicsúszott az irányítás a kezéből. Például 1870-ben a sajtó kivezényelt egy jelentős létszámú lelkesen éljenző csöcseléket az I. Vatikáni zsinatról érkező magyar püspökök fogadására, mert nekik tetszett, hogy a püspökök a pápai tévedhetetlenség ellenében foglaltak állást. Azt persze látni kell, hogy az egyszerű nép viszi tovább az Egyházat. Jó, de hát ennyire!?! Prohászka ezért fontos, mert ő világosan látta a folyamatokat. Igaz, hogy ő elszigetelt volt, hatása nemigen volt. 1927-ben halt meg. Utána nem volt jelentős püspökünk. Egyszer láttam őt, nem viselt semmi püspöki ékszert, díszet. Nem úgy, mint a maiak, akik mindent felrakosgatnak! Az ember esze megáll! Prohászka viszont szerencsétlen volt az emberek megválasztásában. Olyan emberekre bízta az egyházmegye irányítását, akik nem látták át a dolgokat, akik őt nem is igazán értették.

⁶ Szabó Ferencről is ügynöki jelentést adott többször. Dokumentumok Sz. F.-nél.

⁷ Magyar Ferenc sajtómunkája elismerésül 1997. május 13-án Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsektől vette át a Stephanus-díjat. (*Új Magyarország*, 1997. 05. 14.)

⁸ Az MKD egy rövidítés, ami már a börtönök alatt páter Pálos egyik központi egzisztenciális alapelvét takarta, a smaszerek elől elrejtendő. A börtönben, mivel meghallották, hogy a papok egymásnak MKD-vel köszönnek, azt gondolták, hogy ez valami összeesküvés, amit el kell fojtani. Ezért Pálost berendelték kihallgatásra, és rákérdeztek az „összeesküvés”-re. Pálos mosolyogva jelentette be, hogy az MKD azt jelenti, hogy Meg Kell Dögleni. Ami azt jelenti, hogy történjék bármi, a hitvallói alapállást nem szabad felfüggeszteni. Ez az alapelv azóta szinte szállóigévé vált a magyar jezsuiták és a velük tevékenykedő klerikusok és világiak között.

MINDSZENTY ELÍTÉLÉSE ÉS A HIERARCHIA „LEFEKVÉSE”

– *És Mindszenty?*

– Mindszenty történelmi alaknak tekinthető, aki egy történelminek mondható szituációba csöppent bele. Ennyiben pozitív volt a szerepe. Szeretett a történelemmel foglalkozni. Van egy remek monográfiája, a Padányi Bíró Márton. Az tényleg komoly. Borzasztó merev volt, igaz, fel is tudott oldódni, tehát nem volt abszolút életidegen. Az egész Horthy-féle rendszerrel szemben állt, hiszen ő tulajdonképpen legitimista volt. Ezt tudták is. Ő akkor lett püspök, amikor omladozott minden. Ugye ő a Tardini-féle koncepciónak az embere, akinek az volt az álláspontja, hogy nem engedhetünk, hogy nem alkudhatunk. Az 1937-es kommunizmust elítélő enciklika képviselője.⁹ Tardini csak akkor lett bíboros, amikor XII. Piusz meghalt. XII. Piusz érdekes konstrukciót hozott létre. Amikor meghalt az államtitkára, akkor nem nevezett ki államtitkárt, hanem két emberre bízta a feladatokat: Montinire és a Tardinire. Ezek igazi államtitkárok nem lehettek, hiszen nem voltak bíborosok, csak érseki rangban voltak. XXIII. János kinevezte őket bíborosnak, azt tervezve, hogy majd Montini lesz a pápa. Casaroli későbbi szereplő az egyházpolitikában, de ő Tardinnal ellentétes irányú politikát vitt, ennyiben idekapcsolható. Szerintem Casaroli azért tudta ezt a lehetetlen politikát folytatni, mert VI. Pál belsőleg bizonytalan ember volt. Gyakran nem tudott dönteni. Abszolút becsületes volt, de skrupulista is. Jól jött neki Casaroli. Lehetetlen dolog ez VI. Pál életében, hogy nyilvánosan, bíborosok előtt kijelenti Mindszentynek, hogy te leszel a mártír, aztán lemondhatja. Pszichológiailag érthető, hiszen Casaroli egyre erősödött a Kúriában, Montiniék pedig megöregedtek. Én nagyon nagy pápának tartom II. János Pált, de nem tartom helyesnek, hogy nem mondott le 75 éves korára.

– *Miért?*

– Mert az a rend, hogy minden főpásztornak ilyen korban be kell adni a lemondását. Ő is püspök. Róma püspöke. Nála is jelentkeznek azok a dolgok, amik ilyenkor szoktak. Aztán ez a Tomko, a szlovák, meg lengyel bíborosok döntenek el az Egyház menetét. Ez ide tartozik, de nem jó. Mindenki azzal dolgozik, akivel tud. Ez mindenben így van. Most is rossz tanácsokat kapnak a püspökök. Elmentek az érsekek tárgyalni a miniszterelnökkel.¹⁰ Minek mentek oda? Ha füttyentenek, odamennek. Füttyülnék rá. Mi lesz ebből a tárgyalásból? Semmi se.

– *Mi lett volna, ha követik a többiek Mindszentyt?*

– Az lett volna, mint Erdélyben. Az erdélyi papság gerincesebb és tevékenyebb maradt, mint a magyarországi. Márton Áron rögtön felszólalt a békepapság ellen és nemcsak dumált, hanem csinálta a börtönt.¹¹ Itthon nem volt semmi. Mindszenty elmenetele parancsra történt, König ezt megírta. Ez különben a pápai diplomácia óriási baklövése volt. Ők is a túlélésre játszottak, ami megint nem evangéliumi dolog. A Casaroli-féle komplexum nem evangéliumi. Bárcsak kihagyható lenne e huszadik századból! De hát nem lehet kihagyni, mint ahogy a simóniát, a reneszánsz pápákat, de XVI. Gergelyt sem. Ez a történelemhez tartozik, ezen nem kell bánkódni. A XX. század egyházának ez egy sötét foltja. Érti az ember, hogy miért, de hát. Róma abban a koncepcióban él, hogy ahol püspök, ott az Egyház. Ez nem igaz. Ahol egyszerű, rendes hívek vannak, ott az Egyház. Nem a püspökök csinálták az Egyházat, a hívek vitték, a rabszolgák, meg az ilyenek. Az apostoli szukcesszió kell, de a Szentlélek nemcsak a püspökökre száll. És ez nem eretnokség. Ez így van. Pál csak

⁹ XI. Pius: *Divini Redemptoris*.

¹⁰ 1996. januári találkozó a történelmi egyházak képviselői és a magyar miniszterelnök között. Az 1994-ben megválasztott szocialista-liberális kormányzat működése alatt megállt a korábban megindult egyházi kárpótlás folyamata.

¹¹ „Csinálni a börtönt”, ez azt jelenti, hogy nem természeti csapásként kell fogadni a szabadság elvesztését, hanem a szabadság újfajta, Isten által megengedett formájaként kell érteni, elfogadni és aktívan megélni.

meghirdette Korintusban az evangéliumot, aztán elment. Ez fontos is. De aztán a kikötőmunkások, a rabszolgák, a nők, a nép csinálta tovább az Egyházat. A magyar Egyházat nem Brezanóczy mentette meg, hanem Rozi néni, meg a Pista bácsi, akik mondták tovább a rózsafüzért. Szerintem Brezanóczy, meg a békepapság teljesen negatív. Jobb lett volna, ha nem lett volna. Ezekkel az emberekkel akkor tesszük a legjobbat, ha nem említjük őket. El kell felejteni. Őket is. Ez egy kibicsaklás, kompromisszum, amely nem volt ésszerű. Mindszenty után úgyse tettek volna mindenkét börtönbe. Csak ezt, meg azt. Szukcesszive. Aztán valami lett volna. Ilyenkor ki kell várni. Hinni kell abban, hogy a Szentlélek csinál majd valamit. Még jó tíz évet kellett volna kibírni. De a püspökök eleinte még vonakodva, aztán már egyenesen mentek az árulásba, kollektíve. Czapik, Hamvas, Grósz. Az általuk teremtetett püspökök úgyszintén.

Amit most mondok, nagyon fontos! Én szubjektíve nem vagyok hajlandó őket elítélni. Ez mindenkinek a lelkiismeretére tartozik. Lehet – bár ezt igen nehéz elhinni –, hogy jóhiszeműen tették, amit tettek. De objektíve!? Akik olvasták az Evangéliumot és ismerik az egyháztörténetet, azok mindezt nem tették volna meg. Minden húsvét hétfőn elmentek Vonyarcvashegyre, ott volt Lékai villája. Meghívták Miklós Imrét, és ott a feleségének kezét csókolva kezdték a közös mulatást. Ők nem tudták azt, hogy az ÁEH mire való? A püspöki kar így korrumpálódott. Apránként. Így akartak ők is túlélni. A civilek pedig ugyanúgy mentek utánuk ebbe a korruptságba. Az értelmiségiek is korrumpálódtak. Itt van az elnököd, G.¹² Ez a hintázás.¹³ És még ők a legkiválóbbak. Akkor milyen lehet a többi? Ez emberileg érthető. Az Evangélium – most nagy eretnokséget mondok – nem mindenkinek való. Az egy vektor érték, ami felé közelítünk, de soha el nem érjük. Fontos még az is, hogy minden emberi döntés előtt már ott van a kegyelem, ami vagy ott tud lenni, vagy nem. Ha nincs ott, akkor jön az *actus purus hominis*. És akkor olyan, amilyen. Nehogy azt hidd, hogy minden, ami volt, rossz volt. Hát nem, csak emberi volt. Ezt így kell felfogni.

– *Mikor érezte először, hogy itt komoly bajok lesznek?*

– Az Egyház és állam viszonyában egyértelmű vízválasztó 1948 karácsony másnapja.¹⁴ Senki egyházi ember nem gondolta, hogy a bolsevikok ilyen örültek lesznek. Ez a lépés rövid távon volt csak okos, hosszú távon viszont nem. Ugyanis az egész nyugati világot felrázta.

– *Ki törődött akkor velünk?*

– Ez ma már nem látszik, de a *L'Osservatore Romano* 1949 januárjától március végéig ezer meg ezer tiltakozást, táviratot közölt a világ minden részéről. Az nem volt azért olyan lekicsinyelhető. Nem volt olyan hatása, mint az 56-os forradalomnak, de azért egy kicsit mégis. A francia, olasz, meg a többi kommunisták elkezdtek azért gondolkodni.

– *Mi volt erre az „örültségre” az egyházi válasz?*

– A hierarchia mérhetetlenül meg volt döbbenve, meg volt ijedve. Teljesen kicsúszott a kezükből minden, Czapiknak adták át az ügyek vezetését szinte automatikusan. A Mindszenty lefogását követő 1949 januári¹⁵, első püspökkari konferencián, amit a központi szeminárium épületében tartottak, előkerült az a levél, amit XII. Pius írt a magyar püspöki karnak. Ez különben június másodikán megjelent az *Acta Apostolicae Sedis*ben. Ezt a levelet Rómából Mócsy Imre SJ hozta el és adta át Grósz érseknek, aki azt a püspöki testület elé tárta azzal, hogy „ezzel itt mi legyen?”. Némi tanakodás után behívta Dudás püspök páter Mócsy az ülésterembe – azért mesélem ezt ilyen részletesen, mert ez történelem –, és akkor megkérdezték őt, hogy szerinte most mi legyen.

¹² Dr. Guthy Andort riportalanyként Pálos Antal ajánlotta.

¹³ A „hintázás” az egy lépés ide, egy lépés oda taktikájának szemléletes megjelenítése. Máskor páter Pálos „Kállay-kettős”-nek is nevezte ezt a magatartást, ami itt is, ott is próbál közelben maradni, de ugyanakkor egyértelműen becsületes is maradni.

¹⁴ Mindszenty letartóztatása.

¹⁵ 1949. január 16.

– *Mi volt a levélben?*

– Az volt benne, hogy a püspöki kar jelen kötelessége az, hogy egy emberként álljon oda a hercegprímás mögé, és azokat az értékeket, amelyeket ő képviselt, képviseljék továbbra is. Ezek olyan értékek, amelyekért az élet feláldozása sem sok. Egyértelmű volt a pápa. Páter Mócsy a maga naivságával azt mondta, hogy ezt publikálni kell. Az első vasárnap fel kell olvasni mindenütt. Aztán kiküldték őt. Czapik érsek azt mondta, hogy ezt nem lehet megcsinálni. Ő volt a vezető, ezt a nézetet fogadták el. Túlélésre játszottak, még azt az ódiomot is vállalva, hogy a Szentszék elítélését vonják magukra. Vállaltak mindent azért, hogy a keretek megmaradjanak. Hogy lehessen templomba járni, lehessen temetni stb.

– *Ezt honnan tudja?*

– Mindezt onnan tudom, hogy Mócsy atya még ottmaradt, és a folyosón sündörögve hallotta a híreket. Ő mondta ezt el nekem később. Czapik azt mondta, hogy nem lehet a magyar Egyházat kiszolgáltatni a kommunistáknak, és alkalmat adni arra, hogy mindent összetörjenek. Most okosnak kell lenni, ezt a levelet pedig el kell rejteni. Ettől a pillanattól számítom a „túlélés korszakát”. A 49–50 közötti idő a teljes lefekvés kora. Egy kis huzavona, aztán megtettek mindent.

– *Mi jött aztán?*

– Próbáltak a vezetőink ellenállni egy ideig. A protestánsok viszont már korábban kiegyeztek. Ebben a „megállapodásban” ők már előttünk lefeküdtek. Aztán jött az 1950-es, nyári Révai-beszéd, amely a *Szabad Népb*en már beharangozta a szerzetesrendek megszüntetését. „Mi szükségünk a bencésekre, meg a többiekre? Az állam vállalja az ő funkcióikat, nincs tehát rájuk szükség.” Hatalmas beszéd volt, sikeres. Innen már láttuk, hogy nekünk végünk van, csak még azt nem, hogy hogyan. Én is naiv voltam. Azt hittem, hogy ilyen durván nem csinálják, hanem idővel, lassan. Ez a naiv butaság azért volt, mert nem volt semmilyen információnk. Ha lett volna az erdélyiekkel, a szlovákokkal, de hát nem törődünk egymással, megvolt a magunk baja. Pedig tudhattuk volna tőlük, mert mind a szlovákok, mind az erdélyiek már fél évvel előttünk megkapták a magukét. Mi erre nem figyeltünk fel. Az aktuális tennivalókkal voltunk elfoglalva, azokba süllyedtünk bele. A fától nem láttuk az erdőt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a 46-os események¹⁶. 1946 őszén a Congregatio Generalison Rómában három magyar vett részt. Páter Varga, Csávossy, Borbély. Őkét már akkor figyelmeztették, hogy itt bajok lesznek. Lehetőleg a fiatalokat menekítsük ki minél előbb. A spanyol és a francia provinciák már ott vállalták az ő további képzésüket, befogadásukat. Olyan terv is volt, hogy az öregek is menjenek ki, őket is befogadják. Ezt nem vettük komolyan. Se a római küldöttség, se mi itthon, mondván, hogy itt hallatlan fellendülés van, hogy itt tömegek mentek a Mindszenty által 47-ben meghirdetett Mária-napokra. Magam is hallottam a Hősök terén Mindszentyt. Több mint 150 000 ember lehetett ott. Dinnyés volt a miniszterelnök, ő is ott volt. Mindszenty egyenesen hozzá fordulva mondta: „Mit akar a miniszterelnök és a kormány? Egy olyan közösségbe akar belemarni, ami a történelem bizonyossága szerint túlélte az őt megmarókat.” Ezt mondta. *A Szív* újság szerkesztőjeként voltam hivatalos ott. Mi ebben éltünk. Különösen mi szerkesztők. A példányszámunk a háború után ötezer volt, aztán 48-ban már 200 000. Nem volt remittendánk. A többi katolikus lap nem indult, így mi voltunk elől. Aztán 48-ban szorongatni kezdtek minket azzal, hogy nincs papír. Le kellett 30 000 példányra mennünk. Tehát lélektanilag érthető volt, hogy ekkor még mindig a triumfális Egyház lebegett előttünk. Elméletben igen, de gyakorlatban nem láttuk még elég élesen a bolsevizmust. Hogy milyen ereje van. Itt voltak pedig az oroszok, a Moszkvában nevelt végrehajtó fullajtárok. A döntések 48-tól már nem a miniszterelnökségen, hanem a szovjet követségen történtek.

¹⁶ Mindezt páter Csávossy mesélte el Pálosnak.

SZERZETESEK A SZÉTSZÓRATÁSBAN

– *Hogy készült a rend a közelgő nehézségekre?*

– A diszperzióval kapcsolatban nem volt a rendi jogban csak egy pont. Az, hogy ebben az esetben az előjárók igyekezzenek mindenkivel kapcsolatban maradni, és mindenkiről legyen információjuk. Csávossy beépített három testvért a központi szemináriumba Marcell Mihály engedélyével, ahol papi szabóságot rendeztek be. A földszinten volt ez a papi szabóság, még a portás is jezsuita testvér volt. Hamarosan elterjedt, hogy itt vannak a mieink, és aki információt akart, az beögyelgett a szemináriumba és beszélt velük. A Kálmán Sanyi okos, tapintatos testvér volt, aki kézben tartotta a dolgokat. Adták-vették az információkat.

– *A püspökök?*

– A szerzetesrendek feloszlásával végleg tárgyalóasztalhoz kényszerültek a püspökök. A szerzetesség az iskoláik korábbi elvétele után addigra már csak féllábú, vagy inkább negyedlábú volt, de még volt kb. 600 rendház. Átcsúsztak aztán a plébániai vonalra, a tanárok lelkipásztorok lettek. Vállaltak plébániát. Lelkipásztori stratégia nem volt, inkább csak az volt, hogy a meglévőket fenn kell tartani. Mindszenty elképzelése mentén sok plébániát alapítottak, még a legkisebb helyeken is, amelyeket most be lehetett tölteni szerzetesekkel. Volt egy templom, aztán valahol szorítottak nekik helyet, hogy csinálják. Csinálták is. Központilag az látszott – mint a hadsereg vezetőinek –, hogy vissza kell vonulni, fel kell adni ezt is meg azt is. Czapik meg Rákosi vezették a küldöttségeket. Darvas volt az elnök a másik oldalon, de Rákosi vitte a prímet. A püspöki kar először csak a szerzetesügyeket akarta tárgyalni, mondván, hogy többre ők nincsenek meghatalmazva. Végül belementek mindenbe. Ez augusztus 30-án volt. A hívek óriási zavarodottságot éltek át, annyira, hogy egyházhűségben felülmúlták az egyházi vezetőséget. Pl. ha megtudták, hogy békepapot kaptak, akkor megszervezték, hogy nem mennek misére. A vége persze az lett, hogy mentek misére, hiszen mise azért kell. Okosan úgy intézték el az államiak ezeket a kritikus helyeket, hogy odatettek egy tisztességes, becsületes káplánt a békepap mellé. Pl. a Szt. Imrében, a Belvárosiban. Ezek a káplánok többet is mertek, csináltak ifjúsági csoportokat. A békepap védelme alatt ez ment. A nagyobb célért ebbe belementek az államiak. Nyilván időre játszottak ők is. Persze ez taktika volt.

– *A laikusok?*

– A helyi pártszervezetek az ott élő aktívabb hívőket elkezdtek figyeltetni. Ez is zavarodottságot okozott. Állásával fenyegették. A kommunista taktika – nagyon helyesen – a tanítói réteget alakította át először a magáévá. Igen sok helyen a tanítók nem is szimpatizáltak az egyháziakkal, hiszen az egyházközségek vezetője hivatalból a papok voltak, akik éreztették a tanítókkal, hogy itt ők a főnökök. Sok megaláztatás érte a tanítókat. Az ő beszervezésük így sokhelyütt semmi problémát nem okozott. Az ő szellemi képességük az értelmiségi réteg második vonalát jelentette, hiszen a tanítóképzőkbe a gimnáziumban gyengébb eredményekkel végzők jelentkeztek. A tehetséges igen ritka volt, ők szegény soruk miatt kerültek ide, de magasabbra nem.

– *Mivel foglalkozott ekkoriban?*

– 1948-tól 49 nyaráig Budapesten *A Szív* főszerkesztője voltam. Gyóntattam a Jézus Szíve-plébániatemplomban. Vidéken tartottam lelkigyakorlatokat. 49-ben Borbély atya disszidált a titkárával, utána Tüll atya lett a provinciális, én pedig a titkára. 49-ben a kaposvári házfőnököt, Kerkai Jenő atyát elfogták, így egyedül maradtam *A Szív* szerkesztésével. 1949-ben Tüll atyát elfogták, és mivel a nevem egyre többet került elő a bíróságon, engem páter Csávossy leküldött Kaposvárra, ahol papi munkát végeztem. Polgári iskolában hittant tartottam. Aztán Pécsre kerültem, ahol az államosítás után egy magángimnáziumot hoztunk létre. Itt tanítottuk azt a 12 jelöltet, akik jezsuiták akartak lenni. Az ÁVO 50-ben megszüntette az egészet. 1950-től az volt a feladatom, hogy a rendi

fiatalságot próbáljam összeszedni, mert elterjesztették a kommunisták, hogy a novíciusokat elviszik a Szovjetunióba, ezért aztán idejekorán szétszéledtek. Pestre jöttek, szállást kaptak a hívektől, akik igen segítőkészek voltak. Kirándulásokat szerveztem. Megadtam, hogy csak kettesével jöhetnek, és a találkozási idő is jó másfél óra volt, hogy ne legyenek gyanúsak. Hogy a buszon ne beszélgessenek, csak neutrális dolgokról. Kb. 30-an voltak. 10-en le is buktak, még korábban. Végül három szemináriumba sikerült őket bedugni. Csávossy 1951-ben lebukott, így én lettem a provinciális. 1954. június 30-án letartóztattak. 1956-ban kijöttem, és megpróbáltuk a fiatalokat külföldre juttatni. Kimenni, kimenni! Páter Kollár¹⁷, az akkori provinciális azonban nem így látta. Azt mondta, hogy nem szabad kitenni őket ilyen fáradságnak, már annyit szenvedtek eddig is. Két hónap múlva úgyis mehetnek majd, akár pullman-kocsiban is. Naiv volt, ő nem látta. Az lett a veszte, hogy roppant optimista volt. Azért kezdett velük tárgyalni, és szépen befűzték őt. Minden hónapban referált nekik. Ez volt annak az ára, hogy ő maradhatott. Mondtam neki, hogy ez nem jó. De nem hitt nekem. Okos volt. Kinevezett tanácsosának, de minden lényeges dologban mástól kért tanácsot. Tudta, hogy én mit mondanék, nem is kérdezte tehát meg. Mi tudtuk, hogy nem lesz itt béke. A tankok erősebbek, mint mi, de ő mást remélt. Kollár után Tamás lett a provinciális. Őt még Kollár előtt én neveztem ki azért, mert ő egészséges, ügyes volt, és főként egyházmegyei keretben dolgozhatott. Szabályos püspöki kinevezése volt. Mint ilyen szabadon mozoghatott egész 55-ig. 56-ban, mikor kijöttem, azonnal jelentkeztem a templomunkban, és felküldtem a templomigazgatóhoz a sekrestyés laikus testvért, hogy kérjen nekem engedélyt arra, hogy ott misézhessek. Leüzent a templomigazgató, aki maga is békepap volt, hogy ő nem jön le, mert beteg, de különben is, neki kellene engedélyt kérni arra, hogy itt maradjon. Aztán nem jelentkezett napokig. 1957. január 9-én vittek engem vissza a börtönbe. Ez a pap jelentett fel. Nem tudom iratokkal igazolni, de tudom. Szemet szűrt neki, hogy én még mindig bejárok misézni, gyóntatni. Ez neki nem tetszett. Már meghalt szegény. Az a feltűnő, hogy engem nagyon hamar elvittek. A többieket csak március végén fogták le. 1963-ban kijöttem. Egy lelki gyakorlat miatt Kollár leállított, és augusztus 1-től ide helyezett az apácákhoz. Csak ide. Papként itt nem működhettem, anyagbeszerző voltam. Azóta itt vagyok.

– *Miért volt, lehetett ez így?*

– 1950 nyarától 51 novemberéig dolgozhattak a szerzetesek plébániákon. Akkor az előzetes megállapodás értelmében a működő szerzetes papok számát az állam szabályozta. Az egyházmegyék által átvehető szerzetesek száma kb. egynegyede volt a létező számnak. Akik nem estek az átvettek közé, azok kaptak egy írást Hamvas Endre esztergomi adminisztrátortól. Ő úgy lett adminisztrátor, hogy Mindszenty lefogása után a káptalani helynök lett az utódja az egyházjog szerint, aki Meszlényi Zoltán segédpüspök volt. Őt azonban lefoglák, Kistarcsára internálták és ott meghalt. Utána választották meg Witz Bélát, aki ezt nem fogadta el. Kaptak az államtól sugalmazást a kanonokok, hogy addig nem lesz nyugtuk, míg Beresztóczyt nem választják meg apostoli kormányzónak. Meg is választották. Akkor a Szentszék lépett közbe, és kinevezte esztergomi adminisztrátornak a csanádi püspököt, Hamvas Endrét. Hamvas Endre levele így szólt: „Tisztelendő Áldozár Úr! Jelen soraimmal értesítem, hogy az Állam és az Egyház közötti megállapodás értelmében Ön a mai naptól fogva semmiféle papi szolgálatot nem végezhet. Kivéve: szentmisét mutathat be, de csak zárt templomajtók mellett, a hívők teljes kizárásával. Kérem, őrizze meg papi szellemét. Jézus szívében szerető Főpásztor: Endre püspök.” Na, ez volt november elsejétől. Draskovics Károly kőbányai káplán kért bennünket, hogy ajánljuk őt be a híveknek, hiszen ő fog utánunk a jezsuita templomban misézni. Én akkor mint provinciális azt mondtam: „Az ajánlja be, aki ide küldte! Ha valaki beajánlja a paptestvérek közül, azt kiközösítetem.” Így aztán otthagytuk a templomunkat. Ezek voltak még az ide tartozó előzmények.

¹⁷ 1978-ban bekövetkezett haláláig volt a rend provinciálisa.

– *Börtön utáni emlékek?*

– A papok igen tartózkodók voltak, így lelkipásztori munkát nemigen végezhettem. Pl. Zsolnay Béla, aki még novíciustársam is volt egy ideig, aztán elment jogásznak, majd végül egyházmegyés papként szentelték föl. Aztán idekerült. Soha meg nem látogatott, meg se hívott sehova, mindig máshonnan hozott kiegészítő papokat. Kb. 1969-ig így ment ez. Egyszer 1966-ban a szentiváni plébános, Roderburg Ernő eljött meglátogatni, és hívott magához. Mondom neki: „Mi lesz Veled, kidobnak.” – „Fenét, ne törődj vele! Nem tudják, hogy te ki voltál. Gyere, csináld a dolgod” – válaszolta. Aztán látta a többi pap, hogy az Ernő viszi ezt a hülyét ide-oda, vihetjük akkor mi is – gondolták –, és el-elhívtak segíteni. Aztán lassan helyettesítettem itt-ott. A végén a környék Jolly Jokere lettem, mert mindig engem hívtak. 1989 nem jelentett változást az életemben. Temettem és temettem az apácákat.

EGYHÁZI HELYZET MINDSZENTY ELÍTÉLÉSE UTÁN

– *Visszatérve az egyházi folyamatokhoz, hogyan látja a 48 utáni időket?*

– 1950. augusztus elsején volt a papi békemozgalom első nagygyűlése, ahol a vezetők páter Balogh, Horváth Richárd és Beresztóczy lettek. Ők voltak a szónokok. Várkonyi csak később csatlakozott. Az ország minden részéből papokat és szerzeteseket hoztak. Sok olyat is, akiknek fogalmuk sem volt, hogy hova viszik őket. Már előtte, júniusban az apácákat elvitték. Augusztus elején megalakult a békebizottság, megtalálták a megfelelő embereket, öszre már minden püspöki hivatalt megszálltak, vittek magukkal egy alkalmas papot, aki lehetőleg más egyházmegyéből jött, és hajlandó volt elfogadni a felajánlott tisztséget mint iskolaigazgató vagy helynök. Velük együtt beköltözött egy állami alkalmazott is, ezek voltak az ún. „bajszos” püspökök. A „bajszos” jelző a civil, valamint kommunista voltokra utalt. Tulajdonképpen ezek rendelkeztek aztán. Őket erre nevelték ki. Két püspök nem nagyon parirozott, Péteri és Badalik. Péterit úgy törték meg, hogy éjjel-nappal valaki vele volt. Minden mozdulatát figyelték, aztán legvégül Hejcére¹⁸ száműzték házi őrizetbe, és kinevezték helyette káptalani helynöknek Kovács Vincét, aki segédpüspökként alkalmas volt arra, hogy végrehajtsa az utasításokat. Badalikot jóval később vitték Hejcére. 56 után Badalikot elengedték, de nem engedték működni püspökként. Hamarosan meg is halt. Péteri 56-ban Pestre jött, ahol kitörő örömmel fogadták, aztán a leveretés után újra jött érte a fekete autó. Nagy Imre jöttével valami reménység csillant fel, hogy az Egyház elleni retorzió nem lesz olyan egyöntetű és általános. De ők is megtartották a békepapságot, sőt erősítették is. Tehát ez nem hozott jelentős változást. Igaz a papok egy része kiszabadult az internáló táborokból, de ezekre a felállított ÁEH nagyon vigyázott. Ha szerzetes volt, akkor nem dolgozhatott papi munkát, ha egyházmegyés pap, akkor áttették egy másik egyházmegyébe, vagy az előző helyétől jó távolra, alacsony beosztásba.

– *És 56?*

– 56-ban sajnos az Egyháznak semmi de semmi szerepe nem volt. Ez szomorú, de így van. Még jó, hogy a Czapikék nem adtak ki valami körlevelet, talán nem volt rá idejük. Kivétel a Tabódy-Turcsányi-Kuklay-féle ügy, amikor a kispapok összeszedték az Állami Egyházügyi Hivatal iratait és elvitték teherautókkal Mindszentyhez. Ez volt minden. A Mindszenty ebben a három napban 10–12 békepapot kiűzött Budapestről. Közben még 55-ben meggyúrták Grósz, aztán kiengedték és meghalt. Czapik helyébe megtették érseknek, hogy mégis legyen valaki. Grósz aztán csinálta ugyanazt. Az ő halála után a Hamvas lett a kedves fiú, aki tette a dolgát. Hamvas kalocsai érsek lett. A forradalom végén még

¹⁸ A kassai püspök nyaralója volt Hejcén, ami a határok megváltoztatása után szociális otthonként funkcionált. A nővérek, akik az otthon lakói voltak, gondoskodtak a püspökök ellátásáról.

büszkélkedtek is, hogy lám, nekik volt igazuk, és folytatódott a szolgálalkúság, a megalkuvás. Az idő teltével az értelmesebb papok kezdtek kicsit dörgölözni. Lékai egyik jeles embere volt ennek a stílusnak. Mindszenty jobbkezeként egy ideig ellenálló volt. El is tették ide-oda; Balatonlellére, meg Zalába. Erősítették a mozgalmat a kommunisták, mert látták, hogy az eddigi papi klientúra erkölcsileg, életvitelét tekintve nem lehet mérvadó. Mert így nincs tekintélyük. Ezért az értelmesebbjét is kezdték bevonni. Ennek a receptje az volt, hogy meghirdettek papi utakat Moszkvába, meg ilyen helyekre, és akik ezt vállalták, azok szépen igent kezdtek mondogatni. Nem volt kötelező, de erősen propagálták ezeket az utakat. Úgy vették ezt, hogy ez már valamiféle együttműködés. Ez valamikor a 60-as évek elején volt.

– *A külföld?*

– 1958-ban meghalt XII. Piusz, és csodák csodájára XXIII. Jánost választották, aki jó ideig nunciusként dolgozva, kikerült a szűk vatikáni keretből. Valerio Valeri elment párizsi nunciusként Petain-nel Vichy-be, így De Gaulle kidobatta. No ez a Valeri jó barátja volt XII. Piusznak, aki aztán ezért az egészért megsértődve besegített abba, hogy XXIII. János legyen először is a párizsi nuncius, ami biztos bíborosi hely. „Majd küldök nektek egy buta parasztot!” Aztán Roncalli a maga természetes eszével lefegyverezte az egész bandát, kezdve a De Gaulle előtt hatalmon lévő kommunistákat. No, párizsi nunciusként kinevezték tehát bíborosnak, így lett velencei pátriárka. Aztán annyit veszekedtek Benelli meg Siri: a liberális meg a konzervatív, hogy végül a konklávé a két párt kiegyezéseként Roncallit hozta ki, mint jó megoldást. A naplójában írja egy héttel a megválasztása után: „Mit izgulsz, látod, elég jól megy!” No, ez a szenzáció! A zsinat bejelentése is botrányos volt eleinte. Aztán mégis megcsinálta.

– *Nálunk?*

– Ennek következtében nálunk itthon a bolsevisták is belátták, főleg Rákosi bukása után, hogy az Egyház teljes eltüntetéséhez még 70-80 év kell. Addig valamit csinálni kell. Aztán a Szentszék részéről jött a Casaroli-féle irány, amelyet VI. Pál is támogatott, és akkor, 1964-ben megtörtént a megállapodás, amely mindkét részről diadalnak tűnt. Czapik 56-ban meghal, Hamvas becsületes, de igen szimpla tehetségű ember volt. Nem volt jellemtelen, csak gyenge, manipulálható. Ez igazolta a Czapik-féle vonalat, mert engedélyeztek új püspököket. Három-négy rögtön lett is, de a kiválasztást az ÁEH tartotta kézben. Íjjas is beállt a sorba. Szentírástudós volt, de a püspökségért, az érsekségért mindent odaadott. Az összes békepapot kinevezte, akiket csak kellett. Közben persze oldódott az állam szorítása. Ezt látni lehetett abból, hogy a papi dispoziciókba nem szóltak annyira bele, csak akkor tették, ha valamilyen módon kompromittálódott papnak kerestek valamiféle, számára előnyös helyet. Abból is látszott, hogy 1951 ősztől a papi szolgálattól eltiltott szerzeteseket 1964 után már nem tiltották annyira. Eleinte lehetett harangozó, aztán lehetett kántor, aztán 65-től el is mondhatta a misét a mellékoltárnál, aztán egyik-másikat már a főoltárhoz is odaengedte a plébános. Aztán már prédikálni is lehetett. A végére, a nyolcvanas évek közepétől, már senki nem vette komolyan, bár még érvényben voltak a tiltások. Már korábban is visszavonhatta volna a püspöki kar, de nem tette, nem akarták a rendszert hergelni. Egyszer korábban Kisberk Imre püspök egy bérmáláson meglátott engem, a mise végén behívatott magához titokban és azt mondta: „Atya, én nem bánom, hogy te segítesz, de nagyon vigyázz arra, hogy a neved soha se szerepeljen.” Az ő pályája is nagyon érdekes. Őt Shvoy püspök úr vette magához 1951-ben. Az ÁEH ebbe nem szólt bele, aztán idővel az ÁEH megerősödésével Kisberk, mint jó lelkipásztor már útban volt, így elhelyezték Dunabogdányba, ahol hosszú éveket töltött. Shvoy halála után ő lett volna az utód, de Potyondit nevezte ki az ÁEH. Fehérvárra visszakerült, aztán részt vett egy ilyen moszkvai kiránduláson. Innentől aztán minden rendben volt vele. Csinálta azt, amit a többiek. Egy ideig még az esztergomi egyházmegyét is magkapta Lékai előtt. Két egyházmegye volt az övé.

Aztán már csak az állam által is delegált főpapok jöttek, mint Íjjas, Cserháti meg a többiek. Cserháti igazi kétkulacsos ember volt, rendkívül eszes, de rendkívül manipulálható erkölcsileg. Ő rendszeresen publikált, itt igazolta magát, hogy mit miért tesz. Rendkívül ambicionálta, hogy legyen valaki. Ezen a vonalon aztán meg is fogták. Sok mindent csinált közben – jót is. De pl. az én falumban volt egy székely származású pap¹⁹, aki két év alatt rendbeszedte a közösség életét. Csodálatos adottsággal az öt főre rúgó aktív hívők számát háromszáz fölé emelte, a templomot önerőből renováltatta. Voltak ministráns gyerekek. Aztán a helyi párttitkár ezt jelezte a fölötteseinek, akik Cserhátiin keresztül azonnal elhelyeztették őt tőlünk.

LÉKAI BÍBOROS ÉS BULÁNYIÉK

– *És Lékai?*

– Lékai egyszerűen unta magát. – Én a Gergely egyetemen végeztem – gondolta –, ott doktoráltam. Teológiai tanár voltam, és most itt egy ekkora faluban élek. – Láttam, hogy megy az idő, megy az idő, semmi nem lesz... Ezt csak én mondom, én nem tudom, de lélektanilag valahogy így lehetett. – A fene egye meg, én is elmegyek erre a moszkvai izére. – Akkor rögtön áthelyezték jobb helyre, aztán veszprémi adminisztrátor lett, még segédpüspökként. Aztán megcsinálták Casaroliék ezt a gyalázatot Mindszentyvel. A pápa saját ígéretével szemben engedélyezte ezt az egészet, másképp nem lehetett volna végrehajtani. Kényszerítették a lemondásra. Ez gyalázat. Aztán az üres székhez jött Lékai, őt nevezték ki. Az államnak teljesen elkötelezett embere volt. Belement ebbe az egész Bulányi-harcba.

– *Hogy érti?*

– Szerintem ennek az egésznek az volt a lényege, hogy az okos ÁEH észrevette, hogy ebből összetűzet lehet provokálni, egymás ellen hergelni a katolikusokat. Sem Bulányi, sem Lékai nem vette észre, hogy itt mire megy ki a játék. Azt egész biztosra veszem, hogy Bulányit közvetve – nem közvetlenül – arra ösztönözték, hogy ne engedjen. Ugyanezt csinálták Lékaival. Ebből jött ki aztán ez a lehetetlen dolog, amely a mai napig sincs felszámolva. Divide et impera. A saját példammal is tudom mindezt illusztrálni. 1963-ban szabadultam egyéni kegyelemmel, mert már rühelltek, hogy még mindig ott vagyok. Akkor eléggé le voltam rongyolódva, nem annyira, mint most, ezért bevittek kórházba és összeinjekcióztak. Jött a Kuksi²⁰ is, szép napokat töltöttünk a kórházban. Kollár atya volt a provinciális, elküldött a rend Balatonszárszón bérelt házába, hogy ott szeptemberig pihenjem ki magam. El is mentem. Aztán két nap múlva megjelent Kozma Gyuri azzal, hogy jó lenne lelkigyakorlatot tartani. Hozott néhány fiút: elkezdtük a lelkigyakorlatot. Egy hét múlva kapok egy levelet a provinciálistól; ezt az ő külön engedélye nélkül ne csináljam, mert ebből baj lesz. Bulányi pedig százszámra csinálta. Az ifjúsággal meg másokkal. Miért nem kapott figyelmeztetést? Ezt mondd meg nekem. Ez 1963 júniusában volt. Bulányi igen tisztességesen viselkedett a börtönben, sokat szenvedett fejfájásától. Borzasztó ambiciózus volt. Többet teljesített, mint a többi, nála öregebb pap, így állandóan emelték a normát. Ebből a szempontból viszont buta volt, valahogy teljesíteni akart. Nem vette tudomásul, hogy a többinek ez nem jó, mert a normaemelés nehezítette a bentlakók életét. Megszállottja volt annak, hogy produkáljon. Ebben nem volt szolidáris, egyébként nagyon rendes volt. Egyszer volt nálam, valamikor a hetvenes években. Azt mondta, hogy hallomása szerint Kollár atya támadja az ő működését, és hogy mondjam el a kifogásokat ellene. Ő különben meg van győződve arról, hogy amit csinál, az jó. Egy pap pártfogoltjával volt itt, aki fehervári

¹⁹ Sebestyén András 1977–1981 között volt bükkösi plébános. 1995-ben meghalt.

²⁰ Kuklay Antal (1933–) jelenleg körömi plébános. 1956-ban, seminaristaként az ÁEH iratainak egy részét őt társával Mindszenty bíboroshoz szállították. Összesen hat és fél évet töltött börtönben. Egy ideig Pálossal ült, innen az ismeretség. (Lásd alább vallomását.)

egyházmegyés. Mondtam neki: „Te Gyurka, itt van Kollár atya címe. Menj el hozzá, és beszélj vele. Én nem közvetítgetek ide-oda. Ez így egyszerűbb.” Utána nem találkoztunk. Most egyidőben voltunk kórházban, és egyszer átjött meglátogatni. Rövid ideig maradt. Nekem az a meggyőződés, hogy őt engedték, hiszen annyi helyen, annyi fiatallal dolgozott. Ha azt tudták, hogy mi hol és mikor voltunk négy fiatallal, akkor ezekről is tudtak. Nekem négy gyerekkel nem volt szabad, ő pedig hétről hétre csinálhatta. Az ÁEH mindenről kellett, hogy tudjon. Miért engedték? Ez belesimult abba a koncepcióba, hogy ugrassuk össze őket, és tegyük lehetetlenné. Aztán bevonták ebbe az ügybe az akadémiai tanárokat, hogy azok is ítéljék el. Csúnya dolog volt, de a kommunisták örülhettek.

– A békepapság...

– A békepapság ennek az egésznek a csúcsa. A magyar Egyház szégyene, mert első pillanattól kezdve világos volt minden értelmes ember előtt, főként azoknak, akik csinálták, hogy ez csak a párt eszköze arra, hogy az Egyházat tovább rombolják. Értelmes emberek voltak. Beresztóczy is, páter Balogh is tudták, hogy mi történik. Ezek elzüllöttek szellemi téren, még Sztálin-köszöntést is tartottak a szovjet nagykövetségen. Erre senki sem kényszerítette őket. A legfőbb hatása az volt, hogy minden ambiciózus papot maga köré tudott gyűjteni. Mondok egy példát. A szülőfalumban volt egy Nádasi Sándor nevű plébános, falusi gyerek. Értelmes, de lusta szellem. Meg-meglátogattam. 1970 körül otthon járva felkerestem. – Unom már ezt a falut – mondja –, majd megtalálom a módját, hogy valami rendes plébániára kerüljek. – Következő munkaévben már pécsi plébános, majd kanonok. No erről van szó. Ez az igazi kép. De ilyen számtalan van, Lékaival az élen. „Nem lesz változás, lassan elmegy az idő, én is koros leszek, elvégre én is vagyok valaki, én itt rohadjak, elmegyek a moszkvai kirándulásra, stb., stb.” A hívek – sajnos – nem érzékelték ezt az egészet. Pedig ezek 300–400 papot be tudtak szervezni. 1945 után az akadémiát is manipulálták. Radó Póli bácsi is olyan rendes alak volt, mégis mondta a magáét. A rendesebbjét szépen kiszórták (Takács, Werner Alajos, Marcell Mihály). Aztán behozták helyettük Semptey Lászlót, Zemplénit, Szörényit is. Szörényi eleinte igen jobboldali volt. Elé tették ezeket a jobbos írásait és erre szépen beállt ő is a sorba.

– *Tudott valamit a katolikus mozgalmakról?*

– Nemigen. Katona István csinálta a karizmatikus mozgalmat. Ő a ferenceseknél káplán. Már a 70-es években csinálta a dolgait. Nincs komoly információm róluk.

BÖRTÖNBEN – FOGOLYTÁRSÁK

– *Térjünk rá a börtönre. A börtönben kik voltak a társai?*

– 1956 előtt az első szintet a magas rangú katona, a miniszter, az arisztokrata adta. Ők tovább csinálták ezt az urambátyámosdit, „kérlek alássan, méltóságos uram stb.”, megadták egymásnak a címet. Semmi olyat nem lehetett látni, hogy ők változni akarnának, vagy tudnának. Semmi beilleszkedési szándék, sőt azt tervezték, hogy hogy s mint lesz, ha újra visszaáll a régi rend. Kunder miniszter, a Bornemissza miniszter, a Veress Lajos altábornagy, a Vörös János. A második szint a Magyar Szövetség csoportja. Kisgazdák. Kisebb politikusok, de nem szervezeten, nem átgondoltan. Aztán voltak papok, még nem sokan. Provokációk miatt keveredtek ide. Itt volt a három piarista: Bulányi György, Török Jenő, Juhász Miklós. Tele voltak tervvel, okosan tervezettek. Török Jenő valóban 1956-ban kiment Bécsbe, és megszervezte a magyar könyvellátást. Ez nagy érdeme. Juhász itt maradt, Bulányi is. Itt volt az egész magyar szerzetesség képviselete. Bencések ifjúsági munkájuk okán, közülük is kiemelkedett Kovács Arisztid igazgató, aki igen kedves, figyelmes, okos, bölcs ember volt. Pálosok is voltak, ferencesek Faddy Otmárral az élen, aki abszolút romantikus lélek. Aki egy leendő kormányt állított fel, régi, öreg pasasokkal, akik aztán mind lebuktak emiatt a hülyeség miatt. Nem volt reális dolog ez. Ilyen fellengzős légvár. Az is

érdekes, hogy Faddyt lelkiismeretben nem izgatta, hogy ezt a 8–10 embert lebuktatta. Itt volt a Bónis Arkangyal nevű ferences is, aki jelentős szerepet vitt a Prónay-ügyben, 1919-ben. Ők erőltették ki a soproni népszavazást. Héjjas Ivánnal Ébredő Magyarok címen alakítottak egy csoportot. Bónis 15 évet kapott, de nem ezért, hanem az 50 utáni ügyei miatt. Hitét közben elvesztette, nem lehetett vele normálisan kommunikálni. A politikai erőlködésben elvesztette a hitét. A többi papok hóbörgés miatt kerültek be, pl. Bölcs János, aki nagyszerű ember volt, aki csillaghegyi káplánként röpcédulákat gyártott. Civilek inkább a Magyar Közösségből voltak, meg az előbb említettek.

– *56 körül?*

– 56-ban tűnt fel aztán egy-egy értelmiségi. Utána jött a forradalom. 57 után egész más lett a helyzet. Jellemző lett a hatalom teljes bizonytalansága kb. áprilistól-májusig, amikor is nyilvánvaló lett, hogy itt „ellenforradalom” volt, és ezt mindenáron meg kell bosszulni. Addig még bizonytalanság volt, de volt egy pillanat, amikor érződött a levegő megmerevedése. 57-ben átrendezték a börtönöket, hogy legyen elég hely az újaknak. Úgy volt, hogy én is kikerülök, de egy beszélgetésen az őrnagy azt mondta, hogy jezsuitákat nem engednek ki akkor, amikor a pápa a kommunista renddel együtt érző papokat üldözi. Később tudtam meg, hogy ekkor szuszpendálták Beresztóczyt, Máté Jánost és Horváth Richárdot. Rajtunk csattant ez az ügy. Márciustól aztán jöttek a forradalmárok. 1957 márciusától 1958. június 16-ig²¹ tart a börtönlétem tragikus korszaka. Zsúfoltság volt. A kivégzések mindennap – szombat, vasárnap kivételével – zajlottak. Földes Gáborral, Pálincás-Pallavicinivel, egy Somogyi nevű csepeli fiúval és egy Meszlényi nevű őrnaggyal is ültem együtt. Őket kivégezték. Aztán jött Obersovszky, Gál József, Háy és Déry Tibor. Az állandó kivégzések megdermesztették a levegőt. Pálincás-Pallavicini kivételével tisztességes emberek voltak. Őt azért nem szerettem, mert hagyta magát ludovikásként beszervezni az oroszoktól. Amikor onnan hazajött, az volt az első dolga, hogy a Zichy grófnőtől elvált. Otthagya két gyerekével együtt, és elvette gyorsan egy újpesti kalauz lányát, igazolandó, hogy jó káder. Ez emberileg nem megy. Nem tisztességes. Utolérte a végzete. Ősszel befejezték a kivégzéseket, és elvittek bennünket Márianosztrára. Az arisztokraták addigra megléptek, így maradtunk mi osztályidegenek; detektívek, rendőrök, papok, kulákok. Kb. negyvenen voltunk, és igen érdekes, hogy az ellenállást hol akarták a kommunisták megtörni; a negyvenből jó, ha három-négy protestáns volt, azok is inkább a forradalom alatti konkrét ügyeik miatt. Meztelenre vetkőztettek, így kellett ide-oda mennünk, végül a zárkába érve felöltözhattünk. Itt az első évben nem dolgoztunk.

– *Ezt hogy élték át?*

– Ez mindenkinek a lelkialkatától függött. Faddy Otmár minden hónapot az utolsó napra gondolt. Volt, aki azt mondta, hogy innen visznek a temetőbe. Ez volt a két végpont. Én azt gondoltam, hogy 8–10 évet biztos le kell ülni. Ez be is jött. Láttam, hogy erősek, tudtam azt is, hogy itt megszállás van. Nem hittem, hogy elmennek innen az oroszok – még 87 körül se hittem. A történelemből láttam, hogy ahhoz hogy innen elmenjenek, kell jönnie egy nagyobb hatalomnak. A nyugati erőkből nem hittem, hiszen 56-ban is megvolt minden lehetőségük, hogy segítsenek. Ehelyett elmentek teniszezni. Az hogy ez megtörtént, az morális csoda. Nem hittem, hogy a kommunizmus ennyire rohadt belül. Én tehát a pesszimisták közé soroltattam. Nem voltam pesszimista, hiszen egyénileg fel tudtam dolgozni. Szomorúak azok voltak leginkább, akik valami engedményt tettek, és mégis bekerültek. Önmagukkal hasonlottak meg. Pl. Gelencsér János somogytabi plébános közismert békepap volt, mégis lebuktatták. Halász Piusz volt az optimisták legoptimistábbika. Mindenből mindig arra következtetett, hogy változás lesz. Naiv volt ebből a szempontból. 1961–62-ben jöttek a regnumisták. Ezek rendkívül fegyelmezett, józan, világos látású, lelkiileg felkészült emberek

²¹ Nagy Imre kivégzése.

voltak, akik a börtönt szükségszerűségnek vették. Vezetőjük Werner Alajos, hivatalos vezetőjük Emödi László, aztán Thiry István, Hagyó József, Turi Lajos [*róla csak azt hitték, hogy regnumi; Gy. M.*], Somogyi Sándor. Lénárd Ödön az Actio Catholica vonalán került már előttünk Nosztrára. Ő Sátoraljaújhelyre került, ott ült sokáig. Nagyon rendes ember, a legkiválóbb, aki elrendezte teljesen magában az egészet, aki elfogadta teljesen a sorsát. Roppant okos volt, nagyon óvatos. Tudott viselkedni. Szúnyogh Xavér²² bencés is ott volt. Bejött nagyon lefogyva: „Hol vagyok, hol vagyok?” – Ott, ahová való vagy! Kellett neked a Jézus Szíve-tisztelet ellen irkálnod!? – Én, én nem írtam ilyet! Kik vagytok, papok vagytok? – Aztán jól megetettük, mivel nagydarab ember létére mindig nagyon éhes volt. Ott volt Barlay Szabolcs ciszter is, aki később megnősült, aztán ismét visszajött. Már rendezte a dolgát. Van egy szép lánya, aki angolkisasszony lett. Barlay Szabolcsot is megértem. Nem tudott hova menni. Mi jezsuiták, ahogy szabadultunk, rögtön körülvevők egymást gondoskodással, lakással. A többiek nem törődtek egymással. A bencések, piaristák se. Azzal, hogy két részre oszlottak a legálisan működő rendek²³, hiszen voltak, akik benn voltak, tehát tanítottak és a meghagyott rendházban éltek, illetve azok, akik kinn éltek, és dolgoztak, ha tudtak, tehát hogy kettéoszlottak, a kinn élők be-bejártak a rendházba, és ez nem tetszett a bent élőknek. Veszélyeztetve érezték pozíciójukat. Meggyőződésem, hogy ha a piaristák Bulányi atyát, meg Juhászt megfelelően fogadják, akkor nincs ez a szélsőség. Jobb volt a tiszta ügy, mint a miénk, ahol mindenki egyforma volt. Ez fontos szempont a dolgok megértéséhez. Ha Barlay Szabolcsot a ciszterek körülveszik, akkor nem szorul a későbbi feleségére. 63-ban volt a nagy amnesztia, amikor a gyűjtőből kb. 90 pap szabadult. Tabódy, Lénárd még bennmaradt. A regnumistákkal a 70-es évekig ment a börtön, hiszen szervezték tovább az ifjúsági csoportokat. A pártban volt egy olyan részleg, ami inkulpálta az ilyen ügyeket. 1964-65 fordulóján megint elfogtak néhány jezsuitát. Mócsy, Bálint, Rózsa, Takács. Ez volt a Szolidaritás per. Ez már elő volt készítve. 1962 őszén, Nosztrán voltam még, akkor kijött egy belügyes, hogy szemrevételezzen, hogy fejlődtem-e az elmúlt évben. Vagyis, hogy megpuhultam-e. Ezt minden évben megcsinálták velünk. No, akkor már látszott, hogy valamit megint akarnak. Lejelentkeztem: „309. 1/64-es számú elítélt, tisztelettel jelentkezem.” – Mi a bűncselekménye? – A Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetője. – Ki hiszi ezt el? Magát egyszerűen a fiatalok miatt ki kellett vonni a forgalomból – mondta. – Végre egy ember, aki őszinte, hát persze, hogy erről volt szó, hát tudom – kiabáltam örömmel. – Én ezt nem tagadtam, miért nem ezért ítélték el. – Erre nem volt paragrafus, valami kellett – válaszolta. Akkor azt kérdezte, hogy mit tudok a próféta-iskoláról. – Én nem tudok sokat, mert Kaposvárt voltam akkoriban. Annyit tudok, hogy páter generális azt kívánta, hogy legyen lelkipásztori továbbképzés is, és mivel az államosítás után felszabadult jó néhány atya, belőlük került ki a lelkipásztori továbbképző, amelynek a vezetője páter Dombi lett. Aztán hogy itt mi folyt, azt én már nem tudom. 1949 szeptemberétől 50 májusáig működött ez az intézet. – Mit tanítottak ott? – Nem tudom, én nem voltam ott. – No itt, páter Dombi József, ebben a körben fejtette ki a szolidarizmust. Ez a lelkigyakorlatunk elmélyítését szolgálta. Ugyanaz, szinte szó szerint, mint amit most a püspökkari szociális körlevél fejtett ki.²⁴ 1964 decemberében fogták le azokat az atyákat, akik felől tőlem már 62-ben érdeklődtek. Ekkorra vált ez számukra időszerűvé. Rózsa atyánál gyűltek össze, és beszélgettek a szolidarizmusról. Dombi nagy tomista volt, örmény származású, Leuvenben végzett. Bálint József volt benne, Rózsa atya, Takács Sándor, Horváth József, Bella László és még páran. Egyszer meghívták Mócsy atyát, aki emiatt megint börtönbe került. Rózsa volt a lakástulajdonos, ő lett az elsőrendű vádlott. A kimért 8 év börtönt az utolsó napig leülte. 1964-ben, szeptemberben volt az Egyház és az állam közötti

²² A liturgikus mozgalom vezetője. A korabeli misszálé elkészítője.

²³ A bencés, a ferences és a piarista rend.

²⁴ A MKPK-nak 1999-ben megjelent az *Igazságosabb és testvériesebb világot!* című szociális körlevele.

megállapodás, ennek ellenére decemberben lefoglalták az előbbieket. Itt volt Kollár atyának a nagy tévedése. Kollár atya lepaktált velük még 1955-ben. Ígéretet kapott, hogyha ezt és ezt betartatja, akkor nem lesz tovább bebörtönzés. Ezt felrúgták teljesen. Az az apparátus, amelyik ezt megígérte, visszavonult, és az új apparátus pedig nem tartotta be az előző ígéreteit. A Kollár-vonal jó volt Casaroliéknak. Közben persze Kerkaiék is a kompromisszumok vonalára álltak rá. Jánosi József, Nagy Töhötöm, meg a KALOT és Borbély István atya is hagyta az egészséget. Tíz fiatal is amiatt bukott le, hogy későn kezdték meg az elküldésüket. Pedig a generális már 1946 őszén tett erre javaslatot. Kollár okosnak gondolta magát 55-ben...

JELLEN ÉS JÖVŐ

– *A papságot, mostani helyzetét hogyan látja? Cölibátus?*

– A magyar papság nincs rosszabb helyzetben, mint mondjuk a németek. Kb. 6–8% lehet az, ahol komoly probléma van. A többi küszködik, meg gyónik, meg minden. Adtam elég sok lelkigyakorlatot papoknak. Gondolom még 10 év kell, hogy áttörés legyen. 2000 után valamikor megváltoztatják majd a szabályokat, de ehhez nagy fordulatnak kell lennie. Addig sok belső bálványnak kell az Egyházban ledőlni. Pl. még mindig nagy távolság van a vezetők és vezetettek között. Mindenki azt hiszi, hogy ha püspök lesz, akkor más emberré lesz. Ez még mindig él. Vörösváron voltam egy összesített esperesi koronán. Itt minden pap megjelent szépen, egyszerűen. A püspök pileolusban, nagy kereszttel a mellén. Mire való ez? Takács Nándor püspök volt ez. Mondom neki: „Nándi, hát mi ez, mire való ez? Hát ettől nem leszel különb!” – Így. Azt mondja: „A titkár úr erősködik.” Mondom neki: „Hát ki itt a püspök, a titkár?” Megy ez így még tovább. Aztán itt van még egy másik bálvány is. Nem veszi be a papság (lehet, hogy értelmileg igen, de belsőleg nem), hogy a világi igazából a munkatársa legyen. Csak szolgálja, kiszolgálja legyen. De hogy megossa vele a gondokat? Nem. Most viszont láttam végre Vörösváron a bányatelepi plébánián, hogy az egyházközségi tanács csupa fiatalemberről áll, és azok egész önállóan csinálták pl. az anyagi ügyeket. A plébános hagyta őket. De még mindig a régi verkli megy.

– *Nők pappá szentelése?*

– A magyar hívek úgy vannak nevelve, hogy kidobnák a nőt, nem tűrnék. Nagyon hosszú folyamat lesz ez.

– *A magyar Egyház jövője?*

– Ezt össze kell kapcsolni a magyarság ügyével. Amíg magyarság lesz, lesz magyar papság, Egyház is. A magyarság léte viszont elég bizonytalan. Nem mondom, hogy most megszűnik, de két-háromszáz év múlva ez akár tény is lehet. Hacsak nem csinál csodát maga a magyar nyelv. Mert eddig azt csinálta. Szisztematikus támadás csak a Habsburgok részéről történt. A törökök kevésbé, inkább a szovjetek próbálkoztak még valamelyest. Tehát, ha lesz nép, lesz Egyház is.

– *Milyen magyar Egyház lesz?*

– Talán vége lesz a mohácsi folyamatnak. Talán lesznek jó püspökök, akik nem menekülnek a munkától, nem a saját anyagi hasznukat és karrierjüket keresik.

– *Van még az Egyháznak tartaléka?*

– Szemináriumok megmaradtak, még ha csökkentve is. Évi egy-két szentelés azért volt egyházmegyénként. 1957-ben Kisberk atya négy testvért Pomázon stikában felszentelt. Valami utánpótlás volt. A külföldről hazajött testvérek is öregek már. De ahogy eddig volt, ennél külsőleg már rosszabb nem lesz. Nagyon kellene viszont egy egységes koncepció, amely számol adottságainkkal. Azzal pl., hogy a társadalom teljesen leromlott állapotban leledzik, hogy a kereszténységet igazán kb. 3–4% vallja, hogy a többség materialista, vagy sehitű. Reális terv kellene, és a kisközösségeket kellene a középpontba állítani. A kicsi

közösségeket. Sajnos a mostani főpásztoroktól ezt nemigen várhatjuk. Igaz, én már reálisan nem láthatok innen sok mindent. Kevés külső kapcsolatom van. Az írásokból meglegedettség és belterjesség sugárzik. Meg van elégedve az *Új Ember* is, Lukács Lászlóék is, Szabó Ferencék is. Hogy ez – amit csinálnak – valóban olyan nagy dolog, azt nem tudom. A püspöki kar lehetne rosszabb is, viszont sajnos nem egységes. Hajtásokat látok, vannak még élő gyökerek; a lelkeségi mozgalmak mögött élő hitet érzek. Ezek majd felnőnek. Keresztény állam itt már nem lesz, de lesznek komoly keresztények. A Szentlélek azért ... csak nem lesz itt Észak-Afrika...

– *Köszönöm, hogy mindezt elmondta nekem.*

Bánkuti Gábor: A túlélés alternatívái. A jezsuita rend és az ÁVH 1953–1956

A Rákosi Mátyás nevével fémjelzett kommunista diktatúra politikai programját ideológiai genezisének és a Szovjetunió gyakorlatának megfeleltetve mindazon közösségek felszámolására törekedett, melyek tőle szervezetük és/vagy szellemi alapállásuk tekintetében függetlenek voltak. Ennek egyik legnagyobb akadályát az erős struktúrával, saját törvényekkel, hierarchiával, autonóm létértelmezéssel és továbbra sem elhanyagolható társadalmi bázissal rendelkező katolikus egyház jelentette. Az egyház társadalmi jelenlétének kiküszöbölését célzó szelektív bekebelezési/likvidálási folyamat során az egyházhoz kapcsolódó korporációk sorsát illetően a pártvezetés a zérótolerancia álláspontjára helyezkedett, és ez irányú eltökéltségét durva adminisztratív intézkedésekkel nyomatékosította. A vallási egyesületek felosztatása, a felekezeti iskolák államosítása és a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása a világnézeti pluralizmus intézményes kereteinek felszámolását kodifikálta,²⁵ az egyre gyakoribbá váló letartóztatások és internálások, a különféle alrendszeren keresztül kreált „játszmák” pedig a rendszer likvidáló szándékát tükrözték mindazokkal szemben, akik megkísérelték alternatív létállapotukat a megváltozott körülmények között is őrizni. Jelen tanulmány P. Pálos Antal és a „csoportvezetők” koncepciók pereinek, illetve azok előkészítésének bemutatásán keresztül az 1953 és 1956 közötti időszak rendszerspecifikusnak tekinthető államvédelmi intézkedéssorozatának jezsuita vonatkozásait igyekszik feltárni. A perhez kapcsolódó iratok betekintést engednek a politikai rendőrség működési mechanizmusába, lehetőséget adva arra, hogy feltérképezzük az állambiztonsági szerveknek az illegalitásban működő szerzetesrendekkel kapcsolatos ténykedését. A rend működésének állambiztonsági és ügyészségi tükrébe tekintve pontosan nyomon követhető az aktuális – a vizsgált korszakban hektikusan ingadozó – „pártvonal” érvényesülése, illetve a jogon kívüli elemek igazságszolgáltatásra gyakorolt hatása mértékének a mikéntje. Mindeközben a szétszórtatott rend túlélésért folytatott küzdelmének kevésbé ismert részletei is feltáruznak.²⁶

A Magyar Jezsuita Fovincia 1945 utáni történetének szakaszolására – post festa – többféle lehetőség kínálkozik. Határokat jelölhet az egyes *provinciálisok hivatali ideje, illetve letartóztatásuk időpontja; az iskolák államosítása és a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása; vagy felfűzhetőek az események a nagyobb letartóztatást hullámok kronológiájára.* A rendtörténet szempontjából az 1949-es esztendő mindenképpen korszakot zár. Ekkor, P. Tüll Alajos tartományfőnöksége idején, sorsfordító eseményeket jegyez a rend története: a provincia tanulmányi házának elfoglalása, a tanuló rendtagok külföldre

²⁵ A katolikus szervezetek felosztatását 1946 júliusában Rajk László belügyminiszter rendelte el, aminek a következtében mintegy 1500 egyesületet számoltak fel. Az iskolák államosításáról szóló törvényt 1948. június 16-án fogadta el az országgyűlés, amely 3094 katolikus intézményt érintett. A szerzetesrendek működési engedélyét 1950 szeptemberében, az 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelet vonta meg, az intézkedés 23 férfi szerzetesrend 2582 tagját és 44 női rend több mint 9000 apácáját érintette.

²⁶ A korszak rendtörténetéről több monografikus igényű feldolgozás is született. Lásd elsősorban: Pálos, 1992; Hetényi Varga, 2002; valamint Szabó, 1995; Szabó 2008. P. Pálos Antal provinciális tevékenységéről – a vizsgálati iratokat P. Pálos emlékeivel összevetve – írt tanulmányt Skultéty, 2003. Igen nagy haszonnal forgattam P. András Imre SJ. feldolgozását: András, 1969. Részben a kézirat adatainak felhasználására épül: Bikfalvi, 2007. A rend „belső” életére vonatkozó kérdések megválaszolásában egyre nagyobb segítséget nyújt a magyar rendtartomány honlapja: www.jezsuita.hu, illetve a www.parbeszed.hu. A korszakra vonatkozóan adatokat közöl még Geréb, 1969.

menekítése és a provincia új struktúrájának kialakulása, valamint az első, a rend egészét érintő, nagy letartóztatási hullám.²⁷

P. Tüll letartóztatását követően 1949 szeptemberétől P. Csávossy Elemér vette át a rendtartomány irányítását, aki nagy körültekintéssel állította át a rendtartomány pályáját a diszperziós időkre. A rendi működés külső feltételeinek megszüntetése után – rendházak nem lévén – a rendtagokat sejtyszerű csoportokba szervezte, melyekkel kijelölt előljárókon keresztül tartotta a kapcsolatot. Nagy gondot fordított a katakomba-lét elvi megalapozására, és nem szünetelt a rendbe való felvétel sem. Nem csupán az évszázados történeti tapasztalatok, de az üdvtörténeti dimenzióban szemlélt valóság is visszaigazolta a „szerzetesek voltunk, vagyunk és maradunk” szilárd alapelvét. „Az első és a legfontosabb alapelv,²⁸ melyet mélyen a lelkünkbe kell vésnünk az, hogy mi most is teljes értelemben szerzetesek és a Társaság tagjai, mindenben teljes jezsuiták maradunk. Isten, az Egyház és saját lelkiismeretünk előtt semmi változás sem történt. Jogi viszonyunk és szerzetbeli kapcsolatunk előljáróinkkal semmiben sem változott meg. Nem vagyunk a szó egyházi értelmében «exklausztráltak», akik már nem függenek rendi előljáróiktól. Ez nagy és igen kárhozatos tévedés volna. Szabályaink a külső körülményekhez képest most is köteleznek.»²⁹ A feloszlató rendelet ilyen értelemezését P. Csávossy egyházi jogilag is körülbástyázta, és azt mind a diszperziót közvetlenül megelőző időben, a rendfőnöki értekezleteken, mind azt követően, a püspöki kar előtt, következetesen képviselte.³⁰

A felszámolásra ítélt szerzetesrendek aktivitása – a rendi élet kontinuitása nem csupán a jezsuitákat jellemezte –, a pasztorációs lehetőségek további szűkítésének igénye, valamint az, hogy a püspöki kar továbbra is sikerrel odázta el az állameskü letételére vonatkozó követeléseket, drasztikus lépésre készítették a kommunista pártot. Az MDP KV Titkársága 1951. május 6-án határozott a párt egyházpolitikájának irányvonaláról. A határozat a Grösz József kalocsai érsek – Mindszenty letartóztatását követően a püspöki kar elnöke – ellen konstruálandó per oldalvizén a feloszlott szerzetesrendek továbbélésének ellehetetlenítését is indítványozta: „A pernek bizonyítani kell, hogy a legfontosabb szerzetesrendek, megszegve az egyezményt és az állam törvényeit, illegalitásba vonultak, szervezett államellenes működést fejtettek ki a reakciós püspökök tudtával és segítségével. (...) Tekintetbe véve a szerzetesrendek illegalitásba vonulását, felvetődik, nem szükséges-e a szerzeteskérdés új rendezése, a volt szerzetesek számára kényszertartózkodási hely kijelölése, munkakötelezettség, rendőri felügyelet alá helyezés, stb».³¹

P. Csávossyt 1951. máj. 7-én vették őrizetbe, majd hosszú – a rend egész tevékenységének feltérképezésére lehetőséget adó – vizsgálatot követően, 1952. január 16-án, „demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, kémkedés büntette” miatt 7

²⁷ A rend szegedi skolasztikátusának 1948 novemberében történt részleges elkobzását követően, a rend vezetőségének tanácsára – drámai körülmények között – 68 rendtag hagyta el az országot. 1949 decemberében a Társaság római központja önálló előljárót nevezett ki a külföldön élő rendtagok számára. A provincia ezáltal hivatalosan is két szekcióra oszlott: I. szekció: a Magyarországon élő rendtagok; II. szekció: a Nyugaton élők. 1946 és 1957 között hozzávetőlegesen 135 jezsuita hagyta el az országot. A rendtagok listáját és külföldi elhelyezkedésüket közli Nemesszeghy, 2008, 9–11.

²⁸ Kiemelés az eredetiben.

²⁹ Csávossy Elemér tartományfőnök levele a rendtagokhoz a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása után (a levélen nincs pontos dátum). BFL XXV. 4. f. Fővárosi Bíróság, TÜK iratok, 001297/1951 (1889/1991). Csávossy Elemér pere. 40.

³⁰ A jelen esetben a szerzetesek nem ex indulto apostolico, hanem az államhatalom által gyakorolt kényszer következtében élnek a szerzetesi közösségen kívül, mint «dispersi», de nem mint egyházi értelemben vett «exclaustrati». – érvelt P. Csávossy 1950. október 11-én Grösz József kalocsai érseknek írt levelében, melyben a feloszlott rendek tagjainak egyházi státuszát akarta tisztázni. ÁBTL 3.1.9. V-81347/2. 62. A memorandumot 1950. november 7-i ülésén tárgyalta a püspöki kar, de a kérdésben végül semmit sem határozott. A Magyar Katolikus, 2008, I. A Püspöki Kar 1950. november 7-én tartott tanácskozása 293.

³¹ A dokumentumot közli: Szabó, 2001, 100–109.

év és 6 hónap börtönbüntetésre ítélték.³² Letartóztatása után, az önálló Magyar Rendtartomány történetének talán legkritikusabb időszakában – ekkorra tehető a bűnvádi eljárásokba és internálásba torkolló, „mérhető” elnyomatás zenitje – meghatalmazása alapján P. Pálos Antal vette át a provincia vezetését.³³ Helyzetét nehezítette, hogy a Grósz-per után – mivel nem volt hajlandó megbélyegezni a „Grósz-bandát” – megszűnt a rend anyagi bázisának legfontosabb forrása: *A Szív*. Az Állami Egyházügyi Hivatal létrehozásával az egyházkormányzat állami ellenőrzés alá került, az egyházmegyei keretbe felvett jezsuiták száma 60-ról 16 főre csökkent.³⁴

*A Sectio I. személyi állományának alakulása*³⁵

Év	Belépők	Kilépők	Halálozások	Külföldre érkezés	Létszám
1949 ³⁶	19	6	3	68 ³⁷	257
1950	7	10	2	3	249
1951	16	21	5	1	238
1952	17	5	2	–	248
1953	4	8	3	–	241
1954	1	2	2	–	238
1955	2	11	3	1	225
1956	2	1	3	30	193
1957	–	3	4	1	185
Össz.	68	67	27	104	

JEZSUITÁK A DISZPERZIÓBAN

P. Pálost 1950. június 10-én a pécsi rendházból telepítették ki Mezőkövesdre. Innen egy hónap múlva Budapestre távozott, és hamis iratokkal (Kiss Károly álnéven) jelentkezett be Gervai Vilma laboránsnő Üllői úti lakásán. A kényszertartózkodási helyek feloldását követően köröztetése hatályát veszítette, ezért innen 1950 augusztusában távozott, és a Szentkirályi utcában vett ki albérletet. Az álnévre kiállított okmányokat és Gervai Vilma lakását – találkozások lebonyolítására – továbbra is használta.³⁸

P. Pálos a rend provinciálisaként a „rendkívüli helyzetre” való tekintettel, a generális meghatalmazása alapján különleges jogkörökkel rendelkezett.³⁹ A jogkör kiterjesztésére vonatkozó levél – melyet P. Mócsy Imre hozott Rómából 1949 januárjában – „P. Tüll Alajos

³² Csávossy előzetes letartóztatásának elrendelését csak 1951. december 27-én (!) a vizsgálat befejezésekor (!) kérte a politikai rendőrség az ügyészségtől. BFL XXV. 60.e. Fővárosi Főügyészség TÜK büntető iratok, 001297/1951. Csávossy Elemér ügye. 11. Az általam feldolgozott iratok alapján valószínűsíthető, hogy a párthatározatot demonstratív módon teljesítő államvédelem „vabanque-ra játszott” (igaz, nem túl nagy kockázattal), illetve a korifeusok nem döntöttek a provinciális ügyének esetleges „amalgámzásáról”.

³³ A Rendtartomány létszáma (atyák, segítő rendtagok, tanulók) ekkor kb. 250 fő volt.

³⁴ Pálos, 1992, 69. Az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról az 1951. május 19-én kihirdetett 1951. évi I. törvény rendelkezett.

³⁵ A táblázatot P. András Imre SJ kutatásai alapján állítottam össze. András, 1969, 3–10.

³⁶ December 31-i állapot.

³⁷ 1949 előtt 83 rendtag.

³⁸ BFL XXV. 4.f. Fővárosi Bíróság, TÜK iratok, 005006/1955. (738/1955) Pálos Antal pere. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. júl. 5.). 32.

³⁹ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. júl. 7.). 32. P. Pálos Antal vizsgálati anyagának nagy része a Budapest Főváros Levéltárában és nem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában van.

és utódai” címére volt kiállítva, és gyakorlatilag vizitátori hatalommal ruházta fel a provinciálist. Önállóan rendelkezhetett az elbocsátásokról, utód kinevezéséről és az utolsó fogadalomra bocsátásról.⁴⁰ Elődei gyakorlatának megfelelően P. Pálos, mielőtt P. Csávossy Elemér letartóztatása után kinevezéséről értesült, P. Tamás János és P. Bogyó György személyében másodízigen is biztosította a tartományfőnöki hivatal folytonosságát, hogy akadályoztatása esetén a rend további működése biztosítva legyen. A neveket zárt borítékban P. Faragó Lászlónál rejtette el azzal, hogy szükség esetén értesítse az érintetteket.⁴¹

A provinciális legfontosabb előjárói feladatainak a rendtagok közötti rendszeres kapcsolat további erősítését, a szükséges szellemi irányítás, az anyagi bázis és a megfelelő utánpótlás biztosítását tekintette.⁴² A hatékony működés érdekében megerősítette az elődje által kiépített szervezeti formákat, és újabb területi előjárókat is kinevezett. Budapesten három (P. Sülé Géza, P. Petrush Antal és P. Palánkay Tibor), vidéken négy (P. Bogyó György Vasmegyeren, P. Reöthy József Szegeden, P. Zsíros Ferenc Pannonhalmán, P. Radányi Rókus Fécsett) előjáró működött.⁴³ Feladatuk volt a hozzájuk beosztott rendtagokat felkeresni, problémáikról, hitéletükről a tartományfőnököt rendszeresen tájékoztatni. A rend működésének kérdéseit különböző lakásokon tárgyalták, általában a provinciális, a három budapesti előjáró, valamint P. Kollár Ferenc és R. Luzsénszky Alfonz részvételével. Az összetartozás tudatát erősítették azok a tartományfőnöki levelek, melyeket P. Pálos lehetőleg negyedévenként minden rendtaghoz eljuttatott.⁴⁴ Ezekben rendszeresen buzdított a szegénységi fogadalom megtartására és a hivatáshoz való hűségre. A rendtagok keresetük személyes szükségleteken felül eső részét a rend rendelkezésére bocsátották, mely ezzel a rászoruló rendtagokat segítette. Pálos lehetőség szerint évente egyszer minden rendtagot személyesen is felkeresett. Feladatát nagy leleményességgel oldotta meg, vallomása szerint a tagságnak évenként átlag 60%-át sikerült felkeresnie.⁴⁵ Hétfőgén a fiatalokkal foglalkozott, a vidéki rendtagokat rendszerint hétfő és szerda között, busszal és vonattal utazva kereste fel. A Kistarcsára internáltaknak a Központi Szemináriumban dolgozó segítő testvérek hetente (!) szállították a csomagokat. A körülményekhez képest megnyugtatóan rendeződött az idős, beteg rendtársak sorsa, őket 1951. november 1-től a Pannonhalmi Szociális Otthon fogadta be. Meg kell jegyezni, hogy P. Pálos erőfeszítései ellenére a provincia kb. 10%-a fokozatosan leépítette a rendi kötelékeket.

A rendi fiatalság helyzete kezdetben nem okozott különösebb gondot, mert P. Csávossy nagy tekintélyének köszönhetően a rend növendékeit sikerült egyházmegyei szemináriumokban elhelyezni. Szegedre kerültek azok, akik a kétéves noviciátust elvégezték, a budapesti Központi Szeminárium fogadta be azokat, akik csak egy év újonc-időt töltek a Jézus Társasága noviciátusában, az egri szemináriumba a csupán felvételre jelentkezetteket és a rendi kishozományban, a pécsi Ignáciánumban középiskolai tanulmányokat végzetteket küldte a rend.⁴⁶ A szemináriumok a papszenteléshez szükséges feltételeket biztosították, a tanulók rend iránti elkötelezettségét a jezsuita tanárok igyekeztek őrizni. A provincia *Collegium Maximuma* és egyben aktív tagjainak legnépesebb közössége 1951-re a kistarcsai internálótábor lett. Itt tartották fogva azokat a tanuló rendtagokat, akiket 1949-ben tiltott határátlépés közben fogtak el. Számukra a szintén internált P. Mócsy Imre szervezett egyházi és táborparancsnoki engedéllyel teológiai főiskolát. A kényszertartózkodási helyekről

⁴⁰ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. aug. 14.). 77.

⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-129284/3 Tamás János és társai. P. Faragó László kézírásos vallomása. 225.

⁴² BFL XXV. 4f. 005006/1955. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. júl. 5.). 31.

⁴³ 1954-ben a rendtartomány tagságának hozzávetőlegesen a fele Budapesten, 42 tagja pedig Pannonhalmán élt.

⁴⁴ Pálos Antal tartományfőnöki leveleinek gyűjteménye: Pálos, 1985.

⁴⁵ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Összefoglaló jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. november 2.). 183.

⁴⁶ Pálos, 1985, 3.

megszökött,⁴⁷ valamint a börtönbüntetésük letöltését követően államvédelmi szempontból veszélyesnek minősített, és emiatt szabadlábra nem helyezett rendtagok internálását követően a kistarcsai jezsuita közösség létszáma 1951-ben 23 főre gyarapodott.

A tanuló rendtagok nehézségei 1951 nyarán kezdődtek, amikor az egri érsek közölte, hogy nem tarthatja a volt szerzetesnövendékeket szemináriumában, azok kivételével, akik az ő egyházmegyéjének a területéről valók.⁴⁸ 1952 júniusában a Központi Szemináriumból és a szegediből is eltávolították a rendtagokat. A rend 14 szabadlábbon lévő, fel nem szentelt novíciusa számára – Bernáth Kálmán, Jámbor Ottó, Eördögh András, Szabó János, Miklósházy Attila, Weissmahr Béla, Morlin Imre, Nagy Ferenc, Babos István, Bejczy Antal, Pécsi László, Terescsényi Ágoston, Nemesszeghy Ervin, Tegyei Gábor – meg kellett teremteni további képzésük feltételeit, hogy idővel sor kerülhessen felszentelésükre.⁴⁹ A noviciátus indításához szükséges engedélyeket P. Pálos 1952 januárjában kapta meg a rend római központjából.⁵⁰ 1952 szeptemberében a volt szeminaristák nagy része Budapestre költözött, őket P. Pálos képzettségi szintjüknek megfelelően három csoportra osztotta. A novíciusokkal P. Luzsénszky Alfonz, a skolasztikusokkal P. Pálos foglalkozott. A noviciátus lényegében azt jelentette, hogy a növendékek élték a napi életüket, mindennap jártak misére, és napi egy óra elmélkedést tartottak a P. Luzsénszky által hetente megadott pontok alapján. A provinciális is gyakran látogatta őket. Általában Gervai Vilmával üzent, hogy mikor, hol legyenek, mert „jön Karcsi bácsi”. Ilyenkor P. Pálos a lakásukon is misézett, vagy együtt vacsoráztak.⁵¹ Gyakran adott helyt találkozásra a Központi Szeminárium is, ahol ebben Marcell Mihály, a rektor és Werner Alajos, a prefektus segített. A képzést közös hétfégi kirándulások – svábhegyi focimeccsek – egészítették ki. P. Pálos, majd P. Luzsénszky letartóztatását követően a novíciusmester a Kistarcsáról szabadult P. Kovács Jenő lett, munkáját P. Orosz András segítette.⁵² A rendi utánpótlás biztosítását célozták azok a hivatásbresztő balatoni lelkigyakorlatok, melyekre középiskolás fiúkat hívtak meg. Hogy a zavartalan körülmények biztosítva legyenek, 1954-ben P. Süle Géza, a provincia anyagi ügyeinek intézője javaslatára a rend Balatonarácson és Balatonszabadiban házat vásárolt. Az ingatlanokat a rendhez közel álló civilek nevére írták, illetve a tulajdonos nevéen hagyták. A házak rendi tulajdonjogát végrendeletekkel biztosították.⁵³

P. Pálos számára a legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a rend vezetésével kapcsolatos általános buzdításokon túl nem kapott részletes eligazítást a provincia működtetéséről. Kinevezését követően felelevenítette azokat a külföldi kapcsolatokat, melyeket elődei is működtettek. A rend vatikáni központjával az olasz követségen keresztül, Lukács László testvér közvetítésével érintkezett; a Belgiumban élő jezsuita emigrációval pedig 1953 szeptemberétől a budapesti belga követségen keresztül levelezett.⁵⁴ Az összeköttetést itt Kálmán Sándor testvér, a központi szeminárium portása teremtette meg.⁵⁵ A budapesti olasz követség részéről ebben Lukács rokona, Theodolino Gavoldi, a budapesti

⁴⁷ 1950. június 7. és 20. között a rendőrség és az ÁVH több hullámban kényszertartózkodási helyekre internálta a szerzeteseket és apácákat.

⁴⁸ Pálos, 1985, 9.

⁴⁹ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. júl. 19.). 51.

⁵⁰ A rend működését teljes mértékben elismerték és jóváhagyták Rómában. A noviciátus indulásáról lásd Szabó, 1999, 36.

⁵¹ Boór (Szabó III.) János személyes közlése 2008. december 5.

⁵² Kelényi, 2008, 153. P. Kovács Jenő eljárásának tényét személyes beszélgetés során Boór (Szabó III.) János és P. Szabó Ferenc is megerősítették.

⁵³ ÁBTL 3. 1. 9. V-129284/1 Tamás János és társai. Jelentés Süle Géza előzetes letartóztatott ügyében (1955. szeptember 19.). 209.

⁵⁴ A Magyarországról Nyugatra szökött rendtagok többsége egy része Löwenben (Belgium) telepedett le.

⁵⁵ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Összefoglaló jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. november 2.). 186. A rend szervezeti felépítéséről készült ábrát – ÁBTL V-116819 Pálos Antal és társai. 198. – P. Pálos visszaemlékezése alapján egészítette ki Skultéty, 2003, 162–163.

olasz kultúrintézet titkára, a belga követség részéről pedig Louis von Hoeck, a budapesti belga követség titkára és Hegedűs Erzsébet, a követség alkalmazottja voltak segítségükre.⁵⁶ Egy 1954 februárjában kelt ötoldalas, sűrűn gépelt beszámoló a szétszóratott rend történetének olyan páratlanul értékes dokumentuma, mely a kapcsolattartás természetét is érzékelteti.⁵⁷ Ez teszi indokolttá egyes részleteinek hosszabb közlését:

„Már rég írtam, talán nem lesz felesleges, hogy röviden tájékoztassalak, hogyan is élünk. Általában⁵⁸ el lehet mondani, hogy helyzetünk lényegesen nem változott az utóbbi időben. Foglyaink száma 53. 9. 17-től változatlanul 7.⁵⁹ Mégpedig: Vág, Mócsy, Túll, Kerkai J., Csávossy, Sass, Miklós. Helyzetükről keveset tudunk. Vág⁶⁰ a múlt év őszén eljutott Lembergig. Itt azonban, az utolsó szűrőn nem esett át: visszavitték az Unióba. Vele volt egy ideig Jávorka Vendel is és más több a litvánok közül. Működése és viselkedése nagyon megnyugtató. Úgy látszik, az idegzetével is rendben van. Természetesen nagyon reménykedett, hogy hazajut, de az ellenkezőre szóló ítéletet is nagy megnyugvással fogadta. Hogy ennek az újabb intézkedésnek mi lesz a konkrét hatása, és mennyi időre szól, ezt azt hiszem jelenleg senki sem tudja. Az itthoniakról is jelenleg édes-keveset tudunk. Noha az általános börtönrend lényegesen enyhült, mindeddig a mieink közül csak Miklóst látogatta meg egyszer a bátyja. Elég jó állapotban találta. Túll szeptember végén újabb ítéletet kapott, állítólag újabb 12 évre. Mócsy és Sass szintén újabb ítélettel kerültek Vácra vagy a Gyűjtőbe. Az előbbi valószínű 55 tavaszán, Sass ez év tavaszán szabadul. Csávossy valószínű ítélete 7 és fél év. Ha teljesen ki kell töltenie, akkor 58 őszén szabadulna. De reménykedünk egy általánosabb jellegű amnesztiában, és akkor majd csak szabadul ő is. Pannonhalmán a helyzet lényegesen szintén nem változott. Legföljebb annyiban, hogy most már 110 öreg, beteg szerzetes van ott. (...) Az ellátásuk kielégítő, a fűtés is rendes – ez ebben az évben igen nagy jelentőségű, mert igen kemény telünk van. Egészségileg is általában rendben vannak. (...) Igen épületesek, a testvérek sokat dolgoznak, az atyák is segítenek a konyhán, a kertben és mindenütt, ahol kell. Valamennyi atya mindennap misézik, míg a többi szerzetes öregjei könnyen elhagyják a misét. Phalma az egész mostani helyzetünkben egyik legmegbízhatóbb pont. (...) Az idej program: mindegyik vezetővel végezze az évi nyolcnaposát. Tekintettel arra, hogy legtöbb állami állásban van, a szabadságolások megkötöttsége miatt, de a hely és egyéb körülmények miatt ez bizony hatalmas feladat, de a jó Isten segítségével nagyon bízunk.

Novíciusok száma 11+2 P. nov. Igaz, ezek legtöbbször már rég fogadalmazni kellett volna, de egyrészt jogi, másrészt morális akadályok ütköztek a fogadalom útjába. Az előbbieknél simán elhárultak, az utóbbiak elhárításán is erősen dolgoznak. (...)

Mindezeket Neked írtam, de Péter bácsival is közöld.⁶¹ Hiszen azért vagy ott.

Talán egyik legnagyobb örömünk, hogy nagypapa szeretetét élvezzük és írásai eljutnak hozzánk.⁶² Most ért ide dec. 3-i buzdítása. (...) Péter bácsi mondja meg nagypapának, hogy igazán nincs más kívánságunk, mint hogy igazán örömet szerezzünk Neki és Annak, Akit Ő is

⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-129284/5 Tamás János és társai. Jelentés az illegális jezsuita rend vezetőinek ügyében (1955. november 10.). 215–216.

⁵⁷ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Bizonyítékok. 226. Az ügyészség ezt a levelet úgy archiválta, hogy a hártavékonyaságú lapokat egymásra „szórta” majd lefényképezte. Ez az – egyébként egyáltalán nem szokatlan eljárás – a dokumentumot úgy károsította, hogy annak 2. 3. 4. oldala, a skolasztikusokról, segítő testvérekről és a szétszóratásban élő rendtagok életkörülményeiről szóló beszámoló, olvashatatlanná lett. A dokumentumot a római általános rendfőnöknék írta Pálos Antal.

⁵⁸ Kiemelések az eredetiben.

⁵⁹ 1953. szeptember 17-én Nagy Imre kormánya feloszlatta az internáló táborokat.

⁶⁰ Vág Józsefet a szovjet katonai bíróság Oloffson Piacid bencés szerzetessel együtt szovjet katonák meggyilkolására való felbujtás vádjával 1946 szeptemberében szibériai kényszermunkára ítélte. 1955-ben térhettek haza.

⁶¹ Péter bácsi: Peter Van Gestel, a magyar és az osztrák provinciák asszisztense, aki ezeknek a provinciáknak az ügyében referál a generálisnak.

⁶² Nagypapa: Jean-Baptiste Janssens, a rend római generálisa.

szolgál. Erre igyekszem nevelni a kicsiket is. Hálásak vagyunk Péter bácsinak is, hogy annyira szívén viseli sorsunkat, de az egész nagy családnak, hogy nem feledkeznek meg rólunk és imádkoznak értünk. Higgyék el, nem hiába imádkoznak, mert szinte nap mint nap érezzük az Úr csodás oltalmát és védelmező erejét. (...) Már nagyon várjuk az AR-t.⁶³ Tegnapi már azt hittem, azt kapom meg, de csak a két utolsó AAS⁶⁴ jött a januári Memorabiliával.⁶⁵ Ennek is nagyon örültünk. Sajnos a CU⁶⁶ lassan csordogál, de viszont megkaptuk az 54-es katalógust. Nagy öröm ez is. Most már legalább a mi adataink is reálisak. Körtvélyesi is írt újévkor.⁶⁷ Az erdélyiek helyzete nem változott, legföljebb annyiban, hogy könnyebben kapnak eltávozási engedélyt. Így Batai elmehetett egy-két napra Szatmárra gyógynövény ügyben. Sokan voltak influenzások, de mind meggyógyultak. A szatmári hívek hűségesen gondoskodnak róluk. Fürstről nem tudnak semmit. Haag öt éve ül, ő talán tudna valamit. (...) A Nuncius januári számát is küldd el még egyszer, mert elkallódott. A februári megjött.⁶⁸ Az Ossi rendes, nagy örömünkre.⁶⁹ (...)

Különb en elég csehül állunk, egyre jobban kiszorulunk mindenünnen. Nem baj, sőt. Nem lehetne ezeknek a békés papoknak a lapját egy kissé megcsiklandozni? Valóságos botrány az, amit csinál ez a lap.⁷⁰ Az itteni püspökök semmit sem csinálnak, nem is csinálhatnak. Lassan minden ellenállás megbukik, mert hogy miért nem szól már Róma. Hiába mondja az ember, hogy hát mennyiszor szolt már! Konkrétum kellene az embereknek. Ebből a szempontból a lapot kellene egy kissé megcirógatni, mert ez a püspökök tekintélyének sem ártana és sok ember szemét kinyitná! Gondolkozatok és ne hagyjatok bennünket egészen szétmállni! (...) Különb en jól vagyunk. Apu orrát cibáld, neki küldtünk sok mindent. Ég áldjon. Ha tudsz, írd.

Lelkünket gyakran ajánld az Úr irgalmába!"

Az állambiztonság hermeneutikájában P. Pálos – sajátos dikciójú levelei miatt – kémkedéssel, „adatközléssel elkövetett hűtlenség”-gel volt gyanúsítható.

A „MISSZIÓS” EGYHÁZ TERVE

P. Pálos, amikor előjáróként döntéseket hozott vagy a Társaság tagjaihoz szólt, mindig a Szentszék megnyilatkozásait tekintette zsinórmértéknek. Gyakorlati ember lévén távol állt tőle bármiféle jogi szörszálhasogatás, a „Roma locuta, causa finita” elve jelentette számára a diszperziós lét egyedül lehetséges fundamentumát, e szerint végezte feladatait is. Mivel a pápa kommunizmussal kapcsolatos véleménye nem volt kétséges, a rendszerrel kapcsolatos bármiféle opportunus pozíciót elfogadhatatlannak tartott. (Intranszignens magatartása miatt rendtársai között is voltak, akik túlságosan imprudensnek, makacsnak, az „idők szavát” meg nem értőnek tartották.) A rendtagok tájékoztatása érdekében P. Kollár Ferencsel több eligazítást is készített, hogy a „materialista törekvésekkel való együttműködés” egyházi jogi következményeit tisztázza.⁷¹

⁶³ AR = Acta Romana Societatis Iesu (Jézus Társasága római hivatalos közlönye).

⁶⁴ AAS = Acta Apostolicae Sedis (az apostoli Szentszék hivatalos közlönye.)

⁶⁵ Nem rendszeres időközönként megjelenő periodika, mely a Jézus Társaság életében folyó eseményekről és személyekről közölt írásokat. A kiadványok postai úton, Kálmán Sándor központi szemináriumi címére címezve érkeztek Magyarországra. (Mamorabilia = a jezsuiták római hírlapja.)

⁶⁶ CU = Cor Unum (a külföldre került magyar jezsuiták hírlapja).

⁶⁷ Kálmán Sándor rendszeres levelezésben állt Körtvélyesi Viktor szatmárnémeti testvérrel. P. Pálos levelei voltak a rendi központ egyedüli hírforrásai a romániai közösség életéről.

⁶⁸ Az imaapostolság latin nyelvű, központi folyóirata. Havonta vagy kéthavonta jelent meg Rómában.

⁶⁹ *L'Osservatore Romano*.

⁷⁰ „A Kereszt” című békepapi lapról van szó.

⁷¹ A témáról a jezsuiták egymás között több „háttér tanulmányt” is köröztettek. Lásd pl. *Az Egyház és állam viszonya a népi demokráciákban*. Auctore anonymo, dátum nélkül. A dokumentumot „Rózsa Elemér és társai” ügyészégi anyagában találtam P. Dombi József SJ. „bizonyítékai” között. BFL XXV. 60.e. Fővárosi Főügyészség TÜK büntető iratok 04/1965. Rózsa Elemér és társai ügye.

A „Francia munkáspapok tragédiája” című tanulmány például Suhard párizsi bíboros pásztorlevelét ismertette a hazai viszonyok között aktualizálva azt. A *L'Osservatore Romano* 1949. március 5-i számában közölt levél, a Szentatya nyilatkozataira hivatkozva elmarasztalta azokat, „akik kettős lelkiismeretet alkotnak maguknak, amennyiben míg keresztények akarnak maradni, ugyanabban az időben, mint segédcsoportok harcolnak az istentelenek soraiban”. Ugyancsak a *L'Osservatore Romano*-ban jelent meg, 1949. június 21-én az Actio Catholica bizottságról (a csehszlovákiai pseudokatolikus mozgalom, melyet a kommunisták a „nemzeti egyház”, a Rómától való elszakadás reményében támogattak) az a dokumentum, melyben a csehszlovák püspökök a mozgalom egyháztól való elszakadását állapították meg. A csehszlovákiai akció kudarcában jelentős szerepet játszott a Szent Officium 1949. június 28-án kelt rendelete, mely egyértelművé tette az egyház álláspontját a kommunistákkal való együttműködésről, igaz, egyes pontjaiban tág értelmezésre is lehetőséget adva.⁷² A dekrétum szerint a „kommunista pártokba való belépés, illetve ezek pártfogása”; „olyan könyvek, folyóiratok, napilapok vagy röplapok kiadása, terjesztése vagy olvasása, illetve az azokban való publikálás, amelyek a kommunisták tanítását vagy tevékenységét védik” a katolikusok számára nem megengedett; akik e tevékenységeket „tudatosan és szabadon végrehajtották”, azok számára nem megengedhető a szentségek vétele.⁷³ Arra a kérdésre, hogy „vajon azok a krisztushívők, akik a kommunisták materialista és keresztényellenes tanítását vallják, elsősorban pedig azok, akik azt védelmezik, ill. terjesztik, kizárólag e tény következtében a katolikus hittől elszakadtakként az egyébként speciális módon az Apostoli Széknek fenntartott kiközösítés alá esnek-e?”, a Szent Officium röviden és indoklás nélkül igennel válaszolt. Kifejezetten a papságnak szóltak a Zsinati Kongregáció 1950. június 29-én közzétett dekrétumai. Az első, a törvényes egyházi hatóságnak és hatalmának aláásóit, a másik az egyházi hivatalt, javadalmat, méltóságot jogellenesen elfogadókat tekinti kiközösítés alá esőknek. A szofisztikus értelmezéseket elkerülendő P. Kollár „A jó emberek erkölcstelensége” című fogalmazványában taglalta, hogy az excommunicatio milyen konkrét esetekben áll fenn, félreérthetetlenül jelezve a papi békemozgalomban való részvétel érintettségét.⁷⁴ Az általános távolságtartáson túl P. Pálos több rendtagnak előljárói utasításban tiltotta meg a papi békemozgalomban való aktív részvételt.

⁷² A dekrétumok értelmezése és az ezzel kapcsolatos konkrét intézkedések az ordináriusok hatáskörébe tartozik. A Szent Officium kommunizmussal szembeni dekrétuma 1949. június 28-án kelt, az *Acta Apostolicae Sedis*-ben július 1-én publikálták. Kiadása: AAS 41 (1949) 334. Magyar fordításban: Denzinger-Hünnerman, 2004, 3865 pont, 7580–759. A dekrétum hatásáról megoszlik a kutatók véleménye. Az egyik álláspont szerint nem volt különösebb jelentősége, mert akikre vonatkozott, azokra nem volt hatással. Stehle, 1993. A csehszlovák egyház kutatói ezzel szemben a helyi egyház szempontjából igen nagy jelentőségűnek tartják: hatására egyfelől olyan „ekklézológiai (egyháztani) ébredés” ment végbe, mely a „katolikuság” tudatosítását jelentette; Halko, 2008, 106. gyakorlati szempontból pedig a Katolikus Akció működésének ellehetetlenülését eredményezte. Kaplan, magyar vonatkozásban inkább azokra volt hatással, akikre nem vonatkozott... Álláspontjuk helyességét igazolta, kétségeiket eloszlatta, és további helytállásra buzdította őket.

⁷³ „A szentségek megtagadását illető, a rájuk elő nem készült emberekre vonatkozó szokásos elvek alapján.”

⁷⁴ A dokumentum leszögezi, hogy mindazok az egyházi személyek excommunicatio alá esnek, akik: „akadályozzák a főpásztorok jogi hatóságának gyakorlását, akár közvetlen beavatkozással (pl. fenyegetéssel), akár közvetve (pl. feljelentéssel állami hatóságoknál, államhatalom igénybevitelével való kinevezés kikényszerítése, békemozgalom, stb); akik elfogadják kinevezést közvetlen az államhatalomtól, de súlyosan vétkeznek azok is, akik a kinevezést a főpásztoron keresztül, vagy a főpásztor akarata ellenére kikényszerítik, (békepapok magasabb funkcióba helyezése a békemozgalom és az ÁEH-n keresztül.); akik nyíltan valláserkölcsei (de benne a politikai szociál-erkölcsi) kérdések miatt a hivatalos egyházi tekintélyt (pápát, Szentszéket, főpásztort) aláássák, rágalmazzák, ellene összeesküsznek. Ha a kiközösítés egyes esetekben vitás is, halálos bünt követnek el, akik önként kooperálnak materialista törekvésekkel”. ÁBTL 3.1.9 V-129284/1 Tamás János és társai. A magyarországi jezsuita rend ellenforradalmi tevékenysége a felszabadulás óta (dátum nélkül). 72–73. A Szentszék megnyilatkozásai elvileg „szolgálati úton” is eljuthattak a papsághoz. A püspökök 1950 novemberében saját egyházmegyéjük körlevelében latin nyelvű figyelmeztetést adtak ki papjaik számára,

P. Pálos és a közvetlen környezetéhez tartozó jezsuiták úgy vélték, hogy a Szentszék kommunizmussal kapcsolatos állásfoglalásai nem érvényesülnek autentikusan a magyar egyház életében. A megrostált és megfélemlített „legális egyház” egyre több termelési-politikai transzmissziós feladatot vállalt. A novíciusok felszentelésének nehézségei, a diszpozícióknál érvényesülő kontraszelektív investitúra, a Püspöki Kar papi békemozgalommal kapcsolatos – P. Pálos által vélelmezett – oportunizmusa és erőtlensége mély belső krízis jeleit tükrözték. „Meggyőződésem, hogy az a probáció, melyben Isten jóságából forgolódunk, még nem ér egyhamar véget” – írta a provinciális 1952 márciusában – „józanul arra kell számítanunk, hogy egyre inkább magunkra maradunk. (...) Az egyháziak nagyobb részétől is közönyt, ha nem burkolt ellenszenvet, bizalmatlanságot kell egyre inkább tapasztalnunk. Körülöttünk játszódik le az Egyház életének olyan belső tragédiája, amelynek következményeit józanul lemérni nem vagyunk képesek.”⁷⁵

Ebben a helyzetben, a rend utánpótlásának biztosítására, és hogy az egyház missziós pasztorációja ezen „alkalmatlan időben” is megvalósulhasson, P. Pálos kombinált – s egyben konspiratív – alternatívát kínált: titkos püspök felszentelését, és egy titokban működő missziós szervezet létesítését. A tervezet 1954 júniusában akarta a vatikáni államtitkárság elé terjeszteni, elkészítésébe – hogy az az egyéni emócióktól mentes legyen – P. Jámbor Mike bencés rendi tanácsost vonta be.

Az ok-okozat logikájára épülő tervezetben a kezdeményezők a katakomba-egyház megeremtésének szükségességét a szerzetesnövendékek felszentelésének várható nehézségeire és a lelkipásztori hivatásuk gyakorlásától eltiltott szerzetesek ellehetetlenülésére hivatkozva indokolták.⁷⁶ Pasztorális szempontból az egyházhoz, illetve a papi hivatáshoz bátortalanul közeledők megszólítását és a kényszerűen világi körülmények közé került papság megerősítését remélték.⁷⁷ A szervezet függetlenítését a legális hierarchiától azért látták szükségesnek, „mert ez az egyházkormányzat nem akarja vállalni ilyen szervezetnek a kockázatát, másrészt pedig a legitim egyházkormányzat (az állam szempontjából) nem vállalhat egyidejűleg illegitim szerepet is. Ez természetesen taktikai és nem elvi kérdés, és a jelenlegi idős püspökök utódaitól nem lehet semmit sem várni ezen a téren.”⁷⁸

melyben a kommunizmussal kapcsolatos kánonokra és szentszéki rendelkezésekre hívták fel a figyelmet. A Magyar Katolikus, 2008, I. A Püspöki Kar 1951. január 4-én tartott tanácskozása. 313. 2. jegyzet.

⁷⁵ Pálos, 1985, 42.

⁷⁶ A missziós egyház létrehozására vonatkozó tervezet levéltári kutatásaink során nem került elő. A P. Pálos Antal bírósági anyagához csatolt „bizonyítékok” között a 15. sorszámú címe – „3 db fotó 1954. június 25-én Rómába küldött titkos egyházi misszió tervéről” – jelzi annak egykor volt tartalmát, a boríték azonban üres. A forrástörvényekből azonban összeállítható a tervezet minden lényeges pontja. Létrejöttének kontextusáról és lehetséges működéséről P. Pálos bőségesen informálta a mellé beépített fogdaügynököt: ÁBTL V-116819 Pálos Antal és társai. Pálos Antal magatartása (1954. augusztus 10.). 111-113; Uo. Pálos Antal magatartása (1954. szeptember 8.). 151; (1954. szeptember 25.) 160-164; (1954. szeptember 27.) 166-170. A kihallgatások során az elé tárt dokumentum valóságát részletes beismerő vallomással igazolta. BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. augusztus 4.). 71-72; Uo. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. szeptember 22.). 118; (1954. szeptember 24.) 119-121; (1954. szeptember 25.) 122-123; (1954. november 2.) 193-194; ÁBTL V-116819 Pálos Antal és társai. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. augusztus 7-9.). 104-110. A tervezet leghosszabb egybefüggő részletét lásd ÁBTL 3.1.9 V-129284/1 Tamás János és társai. A magyarországi jezsuita rend ellenforradalmi tevékenysége a felszabadulás óta (dátum nélkül). 75-76. A dokumentum P. Pálos perében a „népi demokratikus államrend megdöntését” célzó erőfeszítéseket volt hivatott bizonyítani.

⁷⁷ „A törvényes hierarchia, kezdetben félelemből, most már szakadásból semmi közösséget nem vállal az elbocsátott szerzetesekkel és egyházmegyei papokkal. Főként a serdülő ifjúsághoz, vagy egyáltalán, vagy csak alig jut el az ún. legális papság. Azoknak a papoknak számára felmérhetetlen erőt jelentene, akik gyárakban kénytelenek dolgozni, ha a papi mivoltukban erősítést kapnának és hűséges helytállásukat biztosítaná az apostoli szék figyelme és érezhető szeretetének a jele.” ÁBTL 3.1.9 V-129284/1 Tamás János és társai. A magyarországi jezsuita rend ellenforradalmi tevékenysége a felszabadulás óta (dátum nélkül). 76.

⁷⁸ Uo. 76.

Ezért ahhoz kérték a Szentszék hozzájárulását, hogy a legálisan működő püspökökön kívül, tőlük függetlenül jelöljön ki legalább egyet. Illegális püspököknek Rajz Mihály és Szolnoki János váci, valamint Michalik Imre esztergomi egyházmegyes papokat terjesztették fel. Arra az esetre, ha a Szentszék nem akar világi papokat kinevezni, fedőszámmal két jezsuitát jelöltek meg: 7/5-ös számmal Takács Antalt (Kispesten villanszerelő) és 12/5-ös jelzéssel Thurzó Istvánt (pécsi sörgyári munkás). A fedőszámok az 1949-es, a magyar jezsuitákról kiadott katalógus alapján voltak dekódolhatók. Az oldalszám a számlálót, az oldalon sorrend szerint szereplő név pedig a nevezőt jelentette. A fedőszámokat a rend már P. Csávossy idején is használta. A jelöltek jelölésükről nem tudtak.⁷⁹ A Rómától kért püspök(ök) csak az *ordó*-t birtokolhatták volna, funkciójuk kizárólag a papszentelésekre korlátozódott.⁸⁰ Javasolták, hogy a püspök akadályoztatása esetére utódot is szentelhesen maga után.⁸¹

A *jurisdictiót*, a missziós egyház kormányzását, külön pápai jogkörrel, apostoli adminisztrátor címmel egy másik pap gyakorolta volna teljes illegalitásban. Joga lett volna megvont papi joghatóságokat visszaadni, püspöki döntéseket érvényteleníteni.⁸² A titkos misszió elöljárójául 8/21-es fedőszámmal P. Tamás Jánost, 20/5-ös fedőszámmal pedig P. Bálint József jezsuitákat ajánlották.⁸³ Feladatukul a misszióba felvett személyek összefogását és a pasztoráció koordinálását, a papi működéstől és a szentségek kiszolgáltatásától esetlegesen eltiltott papok egyházi állapotának visszaállítását jelölték meg. A missziós szervezet a legális egyháztól teljesen függetlenül és titokban működött volna.⁸⁴ A titkos egyházi missziós szervezet bázisául a felosztatott szerzetesrendek tagjai, a legális működéstől eltiltott világi papok, a szemináriumokból eltávolított szerzetes növendékek, valamint a papságra hivatást érző, de a szemináriumi keretbe be nem jutó fiatalok jöttek számításba.⁸⁵

A JEZSUITA REND A BŰNVÁDI ELJÁRÁSOK TÜKRÉBEN

A kiépülő-berendezkedő kommunista diktatúra szemérmetlenül használta fel a büntetőeljárás adta lehetőségeket politikai és ideológiai céljainak megvalósításához. A tételes jog voluntarista szemlélete és értelmezése az igazságszolgáltatás torzulásához – állandósuló „*justizmord*” állapotához – vezetett, az eljárások megindítását és kimenetelét, az aktuális

⁷⁹ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. szept. 22.). 118.

⁸⁰ ÁBTL 3.1.9 V-116819 Pálos Antal magatartása (1954. szeptember 27.). 166.

⁸¹ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Összefoglaló jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. nov. 2.). 193.

⁸² ÁBTL V-116819 Pálos Antal magatartása (1954. szeptember 27.). 166.

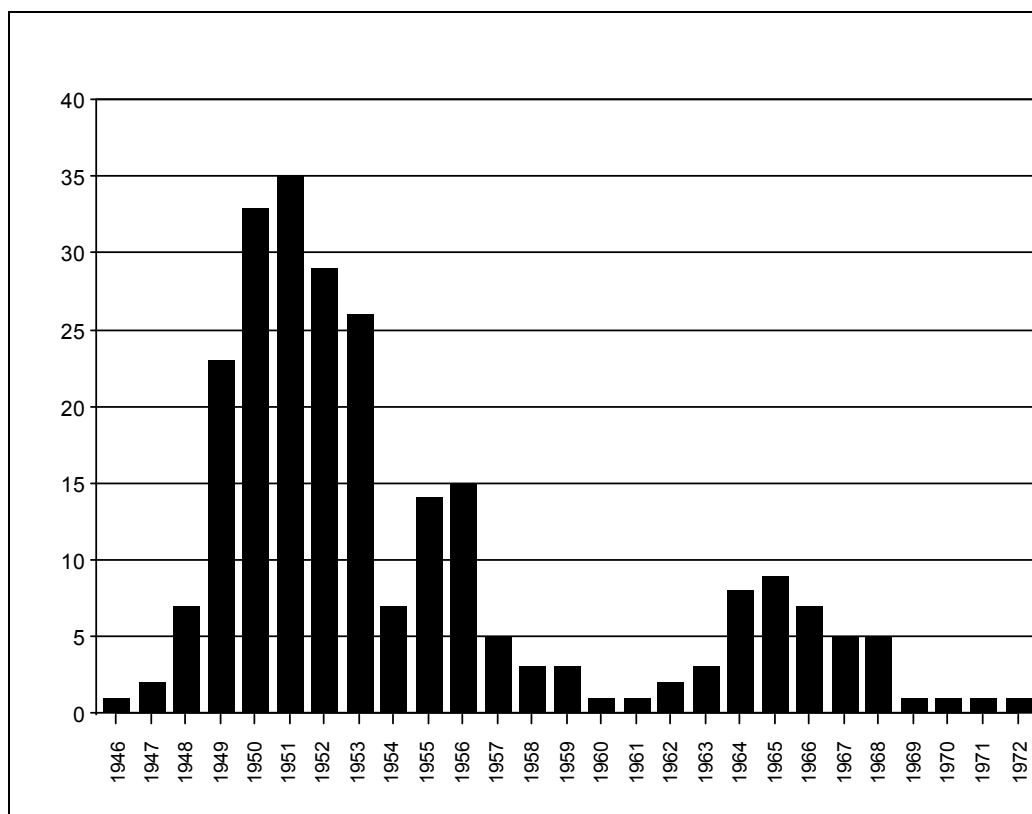
⁸³ P. Bálint József 2007 februárjában, személyes beszélgetésünk során szintén úgy nyilatkozott, hogy nem tudott arról, hogy őt missziós elöljárónak jelölték.

⁸⁴ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. Összefoglaló jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. nov. 2.). 193.

⁸⁵ Uo. Figyelemre méltó, hogy hasonló meghatalmazásnak a felosztatott rendek közül nem csak a jezsuiták voltak birtokában. A kérdést árnyalja, hogy a püspökök természetesen nem önszántukból vontak meg tőlük egyes jogokat. Pálosék javaslatának realitását egy „kétvágányú” egyházpolitika esetleges, a fennmaradást elősegítő lehetőségének engedélyezése adja. A Vatikán több esetben nem idegenkedett az efféle kísérletektől. Romániában a kommunista ideológián túl az ortodoxia „cezaropapista” hagyományai és a román nacionalizmus; Csehszlovákiában a huszita hagyományokra támaszkodó „nemzeti egyház” igénye is hatott a katolikus (és görög katolikus) egyházzal szembeni fellépésre. Vö. Adriányi, 2004, 245–248; 151–153. Bár összehasonlító szintézis még nem készült, és az elnyomás nehezen „mérhető”, ezekben az országokban a katolikusok elleni fellépés az 50-es években a magyarországinál kíméletlenebbnek tűnik. A Vatikán ilyen helyzetben – és az ordináriusok teljes ellehetetlenítését (értsd: letartóztatását, internálását) látva – a radikális egyházüldözésre adott gyors válaszul döntött titkos püspökök szenteléséről, felélesztve a 20-as években a Szovjetunióban kudarcba (tragédiába) fulladt gyakorlatát. A titokban szentelt püspökök minden esetben a jezsuita rend tagjai voltak. A témáról lásd elsősorban Stehle, 1993, 246–268; Kaplan, Korec 1990 és Adriányi, 2004, 33–35; 246–247. P. Pálos és Jámbor Mike tervezetétől eltérően, a kezdeményező ezekben az esetekben a Szentszék volt, és az sem mellékes, hogy – Romániával és Csehszlovákiával ellentétben – Magyarországon létezett törvényes hierarchia!

szempontoknak megfelelően jogon kívüli tényezők determinálták. Az egyháztörténeti szakmunkák és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok alapján megállapítható, hogy a jezsuita rend tagjai az állambiztonsági szaglászás eminens célpontjaiként, számszakilag a rend egészét tekintve – arányukhoz (és erejükhez) képest – felülreprezentáltak a bűnügyi nyilvántartásokban. A szerzet történetének ez a szála, mely a diszperziós időszak meghatározó jellegzetességévé vált, a jezsuitákat ért adminisztratív intézkedésekből tárul fel. A szétszórás 40 éve alatt a provincia 67 tagja közel 280 évet töltött börtönben vagy internálásban. Összesen több mint 1000 évre ítélték őket. Az államvédelem a jezsuita rendet konkurens *szolgálatnak*, vatikáni irányítás alapján működő *kémszervezetnek* tekintette, melynek tagjai a klerikális reakció organizálásában is vezető szerepet töltöttek be. A rend működésének állambiztonsági tükré a diszperzió első másfél évtizedéről a következőképpen tudósított: „A jezsuitákat a rendtartomány feloszlata óta állandó ellenőrzés alatt tartották szerveink és több realizálást hajtottak végre soraikból. A rend tagjainak tekintélyes részét kellett az elmúlt másfél [sic!] évtized alatt bíróság elé állítani, közbiztonsági őrizetbe venni vagy más módon eljárás alá vonni. Felelősségre vonásuk alapja kizárólag állam elleni bűntett volt, súlyal szervezkedés és izgatás. Feloszlásuk utáni első években pl. egymás után kellett őrizetbe vennünk a mindenkori tartományfőnököt, a szervezkedés kezdeményezése miatt.”⁸⁶ Az államvédelmi és büntetőjogi eljárások időzítése, az érintettek köre, az elmarasztalás jogcíme és a kiszabott ítéletek nagysága – olykor a tényleges aktivitástól függetlenül – mindig szoros kapcsolatban álltak az egyházpolitika (és a „nagypolitika”) változásaival, így fontos adalékul szolgálnak az egyházpolitika funkcionális változásainak nyomon követéséhez.

Börtönbüntetésüket töltő, ill. internált rendtagok az 1946–1972 közötti időszakban (fő/év)

⁸⁶ ÁBTL AB-811 Csillag-Tóth, 1965, 28.

A rend 1954-ben akkor került újra a politikai rendőrség akcióradiuszába, amikor az június 25-én, egy kombinált államvédelmi akció során, megszerezte a missziós egyház létrehozására vonatkozó tervezetet.

A kor speciális közegének megértését elősegíti, ha bepillantunk a politikai rendőrség működésébe.

A POLITIKAI RENDŐRSÉG „ÚJ SZAKASZA”

Sztálin halálát követően, 1953 nyarán a moszkvai utasításra meginduló magyarországi belpolitikai változások a politikai rendőrséget is érintették.⁸⁷ Az MDP Központi Vezetősége 1953. júniusi határozatában vetette fel az Államvédelmi Hatóság és a Belügyminisztérium korábbi munkájának hibáit,⁸⁸ melyek orvoslására az addig önállóan működő Államvédelmi Hatóságot, a Belügyminisztérium szervezeti rendjébe integrálta.⁸⁹ A „belső reakció elhárításával” az egységesített BM központi szerveinek IV. osztálya, azon belül az egyházakkal annak 5., „klerikális reakció ellen harcoló” alosztálya foglalkozott.⁹⁰ A strukturális változtatások, a káderállomány felülvizsgálata és a kodifikációs hiátusok pótlása mellett változott a politikai rendőrség irányításáról és szakirányú működéséről vallott felfogás is.⁹¹ A belügyminisztériumon belül hangsúlyosabb lett az „államvédelmi operatív hálózati munka”, a célkitűzéseket az „ellenséges gócbba, központokba való beépülés” igénye jelölte ki.⁹² A politikai rendőrség munkájában a „szervezett ellenséges tevékenység” felderítésén túl nyomtatékosan fogalmazódott meg az az igény, hogy fedje fel és fogja át, a „belső reakciós erők” kifelé irányuló csatornáit. E doktrínaváltás más dimenzióba helyezte a szerzetesrendeket. Az ÁVH a Vatikánba való befurakodás eszközeként kívánta használni őket. Eredményes felderítő munkát ebben az esetben csak olyan ügynökség telepítésével lehetett elérni, melynek szocializációja és kvalitásai lehetővé tették a célobjektumba való problémamentes integrációt.⁹³ Az államvédelmi munka hatékonyságát az jelezte, ha a büntetőeljárás kezdeményezése helyett azt eredményezi az állambiztonsági szervek munkája, hogy megelőző, akadályozó, bomlasztó célú intézkedéseik nyomán válik politikailag indifferenssé a helyzet. Ebben a játszmában a bűnvádi eljárás az államvédelmi munka

⁸⁷ Lásd erről Baráth, 1999, 147–166; valamint Kajári, 2001, 21–50.

⁸⁸ MDP, 1998, 36. dokumentum, 193. Az MDP KV által feltárt „súlyos politikai hibák”, melyek „hosszú időn keresztül gátolták fő feladatuk, az ellenség elleni harc eredményességét”: „a törvényesség durva megsértésének általános gyakorlata, a dolgozó tömegek nagyarányú zaklatása, az önkényeskedés, avantgardizmus” voltak. – értékelte a múlt hibáit a Politikai Bizottságnak a BM és az ÁVH összevonásának tapasztalatairól szóló határozata 1954. április 28-án. Uo. 48. dokumentum, 259–266.

⁸⁹ A politikai rendőrség elnevezése és struktúrája 1945 és 1956 között számos alkalommal változott. A szervezeti változásokról lásd: Cseh, 1999, 73–90.

⁹⁰ Az alosztály kötelékében 1954 decemberében 10 operatív tiszt szolgált. Vezetője Földes György államvédelmi százados volt. ÁBTL 3.1.5 O-13405/2 Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi beszámolója (1954. december 10.). 123.

⁹¹ A belügyminisztériumi tárca irányító testületeként működő belügyi kollégium 11 tagja közül heten államvédelmi rendfokozatú tisztek voltak. Kajári, 2001, 29.

⁹² MDP, 1998, 48. dokumentum, 265–266; valamint BM Koll. I. 86–237, a Belügyminisztérium Kollégiumának 1953. augusztus 25-i; szeptember 8-i és szeptember 22-i kollégiumi ülése.

⁹³ A Komintern nyugat-európai ágenseinek 1929-es lebukását követően a moszkvai hírszerzés sikerrel építette ki a kémkedésnek azt a módozatát, melynek lényege az volt, hogy az adott célország megbecsült polgárait szemelték ki és szervezték be a Szovjetunióval való együttműködésre. (Lásd pl. a „cambridge-i ötök” esetét.) Makrotörténeti kontextusban felmerül a kérdés, hogy két és fél évtizeddel később, az ilyen jellegű beépülések szorgalmazása – és itt értelemszerűen nemcsak Magyarországról van szó –, mennyiben segítette, illetve készítette elő a Kreml-beli kusza hatalmi harcból győztesként kikerülő Hruscsov 1955-ös külpolitikai offenzíváját. Nem tűnik légből kapottnak, hogy a genfi „mosolyözönt” (Charles Gáti kifejezése) és a „békés egymás mellett élés” hangoztatását masszív titkosszolgálati munkából fakadó információs hendikep is „megsegítette”.

szempontjainak volt alárendelve. A gyanúsítottak kihallgatása – még ha voltak is rájuk nézve terhelő adatok – nem elsősorban vád alá helyezésüket, sokkal inkább operatív helyzetek létrehozását célozta; a vizsgálati munka ugyanakkor lehetőséget adott felderítő, operatív pozíciókat erősítő adatok szerzésére, melyek aztán a további operatív munka alapját képezték. A vizsgálatot megelőző operatív szakasz intézkedései – a „kit hogyan tudunk elítélni” helyett – már egyértelműen a „kit hogyan tudunk beszervezni” kérdése köré csoportosultak. A tippkutatás során alkalmatlannak találtak további sorsa pedig a koncepciók perек megszokott sémája szerint alakult.

Az állambiztonsági fürkészés megváltozott természete az egyes részfeladatok megoldásában egészen egzakt módon kitapintható. Az „államvédelmi operatív hálózati munka” minisztériumon belüli megerősödése a jezsuitákra nézve a represszió változatos formáiban realizálódott.

A JEZSUITA REND „ÁTFOGÁSÁNAK” KÍSÉRLETE

P. Pálos Antal letartóztatása és elítélése annak az összetett belügyi operációnak a része (mellékszála), melynek kronológiai kereteit az egyesített Belügyminisztérium 1953 szeptemberében megfogalmazott munkaterveinek a szerzetesrendek „vonalára” installálása (1954. június) és P. Kollár Ferenc államvédelemmel kötött megállapodása (1956. július 13.) jelölik ki. Az akció a rend működésének szétzilálására, mindenekelőtt ügynökséggel való átfogására, a rend vatikáni központjába és a belgiumi jezsuita emigrációba való beépülésre irányult.

A BM IV. osztálya 1953 szeptembere óta folytatott ügynöki bizalmas nyomozást a bencés és a jezsuita rend Vatikánhoz fűződő titkos kapcsolatának felderítésére. A feldolgozás 1954. június 3-án ért minőségileg új szakaszba, amikor vizsgálati és hálózati adatok alapján titkosan előállították és beszervezték Jámbor Mike bencés szerzetest, akit azzal gyanúsítottak, hogy a rend részéről kapcsolatban állt a rend vatikáni központjával.⁹⁴ Kihallgatásakor Jámbor vallomást tett arról, hogy P. Pálos Antallal együtt huzamosabb ideje foglalkozott a titkos missziós szervezet megszervezésének gondolatával, melyet jóváhagyásra a Vatikánhoz akartak felterjeszteni.⁹⁵ P. Jámbor vallomása kiindulópontját jelentette a jezsuitákkal és bencésekkel szemben egyidejűleg megindított állambiztonsági intézkedéssorozatnak.

A konkrét lépéseket Rajnai Sándor osztályvezető 1954. június 23-án készített operatív terve határozta meg. Ez azután a titkos egyházi tervezet Magyarországról való kijuttatásának megakadályozását és a bencés rend római központhoz fűződő csatornájának átfogását célozta; perspektivikus lehetőségként pedig az „ellenséges tevékenységet kifejtő jezsuita rend működésének hálózati és vizsgálati úton történő mély felderítésére” látott esélyt. Maximális igényként Rajnai „az esetleges őrizetbe vételekkel egyidejűleg kb. két jezsuita vezető beszervezését” jelölte ki, „akik közül az egyik esélyes, hogy a Vatikán a rend további vezetésével bízza meg”.⁹⁶

Ilyen előzmények után P. Pálos Antal őrizetbe vételére június 30-án került sor. Letartóztatásától függetlenül, kihallgatásai révén újabb információkhoz jutva a rend „dezorganizálására” irányuló operatív lépések több irányban folytatódtak. Július 3-án az államvédelem titkosan előállította Lukács László testvért, a rend római összekötőjét, akinek

⁹⁴ Hogy Jámbor Mikét „Tóth” fedőnéven 1954. június 3-án beszervezték, erről Rajnai Sándor augusztus 11-i jelentése számol be. ÁBTL 3.2.1. Bt-1091 „Perry Ralph”. Jelentés (1954. augusztus 11.). 19. Sem beszervezési, sem munkadossziéja nem került elő. Lehetséges, hogy Jámbort vallomástétele kapcsán, a terhelő adatok birtokában bírták együttműködésre – ezért nem vonták eljárás alá –; a kapcsolat pedig csak az ebben az ügyben adott vallomására korlátozódott.

⁹⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-1091 „Perry Ralph”. Jelentés (1954. augusztus 11.). 20.

⁹⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1091 „Perry Ralph”. Jelentés (1954. június 23.). 8.

beszervezése révén megszerezte a Pálos által készített tervezet eredeti példányát.⁹⁷ Augusztus 11-én a „jezsuita rend ellenséges tevékenységének megakadályozása, tevékenységüknek teljes felderítése érdekében” Rajnai javasolta P. Süle Géza, P. Petruch Antal, P. Kollár Ferenc, P. Luzsénszky Alfonz, P. Palánkay Tibor és P. Faragó László őrizetbe vételét.⁹⁸ A tervbe vett – egyelőre nem engedélyezett – őrizetbe vételek fedésül szolgáltak volna további beszervezésekre és a belgiumi jezsuita emigrációba való beépülésre.⁹⁹

A jezsuitákkal kapcsolatos ügyek koordinálását 1954 végétől Sarkadi Mátyás államvédelmi hadnagy vette át. A dokumentumok szerint Sarkadi 1955. április 6-án rendelte el újra a rendi előljárók előzetes letartóztatását, de az erre vonatkozó határozatot – bár osztályvezetője, Rajnai egyetértőleg szignózta – a Legfőbb Ügyész és a belügyminiszter csak augusztus végén hagyta jóvá.¹⁰⁰ A dokumentumok alapján megállapítható, hogy az államvédelem logisztikai alulvezéreltsége miatt volt képtelen a felgyülemlett ügyek „realizálására”. A rendi vezetőség 1955 júniusában jóváhagyott őrizetbe vételére például bizonyíthatóan „Mindszenty elhelyezése miatt” nem került sor, mert az az „egyházügyisek” egész kapacitását lekötötte.¹⁰¹

Az 1955 márciusában végrehajtott resztalinizációs fordulat a Belügyminisztérium munkájában is tükröződött. Az „új szakasz” politikáját nehezen akceptáló államvédelem a visszakeményedő pártvonal által saját identitását is egyértelműsítette.¹⁰² Az ellenség „elszemtelenedését” a most már „liberálisnak”, „jobbboldalinak” bélyegzett politika következményének vélelmezve, az államvédelem újra teljes magabiztossággal léphetett fel a rendszeridegennek tekintett közösségekkel szemben. Az MDP Központi Vezetőségének Titkársága 1955. július 11-én határozatot hozott az Állami Egyházügyi Hivatal munkájának

⁹⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-1091 „Perry Ralph”. Jelentés (1954. augusztus 11.). Lukács Lászlót 6-os kartonja szerint 1954. július 4-én szervezték be. Fedőneve „Kovács János” lett. Munkadossziéja eddig nem került elő, és mivel a későbbi jezsuita vonatkozású ügyekben sehol sem szerepel informátorként, minden jel szerint, Jámbor Mikéhez hasonlóan Lukács „ügynöki” tevékenysége is csak arra terjedt ki, hogy a missziós tervezetet átadta az államvédelemnek. A dekonspiráció elkerülése érdekében a kihallgatások során P Pálosnak a Lukáccstól megszerzett eredeti dokumentumot nem mutatták meg, bűnjelként annak Bernáth Kálmán lakásán lefoglalt másolatát használták. BFL XXV 4.f. 005006/1955. Jegyzőkönyv Pálos Antal kihallgatásáról (1954. augusztus 4.). 71.

⁹⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1091 „Perry Ralph”. Jelentés (1954. augusztus 11.). 25.

⁹⁹ „A belgiumi jezsuita emigrációba való beépülésre tervbe vettük «Nagy István» fedőnevű ügynök előkészítését a kinti munkára. «Nagy István» fedőnevű ügynökünk a jezsuita rend ellenséges tevékenységének felderítése érdekében végez ügynöki munkát. «Nagy István» alkalmas arra, hogy megfelelően kidolgozott kombináció alapján bejuttassuk az emigrációba. (...) A jezsuita rend római központjában folytatandó hírszerző munkára tervbe vettük Vác Jenő jezsuita szerzetes külföldre való kidobását. Vác Jenő a rend római központjában megfelelő összeköttetésekkel rendelkezik. (...) Vác Jenő előkészítése külföldre való kidobásra, a tervbe vett jezsuita vezetők őrizetbe vételével volt összekötve. Mivel az őrizetbe vételek nem nyertek engedélyezést, Vác Jenő előkészítése nem történt meg.” – Összegezte az év vonatkozó eseményeit Földes György államvédelmi százados, a BM IV/5 alosztályának vezetője. ÁBTL 3.1.5 O-13405/2 Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi beszámolója (1954. december 10.). 104. P. Vác Jenő 1948 nyarán, Rómában ismerkedett meg Felix Morlion, francia dominikánus pappal, aki a Centro Italiano Pro Deo (CIP) elnevezésű katolikus hírszolgálati iroda vezetője volt. P. Vác letartóztatásakor azt vallotta, hogy Morlionnal megegyeztek, hogy ő, lehetőség szerint írni fog a magyarországi egyház életéről. ÁBTL 3.1.9. V-129284/3 Tamás János és társai. Vác Jenő kézírásos vallomása. 45–46.

¹⁰⁰ ÁBTL 3.1.9. V-129284/2 Tamás János és társai. 102–103.

¹⁰¹ ÁBTL 3.1.5 O-13405/2 Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály 6 hónapos beszámolója (1955. július 28.). 145. A Poliükai Bizottság 1955. július 7-én hozott határozatot Mindszenty József büntetésmegszakításának engedélyezéséről. A határozat a „hejcei egyházi objektumban” „államvédelmi őrizet mellett” történő elhelyezésre tett javaslatot, Mindszentyt végül Püspökszentlászlóra vitték, majd innét rövidesen Felsőpeténybe. Utóbbi helyen 1956. október végéig tartották fogva. A témáról lásd Balogh, 2002, 263–267.

¹⁰² Az MDP KV Politikai Bizottsága 1955. március 24-i ülésén foglalkozott az államvédelmi munkával. A határozat írásos dokumentuma a Magyar Országos Levéltár őrzésében lévő iratanyagban nem található meg.

megjavítására és az egyház reakciós tevékenységének visszaszorítására.¹⁰³ A határozat 3. pontjának megállapítása szerint: „Különös figyelmet kell fordítani és a legrövidebb időn belül felszámolni az illegális egyházi szertartásokat, valamint az illegálisan működő szerzetesrendeket”. A széles körű operatív felderítő munka eredményeinek realizálása ebben a helyzetben a „szerv” rendszerszolgá-hűségét is demonstrálta.

A jezsuiták ügyében a politikai rendőrség 1955. augusztusában kapott zöldutatót. A realizálás érdekében az alosztály operatív tisztjeinek java részét mozgósította. „Az illegális jezsuita rend aknamunkájának megbénítása és dezorganizálása céljából” augusztus 8-án Sarkadi Mátyás készített operatív tervet, mely az előző évben elmaradt intézkedések aprólékos végrehajtása érdekében az államvédelmi munka szinte teljes eszköztárát bevetette.¹⁰⁴ Az egyidőben futtatott operatív kombinációk szoros együttműködést igényeltek a Vizsgálati Főosztály és a hírszerzéssel foglalkozó osztály illetékes kádereivel.

Az „illegális jezsuita rend vezetőinek ügyében” 1955. augusztus 19-én kelt vizsgálati tervet Gerő Tamás államvédelmi őrnagy, a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának osztályvezetője és Németh József államvédelmi főhadnagy jegyezte.¹⁰⁵ A terv, mely lényegében P. Pálos Antal vizsgálatának megállapításait szajkózta, augusztus 23-án P. Süle József, P. Petrich Antal, P. Luzsénszky Alfonz és P. Palánkay Tibor; augusztus 24-én pedig Dr. Gervai Vilma és Gulyás Gyuláné előzetes letartóztatását javasolta. A velük kapcsolatos vizsgálat feladata a lényegében már tisztázott rendi tevékenység további pontosítása, illetve a P. Pálos által eltitkolt tartományfőnök kilétének megállapítása volt. A vizsgálati terv elkészültével egy időben a BM. IV. Osztályának részéről Radványi Kálmán államvédelmi őrnagy referált Piros László belügyminiszternek a „katolikus egyház ellenséges tevékenységéről”. A jelentés – a jezsuiták vonatkozásában – hét szerzetes őrizetbe vételét, valamint a vizsgálatról függően további őrizetbe vételeket javasolt.¹⁰⁶

Az intézkedési tervnek megfelelően augusztus 24-én megkezdődött a jezsuita rend vezetőinek letartóztatása. Az eredeti, augusztus 8-i tervvel ellentétben azonban, mivel beszerzésre alkalmatlannak találtattak, a vizsgálati főosztálynak átadott rendtagok száma egyre nőtt.¹⁰⁷

Az államvédelem mindenhatóságát megkérdőjelezi, hogy P. Tamás János – a rend provinciálisa – csak P. Faragó László vallomását követően került a vizsgálok fókuszába. Őt szeptember 1-én tartóztatták le, amikor rendtársai letartóztatásáról értesülve, tudva, hogy előbb-utóbb ő is sorra kerül, éppen önként akart jelentkezni a rendőrségen.¹⁰⁸ P. Tamás utódjául P. Bálint Józsefet, illetve az ő akadályoztatása esetére P. Bogyó Györgyöt nevezte meg, ez azonban nem jutott az érintettek tudomására.

¹⁰³ A dokumentumot közli: Balogh–Gergely, 2005, II. 208. dokumentum.

¹⁰⁴ A teljesség igénye nélkül: nyílt és titkos őrizetbe vételek; nyílt és titkos házkutatások; külső figyelés; környezettanulmányok készítése; „felkutató beszerzések”; fogdahálózat alkalmazása; lehallgatási technika... ÁBTL 3.1.9. V-129284/1 Tamás János és társai. Jelentés (1955. augusztus 8.). 15–19.

¹⁰⁵ ÁBTL 3.1.9. V-129284/2 Tamás János és társai. 20–27.

¹⁰⁶ ÁBTL 3.1.5 O-13405/2 Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. Jelentés (1955. augusztus 19.). 126. Piros László belügyminiszter a jelentést a következő kiegészítéssel hagyta jóvá: „E terv helyesen tartalmazza az elg. [ellenséges] tevékenység megszakítására irányuló intézkedéseket, de jobban ki kell dolgozni a célt a perspektívát – és ezzel kapcsolatban a perspektivikus ügynöki munka feladatait.” Uo. 132.

¹⁰⁷ P. Faragó László és a „lefüggönyözött gépkocsival” „konspirált villába” szállított P. Vác Jenő esetében a „beszerzési beszélgetés” nem hozott eredményt. ÁBTL 3.1. 9. V-129284/3 Tamás János és társai. Jelentés az illegális jezsuita rend vezetőinek letartóztatásáról (1955. augusztus 26.). 205. Vö. Vác, 1995, 118–119.

¹⁰⁸ ÁBTL 3.1.9. V-129284/5 Tamás János és társai. Jelentés. (1955. szeptember 2.) Vö. Hetényi, 2002, 345.

A „DIALÓGUS EGY BIZONYOS FORMÁJA”

A tárgyalt időszak intézkedéssorozatát – mint említettük – P. Kollár Ferenc és az állambiztonság „megállapodása” zárja.¹⁰⁹ P. Kollár beszervezését a már említett augusztus 8-i intézkedési terv javasolta. Neve ettől kezdve nem merül fel az eljárás alá vont személyek között. Minden valószínűség szerint ekkor született meg közte és az ÁVH között az a dokumentált alku, melyet 1956. július 13-án írásban is rögzítettek.¹¹⁰ A megállapodás értelmében P. Kollár a rend további működése érdekében *rendfenntartó* feladatra vállalkozott, nevezetesen arra, hogy a Társaság tagjait távol tartja olyan cselekményektől, melyeket az államvédelem saját kompetenciájába tartozóknak vélt.¹¹¹ Ennek első lépéseként, mivel a letartóztatott provinciális által kinevezett utód különböző okok miatt nem értesült kinevezéséről, P. Kollár – minden bizonnyal az állambiztonság tudtával, ha nem annak kezdeményezésére (lásd Rajnai Sándor 1954. június 23-i operatív tervét!) – 1956 januárjában a belga követségen keresztül jelezte Rómának a hivatali hiátust: „a tanácsosok közül én egyedül maradtam szabadon”, és azt is, hogy ezért átvette a provincia vezetését. Erre – jóval később – Rómából az a válasz érkezett, hogy az legyen az előljáró, aki eddig volt.¹¹² P. Kollár rendfőnöki kinevezésének elősegítésével az államvédelem arra látott lehetőséget, hogy a vezetők nagy részétől megfosztott rend irányítását rajta keresztül kézben tartsa. Feladata az lett volna, hogy mint a rend vezetője, tájékoztatást adjon „a rend tagjainak illegális tevékenységéről és közreműködjön bomlasztási tervünk végrehajtásában.”¹¹³

P. Kollár a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be. Hamarosan kiderült, hogy az együttműködést a rend működésének elősegítése érdekében vállalta. Megvezettségének stációját az államvédelem így összegezte: „Beszervezését rövidesen írásban jelentette Rómába. Jansens¹¹⁴ [sic!] generálistól kapott helyeslő válaszát megtárgyalta tanácsadóival¹¹⁵ (Süle Gézával, Mócsy Imrével, Rózsa Elemérrel, Bálint Józseffel) is, és arra a következtetésre jutottak, hogy az állambiztonsági szervekkel való együttműködés az óvintézkedések betartásával továbbra is járható út, és feltétlenül hasznos a rend további működése szempontjából.”¹¹⁶ „Soha olyan adatot nem adott, ami valamilyen formában

¹⁰⁹ P. Kollár formális beszervezéséről – ha volt ilyen – nem került elő dosszié, mint ahogy 6-os kartonja és munkadossziéja sincs. Az összefoglalókból tudható, hogy ettől kezdve „Bognár Péter” fedőnévvel illeték.

¹¹⁰ A „megállapodás” szövegét P. Pálos Antal közli visszaemlékezésében, a forráshely megjelölése nélkül. Pálos, 1992, 86–87.

¹¹¹ A P. Kollár és Sarkadi Mátyás között lezajlott lehetséges beszélgetésről P. Pálos számol be: „Arra a meggyőződésre jutottunk, hogy ez így nem mehet tovább. A provinciálisok sorra ide kerülnek. Megmondom magának: az a tervünk, hogy az utódját behozzuk, és közösen megbeszéljük, hogy mit lehet, és mit nem.” Pálos, 1992, 85.

¹¹² Pálos, 1992, 84. „Beszerzése után röviddel megérkezett Rómából a rend generálisától tartományfőnöki kinevezése.” ÁBTL 3.1.9. V-151900/7 Rózsa Elemér és társai. Összefoglaló jelentés (1961. december 27.). 32.

¹¹³ ÁBTL 3.1.9. V-151900/7 Rózsa Elemér és társai. Összefoglaló jelentés (1961. december 27.) 32.

¹¹⁴ Helyesen: [Jean-Baptiste] Janssens.

¹¹⁵ „Az ellenforradalmi események idején a kapcsolatot több vezető jezsuita előtt dekonspirálta. Ettől kezdve egyre több adat került birtokukba árulásáról, olyan jelzésekről, hogy az együttműködést már kezdettől fogva a jezsuiták ellenséges cselekményének leplezésére használja fel.” ÁBTL 811. Csillag-Tóth, 1965.

¹¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-151900/7 Rózsa Elemér és társai. Összefoglaló jelentés (1961. december 27.) 32. A mehökkentő fordulatok valóságát közvetett módon P. Pálos monográfiája és a későbbi események is igazolják. P. Kollár legitimitásának tisztázására P. Pálos így emlékszik: „P. Kollár szükségesnek tartotta jogi helyzetének tisztázását, ezért P. Rózsa lakására egy kibővített tanácskozást hívott össze, [1956. október végén, amikor valamennyi rendtag szabadult. P. Kollár minden bizonnyal itt «dekonspirálta» magát – B.G.], amelyen részt vettek: P. Csávossy, Kerkai, Mócsy, Pálos, Petruich, Rózsa és természetesen a két érintett fél, P. Kollár és P. Bálint. Neves egyházjogászunk, P. Petruich eleinte vitatta P. Kollár kinevezésének érvényességét, de miután P. Kollár megmutatta a Rómából kapott levél másolatát, megnyugodott, és fölkérte P. Bálintot, hogy mindenféle jogbizonytalanság kizárása céljából ő, aki bár hatalmát nem gyakorolta, mégis törvényszerűen provinciális volt, most nevezze ki P. Kollárt provinciálissá.” Pálos, 1992, 85.

kompromittálhatta volna társait vagy a Jezsuita Rendet” – értékelték „ügynöki” munkáját a rendszer alkonyán.¹¹⁷

A kapcsolat felvételét a két fél részéről természetesen egymással ellentétes érdekek motiválták. Az államvédelem a rend bomlasztása érdekében, P. Kollár pedig minden jel szerint felelősség-etikai megfontolások alapján hajlott az együttműködésre. A kialakított viszony a játékelméletben „nullaeredményű játéknak” nevezett kölcsönhatáshoz volt hasonlatos, vagyis amit az egyik játékos veszít, azt nyeri a másik. A lényeg, hogy analízise révén az ellenfél hamis következtetésekre vezető adatokat kapjon, és ezáltal a konfliktushelyzet egyoldalú vezetése biztosítva legyen.

Személyi vonatkozásban P. Kollárnak az együttműködésből egyetlen, ám nem csekély előnye származott: elkerülte az ő esetében minden bizonnyal hosszú börtönbüntetést. A motiváltság azonban ennél jóval összetettebbnek tűnik. „Mielőtt bármily tárgyalásba fogtam volna, még azt sem tudtam, mi fog történni, valami egészen mély ösztönzés ragadott meg, hogy eszköz legyek az Úristen kezében. Mikor lehetőség nyílt tárgyalásra és modus vivendi biztosítására, olyan belső sürgetés fogott el, hogy ellenállni, úgy éreztem, nem lett volna helyes. Ha kétségem volt, hogy nem szubjektív elem irányított-e, lelki tanácsadóim a leghatározottabban utasítottak, hogy igenis folytatni kell a tárgyalásokat” – írta P. Kollár rendtársának, P. Mócsy Imrének bő két évtizeddel az események után.¹¹⁸ P. Tamás János letartóztatásával a kommunista hatalomátvételt követő hetedik évben már a rendtartomány negyedik provinciális került börtönbe, a csoportvezetők letartóztatása pedig lényegében „lefejezte” a rendet, kétségessé téve a közösség életének bármiféle további összehangolt működését. Ebben a helyzetben az elérendő cél már nem a „modus vivendi” keresése, hanem a túlélés ösztöne által vezérelt „modus non moriendi” elérése volt. P. Kollár ezért – amint ő gondolta, a provincia érdekében – szakított elődei intranzigens hozzáállásával, igyekezett előljárói megbízatását legalizálni, és kialakítani a dialógusnak egy bizonyos formáját. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy bár a „legális” egyház állami felügyeletét hivatalosan az Állami Egyházügyi Hivatal gyakorolta, a tárgyalt korszak egyházpolitikájának funkcionális celebrálásában sokkal inkább a politikai rendőrség szempontjai domináltak. A Hivatal egyes részfeladatait az államvédelem fedőszerveként látta el.¹¹⁹ További kutatást igényel annak tisztázása, hogy a de jure illegális – pszeudo-intézményként mégis működő – jezsuita rend és a nem nyilvános szabályozás mellett, leplezett intézményi keretek között, titkos állománnyal a szublegális szférában ügködő politikai rendőrség P. Kollár személyén keresztül létrejövő kapcsolata, mint a „dialógusnak egy bizonyos formája”, mennyiben tekinthető e szublegális szféra tényezőinek hivatalos, az intézményesültség irányába ható kommunikációs kísérletének. Röviden a kérdés az, hogy P. Kollár hivatalból tartotta-e a kapcsolatot a feloszlott szerzetesrendekkel „hivatalból” foglalkozó államvédelemmel?

P. PÁLOS ANTAL KONCEPCIÓS PERE

A fentiekben a politikai rendőrség működésének azokat az aspektusait igyekeztünk bemutatni, melyeken keresztül érzékelhetővé vált, hogy milyen eszközökkel és módszerekkel próbálta az általa paralell-konkurens „szolgálatként” definiált jezsuita rend működését

¹¹⁷ ÁBTL A-1364/3 Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc (1949–1953) III. 1984. Mindeneknek ellenére a kapcsolat – mint dezinformációs játszma – a kádári restauráció-konzolidáció időszakában is érvényben maradni látszott. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a rendtagok egy része – óvatos vonalvezetése és az államvédelmi szervekkel tartott, rendtársai előtt nem titkolt kapcsolata miatt – bizalmatlan volt vele szemben. Legalitásának tisztázására vizitátort is kértek, aki megerősítette őt. Lásd erről Bánkúti, 2007.

¹¹⁸ Mócsy Imre, *Hagytam magam szeretettni*. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 2007, 364–365

¹¹⁹ Lásd a kötetben Szabó Csaba-Soós Viktor Attila: *Világosság*. Az ÁEH és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen. Új ember, Bp, 2006.

ellehetetleníteni.¹²⁰ A szerteágazó operatív tevékenység eredményei P. Pálos esetében a tartományfőnök büntetőperben való elmarasztalását (elsüllyesztését) szolgálták.

A korábban lefogott jezsuiták vallomásai, a házkutatások során talált iratok és a hálózati úton befutott információk birtokában a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának beosztottjai széleskörűen dokumentálták a rend működésének majd minden aspektusát.¹²¹ A kihallgatások a rend működésének és a rendi identifikáció dokumentumainak hűtlenséggé és kémkedéssé erőltetett transzformációját szolgálták. A vizsgálati szakasz 1954. november 13-án zárult le.¹²²

A P. Pálos elleni vádiratot 1955. január 24-én az ügyben illetékes Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztálya főosztályvezető ügyésze, Bakos Pál és Szálai Sándor főosztályügyész készítette el a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának vádirat-tervezete alapján.¹²³ A további eljárásra jogosult Budapesti Fővárosi Bíróság az ügyben 1955. február 2-án tartott előkészítő ülést.¹²⁴ A zárt tanácskozáson a bíróság a vádiratot elfogadta. A tárgyaláson a vádat dr. Szálai Sándor képviselte, P. Pálost édesanyja meghatalmazásából dr. Holló Ottó védte. A bírói tanács elnöke, dr. Jónás Béla a vádirat vádpontjainak mindegyikét megalapozottnak találta. Dr. Jónás a büntetés kiszabásakor a „vádlott cselekményeinek nagyfokú társadalmi veszélyességéből” indult ki: „Teljesen az ellenséges külföld, imperialista érdekek védelme szolgálatában áll. A klerikális reakció megtestesítője hazánkban.” A bíróság ennek alapján P. Pálost „külföldi szervezet részére adatközléssel folytatólagosan elkövetett hűtlenség büntette, a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette, 2 rendbeli közokirat-hamisítás büntette és külföldről engedély nélkül behozott forint elfogadásával elkövetett, a devizagazdálkodás rendjét veszélyeztető büntett” miatt „17 évi börtönre mint főbüntetésre; 10 évre a törvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásától eltiltásra és teljes vagyonek Kobzásra” ítélte.¹²⁵ Az ítélet ellen vádlott és védője enyhítésért fellebbezett, melyet a Legfelsőbb Bíróság „az elsőfokú ítéletet és a bírói eljárást a maga egészében felülvizsgálva” alaptalannak talált.¹²⁶ Így az ítélet 1955. április 21-én jogerőre emelkedett.

EGY FÉLBE MARADT KONCEPCIÓS PER. „TAMÁS JÁNOS ÉS TÁRSAI”; A CSOPORTVEZETŐK PERE

P. Pálos Antal pere és a csoportvezetők elleni eljárás szerves egésznek tekinthető. A kész koncepció „testre szabása” nem igényelt sok időt. A vizsgálati szakasz lényegében a P. Pálos Antal elleni vádak csoportvezetőkre való kiterjesztését, ezáltal az ellenük fogatosított

¹²⁰ Az állambiztonsági szervek jezsuita-képéről lásd bővebben Fejérdy, 2007. tanulmányát.

¹²¹ „Közölték, hogy mindent tudnak, és valóban sokat tudtak” – emlékezett P. Pálos Antal 40 év távlatából. Pálos, 1994.

¹²² BFL XXV. 4.f. 005006/1955.179.

¹²³ BFL XXV. 4. f. 005006/1955. II. kötet 4–6. A vádirat-tervezetet Rajos Pál jegyezte 1954. november 12-én. BFL XXV. 4.f. 005006/1955. 196–197. A politikai ügyeket a Legfelsőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályán olyan „új” jogászok intézték, akik korábban az államvédelemnél szolgáltak. A szakzsargonban „ügyészségi ávosok” elnevezéssel illetett régi ÁVH-sok (pl. Bakos Pál, vagy dr. Béres Miklós) ügyeltek a „szocialista törvényesség” betartására is... Zinner, 2005, 491.

¹²⁴ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. II. kötet.

¹²⁵ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. II. kötet. A Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete. (1955. február 22.) P. Pálos 1956. október 27-én, a forradalom alatt szabadult, 1957. január 9-én tartóztatták le újból. Állambiztonsági vegzálása a börtönben is folytatódott. Visszaemlékezésében a legfájóbb emlékei közt számolt be az öt éró, a legaljasabb eszközökkel folytatott – végül sikertelen – beszervezési kísérletekről. Pálos, 1995, 68–70. 1963. május 15-én szabadult.

¹²⁶ BFL XXV. 4.f. 005006/1955. II. kötet. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának végzése (1955. április 21.). 46–47.

eljárások „jogszerűvé” tételét szolgálták. A letartóztatottakat a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya 1955. november 10-én adta át az ügyészségnek.¹²⁷

Az ügy kapcsán a jezsuiták „holdudvarába” tartozó letartóztatottakra vagy kompromittáltakra további, „büntetőeljáráson kívüli differenciált felelősségre vonás”, azaz vizsgálat, figyelmeztetés várt; lehetséges volt munkakörük felülvizsgálata, sőt elbocsátásuk indítványozása; az egyházmegyei beosztású személyek esetében pedig ÁEH-vizsgálat.¹²⁸

A gyanúsítottak ügyészi kihallgatására december 1-én és 2-án került sor; az ügyben keletkezett iratokat Bakos Pál december 5-én küldte meg a Fővárosi Bíróságnak. P. Pálos peréhez hasonlóan, 1955. december 17-én, Kovács János ügyész és dr. Jónás Béla a tanács elnöke az „államellenes szervezkedés büntette miatt Tamás János és társai ellen indított büntető ügyben” előkészítő, zárt tanácskozást tartott. A Fővárosi Bíróság Jónás tanácsa 1956. február 4-én – az SZKP XX. kongresszusa előtt 10 nappal – kezdte meg az ügy zárt tárgyalását. A bíróság a 11 vádlottat: P. Tamás Jánost, P. Süle Gézát, P. Luzsénszky Alfonzt, P. Palánkay Tibort, P. Faragó Lászlót, P. Váczy Jenőt, Kálmán Sándor segítő testvért, P. Kerkai Györgyöt, P. Petrich Antalt, dr. Gervai Vilmát és Ádám Mártát, összesen több mint 100 évre ítélte.¹²⁹

A kiszabott ítéletek súlyosságát aktuálpolitikai szempontok magyarázzák. Az MDP KV 1955. március 10-én hozott határozatot „az Igazságügyminisztérium és a bírói apparátus munkájának megjavítására”. A határozat megállapította, hogy „az igazságszolgáltatási apparátus munkájában – különösen 1953 júniusát követően – nagyfokú liberalizmus érvényesül [...] amely még ma is megmutatkozik”. Ennek kiküszöbölése érdekében a Központi Vezetőség kötelezte a minisztert, hogy a „liberális ítélkezést felszámoló bírói gyakorlatot szilárdítsa meg”, hogy „bíróságaink a büntető és polgári ítélkezés területén népi demokráciánk érdekeinek megfelelően reagáljanak az osztályellenség támadására, a bűnözés alakulására”.¹³⁰ Az igazságügy – és különösen a büntető igazságszolgáltatás – szenzitív módon tükrözte vissza a politikai élet változásait. Nem hagyta érintetlenül a bírói joggyakorlatot Hruscsov 1956. február 14-én, az SZKP XX. Kongresszusán elmondott titkos beszéde sem, melyben hangsúlyosan szerepelt a koncepciók perek justizmordjainak „leleplezése”. Az MDP Politikai Bizottsága 1956. május 16-án határozott a „politikai elítéltek ügyeinek felülvizsgálatáról”. A határozat végrehajtására Piros László (!) tett javaslatot, melyben a felülvizsgálatok tapasztalatai alapján megállapította, hogy „mindenekelőtt 1945–1955. január 1. közötti időszakban” „csoportos, vagy egyéni ügyekben is igen sok esetben bizonyítékok nélkül, vagy kikényszerített hamis vallomások alapján ítélték el állampolgárokat. Gyakoriak voltak az aránytalanul súlyos ítéletek.” Az elfogadott javaslat alapján egy, a Belügyminisztérium, a Legfőbb Ügyészség és az Igazságügyi Minisztérium megbízottaiból alakult bizottság tett javaslatot az egyes elítéltek egyéni kegyelemre vagy

¹²⁷ ÁBTL 3.1. 9. V-129284/5 Tamás János és társai. Jelentés (1955. november 10.). 223. A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya részéről Németh József államvédelmi főhadnagy által elkészített vádiratot november 29-én hagyta jóvá Sarkadi István csoportvezető ügyész és Kovács János főosztályügyész a Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályáról. BFL XXV. 4.f. Fővárosi Bíróság, TÜK iratok, 2943/1957. Tamás János és társai pere. Vádirat. 26–40.

¹²⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-129284/5 Tamás János és társai. Jelentés (1955. november 10.). 223.

¹²⁹ BFL XXV. 4.f. 2943/1957 Tamás János és társai pere. A Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete (1956. február 4.). 137–166.

¹³⁰ Iratok I., 92. dokumentum, 530–533. Annak ellenére, hogy az igazságszolgáltatásban a személyi kérdések rendezésénél az „új szakasz” nemigen érződött, a határozat a bírói kar további átalakítására tett javaslatot, indokolva ezt azzal, hogy „a proletárdiktatúra államának megfelelő forradalmi tevékenységet csakis meggyőződéses és kellő politikai végzettséggel rendelkező bírák tudják jól megoldani”. A személyi változásokról és az intézkedések háttéréről lásd Zinner, 2005, 501–511.

feltételes szabadlábra bocsátására, az ügy felülvizsgálatára vagy a büntetés további letöltésére.¹³¹

Ilyen előzmények után a Legfelsőbb Bíróság dr. Vida Ferenc tanácsvezető elnökletével 1956. augusztus 14-én tartott nem nyilvános fellebbezési tárgyalása, a Budapesti Fővárosi Bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte, és az első bíróságot új eljárás lefolytatására utasította.¹³²

A továbbra is előzetes letartóztatásban maradó vádlottak 1956. október 27-én – P. Csávossy Elemérrel és P. Pálos Antallal együtt – valamennyien kiszabadultak a börtönből.¹³³ A szabadságharc eltiprását követő megtorlások áldozatai elsősorban az eseményekben aktívan részt vevő személyekből, csoportokból kerültek ki. Az ügyészségekre és bíróságokra dömpingszerűen toltak az ezzel összefüggő feladatok, az igazságszolgáltatás szervei a kádári politika engedelmes szolgálóleányaként küldték börtönbe vagy bitóra a berendezkedő rendszer számára veszélyesnek ítélteteket. A jezsuiták és általában a „klerikális reakció” összességében nem tartozott e megtorlási hullám célcsoportjai közé.

Tamás János és társai „folyamatban lévő ügyének” újabb zárt tárgyalására csak 1957 szeptemberében került sor. A vádlottak egészen eddig – P. Süle Géza, P. Faragó László, P. Vác Jenő, P. Kálmán Sándor, Ádám Márta és P. Kerkai György kivételével, akiket 1957. február–március folyamán az ún. „MUK”-kal kapcsolatos országos méretű preventív begyűjtés keretében ismét letartóztattak – szabadlábon voltak. P. Petrich esetében, kérelmére, a Fővárosi Bíróság 1957. július 19-i végzésében megszüntette a vádlott előzetes letartóztatását.¹³⁴

A Budapesti Fővárosi Bíróság Lomjapataky-tanácsa a vádlottak cselekményeit a vádtól eltérően minősítve nem állapította meg a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés” büntetettét: „Nem merült fel semmi adat arra, hogy az illegálisan fenntartott jezsuita rend célja a népi demokratikus államrend megdöntése lett volna.”¹³⁵ A Legfelsőbb Bíróság iránymutatásával kapcsolatban a bíróság arra a megállapításra jutott, hogy „a tárgyalás semmi alapot nem szolgáltatott arra, hogy a vádlottak által fenntartott illegális jezsuita rend ellenséges agitációs központként működött volna. [...] Nem merült fel arra sem adat, hogy a jelen bűnper vádlottai mint jezsuita rendtagok külföldi szervezetekkel létesítettek volna kapcsolatot abból a célból, hogy a külföldi szervezetektől támogatást kapjanak államellenes célok megvalósítására.” Mivel a BHÖ. 1. pontjában írt bűncselekmény elkövetését a bíróság nem találta megállapíthatónak, az elmarasztalást az 1938. évi XVII. Tv. 6. §-ában meghatározott „egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélés” büntette alapján szabta ki. A bíróság az előzetes fogva tartásban eltöltött időt valamennyi vádlottnál beszámította, így az P. Faragó és P. Petrich esetében „automatikusan”, a többiek esetében némi kérvényezés, halasztáskérés, betegségekre való hivatkozás után a börtönbe való visszavonulás nélkül kitöltöttek nyilvánított.¹³⁶

A Legfelsőbb Bíróság 1958. november 11-én kihirdetett ítéletében az elsőfokú bíróság büntetőjogi értékelését elfogadva az ügyészség által indítványozott súlyosabb minősítésre

¹³¹ Iratok I., 100. dokumentum, 578–579.

¹³² BFL XXV. 4.f. 2943/1957. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának végzése (1956. augusztus 22.). 203. P. Pálos Antal információi, melyeket visszaemlékezésében közöl, tévesek a másodfokú tárgyalás tekintetében, P. Pálos úgy tudta, hogy „az 1956 tavaszán történt gyors változások miatt nem kerülhetett sor a másodfokú tárgyalásra, így ezek az ítéletek nem emelkedhettek jogerőre”. Pálos 1992, 84.

¹³³ A váci fegyházból a forradalom idején 36 pap szabadult. A Vácott hosszabb-rövidebb ideig raboskodó egyháziak száma 1956-ig meghaladta a 110 főt. Erről és a váci fegyház történetéről lásd Gyarmati, 2006, 52–63.

¹³⁴ BFL XXV. 4.f. 2943/1957. A Budapesti Fővárosi Bíróság végzése (1957. július 19.). 253. P. Tamás visszaemlékezése szerint azokat vették újra őrizetbe február–március folyamán, akik éppen otthon tartózkodtak, amikor keresték őket... A többiek a tárgyalásra szabályos idézést kaptak. Hetényi, 2002, 348.

¹³⁵ BFL XXV. 4.f. 2943/1957. A Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete (1957. szeptember 25.). 236–262.

¹³⁶ Pálos, 1992., vö. Hetényi, 2002.

nem látott alapot, az ítéleteket kisebb változtatásokkal jóváhagyta.¹³⁷ Az ítélet értelmében P. Tamás és P. Süle kivételével a többi vádlott börtönbüntetését az előzetes fogva tartással teljesen kitöltötte. Börtönbüntetését P. Tamás és P. Süle sem kezdte meg.¹³⁸ A Fővárosi Bíróság végül 1959. április 11-én – a Népköztársaság Elnöki Tanácsának a részleges közkegyelemről szóló 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelete 1. §-a alapján – mentesítette őket a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alól.¹³⁹

ÖSSZEGZÉS

A szerzetesrendek működési engedélyének megvonása több szálon szervesült abba a pártállami intézkedéssorozatba, melynek célja az egyházi élet szétzilálása és a vallásos világnézet kimúlásának aktivista elősegítése volt. Az illegális szférába utalt rendek változatlan vitalitása ugyanakkor alapjában kérdőjelezte meg annak a marxi dogmának az igazságát, mely szerint, ha az emberek életfeltételei, társadalmi viszonyai megváltoznak, akkor képzeteknek, fogalmaiknak, nézeteiknek, végső soron öntudatuknak is meg kell változnia. A „világban való lét” autonómiájának megőrzése – főként, ha az a transzcendencia radikális megvallására épült – a kommunista „ideológiai felépítmény” egész integritását kérdőjelezte meg.

Hogy világmagyarázatát kizárólagos érvényre juttassa, a kommunista párt a „világnézeti harccal” kapcsolatos kérdéseket a gyakorlati politika terrénumába utalta. Az egyházi-pasztorális tevékenység büntetőjogi-politikai transzferálása ideológiai alapon kialakított hermeneutikai gyakorlat szerint ment végbe, mely a szavakat, indítékokat és tetteket eredeti kontextusukból kiragadva kommentálta. Az így gyártott, egy későbbi kontextusban már „pretextus”-ként kezelt sajátos fikciók határozták meg a diktatúra egyházzal kapcsolatos diskurzusát és szolgáltattak muníciót a szükségesnek vélt adminisztratív intézkedésekhez.

Az egyházpolitika referenciapontjait a pártvezetőség határozatai jelölték ki. Noha annak celebrálója 1951-től hivatalosan az Állami Egyházügyi Hivatal volt, a diszperzióban élő szerzetesrendekkel kapcsolatos intézkedések elsősorban a politikai rendőrség hatáskörébe tartoztak. Figyelmet érdemlő belügyi (ÁVH-s) doktrínaváltásnak tűnik, hogy ellehetetlenítésük érdekében a „klasszikus 50-es évek”, jellemzően „börtöncentrikus” időszakának adminisztratív módszerei mellett 1953–54-től a megváltozott körülmények között alkalmasabbnak vélt olyan új állambiztonsági módszerek váltak hangsúlyosabbá, melyek elsősorban az operatív eszközökre helyezték a hangsúlyt. Amennyiben bűnvádi eljárás megindításáról született döntés, a többszörösen megrostált bírói apparátus a politika készséges szolgálóleányaként hajtotta végre az intézményesült terror funkcionálisan reá háruló feladatait.

A létét fenyegető súlyos kihívások a magyar jezsuita rendtartomány vezetését alternatív túlélési stratégiák kialakítására kényszerítették. Kezdetben – úgymond – magától értetődően a rendszerrel szemben következetesen intranzigens magatartásforma szabadította fel a rend belső erőforrásait, majd a P. Pálos Antal és elődjei által kijelölt utat olyan – kényszer szülte – hozzáállás váltotta fel, mely a rend további működését az elnyomó apparátussal dialógusba lépve, az előljárói tevékenység (és ezzel a rend!) legitimálásával vélte biztosítani. E két stratégia egymást kiegészítve képezte alapját a Társaság későbbi elfogadottságának, majd újjáéledésének.

¹³⁷ BFL XXV. 4.f. 2943/1957. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága ítélete (1958. november 11.). 263–270.

¹³⁸ P. Tamás esetében a büntetés megkezdésének elhalasztása érdekében vádlotton és ügyvédjén túl a Székesfehérvári Egyházmegyei Hatóság és a Budakeszi Községi Tanács illetékes kerületi tanácstagja is interveniált a Fővárosi Bíróságnál.

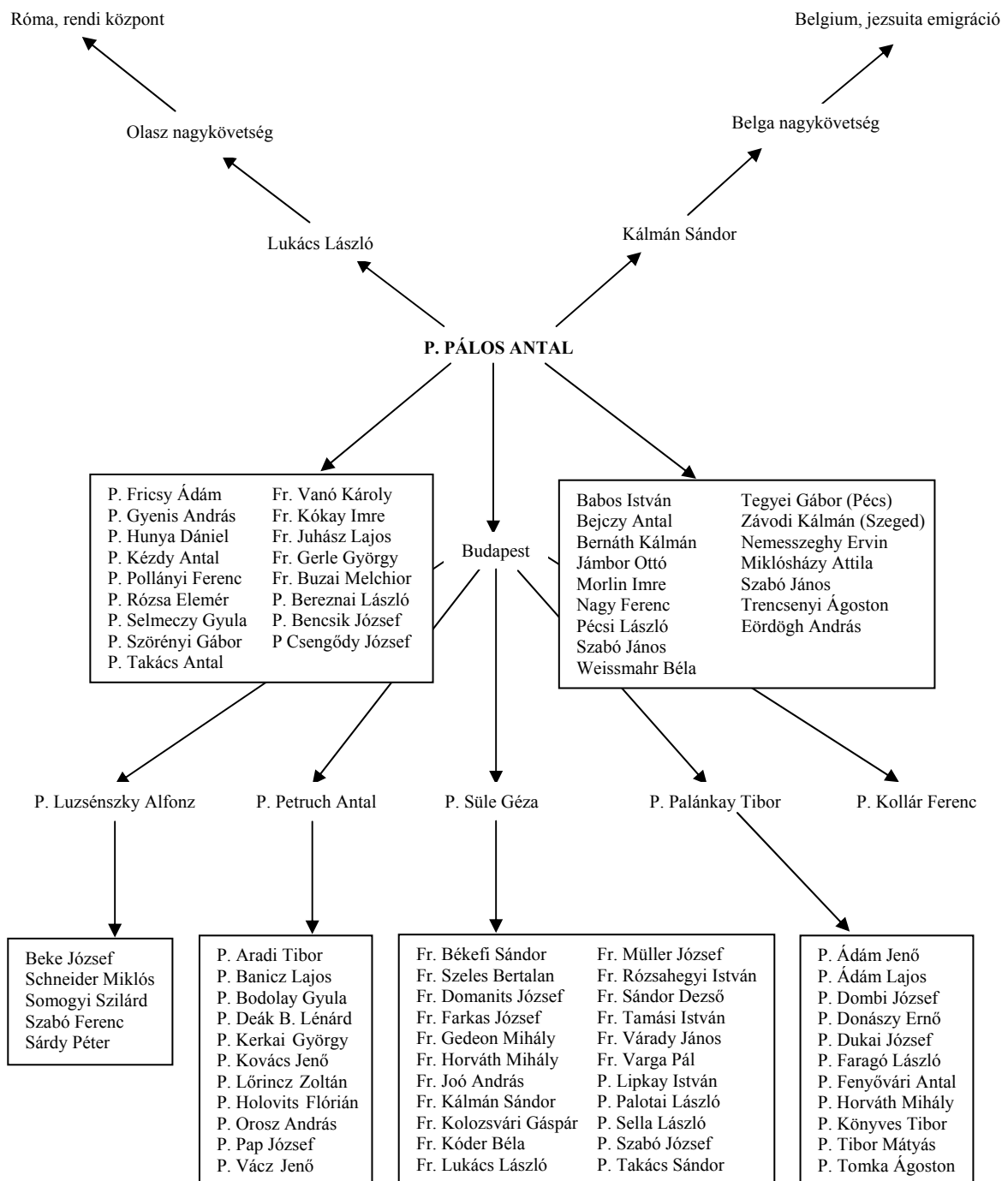
¹³⁹ BFL XXV. 4.f. 2943/1957. A Budapesti Fővárosi Bíróság Határozata. (1959. április 11.)

IRODALOM

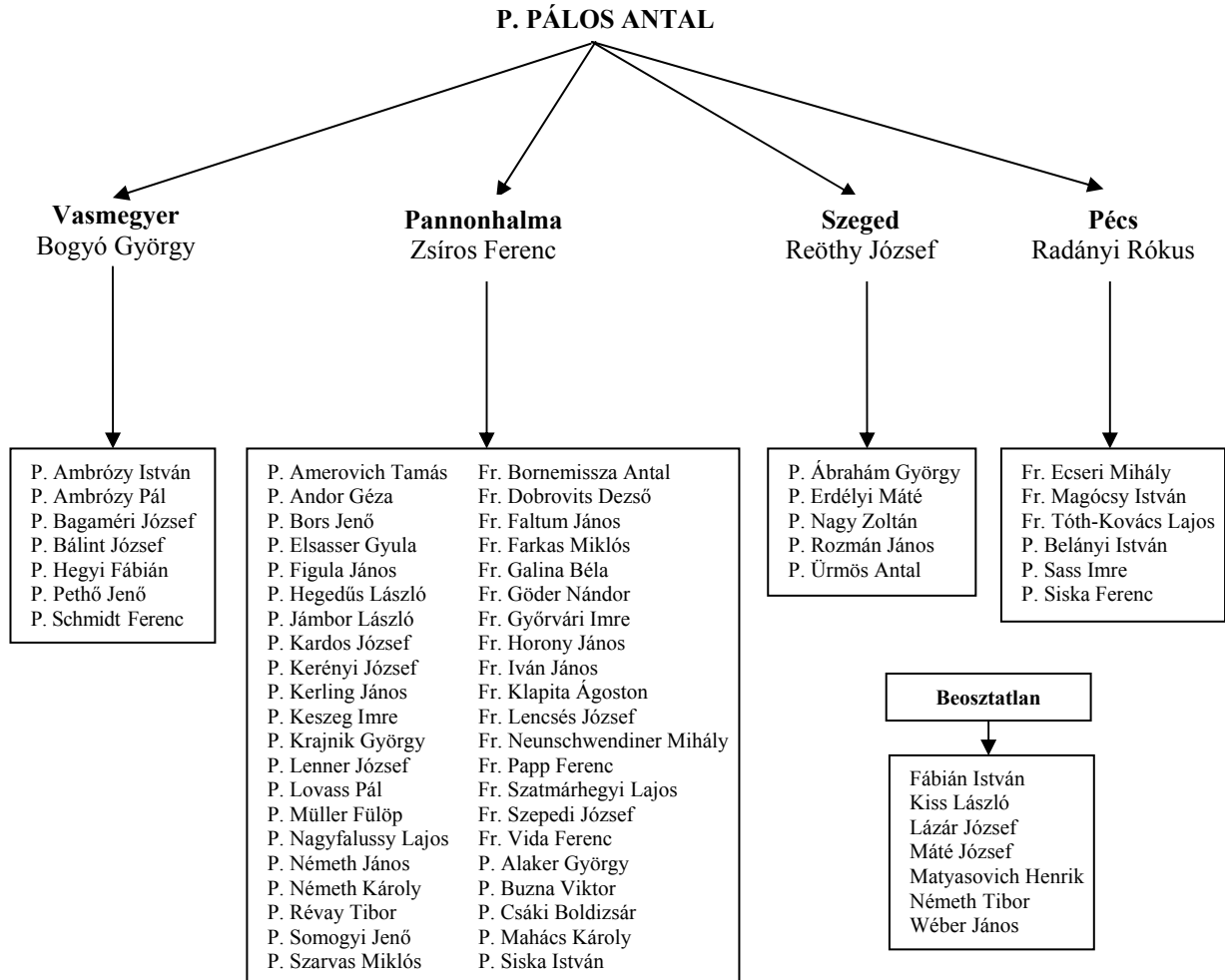
- Pálos, 1992 Pálos Antal: „*Viharon vészen át*”. Rövid áttekintés a Jézus Társasága Magyar Rendtartományának életéről a II. világháború után (1944–1990). Anima Una-könyvek 1. 1992.
- Hetényi Varga, 2002 Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II*. Lámpás Kiadó, Abaliget, 2002.
- Szabó, 1995 Szabó Ferenc SJ (szerk.): *Üldözött jezsuiták vallomásai*. Anima Una-könyvek 8. Budapest, 1995.
- Vác, 1995 Vác Jenő: Vallomásom a szétszórátás éve alatt megéltekről. In: Szabó Ferenc (szerk.): *Üldözött jezsuiták vallomásai*. Anima Una-könyvek 8. Budapest, 1995.
- Szabó, 2008 Szabó Ferenc SJ (szerk.): *Magyar jezsuiták vallomásai IV*. Anima Una-könyvek 15. Budapest, 2008.
- Kelényi, 2008 Kelényi Tibor: Nem lehetett hagyományos „rendes” jezsuita képzésünk. In: Szabó Ferenc SJ (szerk.): *Magyar jezsuiták vallomásai IV*. Anima Una-könyvek 15. Budapest, 2008.
- Nemesszeghy, 2008 Nemesszeghy Ervin: Visszaemlékezés tartományfőnöki éveimre. In: Szabó Ferenc SJ (szerk.): *Magyar jezsuiták vallomásai IV*. Anima Una-könyvek 15. Budapest, 2008.
- Skultéty, 2003 Skultéty Viktor: A Szerv és a Szubjektum. In: Keller Márkus (szerk.) *Szemközt a történelemmel*. Studia Ignatiana III. Budapest, 2003.
- András, 1969 András Imre SJ: *A Jézustársaság magyar provinciája 1949–1968 között*. Kézirat. Wien, 1969.
- Bikfalvi, 2007 Bikfalvi Géza: *A magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*. METEM Könyvek 53. Budapest, 2007.
- Geréb, 1969 *Az illegális szerzetesrendek operatív ellenőrzésének tapasztalatai*. BM Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség 1969. (Irtá: Geréb Sándor r. alezredes) ÁBTL Módszertani gyűjtemény. A tanulmány elérhető az interneten: <http://www.communio.hu/pppek/k234.htm> (A letöltés ideje: 2007. február)
- Szabó 2001 Szabó Csaba (szerk.): *A Grösz-per előkészítése 1951*. Budapest, 2001.
- Salacz, 1988 Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje*. München, 1988.
- Balogh–Gergely, 1992 Balogh Margit–Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*. Kronológia. Budapest, 1993.
- Pálos, 1985 Pálos Antal: *Rostában*. Hamilton, 1985.
- Balogh, 2008 Balogh Margit (szerk.): *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között*. Dokumentumok. II. kötet. METEM, Budapest, 2008.
- Izsák, 1998. Izsák Lajos (főszerk.): *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai, 1948–1956*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.
- Cseh, 1999 Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata (1945–1990). In: *A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. Szerk. Gyarmati György. (Trezor 1.) Történeti Hivatal, Budapest, 1999.
- Baráth, 1999 Baráth Magdolna: Gerő Ernő a Belügyminisztérium élén, 1953–1954. In: *A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. Szerk. Gyarmati György. (Trezor 1.) Történeti Hivatal, Budapest, 1999.
- Kajári–S. Varga, 2001 Kajári Erzsébet–S. Varga Katalin (szerk.): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. I. kötet. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések*. Szerk. Kajári Erzsébet–S. Varga Katalin (Állambiztonsági Történeti Tár 1) Történeti Hivatal, Budapest, 2001.

- Kajári, 2001 Kajári Erzsébet: Bevezető a Belügyminisztérium Kollégiuma 1953–1956 közötti iratainak tanulmányozásához. In: *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. I. kötet. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések*. Szerk. Kajári Erzsébet–S. Varga Katalin (Állambiztonsági Történelmi Tár 1) Történelmi Hivatal, Budapest, 2001.
- Balogh, 2002 Balogh Margit: *Mindszenty József*. Budapest, 2002.
- Balogh–Gergely, 2005, II. Balogh Margit–Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon (1790–2005). II. História könyvtár–Okmánytárak 2*. Budapest, 2005.
- Csillag–Tóth, 1965 *A jelszó: „Alles in Ordnung” – A jezsuita államellenes összeesküvés operatív feldolgozásának és vizsgálatának tapasztalatai*. BM Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség 1965. (Írták: Csillag György r. örgy. és dr. Tóth Imre r. örgy.) ÁBTL Módszertani gyűjtemény – 811.
- Bánkuti, 2007 Bánkuti Gábor: A jezsuiták 1965-ös „Világszolidarizmus” pere. *Egyháztörténelmi Szemle*, 2007. 8. évf. 2.
- Fejérdy, 2007 Fejérdy András: „Az államtitkárság legalább 70%-ban a jezsuita rend szemével lát, és annak eszével gondolkodik”. A magyar állambiztonsági szervek képe a jezsuitákról. In: Molnár Antal–Szilágyi Csaba–Zombori István (szerk.): *Historicus Societatis Jesu. Szilas László Emlékkönyv*. Budapest, 2007.
- Elmer, 1994 Elmer István: *Börtönkereszt*. Börtönviselt katolikusok visszaemlékezései. Budapest, 1994.
- Denzinger–Hünnerman, 2004 H. Denzinger–P. Hünnerman: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Bányterenyé-Budapest, 2004.
- Halko, 2008 Halko, Jozef: A felforgató katolikus akció Csehszlovákiában, avagy a szlovákiai katolikusok identitásának próbája. In: *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Budapest, 2008.
- Stehle, 1993 Stehle, Hansjakob: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Papste und die Kommunisten*. Zürich, 1993.
- Kaplan, 1990 Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Korec, 1990 Korec, Jan SJ: Titkos püspökként szerzett tapasztalataim. *Mérleg*, 1990/2.
- Adriányi, 2004 Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978*. Budapest, 2004.
- Gyarmati, 2006 Gyarmati György: Váci krónika az 1956-os forradalomról. In: *Vác '56. II. kötet*. Vác 1956-ban és a megtorlás időszakában. Forrásgyűjtemény. Váci Történelmi Tár IV. (Közreadja: Böör László, Gyarmati György és Horváth M. Ferenc) Vác, 2006.
- Zinner, 2005 Zinner Tibor: *Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918–1962*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005.
- Iratok I. *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

*Melléklet:
Az illegális jezsuita rend P. Pálos Antal vallomása alapján, 1954*

*Melléklet:
Az illegális jezsuita rend P. Pálos Antal vallomása alapján, 1954*

Ádám János SJ: Pálos Antal SJ „Az őrtorony lakója”

Először majdnem visszautasítottam a felkérést, hogy írjak egy 5–6 oldalas visszaemlékezést P. Pálosról, mondván, hogy én már öreg vagyok erre, mindent elfelejtettem stb. De most, hogy beleolvastam több száz levélre terjedő levelezésünkbe, annyi emlék jött vissza a múltból, hogy egy könyvre való anyag is kitelne belőlük. Igyekszem azonban (jezsuita fifikával) eleget tenni a felkérésnek, saját mondanivalómat rövidre fogom, amennyiben bevezetést írok egy olyan dokumentumhoz, ami eddig még nem került a nagy nyilvánosság elé, de jó betekintést nyújt Pálos atya lelkivilágába.

Először álljon itt néhány személyes benyomás a jó atyáról. Virágkorában ugyan nem ismertem „Páloskát”, ahogy mi őt magunk között szerető gyengédséggel hívtuk, mert azok közé a fiatal jezsuiták közé tartoztam, aki 1949-ben kényszerültek elhagyni hazájukat, hogy jezsuita képzésüket külföldön fejezzék be, merthogy az itthon lehetetlenné vált. Jezsuita életemből negyvenötöt külföldön töltöttem, s az alatt szinte semmi kapcsolatot nem tarthattam vele. Sokat hallottam és olvastam ugyan, különösen a viselt dolgairól, bátor kiállásáról és meghurcoltatásáról. Amikor azonban, az akkori rendi előjárók kérésre, 1994-ben újra hazakerültem, hamarosan felvettem vele a kapcsolatot, mert nála nyitott szívre találtam.

Amikor ugyanis valaki abban az időben hosszú távollét után visszatért a „szabad Nyugatról”, sokak szemében az „ígéret földjéről”, némi gyanakvó fogadtatást tapasztalt azok részéről, akik kényszerből itthon ragadtak, vagy szabad elhatározásból vállalták az itthon maradási, és az azzal járó üldöztetést. Ezt jómagam is többször megtapasztaltam, de ennek nyomát sem éreztem P. Pálosnál. Ezért, amikor 1996 és 2002 között az itthoni rendtartomány vezetését rám bízta a Jézus Társasága legfőbb előjárója, gyakran és bizalommal fordultam P. Páloshoz, aki addigra már ugyan „elvirágzott”, ahogy ő mondta volna, de szellemi és lelki ereje teljes birtokában és jezsuita szíve teljes romlatlanságában mindig készséggel jött segítségemre tanácsaival. Úgy éreztem ugyanis magam, mint egy kisgyerek, akit egy sötét erdő közepébe dobtak. Nem ismertem igazán a provinciát, az itthoni politikai és társadalmi helyzetet, az egyház helyzetét, a hierarchiát, nem voltak kapcsolataim, barátaim, akikhez fordulhattam volna tanácsért, segítségért. Életkorban ugyan csak 13 év választott el Pálos atyától, itthoni tapasztalatban azonban egy emberöltő. Amikor visszatértem Magyarországra 67 éves fejjel, teljesen más országgal és társadalommal találtam magam szemben, mint amelyet 22 évesen elhagytam.

„Páloskának” Jézus Krisztuson kívül, három nagy szerelme volt: az Egyház, amelyben, és amelyen keresztül Jézus Krisztus tovább folytatja a megváltás művét, a Jézus Társasága, és végül a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.

Amikor Pálos Antalra gondolok, „az őrtorony lakója” jelző jut eszembe. P. Pálost minden érdekelte, ami az Egyházat, a Társaságot vagy a rendtartományt érintette. Szinte mohósággal olvasta és tanulmányozta az egyházi és társaságbéli dokumentumokat, megnyilatkozásokat, figyelemmel kísérte az eseményeket, örült a jó híreknek, és mély szomorúsággal töltötték el szívét a rossz hírek, a hitehagyások, a hűtlenségek, a megalkuvások, az igazságtalanságok. Minden érdekelte. Még súlyos betegségében is, amíg írni tudott, kifejezte véleményét az eseményekkel kapcsolatban. Keményen, de nem irgalom nélkül ítelt. Számolt azzal is, hogy nem értenek vele egyet, de ez nem tette őt keserűvé. Nagyon szerette a provincia fiataljait. Örült, ha meglátogatták piliscsabai magányában, ezt el is várta tőlük. Nem örült mindennek, amit tapasztalt náluk. Aggódott értük, és nem volt biztos benne, hogy elég kemények és elszántak-e Jézust a kereszt útján is követni. Állandó buzdítása volt: „Legyetek talpraesettek, mindenre készek! Nagyon szeressétek hivatásotokat és szegény, agyonnyomorított népünket.

Nem érdemes félig jezsuitának lenni!” A megalkuvástól irtózott. A fiatalok szerették és csodálták őt. Ő azonban néha nem volt biztos abban, hogy elég komolyan veszik mondanivalóját. Engem is gyakran buzdított, hogy tőlem telhetőleg dolgozzam a fiatalok jezsuita lelkiségének fejlesztésén. Majdnem minden levele végén biztosított arról, hogy fiataljainkért imádkozik. Azért tartotta ezt fontosnak, mert a fiatalokban látta a rendtartomány és a Társaság jövőjét.

A dokumentum, amiről most írok, sohasem került a nagy nyilvánosság elé, s voltaképpen nem is arra készült. Pálos atyának szívügye volt a szerzetesek helyzete az Egyházban, különösen hazánkban. Úgy érezte, hogy amikor 1950-ben betiltották a szerzetesrendeket, és elhurcolták, földön futóvá tették szerzetesek és szerzetesnők ezreit, elűzték őket intézményeikből, és kifosztották őket földi javaikból – történelmi igazságtalanság történt. Úgy ítélte, hogy az Egyház akkori vezetői túl könnyen beadták derekukat a kommunista államhatalomnak, és a szerzeteseket, az egyházi iskolákat komolyabb ellenállás nélkül áldozták fel a „békés együttélés” oltárán. Ő jól tudta, mennyire másképp viselkedtek az erdélyi főpásztorok. Valamennyi erdélyi főpásztor börtönt szenvedett, nem is csak a román görög katolikus püspökök, akik valamennyien a börtönt és a halált választották az egyháztól való elszakadás helyett, hanem a római katolikus püspökök közül is hárman börtönben haltak meg, és a többiek is súlyos börtönbüntetést szenvedtek. Természetesen a magyar püspökök között is voltak, akik bátran szembeszálltak mind a náccal, mind a kommunistákkal. Az elnyomás negyven éve alatt semmit, vagy csak rosszat lehetett hallani a szerzetesekről. Révai Józsefnek a Kommunista Párt Központi Bizottsága előtt elhangzott beszédében a magyar szerzetességet a nép nyakán élősd, ingyen élő, az imperialista banda képviselőinek bélyegezte. Igaz, mutatóban, meghagytak a szerzetesek kezében néhány középiskolát, de az ott dogozó szerzeteseknek elenyésző hatásuk lehetett a társadalomra. Így a rendszerváltozás után a szerzetesrendeknek nagyon nehéz volt lábra állni, és új hivatásokat találni.

A szerzetesrendek betiltásának és a szerzetesek elhurcolásának 50. évfordulóján, 2000-ben, P. Pálos érkezettnek látta az időt, hogy a szerzetesek megint megjelenjenek a társadalom színe előtt, és az illetékesek a nagy történelmi igazságtalanságot valamiképpen helyrehozzák. Ezért 2000. január 24-én, levélben fordult a Férfiszerzetes Elöljárók Konferenciájának elnökéhez, aki akkor Dr. Várnai Jakab OFM volt. Levelében röviden vázolta a szerzeteseket ért atrocitásokat: „Sok helyütt betegeket, öregeket rángattak ki ágyukból, félig öltözötten kényszerítették őket zárt ponyvával letakart tehergépkocsikba, s miután a rajtuk lévő ruhán kívül mindenüktől megfosztották (személyi irataiktól is!), elhurcolták őket. A hatóságok semmiféle intézkedést nem tettek az elhurcoltak ellátásáért. Étkeztetésüket rábízták a lakosságra. Ebben nem is kellett csalódniuk.” Aztán így folytatta: „Elöttem úgy tűnik, hogy nem volna helyes mindezt a feledés homályában hagyni, amint ezt talán olyan sokan óhajtanák. A mai társadalom nagyobb része, különösen a fiatalok, szinte mesének tartják ezeknek a tetteknek a részleteit. Jó lenne tehát ez évforduló kapcsán a magyar szerzetescsaládok összefogása annak érdekében, hogy a társadalom minél szélesebb rétege ismerje meg a TELJES VALÓSÁGOT ez ügyben a média minden fajának felhasználásával.”

Jakab atya továbbította ezt e levelet a Férfiszerzetes Elöljárók Konferenciája állandó bizottsága tagjaihoz, azzal a kéréssel, hogy gondolkozzunk, milyen alkalmas, eredeti, figyelemkeltő módon lehetne megemlékezni a szerzetesek elnyomásának 50 éves évfordulójáról. Az ötletek tárgyalását, a FSZK állandó bizottságának legközelebbi ülésére, február 10-re tűzte ki.

Sok ötlet futott be, csak a jelentősebbeket említem meg:

1. 1950. június 9-én kezdődtek a deportálások. 2000. június 9-én este emlékmennel tisztelgünk az 50 évvel ezelőtt kolostoraikból deportált nővéreink és testvéreink emléke előtt. Gyülekezés a Hősök terén, ahonnan egy leponyvázott teherautó mögött fogunk a bazilikáig

vonulni. Utána hálaadó és engesztelő szentmise. Vagy, először szentmise a bazilikában, azután vonulás a Hősök terére, az említett módon.

2. Kérjük a püspöki kart, írjanak egy körlevelet a híveknek a szerzetesek szerepéről az Egyházban és magyarországi betiltásuk tragédiájáról.

3. Kérjük meg Semjén Zsoltot, hogy a kormány részéről is legyen méltó megemlékezés a jubileumról.

4. Minden szerzetescsalád templomában legyen megemlékező szentmise vagy egyéb paraliturgikus program.

Még mielőtt elmentem a FSZK állandó bizottságának gyűlésére, az ötletgyűjteményt elküldtem P. Pálosnak, s kértem véleményét. Február 7-én meg is jött a válasz, amely a rá jellemző realizmust tükrözte. Többek közt ezeket írta: „a Hősök téri gyülekezést semmiképpen nem ajánlom: az ilyen megmozduláshoz TÖMEG kell. Hol vannak ma szerzetestömegek: néhány tucat ember felvonulása szálnalmat és gúnyt kelthet. Helyette inkább a főváros egy nagy templomában (bazilika, ciszterek temploma) jöjjenek össze a szerzetesek, és ott legyen engesztelő, hálaadó szentségimádás szerzetesek (lehetőleg az érintettek) irányításával, jó és megrázó programmal.

A remélt püspökkari körlevéllel kapcsolatban elég pesszimista volt az elvárása. „A püspöki kar nagyon színtelen és kelletlen körlevelet fog kiadni, ha egyáltalán ki fog adni. Noha a XVII. század óta nem volt ennyi szerzetes tagja a karnak, mégis némi közöny, sőt elhidegülés tapasztalható ez ügy iránt.” Úgy látszik, még nagyon elevenen élt benne az a tapasztalat, amelyben börtönből való szabadulása idején volt része, s amelyet egyik levelében így örökített meg: „Felejthetetlen élményt jelentett számunkra, amikor 1956. okt. 28-án a váci börtönből kitörve a váci hívek a börtön kapujában minket kaláccsal, tejjel, ruhaneművel fogadtak. Elmentünk a püspöki palotába, a püspök nem volt hajlandó fogadni minket, hanem a titkára által fejenként kaptunk 100 Ft-ot és azt a kérést, hogy mielőbb hagyjuk el a püspöki palotát.”

Az állandó bizottság úgy döntött, hogy legyen egy megemlékezés és egy szentmise a ciszterek budai dísztermében, illetőleg templomában. A főcelebráns legyen az egyik főpásztor, de a szentbeszédet egy börtönviselt szerzetes mondja. Azt is eldöntöttük, hogy megkérjük a püspöki kart, hogy adjanak ki egy az alkalomnak megfelelő körlevelet. Engem megkértek, hogy vegyem rá Pálos atyát, hogy vállalja a szentbeszédet. A főcelebráns felkérése az FSZK elnökére esett. A piarista tartományfőnököt, Kállay Emil atyát pedig azzal bíztuk meg, hogy kérje meg Jelenits atyát, hogy készítsen háttéranyagot az esetleges püspöki körlevélhez.

Február 2-án felkértem P. Pálost a szentbeszédre. A felkérést, egészségi állapotától függően, elfogadta. Nagylelkűségén felbátorodva arra is megkértem, hogy vessen papírra néhány gondolatot, amelyet elküldenek Jelenits atyának, hogy használja fel az esetleges háttéranyag összeállításához. Ezt is elkészítette.

Közben, március 3-án a következő levelet kaptam Várnai Jakabtól: „Most jövök a Bátorostól. Sokat beszélgettünk a megemlékezésről, és neki van érzéke az összefüggések iránt. Örült, hogy a két konferencia kezdeményezi. Felkértem, legyen a szentmisén főcelebráns. Ezt elvállalta, azután beszéltünk a prédikátorról. Abban a helyzetben úgy gondoltam, fel kell vetnem, hogy ha vállalja a beszédet, beszéljen ő. Ő elvállalta, mert szeretné elkerülni az olyan értelmezéseket, hogy 'nem volt hajlandó megszólalni'. Mi nem ezt beszéltük meg szerdán, de úgy gondolom, elfogadható így, sőt, én hálás vagyok neki a hozzáállásáért. – A körlevélről azt mondta: a rend az, hogy a titkárság előre kiküldi a tervezetet a püspököknek, akik először arról szavaznak, hogy legyen-e körlevél, aztán nézik meg a szöveget. Ezért már hétfőn el kell juttatnunk a titkárságra a tervezetünket, különben nemigen lesz belőle bármi.”

Erre én még aznap a következőképpen reagáltam: „Az egyesített bizottság (a nő és férfi szerzetesek előjárói konferenciájának állandó bizottságai) kifejezett véleménye az volt, hogy ne a főcelebráns prédikáljon, hanem olyan valaki, aki be volt börtönözve. A mostani megoldás radikális eltérés a bizottság szándékától. Nekem mindegy, ki beszél, de attól tartok, hogy ez a megoldás pont azoknak fog keserűséget okozni, akik szenvedtek akkor is. Természetesen megértem a Bíboros úr álláspontját is. Nem lehetett volna egy olyan megoldást találni, hogy a Bíboros úr a mise elején köszönti a népet s elmondja azt, amit szükségesnek tart, s a homíliát, az eredeti terv szerint, valaki az «üldözöttek» közül mondja? Gondolom most már késő.” Így hát nem kerülhetett sor arra, hogy P. Pálos prédikáljon a megemlékezésen.

Az általa készített háttéranyagot azonban azonnal elküldtem Kállay Emil atyának, hogy továbbítsa Jelenits tanár úrnak. Kállaynak annyira tetszett a levél, hogy átküldte faxon Várnai Jakabnak, a következő sorok kíséretében: „Seregély érsek úrnak oda kellene adni ezt, bár hosszú, de úgyis lesz olyan rész, amit mindenképp kihagynának, tehát így megrövidülhet. Nekem nagyon jól esett olvasnom, mert a Szentatyára való hivatkozással bizony jó lenne kölcsönösen kiengesztelődnünk. Ilyen módon Jelenits atyát felmentettem a tervezet elkészítése alól, mert mostanában tényleg nem tudná megcsinálni. Elindulásnak ez a szöveg nagyon jó!”

Az FSZK elnöke azonban másképp vélekedett, amint március 4-i levelében tudomásomra hozta: „Elolvastam Pálos atya körlevél-tervezetét, Kállay Emil atya megküldte faxon. Az a véleményem róla, hogy én ezt a tervezetet nem fogom odaadni Seregély érseknek. Ez a tervezet ugyanis csak elenyésző részében szól a szerzetesrendek feloszlatásáról. A tervezet témája a «püspökök felelőssége 1945-től 1989-ig». Erre a tervezetre a püspökök azzal válaszolnak, hogy semmiféle megemlékezést nem hajlandók támogatni, mert ellenük való támadásnak tartják. Lehet, hogy minden adat és tény igaz benne, de biztos vagyok abban, hogy a szerzetesek sem ilyen jellegű kommunikációt várnak az évforduló kapcsán. Ezt a körlevelet nem tartom annak a másfajta hangvételnek, amit mi használni kívántunk. Úgyhogy mint elnök, ezt a tervezetet nem továbbítom a MKPK-nak. Nem tudom, ezek után hogyan lesz körlevél.”

Természetesen tiszteletben tartottam az FSZK elnökének véleményét. Jakab atyát már akkor is nagyra becsültem és tiszteltem, s magatartásom irányában azóta sem változott. Mindenesetre sajnálom, hogy a helyzet így alakult. Arra ugyanis sem P. Pálos, sem én sohasem gondoltunk, hogy az iromány egyenesen a püspökök kezébe kerül. Segédanyagnak szántuk Jelenits atya számára, amit ő tetszése és legjobb ítélete szerint felhasználhatott volna.

Hogy a püspöki körlevél mégse maradjon el, sebtében összeállítottam egy egyoldalas vázlatot, ami elnyerte mind a férfi mind a nőszerzetesek előjárói konferenciájának jóváhagyását, s amelyet aztán Jakab atya személyi futárral juttatott el az MKPK elnökének. Dr. Seregély István, egri érseknek. A körlevél 2000. március 31-én megjelent. Természetesen más hangszerelésben, mint Pálos atya várta volna. Ő úgy érezte, hogy ez a megemlékezés alkalmas idő lenne arra, hogy a püspöki kar, II. János Pál pápához hasonlóan, bocsánatot kérjen a magyar egyházi vezetők esetleges hibáiért vagy mulasztásaiért. Erre egyébként én is utaltam az imént említett egyoldalas vázlatban a következő két rövid mondattal: „Bocsánatkérés az esetleges igaztalanságokért. Buzdítás a kiengesztelődésre.” A magam részéről ezzel lezártam tekintetem az ügyet. A többi a főpásztorok ítéletétől függött.

Pálos atya azonban írt egy tiszteletteljes, de nagyon határozott hangú levelet Jakab atyának, amelyben részletesen kifejtette álláspontjának okait. A levél tervezetét először elküldte nekem véleményezésre. Én két tekintélyes atyának megmutattam a levelet, kérvén véleményüket, hogy engedélyezzem-e a levél elküldését. Ők elküldhetőnek tartották, ha világos, hogy ezt Pálos atya mint magánszemély írta és küldte el. Én a következő választ adtam P. Pálosnak: „Alapjában véve én is megegyeztem ezzel a véleménnyel, bár bennem

felmerül egy-két kérdés: Pálos Antal «magánszemély»-e a magyar provinciában? Jogilag igen, pszichológiailag nem. Ebből következően merül fel a második kérdés. Hogyan befolyásolja ez a levél kapcsolatunkat a ferencesekkel és a püspökökkel. Nem a leveled igazságát kérdőjelezem meg, hanem annak célravezető voltát. A kérdés az, mi vezet ad maiorem Dei gloriam. – Így hát a döntést a Te imádságos megfontolásodra bízom, és ha úgy döntesz, hogy a nagyobb jó azt kívánja, hogy elküldd a levelet, én kész vagyok vállalni a következményeket, és melletted állok.”

Postafordultával jött az atya válasza: „Amikor leveledet kézhez vettem, már el is döntöttem, hogy a levelet nem küldöm el. Úgyis annyi széthúzás feszül a mai magyar társadalomban, miért nehezítsük el mi magunk a szerzetesek közötti kapcsolatokat? – Most, hogy újra olvastam a fiktív körlevelet, valóban így nem használható. Elvész a részletekben és túl hosszú. A körlevél nem alkalmas arra, hogy csaknem négy évtized előnyös és hátrányos eseményeit akárcsak felületesen is érintsük. Ezenkívül, a Társaság szellemisége és előírásai sem javasolják, hogy mi a főpásztorokat szemrehányással illessük.”

Mint aki saját bőrén nem tapasztalta meg az elnyomatás s a börtönének borzalmait, amit Pálos atya és sokan mások egyházhűségük miatt vállaltak, sokszor tűnődtem azon, hogy hogyan lehetséges, hogy egy olyan lelki ember és hiteles jezsuita, mint Pálos atya, nem tudott felülemelkedni azokon a vélt vagy valós sérelmeken, amelyeket szemében a magyar egyház akkori vezetőinek egy része okozott.

Most, hogy írásai között olvastam, egy interjúban a következő vallomást tette: „*Engem hallatlanul mellbevágott és elszomorított és teljesen – mondjuk – lelkileg majdnem a kétségbeesés felé mozdított el az a tény, amikor szabadulás után, 1964-ben értesültem, hogy az egyház, a Vatikán nevében Casaroli bíboros, akkor még nem volt bíboros, megállapodott a magyar kormánnyal. Láttam a «Szabad Népből», hogy pezsgőznek az Államegyházi Hivatal vezetőivel, az államtitkár helyettes úr, és megállapodást kötöttek. Ez hallatlanul letört engem, mert mi minden áron azt képviseltük, hogy a Szentszék és az egyház szabadsága az, ami miatt mindent vállaltunk. Semmiféle kompromisszumot nem akarunk kötni az ateista állammal. Ezért az volt az álláspontunk, hogy senkinek a Társaság tagjai közül a békemozgalomhoz ne legyen köze. A dokumentumban meg lehet találni, hogy aki a Társaság tagjai közül «békepap» lesz, az tekintse magát a Társaságból kizárva, mert a békemozgalom nem más, mint a kommunista pártnak egy fedőszerve, amely arra hivatott, hogy megtévessze az embereket. Mi ilyen eszméhez nem adhatjuk a nevünket. Egyszerre csak azt kell látni, hogy az Apostoli Szentszék ezekkel mégiscsak megállapodik, kiegyeznek és koccintgatnak, hát ez teljesen tönkretett engem átmenetileg.*

Én nem papként, hanem napszámosnak jöttem ide, Piliscsabára, az ÁVO helyezett ide, ástam a kertet, meg bevásároltam tejet és kenyeret mindennap, de délután 3-tól már nem volt dolgom, akkor elmentem ide a Kis-kopaszra az erdőbe és nagyokat bőgtem, hogy most már a Szentszék is elhagyott minket. Hát persze ez egy ideig tartott, ehhez hozzájárult az is, hogy a börtön azért idegileg csak megviselt, különösen a buktatói, a megpróbáltatásai, a csalogatások a beépítésre, ez azért nem múlt el. Azért történhetett, mert elvesztettem az igazi látóképességemet, és mondjuk egy-két hónapig voltam ilyen lehangolt állapotban. Kerültem az embereket, nem akartam senkivel találkozni, szóval egy ilyen depressziós állapot kerített hatalmába. És talán, bár súlyos volt ez a depresszió, ilyen súlyos még sosem, megpróbáltam megoldani. Nem akarom magam Mindszentyhez hasonlítani, de valami olyasmit éreztem, mint amit ő érzett, amikor közölték vele, már nem esztergomi érsek. Persze így utólag nem olyan nagy dolog ez: az egyházban mindig volt politika is. Akkor azonban hosszú heteket vett igénybe, amíg a levertségből meggyógyultam.

Mint életemben oly sokszor, mindig az egyháztörténet segített ki. S rájöttem, hogy számár vagyok, ez hozzátartozik az üldözéshez. Ez még nem az, ami történt 1773-ban, amikor feloszlatták a Társaságot. Ott ülnek a Római Kúriában a Generális és 40 jezsuita tanácsadó,

és augusztus 16-án megjelenik egy pápai prelátus, a pápai csendőrség tagjaival és felolvassa a feloszlató bullát, és mindannyian börtönbe kerülnek. Soha nem hallgatják ki őket. Sohase, és a Generális úgy hal meg a börtönben, anélkül, hogy valaha is kihallgatták volna. Pápai csendőrség, a pápa rendeletére. Mit akarsz? Te nem vagy generális! Úgy kell neked! Nem kell ezzel vacakolni. Viszont azért nagyon meggyötört. Ilyesmi előfordul, ezért nagyon-nagyon fontos a közösség. Nem szabad elszigetelődni. Azért vagyok rettenetesen hálás a rendtartománynak, hogy rendtársaim minden módon igyekeztek utánam nyúlni. A levelekkel, a beszélőkkel, hogy érezzem, hogy hozzájuk tartozom. Hogy nem vagyok egyedül. Szörnyű dolog egyedül lenni, akkor mindenféle hülyeség jut az ember eszébe.”

Ez a szenvedés érthetővé teszi számomra Pálos atya lelki harcát.

Mindezek ellenére, ő is látta a megbocsátás szépségét. Egyik levelében írja: „Egyedülálló és pótolhatatlan kegyelem volt olyan emberek közelében lenni és látni példás magatartásukat, mint Endrédy Vendel zirci apát, akit különös kegyetlenséggel hetekig kínoztak, és akinek egy gondja volt, hogy hogyan nyerhet ő bocsánatot, hiszen neki nincs kinek megbocsátania.”

2005. február 3-án, a 91 éves Pálos Antal, aki 1954 és 1964 között – rövid megszakítással – 104 hónapot töltött fogságban, kiszabadult a földi élet rabságából. Isten országának teljes szabadságába költözött, ahol – hitem szerint – vég nélkül dicséri Isten irgalmát.

A Pálos Antal által fogalmazott MKPK-levéltervezet a szerzetesrendek elhurcolásának 50. évfordulójára

Ezt a tervezetet nem küldték el a Püspökkari Titkárságnak.

A szerző neve említése nélkül a bennfoglalt anyagot fel lehet használni.

P. Pálos Antal S. J. felkérésre írt tervezete, egy esetleges püspöki körlevél számára a szerzetesek elhurcolásának 50. évfordulója alkalmából.

Kedves Katolikus Testvéreink!

Kedves Híveink!

Szentatyánk, II. János Pál pápa, amint valamennyien tudjátok, e század és ezred végére, valamint a következő évezred kezdetére szentévet hirdetett, ez év karácsony éjszakáján megnyitotta a római Szent Péter-bazilikában a szent kaput, és utasította a megyés főpásztorokat, hogy ki-ki a saját székesegyházában hirdesse ki, hogy a katolikus anyaszentegyház a jövő év vízkereszt napjáig szentévet tart. A pápa azt óhajtja, hogy ez a szentév legyen az Istennel való mélyebb találkozásnak, a kiengesztelődésnek az ideje. Kiengesztelődés pedig csak úgy jöhet létre, hogy elismerjük hibáinkat, bűneinket, és bocsánatot kérünk azoktól, akiket megbántottunk – mivel szentegyházunk egyszerre szent is és bűnös is, hiszen tagjait gyarló emberek alkotják. Hosszú, immár kétezer éves története folyamán gyakran érvényesül az egyház tagjai között is a bűn uralma a szemek kívánsága, a test kívánsága és az élet kevélysége miatt. Ezért tartja szükségesnek a pápa, hogy a szentév első felében ünnepélyesen bocsánatot kérjen mindazoktól, akiket az egyház az evangélium szelleméről megfélelkezve bármi módon megbántott.

Mi, magyar főpásztorok, akiket az isteni gondviselés arra jelölt ki, hogy e hazánk és népünk számára, de különösen szent hitünk számára tragikusnak mondott évszázadban a magyar katolikus egyház védői, gondozói legyünk, mi magunk is úgy gondoljuk, hogy nekünk is a magunk és elődeink nevében bocsánatot kell kérni az elmúlt évtizedek mulasztásaiért, megalkuvásaiért.

Be kell vallani, hogy amiként egész népünk, úgy mi, egyházi vezetők sem voltunk felkészülve arra, ami aztán a második világháború után bekövetkezett. Bár a szerencsétlen és igazságtalanul ránk kényszerített trianoni békediktátum a magyar katolikus egyházat is megrendítette az egyházmegyék szétdarabolásával, az anyagi erőforrások elvesztésével, jelentős személyi állomány csökkenésével. Mindezek ellenére a harmincas évektől kezdve, a nagy gazdasági válságtól függetlenül, az egyházkép némi javulást mutatott. A szerzetesrendek mind számban, mind intézményekben felerősödtek, a papi hivatások jelentősen növekedtek, a katolikus mozgalmak egyre erőteljesebbek lettek. Moszkva és az orosz valóság távol volt, nem tudtuk, és nem is akartuk tudomásul venni, hogy valójában mi is történik a Szovjetunióban. A spanyol bolsevisták rémtetteit csak átmeneti jelenségnek tartottuk. 1938-ban meg tudtuk rendezni a 34. [Nemzetközi] Eucharisztikus Kongresszust, mely csaknem az egész magyar társadalmat jó irányba indította.

Az Eucharisztikus Kongresszus fényét egy kissé beárnyékolta az a tény, hogy az 1933-ban, Németországban bekövetkezett nemzetiszocialista fordulat, és annak következtében néhány évre rá Ausztria bekebelezése, hazánk közvetlen közelébe hozta azt a mozgalmat, mely a katolikus világnézettel ellentétes volt, amint azt XI. Piusz pápa *Mit brennender Sorge* kezdetű írása is megerősítette. A magyar politikai élet is egyre inkább jobbra tolódott, és a főpásztorok, bár hivatalból a főrendiház tagjai voltak, nem voltak képesek ezt a jobbra

tolódást hatékonyan fékezni és megakadályozni. Az egyház vezetőinek szomorúan kellett tudomásul venni, hogy hazánk, bár ahhoz semmi érdeke nem fűzte, a németek mellett belépett a háborúba. Ezekben az években, amíg a teljes német megszállás 1944. március 19-én be nem következett, a magyar társadalom, a katolikus papság sokoldalú és hatékony védelmet tudott nyújtani az üldözötteknek. Sok száz lengyel, francia, zsidó talált hazánkban menedéket, legalábbis egy időre. Az egyre erősödő embertelenségek, gettók létesítése, magyar állampolgárok jogtalan elhurcolása ellen a püspökök egységesen tiltakoztak, és sok helyen, főként a fővárosban eredményeket is értek el. Az áldozatok és azok életben maradt hozzátartozói – nyilván – elégtelennek tartják a főpásztorok és az egyéb egyházi személyek mentőakcióit, de azok, akik átérték, és részt vettek a mentőakciókban, nagyon jól tudják, hogy az életük forgott veszélyben. Papok tucatját vetették börtönbe, vittek el Dachaubá vagy más internálótáborba. Nem kevesen életükkel fizettek tevékenységük miatt. Meg kell említeni a pápai nuncius, Angelo Rotta tevékenységét, aki hivatalból ezerszám bocsátotta ki az ún. mentesítő leveleket. Nyugodtan vallhatjuk, hogy a budapesti, de a vidéki szerzetesházakban csaknem mindenütt rejtőzködtek üldözöttek, és ezek nagyobb része meg is menekült az elhurcolástól.

Ki kell emelni azt a levelet, amelyet három dunántúli püspök, Mindszenty József veszprémi, Shvoy Lajos székesfehérvári és Apor Vilmos győri püspök írt alá, amelyben élesen tiltakoznak a háború folytatása ellen, és amelynek következtében közülük kettőt, a veszprémi és a székesfehérvári püspököt letartóztatták, és a sopronkőhidai börtönbe szállították. Innen kerültek aztán később az Isteni Megváltóról nevezett nővérek anyaházába internáltként. Itt élték át Sopron sokszor ismétlődő, rettenetes bombázását, és a szovjet invázió után innen térhettek haza székvárosukba. Megalázott, meggyötört, sokféleképpen megalázott híveket, ledöntött templomtornyokat, kirabolt püspöki székházakat találhattak. De a papság, hála a kellő időben és egyértelműen kiadott főpásztori intézkedéseknek, általában ott maradt hívei mellett, és osztozott sanyarú sorsukban.

Az az intézkedés, amelyet a püspöki kar sajnos elég későn adott ki, azt eredményezte, hogy a papság nagyobb része valóban helyben maradt, és a hivatalos állami hatóságok ellenére nem hagyták magukra híveiket. Ez azonban nagy áldozatokkal járt. Apor Vilmos győri püspököt a nők védelmében részeg oroszok lötték le. Romzsa Tivadar munkácsi apostoli kormányzót, miután nem sikerült hitétől eltéríteni, és egy megrendezett közlekedési balesettel sem láb alól eltenni, kórházban mérgezték meg. Az erdélyi római és görög katolikus püspökök jó része a későbbiekben börtönt szenvedett, és nagyobb részük, mint Pacha Ágoston temesvári és Scheffler János szatmárnémeti püspökök a börtönben haltak meg, valamint csaknem valamennyi görög katolikus püspök.

Itt, Magyarországon Meszlényi Zoltán segédpüspök szintén börtönben pusztult el. Nem volt tehát kétség afelől, hogy milyen bánásmódra számíthat a katolikus egyház személyzete és intézményei. A harcok befejezése után, 1945 áprilisában értesülhettek arról, hogy az ország vezető katolikus főpásztora, Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás meghalt. A Szentszék mielőbb be akarta tölteni ezt a fontos főpásztori helyet. Személyi postával utasította Grósz József kalocsai érseket, hogy miután megkérdezi Mindszenty József veszprémi püspököt, hogy vállalja-e az esztergomi érsekséget, igenlő felelet után azonnal nyújtsa át neki az erről szóló kinevezést. Tudjuk, hogy Mindszenty vonakodott elfogadni, mondván, hogy ő nem kompromisszumképes ember. Grósz érsek azonban erőteljesen igyekezett őt meggyőzni, hogy most olyan helyzet adódott Magyarországon, hogy éppen az ő elszántására van szükség. A veszprémi püspök előzőleg a jezsuiták lelkigyakorlatos házában nyolcnapos lelkigyakorlatot végzett, és csak ennek befejeztével mondott igent Grósz érsek kérésére. Nyilván ezen a lelkigyakorlaton mindenestül elszánta magát, hogy képviseli azt a szellemet, amely az evangéliumból egyenesen következik, s amelyet az egyház alapítója, Jézus Krisztus is vallott és végrehajtott. Az 1945 októberében tartott esztergomi beiktatáson

már teljes elszántsággal és egyértelműséggel kijelentette, hogy mindenestül a magyar egyház, a magyar nép érdekeinek szolgálatára szánta el magát.

Az elkövetkező néhány hónap többszörösen igazolta ezt. A nyugati hatalmaktól a Szovjetunió hatáskörébe átengedett országban teljes erővel érvényesült a moszkvai ateista kormányzat szándéka. E szándékok közül kiemelt helyet foglalt el az egyház, a vallás háttérbe szorítása, és lehetőleg megsemmisítése. Ennek első lépéseként megfosztották az egyházat a jelentős célbirtokoktól. Ezt a főpásztorok minden nagyobb megrázkódtatás nélkül tudomásul vették. Mindszenty hercegprímás azonban nem hagyhatta szó nélkül azokat az embertelen és törvénytelen akciókat, amelyek az egyre erősödő kommunista befolyás következtében sorra megvalósultak. Így szót emelt a Bácskában történt, népiirtásszámba menő gyilkosságok miatt, a Felvidék erőszakos kitelepítése miatt, amikor az ott élő magyarságot csaknem mindenükből kifosztva, részben a Szudéta-vidékre, részben Magyarországra telepítették. Szóvá tette a hercegprímás azt is, hogy Magyarország keleti vidékéről ezerszámra hurcolták el a lakosságot, csak azért, hogy jelenthessék a hadifoglyok nagy számát. Ezeknek a kitelepítetteknek jelentős része elpusztult a szovjet büntetőtáborokban. Az egyház működésének, hatékonyságának korlátozására 1948-ban sor került a felekezeti iskolák államosításával. Ez ellen a bíboros hercegprímás teljes erővel küzdött, és mozgósított minden lehető eszközt, hogy megakadályozza. Mivel azonban az egész sajtó és rádió ekkor már a kommunisták kezében volt, páratlan hajsza indult a hercegprímás ellen. A párt és az államgépezet, ami a lakosság minden rétegéhez eljutott, követelte a hercegprímás elmozdítását és lehetetlenné tételét. A prímás ezzel szemben meghirdette az ún. Mária-napokat. Az ország legkülönbözőbb vidékein százezres tömegek előtt fejtette ki az egyház álláspontját, és tiltakozott mindenféle terrorisztikus intézkedés ellen.

Szomorúan kell megállapítanunk, hogy ez ügyben csak látszólag volt egységes a püspökök testülete. A püspöki kar néhány tagja elfogadta azt a hivatalos részről hangoztatott véleményt, hogy a hercegprímás az amerikai követségnek a befolyása alatt áll, és rövid távra tervezi egyházpolitikai ténykedését; elhiszi az amerikaiaknak, hogy csak néhány hónap vagy hét kell ahhoz, hogy a szovjet megszállást valahogy kibírjuk. Ezt a véleményt nemcsak a püspöki kar néhány tagja, hanem sok más egyházi beállítottságú férfi is képviselte. Többek között Barankovics István, aki a Demokrata Néppárt elnöke volt.

1948 második felében már nyilvánvaló volt, hogy a vezető kommunista réteg törésre akarja vinni a dolgot a prímással. Ekkor került sor Rákosi Mátyás és Czapik Gyula egri érsek külön akciójára, amelynek végrehajtását P. Mócsy jezsuita atyára bízták. Ő P. Borbély provinciális engedélye birtokában azzal a megbízással utazott Rómába, hogy megkérje a pápát, mozdítsa el Mindszenty hercegprímást Esztergomból, mert akkor eltekintenek a letartóztatásától. P. Mócsy részletesen beszámol küldetéséről, amelynek a lényege az volt, hogy Rómában egy ideig a pápa nem fogadta őt, mert karácsonyi beszédére készült. Közben december 28-án Tardini államtitkár hívatta őt, és közölte vele: „Az Ön küldetése nem aktuális”, tudniillik két nappal ezelőtt, december 26-án este az Államvédelmi Hatóság Mindszentyt letartóztatta, és elhurcolta az Andrássy út 60-ba. Erre Mócsy atya azonnal haza akart utazni, de az államtitkár marasztalta őt, hogy várjon még néhány napig. Közben meghagyta az államtitkár, hogy a magyar püspököknek tiltakozni kell a hercegprímás letartóztatása ellen.

„Néhány nap múlva [Tardini] átadott nekem egy levelet, amelyet nekem kötelességem volt átadni Grósz kalocsai érseknek. Mivel ez a levél nekem volt címezve, megérkezésemkor minden további nélkül ezt a levelet átadták nekem, én pedig eljuttattam – mondja P. Mócsy – Grósz érseknek. E levélben XII. Piusz pápa a magyar püspököket kitartásra és tiltakozásra szólítja fel. Grósz érsek úr azt mondta, hogy a levelet csak a püspöki kar jelenlétében

olvassa fel. Erre január 17-én került sor, amikor engem is a konferencia színhelyére kértettek, hogy számoljak be a római utamról.”¹⁴⁰

E konferencián vita támadt arról, hogy a pápa levelét nyilvánosságra kell-e hozni, és a püspököknek tiltakozniuk kell-e. A püspöki kar úgy döntött, hogy a levelet nem hozza nyilvánosságra, és nem is tiltakoznak. Ez az egész további állam- és egyházügyi kapcsolatra nézve sorsdöntő mozzanatnak bizonyult. Meg kell még említeni, hogy P. Mócsyt két órával az ő nyilatkozata után, visszatérve a budapesti jezsuita rendházba, máris letartóztatták. Tehát vagy a konferencia résztvevői közül valaki, vagy pedig egy egyszerű lehallgatókészülék révén a hatóság tudomást szerzett arról, hogy Mócsy atya a püspököket tiltakozásra biztatta. Ettől kezdve az egyházi vezetésben inkább az az irányzat érvényesült, hogy meg kell találni azokat a pontokat, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyház valamilyen módon tovább működjék Magyarországon. Ez a szellem érvényesült aztán a következő évben, 1950-ben, amikor is a nyílt egyházüldözés tervének újabb nagyszabású megvalósítása történt. Ez pedig a szerzetesrendek 1950. június 9-én és 18-án végrehajtott tönkretétele volt. E két napon több mint 2000 szerzetest éjszaka idején leponyváztak katonai autókkal ún. kényszertartózkodási helyekre cipeltek. Ezzel az akcióval a kormánynak a legfőbb célja az volt, hogy tárgyalásra készítse az addig vonakodó püspöki kar tagjait. Meg kell jegyezni ezzel kapcsolatban két nagyon pozitív mozzanatot. Az egyik az, hogy bár az államhatalom egyáltalán nem gondoskodott a sok száz elhurcolt szerzetes ellátásáról, étkeztetéséről, a hívek csodálatos hűséggel, nagylelkűséggel gondoskodtak a szerzetesekről. Nemcsak a helybeliek, hanem még a környéken lakók is szállítottak élelmiszert az ún. kényszertartózkodási helyekre. A másik pozitív mozzanat, hogy az elhurcoltak közül – bár erre többször felhívást kaptak a rendőrség embereitől, hogy azonnal elhagyhatják a helyet, ha lemondanak szerzetesi hivatásukról – senki sem hagyta ott hivatását és társait. Hogy ez hogy történt, arra jellemző eset a következő:

„Július egyik utolsó éjjelén – írja Keleti Géza ciszter atya – békésen aludtunk a földön szalmaszékelyeinken, amikor a rendház gyülekezésre hívó harangja vert föl álmunkból. Gyorsan kellett öltözködnünk, és a karmelitákkal együtt a főfolyosón kellett gyülekeznünk. A primitív kultúrájú főhadnagy díszszemlét tartott fölöttünk, aztán ünnepélyes csend következett. Több pribékje állt körülötte géppisztolyokkal. Megszólalt a főhadnagy: «Nézzék, emberek! Ugyebár látják, hogy a játszmát az egyház elveszítette. Maguk teljes mértékben ki vannak szolgáltatva nekünk. Azt csinálhatunk magukkal, amit akarunk. De megmutatjuk maguknak, hogy mi igazi humanisták vagyunk, és ahelyett, hogy egyszerűen likvidálnánk magukat, módot és lehetőséget adunk maguknak, hogy becsületes emberekké váljanak. Ezért felszólítom magukat, hogy jelentkezzék az, aki önként ki akar lépni a rendjéből. Aki jelentkezik a holnapi nap folyamán, szabadon elmehet a házból, és képességének megfelelő állást kap, ha akar, megnősül, élhet tisztességes ember módjára. Értik, emberek?»

Tehát lépjen elő az, aki meggondolta magát.» Néma csend, senki sem mozdult. «Na nézzék, emberek, öt perc gondolkodási időt adok. Jól gondolják meg magukat! Öt perc!» Vártunk és álltunk tovább néma csendben. Letelt a kínos öt perc. «Szóval senki sem jelentkezik! – folytatta a főhadnagy. – Akkor más hangon beszélünk. Maguk most kinyilvánították, hogy államunk ellenségei, és így is fogjuk magukat ezentúl kezelni. Mint a nép ellenségeit. Mostantól fogva elzárjuk magukat a külvilágtól. Éhen fognak döglenni! Ide többet egy hívőjük sem fogja betenni a lábát, hogy zabáinivalót hozzon maguknak!»

Így, és hasonló módon történt mindazokon a helyeken, ahova szerzeteseket szállítottak. Nincs tudomásunk arról, hogy akár egy szerzetes is akadt volna, aki ennek a csábításnak hitelt adott volna. Igaz az is, hogy egy sem halt éhen, mert a hívek minden felügyeletet

¹⁴⁰ Mócsy Imre római küldetéséről és elítéléséről bőven beszámol a *Beadványom* (1975) című emlékiratában, mely legutóbb megjelent a következő kötetben: *Hagytam magam szereteteni*. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 2007, II. könyv, 1. sz. melléklet, 257–265.

kijátszva, elhozták a megfelelő táplálékot a szerzeteseknek. Meg kell jegyezni, hogy ebben az időben a főpásztorok közül számosan felkeresték ezeket a kényszerszertartózkodási helyeket, és igyekeztek megvigasztalni, erőt önteni a szerzetesekbe. Így Pétery József váci püspök, Papp Kálmán győri püspök, Shvoy Lajos fehérvári püspök többször is megjelent ezekben a táborokban. Az is tény, hogy Endrédy Vendel zirci apát minden tőle telhetőt megtett, hogy az oda hurcolt kedvesnővérek hiányt ne szenvedjenek, sőt lelkileg is táplálékhoz jussanak.

Erre az egyedülálló és eléggé nem minősíthető akcióra a püspökök úgy reagáltak, hogy Grósz érsek úr találkoztát ajánlott a kormány szerveknek. Erre egy bizottságot jelölt ki az állam és az egyház is. Június 28-án került sor az első tárgyalásra. Már az első alkalommal kiderült, hogy szó se lesz tárgyalásról, csak diktátumról. A kormány részéről Rákosi Mátyás, az egyház részéről Czapik Gyula egri érsek vezette a tárgyalásokat. A tárgyalások jegyzőkönyvét megjelentette Gergely Jenő történész. Ezekből is kitűnik, hogy minden értelmetlen, az egyház számára valami előnyt hozó javaslatot a hatalom visszautasított, és olyan csekély engedményeket sikerült csak elérni, amely a teljes meghódolással egyenértékű. A több száz katolikus intézményből csak nyolc középiskolát engedélyeztek, és kegyesen megengedték, hogy a hatszáznál több szerzetesépületből néhányat kijelöljenek az idős és beteg szerzetesek ellátására, gondozására. A közbenső problémák megoldására kijelölték az ún. paritásos bizottságot, és engedélyezték az ún. egyházi szeretetszolgálat működését, melynek kizárólagos joga az idős és beteg szerzetesotthonokról való nagyon gyenge hatáskörű felügyelet volt. Ezt a részleges meghódolást követte aztán a további: 1950. augusztus elsején állami nyomásra létrejött a békepapi mozgalom, amelyről minden józan ember tudta, hogy az egyház egységének belső megosztására alakult. A püspökök – szomorúan be kell vallani – nem foglaltak állást egyértelműen ez ellen a mozgalom ellen, sőt eltűrték-elviselték, hogy az állam által ezek közül a papok közül kiválasztott embereket fogadjanak be közvetlen munkatársaiknak, sőt később még azt is, hogy civil emberek vegyenek részt az egyház közvetlen kormányzásában, közvetlenül a püspök hatáskörét mintegy megsemmisítve. Az egyházüldözés újabb felvonását jelentette az 1951 őszi végrehajtott akció, melyben a püspökök több száz szerzetes papnak megtiltották a lelkipásztori munkát, és csak misézést engedtek meg számukra, de azt is a hívek kizárásával, zárt templomban. Szomorúan kell most, mintegy félszáz évvel később megállapítani, hogy ehhez a főpásztorok nem önként ugyan, hanem kényszer hatása alatt, de mégis hozzájárultak. Mindez az engedékenység nem hozott semmi lényeges eredményt az egyház életébe, sőt a terror csak fokozódott: nemcsak a jól működő papok kerültek előbb-utóbb börtönökbe vagy internálótáborokba, hanem azok az értelmiségiek is, akik nyíltan merték vállalni a katolikus hitükből következő gyakorlatokat. A főpásztorok annyira körül voltak véve az államtól megbízhatónak tartott papokkal és civilekkel, hogy képtelenek voltak igazi szándékaikat valóra váltani, ezért történt, hogy a hosszú évtizedek folyamán alig volt érdeklődés a börtönbe került vagy internálótáborba került papok iránt. Meg kell említeni, hogy Hamvas Endre püspök még 1949-ben meglátogatta a dél-budai internálótábort, és kieszközölte, hogy az oda zárt kispapok tankönyvekhez jussanak. Arról is tudomásunk van, hogy a hatvanas évek közepén Brezanóczy Pál egri érsek fölkereste a gyűjtőfogházban letartóztatott papjait.

Szomorú jelenség az is, hogy a börtönből szabadult papok iránt a főpásztorok környezetük elkötelezettsége miatt nem tudtak kellő segítséget nyújtani, és rendszerint csak hosszú várakozás után, vagy még utána sem voltak képesek őket egyházi szolgálatban alkalmazni.

Most, amikor arra emlékezünk, hogy ötven évvel ezelőtt történt ez a példátlan atrocitás a szerzetesek ellen, ünnepélyesen elismerjük, hogy rossz kompromisszum volt az állam és az egyház alkuja, ami főleg a Kádár-rendszer alatt történt, és amit a magyar hierarchia alakított ki. Bár az is igaz, hogy Lékai prímás öngazulással hivatkozhatott Casaroli keleti politikájára.

Egyetérthetünk most már valamennyien Várszegi Asztrik főapát püspök véleményével [aki a cseh egyház példájára hivatkozik egy interjúban]:¹⁴¹

„Tulajdonképpen nagyon gyorsan a tudattalanba számúztuk az egész kellemetlen közelmúltat. Sok szempontból tragikus ez, mert magunk sem engesztelődünk ki a múltunkkal, és a környezetünknek sem tudunk ezzel példát adni, pedig igen nagy szükség lett volna rá. Nemcsak arról van szó, hogy egy kényszerrel kompromisszumos utat választó egyház vagy egyházi vezetés próbáljon szembenézni saját múltjával – még csak azt sem mondom, hogy gyengeségével –, és próbálja újraértékelni helyzetét, hanem ebben az egyházban, miképp az evangéliumi hasonlat mondja, az egyház nagy hálójában bizony különféle halak voltak. Ebben a nagy közösségben sok mártír, hitvalló, névtelen üldözött keresztény is élt, irányukba is tenni kellett volna engesztelő gesztusokat.”

Most talán még nem késő, mi is, mint a cseh főpásztorok, ünnepélyesen bocsánatot kérünk a magunk és elődeink mulasztásaiért, azért a nemtörődömségért, közönyösségért, hidegségért, amit magunk és elődeink követtünk el hosszú évtizedek folyamán azokkal szemben, akik a tiszta evangélium forrásából akartak, mertek meríteni, és azt vallották, hogy az evangélium szolgálata nagyon is egyértelmű, egy nagy Igen mindenre, amit a gondviselő Isten csak küld.

Ha nincs többé különbség megalkuvás és hősiesség helytállás között, akkor nem léphetünk fel semmiféle erkölcsi követeléssel híveink és a jelenlegi társadalom tagjai előtt sem.

A szívek vizsgálója egyedül az Isten. Jézus Krisztus óta tudjuk, hogy ez az Isten végtelenül irgalmas és megbocsátó. Azt is kívánja, hogy elhamarkodottan és felelőtlenül senkit ne ítéljünk el. Az ítélet a jó Isten dolga. De ugyanő mondja sokszorosan és nyomatékosan, hogy csak úgy kerülhetünk az ő színe elé, ha hibáinkat és bűneinket őszintén és igazán megbánjuk. Ebben az egészen különleges szentévtben, amelyben a milliárdos kereszténység emlékezik Megváltója kétezredik születésnapjára, úgy ítéljük, hogy mi is őszinte és igaz bánattal fordulhatunk hozzá, hogy kiengesztelődve Istennel, kibékülve jobban és teljesebben tudjuk szolgálni azt a népet, amelynek üdvösségéért felelősséggel tartozunk.

„In nomine Domini!”

¹⁴¹ Lengyel László–Várszegi Asztrik: *Beszélgetőkönyvecske*, Budapest, Helikon, 1999, 65.

P. Pálos Antal homiliája 2000. pünkösd vasárnapján Budapesten a Jézus Szíve-templomban

*Krisztusban Testvéreim!
Barátaim az Úrban!*

A mai napon az egész keresztény katolikus világ örömmel emlékezik meg a Szentlélek Úristenről. Ahogy a nap sugarai érintik a képzeletbeli hosszúsági vonalakat, úgy hangzik fel a Bölcsesség könyvének gyönyörű szövege Urunk Lelkéről, mely betölti a földkerekséget. Kezdődik ez az ünneplés a Csendes-óceán egy szigetén, egy kis missziós kápolnában, és folytatódik majd jó tíz óra eltelte után valahol az amerikai földrész nyugati felén körülbelül hétszázezerszer. Igen, ez a pünkösd a húsvét utáni legnagyobb ünnepünk, hiszen ebben a pünkösd misztériumban lesz konkréttá, számunkra élővé és éltetővé az Atyaisten kimondhatatlan szeretete minden ember iránt: Szent Fia életáldozata, önmaga feláldozása a Szentlélekben. Ő, a Harmadik Isteni Személy teszi élővé, hatékonyá bennünk a Krisztus által vállalt végtelen értékű, semmivel nem helyettesítő életáldozatot, mint az Úr hatalmas jobb keze. A Szentlélek által leszünk valamennyien Jézus KORTÁRSAI, hiszen általa lesz jelenlévővé az Úr Jézus a hívek közösségében, Isten igéjében, a pap személyében és legfőképpen a szentségekben, főként az Eucharisziában. A mi szent egyházunk születésnapja ez, az Atya és a Fiú által származó Szentlelket köszönti ma az egész keresztény világ. Tudjuk, hogy ez az egyház egy, mert egyetlen Ura van, egyetlen hitet vall, egy keresztségből születik, egyetlen testet alkot, egyetlen reménység céljából.

De ez az egyház szent is, hiszen a nagyon szent Isten a szerzője, a tiszta és mindenestül szent Krisztus adta életét érte, hogy szenteket neveljen.

Katolikus ez az egyház, hirdeti a hit egészét, minden emberhez fordul, átölel minden időt a világ végezetéig.

Apostoli is ez az egyház, a Bárány tizenkét apostola leronthatatlanul, tévedhetetlenül megmarad az Igazságban. Krisztus az apostolok által és azok utódai által kormányozza szerte az egész világon.

És még egy tulajdonsága van, melyet a katekizmus ugyan nem sorol fel, de a történelem sokszorosan igazol, az tudniillik, hogy mindig és mindenkor valahol üldözést szenved, ahogy ezt Alapítója sokszor és nyomatékosan tanította.

Ez bizony nem elmélet. Azok a hívek, akik ötvenen túl vannak, saját tapasztalatukból tudják, hogy ez így van. Ezen azonban nem kell csodálkozni, hiszen kezdettől fogva így volt.

Szent Lukács az Apostolok cselekedeteiben örökíti meg a csodálatos pünkösd eseményt, és e jelenetben talán legcsodálatosabb az a tény, hogyan változtak meg, hogyan lettek a félnék és minden nyilvánosságtól irtózó apostolok egyszerre minden gátlást elhagyva, bátrak, és minden veszéllyel szembenéző, bátor emberekké a Jézustól kapott küldetés szolgálatában. De két fejezettel alább a szerző pontosan beszámol, hogy a hatóságok rossznéven vették az apostolok viselkedését, el is küldték hamarosan a megfelelő ávós legényeket, akik a parancs értelmében el is fogták őket, és megkezdődött a kihallgatásuk. Érdekes azt is megjegyezni, az egyház ellenségei mindig is megtalálják azokat a poroszlókat, zsandárokat, keretlegényeket, gyűlölködő elvtársakat, akik rendelkezésre állnak, hogy önként és szívesen teljesítik a megbízók parancsait, és ha az érvek elfogynak, előkerül a bot, a bilincs, a gumibot és esetleg a kurtavas.

Bár egy miniszter azt nyilatkozta ország-világ előtt, hogy nálunk ilyesféle nem került használatba. Abban a hazugság dömpingben, mellyel a 2. világháború után elárasztották a magyar népet, ekkora hazugság csak a kisebbek közé sorolható. Ilyen előre megtervezett,

minden részletében kidolgozott és százezres végrehajtó hatalmat mozgósító üldözés még nem is volt az ezeréves magyar kereszténység történetében. Legföljebb arra a szomorú eseménysorozatra gondolhatunk, amely a 16. század folyamán zúdult a magyar kereszténységre, mikor öt püspök vesztette életét a mohácsi csatátéren, az ország három részre szakadt, és az ország déli megyéiben majdnem kétszáz évig nem működtek a püspökségek. A király, néha kettő is volt belőlük, kinevezett püspököket, de azok legföljebb Bécsben, Nagyszombatban, esetleg Rómában éltek, és nem keresték fel híveiket, legföljebb kormányzás címén elküldték megbízottjaikat, hogyha tudják, szedjék össze a nekik járó tizedet a mindenfelől, a törökök és császári seregek parancsnokaitól sokszorosán kifosztott, magára hagyott szegény néptől. Igaz, a 20. században végrehajtott egyházüldözés folyamán előbb-utóbb betöltötték a püspöki székeket, ezek rendelkeztek ugyan a püspöki jelvényekkel, mitra, pásztorbot, szépen dekoltált öltöny, később szép nyugati gépkocsi, csak éppen fejük nem lehetett. A fejeket a püspöki palotákba betelepített ún. bajszos püspökök helyettesítették, akiknek birtokában volt a püspök pecsétje, akik minden jelentősebb ügyben érvényesítették a mindenható kommunista párt szándékát. Voltak néha püspökkari konferenciák is, de ezeket, amint nekem az egyik püspök elmondotta, aki egy időben a kar titkára volt, előzetesen, mintegy főpróbaként le kellett játszani, és csak az kerülhetett a konferencia elé, ami a főpróbán jóváhagyást nyert.

Csupán három esztendő kellett ahhoz, hogy Szovjetunióban jól képzett vezetők hozzáfogjanak minden olyan mozgalom elfojtásához, amely nem azonosult a kommunista ideológiával. A minta az oroszországi egyházak megregulázása volt.

Jellemző eset, amit nekem a zirci apát mondott el, ami 1946-ban történt. Ekkortájt már a kommunista sajtó, de a rádió is egyre jobban támadni kezdte a katolikus, főként a szerzetesektől irányított iskolákat. Az ilyen jellegű iskolák legfőbb vezetői, Sárközi Pál, Simon Jenő, csornai prépost, valamint az akkori piarista tartományfőnök, Sík Sándor elmentek Rákosi Mátyáshoz, a kommunista párt főtítkárához, és tájékoztatást kértek, hogy mire számíthatnak. Rákosi ez esetben nagyon őszinte volt, és kijelentette, hogy felekezeti iskolákra a jövőben nem lesz szükség. A kérdés körülbelül tíz éven belül az lesz, hogy hogyan hasznosíthatjuk a templomokat: raktár vagy valami kultúrház, színház vagy mozi legyen belőlük. Az egyházakra, azok tevékenységére nem számít a kormányzat.

A párt központi bizottsága egyre gyakrabban foglalkozott az egyházakkal, és adott utasításokat az egyes pártszervezeteknek, mit és hogyan csináljanak. A forгатókönyv – nyilván – Moszkvában készült, és a nyugati hatalmaktól a Szovjetunióknak odavetett országokban azonos és jól átgondolt terv szerint jártak el. Legfeljebb időrendi eltolódás volt lehetséges. A recept ugyanolyan volt: meg kellett fosztani az egyházat anyagi javaitól, be kell szüntetni a nem kommunista szellemben működő egyesületeket, erkölcsileg le kell jártni a papokat és szerzeteseket, és olyan megállapodásokat kell kötni az egyes egyházi közösségekkel, melyekben érvényesíthetők a mindentudó és mindenható párt érdekei. A kommunista ideológusok jól tudták, hogy stabilitást az egyházmegyei papság képviseli, a dinamizmust főként a szerzetesek. A szerzetesközösségek ellehetetlenítése az egyik legembertelenebb, semmivel nem igazolható akciója volt a kommunista uralomnak. Ebben természetesen, kiemelt szerep jutott nekünk, jezsuitáknak. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen az általuk kiadott értelmező szótár szerint a jezsuita szó – többek között – azt is jelenti, hogy aki jezsuita, az „minden aljasságra képes”. Így is bántak velünk. Maga Rákosi jelentette ki, hogy a legveszedelmesebb ember nem is Mindszenty prímás, hanem Kerkai Jenő, aki mögött tömegek vannak. De a jelentős ideológus, Révai József, a szerzeteseket tönkre tevő program fogalmazásában kijelenti, hogy nincs szükség olyan rendre, a jezsuitákra, mely a klerikális reakció politikájának fő irányítója. Ez igazán nem volt üres szólam. A kb. 400 tagot számláló provincia tagjai közül 64 jezsuita együttesen 227 évet töltött börtönben, és 1067 évre ítélték őket. Valójában azonban ennek az időnek csupán a fele valósult meg.

Rendtársaink közül néhányan csak néhány hónapot vendégeskedtek Rákosi és Kádár börtöneiben, de olyan is akadt, aki egy évtizednél tovább élvezhette a kommunisták gondoskodását. De a jó Isten iránti hálával mondhatjuk, hogy ezek közül egy sem akadt, aki lelkében meghasonlott volna vagy elkeseredett volna az igazságtalan, minden reális alapot nélkülöző ítélet, a durva bánásmód, sokak esetében alkalmazott testi fenyítés miatt, hiszen Szent Alapítónk azt kívánja tőlünk, hogy minden megaláztatást, nélkülözést el kell viselni azért, hogy legfőbb Urunkhoz és Példaképünkhöz némiképpen hasonlítsunk, aki teljesen önként és szabadon vállalta a gyalázat fáját, és adta életét a világ üdvösségéért.

A Rómában működő rendi központunk máris közzétette azt a névjegyzéket, mely tartalmazza azok nevét, akik ebben a században adták életüket hitükért, az egyházért és az evangéliumért. Ez a névsor 380 nevet tartalmaz. Nem is lenne szép, ha magyar jezsuiták neve nem szerepelne ebben a csodálatos névsorban. Igen, ott találjuk nevüket azoknak, akiknek emlékét felidézzük ezen a napon, mert e templomban szolgáltak hosszú éveken át, és csak az esztelen gyűlölet vitte őket a halálba 1950-ben és 1952-ben. Rabtársaik tanúsága szerint mindkettő megmenthető lett volna, hiszen P. Vid 56, P. Jakab 46 éves volt. Az előbbinek a tárgyalásán részt vettem, és örökre emlékezetes az a pár mondat, amit az utolsó szó jogán mondott: „Önöknek, Tisztelt Bíróság, valószínűleg tudomásuk van arról, hogy a mi rendünkben, a Jézus Társaságában, minden fontosabb ügyben az előljáró intézkedik. Ez a testvér, aki itt van velem a vádlottak padján mindazt, amit tett, és amivel vádolják, az én kifejezett parancsomra tette. Az tehát a méltányos és igaz, hogy a neki szánt büntetést rám mérjék. Hiszen nekem már szinte senki rokonom nincs, őt azonban nagyon várja ősz édesanyja Zala megyében.” Mindketten megkapták a nekik kiszabott 3 évet. P. Vid esetében azonban, miután megjárta vele a szabadulás színjátékát, a börtön kapujában már várta őt egy rabszállító kocsí, hogy elvigye bizonytalan időre a kistarcsai internáló táborba. Ez volt a módi ebben az időben. Ezt tették számos más jezsuitával is, mint P. Csákkal, P. Tüllel, P. Mócsyval és másokkal is. Amikor 1953 őszén a Nagy Imre-féle kormány parancsára feloszlott a kistarcsai tábor, a pestmegyei bíróság szállt ki oda, és koholt vádak alapján még jó néhány évet sózott rendtársainkra, így pl. P. Mócsyra, P. Tüllre és másokra is.

Nem tudok olyan rendtársamról, aki nem Isten ajándékaként vállalta a súlyos megpróbáltatást. Sem P. Kerkai Jenő a tíz és fél évet, sem P. Mócsy a maga majdnem tíz esztendejét.

Még valamiről, úgy érzem, szólnom kell.

Ebben a templomban két évvel ezelőtt Bíró László püspök pappá szentelte közösségünk egyik tagját. Elképzelhetik, milyen öröm nekünk egy ilyen szertartáson részt venni. Másnap volt a primíciája, hiszen budapesti fiú volt, és rokonai is részt vehettek a szentmisén.

A következő napon tartottuk meg az úgy nevezett „nagy találkozókat”, amikor is, aki csak teheti, eljön, hogy ismerkedjünk és a kölcsönös szeretetet ápoljuk. Szükség van erre, mert lényegében most is szétszóratásban élünk. Provinciánk jelentős része még mindig külföldön él 17 országban. Jó együtt lenni. A találkozó első aktusaként az újmisési papunk misézett. Mivel mintegy kilencvenen jöttünk össze, a szentmisét a park egy megfelelő pontján mutattuk be, mintegy ötvenen együtt misézve. A szentmisét ünneplő asztalt akkor két olyan fiatalember vette körül, akik azóta már szintén papok.

Hirtelen eszembe jutott az én kedves előadóm mondása: „Legyen nyugodt, majd mi teszünk arról, hogy önök lesznek az utolsó jezsuiták ebben az országban.” Nem volt jó próféta.

Íme, most itt, Kádár elvtárs villájának a parkjában, itt van kilencven jezsuita, s közöttük vagy harminc fiatal, akik lelkesen énekelik, hogy jó az Isten, szeret az Isten. Ezt igazán valamennyien elhittük nekik. Magam ezt nemcsak hiszem, hanem tudom is. Remélem, Önök is tudják. Úgy legyen!

P. Pálos Antal SJ prédikációja (Dobogókő, 2001. augusztus 7.)

Elhangzott a provincia dobogókői találkozásán

’Voltunk, mint ti,
lesztek, mint mi:
Tehetetlen nyomorultak.’

Kedves Testvéreim az Úrban!

Ha valami jótékony agyvérzés vagy szívinfarktus nem végez veletek „kellő időben”, akkor nyilvánvaló, ilyen állapotba juttok, mint mi. Most néhányan örvendezhetünk Isten ajándékának, mely éppen nem kisebb ajándék, mint az egészség Szent Atyánk megfogalmazása szerint. (P III c. 117)

P. Figula egy alkalommal, valami erős vitatkozás után azt mondta, hogy „minél tovább vagyok a Társaságban, annál jobban szeretem a Társaságot és utálok a jezsuitákat”. Magam ezzel nem azonosulok. Ha Isten még két hétig éltet, betöltöm a Társaságban töltött 68. évemet. Bevallom, hogy magam e nem kevés idő folyamán a Társaság tagjai közül csak figyelmet, megértést, jóságot, érdeklődést és mindenfajta támogatást kaptam. Nyilván voltak a Társaság tagjai közül talán nem is kevesen, akik ostobának, felelőtlennek, hatalmaskodónak ítélték, de voltak annyira tapintatosak, hogy ezt a szemembe sose mondták, és hogy a hátam mögött mit mondtak felőlem, az sose izgatott, részben azért, mert sose tartottam magam valami nagy szentnek.

Mindez felbátorít engem, hogy most itt előttetek számot adjak a sok örömről és reményről, szomorúságról és gondról (*Gaudium et spes, luctus et angor*), ami most foglalkoztat, hátha akad valaki, aki tanulhat belőle.

Hallgassátok tehát isteni félelemmel.

I. Tehát először is *az örömről és a reményről*. Azért ezek vannak túlsúlyban.

1. Nem tudom, igaz-e a legenda, hogy Galilei a bíróság előtt toppantott a lábával, és azt mondta volna: *Eppur si muove!* Mi is toppanthatnánk: és mégis vagyunk. Megfogyva bár, de törve nem! Pedig ugyan hogyan vélekedtek rólunk? Olvashatjuk a lexikonukban: jezsuita= átvitt értelemben: *képmutató, agyafűrt, cselszövő, hatalomra törő, kétszínű, szemforgató, intrikus* ember. A legutóbbi PH-ben olvashattuk *Geréb* alezredes elvtárs tanulmányát, ezek szerint mi voltunk a főveszedelem az egész rendszer ellen. „*Eppur si muove*” – Mégis vagyunk!

És íme itt a második nagy örömünk, amely ennek a találkozásnak *nyilván fénypontja*: három fiatalember véglegesen és visszavonhatatlanul elkötelezi magát az Úrnak. Halljuk csak Mária Magdolna alabástrom edényének csikordulását: ő nemcsak csöpögtette az illatos olajat, hanem eltörte az edényt, hogy minden csepp az Úr lábára hulljon. *Itt majd három szív töretik meg*, hogy mindenestül az Úré legyen életük hátralévő minden perce. Hát nem igaz öröm ez!

Ők a mai naptól kezdve *teljes joggal* a Társaság tagjai, és nem tudom, hogy valamelyikük zsebében nem lapul-e a provinciálisi kinevezés, hiszen Ádám János atyának napjai már meg vannak számlálva. Nem kell izgulni: tapasztalatból tudom, hogy a jó Isten előljárópárti.

2. Nagy-nagy örömet jelent számomra a provinciánk *szellemi állapota*. Hála legyen a jó Istennek, hogy a külföldre menekített rendtársainknak olyan előljárót adott, mint P. Varga Andor, aki rendelkezéseivel lényegében meghatározta az egész provincia jövőjét, főként azzal, hogy szinte az egész világot teleszórta magyar jezsuita professzorokkal. Róma,

Nápoly, München és London, Buffalo és Bejrút, New York és Washington, Leopoldo és Löwen, Innsbruck és Tokió, és még számos más helyen szereztek rendtársaink tisztességet, nagyrabecsülést a magyar jezsuita névnek. Az ilyen jelenség, azt hiszem, egyedülálló az egész Társaság történetében. És ebből következik a további öröm: hogy itt, *házában eredményesen és méltó módon* tudják jól képzett, a valós problémákkal szembesülő atyáink megszólítani a magyar társadalom fogékony tagjait. Milyen szívesen hallgatjuk a TV-ben megjelenő atyáinkat, olvashatjuk a *Távlatokat*, mely véleményem szerint ma itthon a legkatolikusabb lap, hiszen igyekszik az egész magyar valóságot keresztény színben láttatni. Hála a kitűnő, felkészült szerkesztőknek és a nagyszerűen megválogatott, tekintélyt sugárzó munkatársaknak. A Faludi Akadémia, a Szent Ignác-kollégium, a dobogókői Konferenciaközpont, az OCIFE magyar irodája, a Kerkai Intézet mind azt jelzi, hogy atyáink tudnak és mernek a mai magyar társadalomnak is nyújtani valamit.

Kérem is a fiatalokat, hogy minél jobban tudatosítsák, hogy nem valami gittegyetbe vagy egy tisztességes legényegyetbe kaptak hivatást, hanem egy olyan közösségbe, mely mind szellemében, mind műveltségben birtokolja azt a szellemet, mely képessé teszi majd őket a MAGIS megvalósítására, ha teljesen és nemcsak félig-meddig adják át magukat az Úrnak, aki nagyra hívta meg őket.

3. Nagy öröm számomra *Miskolc vállalása*. Ez nagyon is megfelel a Társaság, de különösen a magyarországi jezsuiták hagyományának. Nemcsak Kalocsára és a pécsi Piuszra gondolok, hanem a régi Társaság mintegy huszonnégy kollégiumára, a három akadémiaira, a nagyszombati egyetemre, melyek nélkül aligha alakulhatott volna ki a barokk kor katolikus Magyarországa. És Európa nyugati felén is másként alakult volna a katolikus egyház helyzete a löweni, a prágai, a bécsi, a dillingeni és még számos kollégium nélkül. Remélem, hogy a miskolci intézményünkben dolgozó rendtársaink tudják és felméri munkásságuk nagyon nagy fontosságát, és ihletet merítenek atyáink példájából, akik 150 éves török pusztítás után fogtak szent hitünk újjáélesztéséhez.

4. Nagy öröm számomra, hogy most is, mint csaknem hét évtizedre nyúló jezsuita életem folyamán napról napra tapasztalhatom, hogy a Jézus Társasága a szeretet társasága. Mi másnak tulajdonítsam azt a *bőséges információáradatot*, melyet a Társaság nyújt nekem. Itt kell megköszönni P. Provinciális RÖVID HÍREK ötletét, mely havonként értesít minden személyi és egyéb hírről. Nagy ünnep az is, amikor kézhez kapom a *Provinciánk Híreit*, a római központ havi vagy kéthavi hírösszefoglalóját, az olasz és az osztrák provinciák beszámolóit. Bizony, csak *azt tudjuk szeretni, amiről tudomásunk van*. Ezért kérem különösen a fiatalokat, hogy igyekezzenek a provincia vezetőségét értesíteni minden viselt dolgaikról, mert minket még az is érdekel, hogy hány gölt lőttek, még abban az esetben is, ha nem a legmegfelelőbb kifejezést használják az idegen nyelven. Ugyan minek tulajdonítsam azt a tényt, hogy pl. az elmúlt félévben legalább húsz rendtársam látogatott meg vagy száz esetben. Nem valószínű, hogy kizárólag halálom napja érdekli őket, de ha így volna, az is elismerésre méltó teljesítmény lenne!

II. Mivel ebben a világban élek, nemcsak a *gaudium et spes*, hanem a *ludus et angor* is bőven látogat. Nem kívánom azt a szép ünnepet valamiféle Jeremiás siralmaival elhomályosítani, de azért szabadjon egy-két szóval a szomorúságaimról is beszámolni. Ezzel – természetesen – nem kell azonosulni. Tehát:

Mélységesen fáj nekem, hogy ez a csodálatos közösség – legalábbis nyugaton – haldoklik. Belépésemkor mintegy 24 800 jezsuita élt. Ez a szám 1964-re elérte a 36 000-t. Most már csak 21 000-en vagyunk. Strukturálisan fejlődünk ugyan, van 85 rendtartományunk, 16 régiónk, római kúriánk, 9 titkárságunk, azonfelül szinte számtalan ilyen-olyan csoportosulásunk: a tudósok, a novíciustestvérek, a stúdiumprefektusok, a testvérek, a művészek mind-mind találkoznak évente, és megállapítják, hogy sok a munka, de nincs rá emberünk. Ezt ugyan ki ne tudná...! És mi csak *könnyes szemmel* olvashatjuk a

különböző, szakmailag jól szerkesztett kimutatásokat, hogy újabban hány intézményt, rendházat, iskolát kellett átadni, és onnan kivonulni...

Ugyancsak a *luctus et angor* kategóriába kell sorolni, *ha szeretett hazánk vallási, erkölcsi, szociális helyzetét kívánjuk szemre venni. Mélypont, mintha csak a XVI. század végén lennénk. A közélet parázs gyűlölettől teljes, a közbiztonság alpári, a keresztény értékrend állandó gúny és tudatos lejáratás tárgya, a falu népe anyagilag és erkölcsileg tönkretéve, a tisztességes családi életet élők száma ritkaságnak számít. A közelmúlt gyermekeinek több mint 25%-a összevissza családokból kerültek ki, és sok gyereknek valósággal talány, hogy voltaképpen kik is az ő szülei. Fáj nekünk a Mohácsnál és Sátorosnál elesett 20 000 magyar áldozat, hát hogy ne fájna a 6 millió abortusz, amit hazánkban hajtottak végre a törvényhozók, az orvosok és a szülők segítségével az elmúlt század 2. felében.*

Nem hallgathatom el azt a szomorúságot sem, amely szinte állandóan foglalkoztat, és amelynek az a következménye, hogy *ma egyházunk vezetésében és működésében eléggé hiteltelen.* Ez a folyamat elég régen indult el, de pontos időpontja azért meghatározható. Amikor 1949. jan. 17-én P. Mócsy Imre elhagyta a Központi szemináriumban összegyűlt Püspöki Konferencia színhelyét, ott olyan döntés jött létre, amely meghatározta a magyar hierarchia, és egyáltalán a magyar egyházi vezetés elkövetkezendő évtizedeit. Tudjuk, hogy a P. Mócsy által hozott pápai levél sürgette a magyar püspökök egyetemes tiltakozását Mindszenty bíboros letartóztatása ellen. Tudjuk, hogy *szinte az egész világ tiltakozott: az egyház valamennyi püspöke, káptalanja, főiskolája, egyesülete, számtalan államfő és kormányfő; a Vatikán félhivatalos lapja hónapokon át közölte hatalmas oldalakon keresztül a tiltakozások egész tömegét. A magyar püspökök azonban hallgattak.* Eszembe ötlök P. Osorio provinciális levelének egy mondata, melyet 1767. szept. 1-én írt P. Ricci Generálishoz. E levélben beszámol, hogy a spanyol kormány rendeletéből hogyan cipelték el egy éjszaka a katonaság segítségével a spanyol rendtársakat Spanyolország keleti kikötőjébe. Közben azt írja a provinciális: „*Interea omnium episcoporum altissimum silentium*”. Gyengébbek kedvéért: „közben az egész püspöki kar mélységes csendbe burkolózott”. Úgy tűnik, a történelem ismétli önmagát. Ettől a perctől kezdve *egy olyan folyamat indult el a magyar hierarchia életében, amely a Vonyarc-Vashegyre vezetett, ahol Lékai bíboros úr villájában Emmauszt ünnepelve a magyar püspökök sorba járultak Miklós Imre feleségéhez kézcsókra.* Közben történt valami. Engedjétek meg, hogy csak a saját élményeimet soroljam fel. A konklúzió legyen majd a tietek. Tehát vegyük sorra:

1. 1950. június vége. Mezőkövesd. Mindenükből kifosztva kényszertartózkodási helyen vagyunk egy olyan rendházban összezsúfolva 40-en, ahol rendszeren 3 rendtag élt. Az ottani matyó nép örök dicsősége, hogy ott semmiféle hátrányt nem szenvedtünk, még a környező falvak népe is hozta ebben a különlegesen is nehéz időszakban a legkülönbözőbb élelmiszereket. Az atyák pedig igyekeztek segíteni a lelkipásztorkodásban. Egy alkalommal megjelent nálunk az egri érsek úr az ottani közösség vezetőjét keresve. Ez történetesen éppen én voltam. Mint egy taknyos gyereket, lehordott a sárga földig, mondván, hogy mi itt lelkipásztori munkát folytatunk, és ezzel veszélyeztetjük az állam és az egyház közötti tárgyalás eredményességét. Az eredményességről aztán tudomást szereztünk: nem volt más, mint teljes behódolás a kommunista rendszernek.

2. 1951. június. Fölkerestem az akkori esztergomi adminisztrátor urat, és jeleztem neki, hogy engem jelöltek ki a provincia vezetésére. Fölpattant székéről, kivezetett a folyosóra és azt kérte tőlem, hogy én őt soha föl ne keressem.

3. Még egy dátum: 1956. október 27. Váci fegyház. Kiszabadultunk. A kapuban vár minket Babos Pista egy kerékpárral, hogy az esetleges csomagjainkat beszállítsa a püspöki palotába, amelynek egy része szociális otthon, ahol ott ő fizikai dolgozó volt. Mint jámbor egyházhű papok, jelentkezni kívántunk a püspök úrnál. Nem fogadott. Jóságos atyai jeleként

a titkárával küldött fejenként 100 forintot azzal a kéréssel, hogy mielőbb hagyjuk el a püspöki palotát, mert jelenlétünk veszélyt jelent.

4. Ez már jóval később történt. Valamikor a 60-as évek közepén. Valami ügyben a Központi Szemináriumban jártam, és összefutottam az egri érsek úrral, aki engem valahonnan ismert. Behívott egy ablakmélyedésbe, és azt mondta: mondjam meg a rendtársaimnak, hogy ő továbbra is hűséges akar lenni a pápához és az egyházhoz. Én erről nem mondtam semmit a rendtársaimnak.

5. Végül még egy élmény: Ez már a 70-es évek elején történt, amikor egy plébános meghívott, hogy a bérnalkozás alkalmával segítsek a hívei gyóntatásában. A bérnalkozás utáni ebéd befejeztével a püspök atya fölfedezve engem, behívott egy külön szobába, és lelkemre kötötte, hogy vigyázzak, a nevem sehol, soha ne szerepeljen. *Fiat ergo decens conclusio*, magyarul: tessék levonni a következtetéseket.

Bizony igazat kell adni, hogy szégyenletes sötét folt az egyház arcán a hierarchia szereplése, melyet letörölni nem tudunk, de ne tegyünk úgy, mintha nem történt volna meg – írja e napokban egy világi hívő.

Nagy Feri jóvoltából elolvastam Casaroli bíboros úr könyvét: *A türelem vértanúsága*. A bíboros úr kedves unokahúga, valamint nagy barátja Silvestrini kardinális igyekszik a kéziratot simításokat végezni, de az összbenyomás mégiscsak az, mint ezt számos elemzők, köztük Szabó Feri is a *Távlatok*ban elénk adja. Elhibázott és szomorú volt ez az ún. keleti politika, mintha e politika létrehozói és valósítói úgy értelmezték volna az Úr Jézus megkísértését, hogy az Úr arra a kérésre, hogy a köveket kenyérré változtassa, azt felelte volna, hát kenyeret nem, de a békesség kedvéért, néhány kiflit azért csinállok nektek. Tudjuk azonban, hogy az Úr egyértelmű volt, csak Istent szabad imádni, a sátánnal pedig nem lehet kompromisszumot kötni. Nem föltételezhető, hogy egyházi vezetőink *nem voltak tisztában azzal*, hogy mi a bolsevizmus célja. 1925-ben volt Mexikó, 1930-as évek közepén volt Spanyolország. Százával ölték meg a papokat és szerzeteseket, pusztították el az egyházi intézményeket, és a Szovjetunióban pedig csak kirakatként hagytak meg néhány templomot és kolostort. Különben is a bolsevisták sose titkolták írásaikban, megnyilatkozásaikban, hogy mi a céljuk: kipusztítani, tönkretenni az egyházat, a vallást, és ha lehet, ehhez mindenki segítségét megnyerni. Csak csodálkozni lehet, hogy magyar püspökök nem tájékozódtak az erdélyi hierarchia felszámolásáról, szinte valamennyi püspök bebörtönzéséről, elpusztításáról, inkább vállalták a külföldi utazásokat, ahol fölszóltak a szovjet béke érdekében, amelyről tudjuk, éreztük, hogy valójában mit jelent. Bocsássatok meg nekem, hogy mindezt nem tudom, de nem is akarom a lelkemből kidobni, hiszen együtt érezni a mi szenvedő népünkkel és egyházunkkal nekünk jezsuitáknak szent kötelességünk.

És még valami szomorít engem. *11 éve a fölszabadulás után még mindig nincs* noviciátusunk, annak ellenére, hogy sokkal nehezebb körülmények között a szekció II. annak idején nagyon szép és megfelelő noviciátust tudott berendezni Torontóban. Csak a remény éltet, hogy hamarosan az a kérdés végleges megoldásra jut. Nem értem, miért van az a bálvány, amely előtt még mindig égetjük a tömjénrudacskákat, nem is ingyen. A bálványt úgy hívják, hogy Szeged, Kálvária u. 1. Nagyon gyengének érzem a provincia *objektumainak visszaszerzéséért véghez vitt* tevékenységet is. Piliscsabán öt szerzetesközösség volt érdekelve objektumok visszakapásában. A Soproni nővérek minden további nélkül megkapták nyaralójukat, és kiépítették egy 65 személyes szociális otthonná. A lazaristák visszakapták rendházukat, amely előzőleg tanácsház volt, és egy kollégiumot rendeztek be, sőt még tudtak egy kisebb rendházat is építeni. A vincés apácák kárpótlásul annyi összeget kaptak, hogy abból felépült egy 60 személyes egyetemi kollégium. Az Egyházközségi nővérek egy kb. hatszobás ház kárpótlásaként annyi összeget kaptak, hogy azt kiegészítve ugyancsak egy 60 személyes kollégiumot tudtak építeni. A Szentségi Jézus szolgálóleányainak volt egy alig

használható nyaralója és egyetlen tagjuk maradt. Ennek ellenére kárpótlásul olyan összeget kaptak, hogy szintén tudtak építeni egy egyetemi kollégiumot.

Mi pedig: mindnyájan tudjátok... Mindezek ellenére tele vagyok reménységgel és örömmel, és valamennyiteknek kívánom, hogy nemcsak most, amikor készültök és tudtok tenni szegény egyházunk és népünk javára, hanem amikor már csak a teljes passzivitás következik, lesz bennetek annyi öröm és remény, mint bennem van. Arra kérlek mindnyájatokat, hogy tartsátok magatokat *ahhoz az adágiumhoz*, amelyet a flamand jezsuiták találtak ki a Társaság 100 éves jubileuma alkalmából. Ez így hangzik: *Non coerceri maximo, contineri tamen a minimo, Divinum est.*¹⁴² Ami Péter atyánk zseniális fordításában így hangzik: „Túlhágni a legnagyobb és bennfoglaltatni a legkisebben, ez isteni.”

Ha Isten szolgálatában és szeretetében soha nem lesztek megelégedettek, és a napi imádságban és hűségben mindennap elkötelezettek lesztek, biztosak lehetettek benne, hogy Isten Szentlelke megadja nektek a belső harmóniát és örömet, amely betöltötte nyilván annak a 380 jezsuitának a lelkét is, akik ennek a századnak áldozataiként adták magukat az Úrnak.

¹⁴² Vö. Szabó Ferenc: Szent Ignác sírfelirata. In: *Jezsuiták Szent Ignác nyomdokain*. Szent István Társulat 2006.

A hivatkozott rész szövege: IMAGO PRIMI SÆCVLI SOC. IESV Elogium sepulcrale S. Ignatij,

CVIVS ANIMVS

VASTISSIMO COERCERI NON POTVIT VNIVS ORBIS AMBITV,

EIVS CORPVS

HVMILI HOC ANGVSTOQVE TVMVLO CONTINETVR. QVI MAGNVM AVT POMPEIVM, AVT

CÆSAREM, AVT ALEXANDRVN COGITAS;

APERI OCVLOS VERITATI,

MAIOREM HIS OMNIBVS LEGES

IGNATIVM.

NON COERCERI MAXIMO, CONTINERI TAMEN A MINIMO, DIVINVM EST.

Dicsérő felirat Szent Ignác sírjára

Kinek LELKÉT nem tudta korlátba szorítani a hatalmas világegyetem,

annak TESTÉT

e szerény, szűkös sír rejti.

Te, ki nagyoknak véled Pompejust vagy Cézárt, vagy Sándort,

nyisd ki szemedet az igazságra:

mindezeknél nagyobbak nevét olvashatod:

IGNÁCÉT.

Isteninek jele, hogy a legnagyobb sem korlátoz, de a legkisebb is magába foglal.

Lázár Kovács Ákos: A pálos-szinopszis

UTÓLAG MEGÉRTENI EGY BESZÉLGETÉST

„Mióta beszélgetéssé lettünk” – írta Martin Heidegger egy helyütt. Pálos Antallal lassan váltunk beszélgetéssé, és mint minden beszélgetés, ez is azoktól olyan amilyen, akik ezzé a beszélgetéssé lesznek. Két generációnyi különbség – nagyapám lehetett volna. De nem volt az, lelki vezetőm volt 16 éven át – tudott minden fontos dologról, ügyről, feladatról, hazugságról az életemben. Dolgozott rajtam, dolgozott velem – próbált segíteni azon a hétköznapi úton, amelyen utána menve, nekem is végig kell majd mennem. Előre tudom a szavait arra az esetre, ha majd beteg leszek, ha elveszítem az erőt ahhoz, hogy magam felett rendelkezek, ha élém áll egy autós kanyarban az angyal, ha majd eljön a tudatos ’eljelentéktelenedés’ ideje. Előre tudom a leckét, de csak elméletben. Ugyanúgy, ahogy – gondolom – ő is tudta. Tudta, mit mond Ignác a szenvedésről, a sikertelenségről, a halálról. Mégis, élete harc volt azért, amit tudott. Meg kellett harcolnia minden külső elmélet belső gyakorlattá válásáért. Nem szövegelni akart a sikertelenségről, a betegségről, a halálról, hanem tanulni akarta a jelentésüket, megízlelni tartalmukat. Elfogadni őket – de nemcsak a szavakat. Kíváncsi volt, érdeklődő, tanulékony, mindig friss, gyermeki lélek, aki minden találkozásnál kész volt arra, hogy beszélgetéssé változzon. Beszélgetéssé lettünk, mondom, úgy lettünk azzá, hogy jól tudom, arról beszéltem akkor is, beszélek most is, amit nem tudtam, nem tudok, és csak abban bízhatom, hogy ha majd elérnek hozzám az általa is tanított szavak jelentései, akkor Pálos is belenevet a szemembe, vagy hahotázva rácsap a combjára, és mosolyogva elfogadja, hogy megint, megkésve ugyan, de belsőleg értem őt – is. Mert, ha ő akárhol-akármikor valóságosan rácsap majd még egyszer a combjára, akkor mindennek volt, van értelme. Sikertelenségnek, betegségnek, halálnak. Akkor jön, itt lesz már az arcokról mindent törölő Könnyletörő.

Amikor először hallottam Pálostól a börtöntörténetet, akkor tőle ez teljesen a helyén volt. Nincs már előttem a mindenre kiterjedő emlék teljessége, mégis felidézem belőle mindazt, ami megmaradt bennem. A börtönben, hol a magánzárka csöndjében, hol a közös cellázások örömeiben jött szóba, fogalmazódott meg az MKD ötlete. Ezzel kapcsolatos emlékezéseiben Pálos mindig Kuklay Antalt emlegette mint hűségese fegyvertársát a pártalapítók között. Amikor találkoztak, vagy csak a közös séták során, épp köszönésként elelejtve került elő, terjedt tova az MKD összekacsintós üzenete. Aztán már többek is használták, és lassan a foglyok között amolyan köszöntéssé vált. Amikor a smasszerek kérdezték, hogy mi is ez az MKD, akkor a szokásos, jezsuitásan egyházas választ kapták: Mindent Krisztus Dicsőségére! Ez nagyjából megnyugtató válasz lehetett az ismert körülményeket figyelembe véve. Egy idő múlva azonban a börtön tisztjei elé is elkerült az ügy, és Pálost behívták, hogy számot adjon az MKD-ről. – Pálos! – hangzott a kérdés –, maguk miféle szervezkedésbe kezdtek, mi ez az MKD-s üzenetetés? – Aztán fenyegetőzni kezdtek, hogy a teljes vonalon keményítés lesz, ha nem mondják el, mi van, hogy ha szervezkedésbe fogtak. Pálos azonnal rávágta a kérdésre, hogy MKD, vagyis Meg Kell Dögleni. – Ezzel vigasztalom a fiatalokat! – nevetett a smasszerek arcába, akik szerint ezzel a szöveggel fanatizálta a kicsi „gazember” a többieket. Ártatlan tréfa, ugyanakkor mindennél jellemzőbb történet Pálos élet iránti olthatatlan vágyáról, robusztus, paraszti belső egészségéről, imával kiküzdött optimizmusáról, melyek nála az irónia és az önirónia, valamint a figyelmes és minden helyzetben életre kapó humor forrásaként szolgáltak.

Volt egy szellemi, lelki skálája, amelyen gondolatban elhelyezte az embereket. A 0 volt az egészséges belső világú, világképű, pszichéjű ember, (Szerinte ilyen egyedül egyvalaki volt eddig az emberek történetében. Soha nem mondta meg, kire is gondol, de ha az igazi antropológia a krisztológia, akkor sejthető, kire is gondolhatott.) A 100% a teljesen 'szétesett'. Magát 15% körül helyezte el, én 23-t, egyik kedves barátom például 34%-t kapott tőle. Amikor ez a barátom bemutatta Pálosnak a feleségjelöltjét, Pálos a beszélgetés után megjegyezte nekik, hogy jó lesz a kapcsolatuk (mára két kamasz fiú és egy lánygyermek boldog szülei.), mert a lány 12% körül van, és ez jót tesz majd a kapcsolatnak, mert legalább a leányka pótolja a fiú részéről hiányzó egészségszázalékokat. Ezt a skála-játékot haláláig játszottuk, amikor is valakinek valamire való képességéről, megbízásairól, vállalásairól beszélgettünk. – Ez 43! – mondta nevetve hirtelen, és akkor tudtam, hogy az említett figura közel 3-szor olyan 'szétesett' mint Pálos – Pálos szerint, persze. Lehetett épp akármiről szó, ha hirtelen, kérdezetlenül előjött a százalékkal, lehetett tudni, hogy itt miről is van szó. Kicsattanó testi és lelki egészségét sváb paraszt őseitől kaphatta, őket mindig nagy szeretettel és hálával emlegette – különösen édesanyját. Hiányzott belőle az elsőgenerációsok gyakori értelmiségi féltékenysége vagy bizonyításvágya. Nem hasonlított magát senkivel, örülni tudott annak, ha valaki értelmes volt, eszes, becsületes vagy épp művelt, tanult. Tudta a helyét. – Nagy emberek vettek komolyan a rendben, sokat tanulhattam tőlük – emlegette, és valóban, a jezsuita rend akkori elitjét méltán helyezte ezen a skálán igen előkelő helyre – sokszor önmagánál is jóval előbbre. Közülük többen lettek aztán elődei, példaképei börtönharcában. Nem hasonlított magát senkihez, de működtetett egy önmagára is vonatkozó, számára a lehető legobjektívebbnek tűnő komplex rendszert, amelybe emberségünk teljességét belehelyezte. Nem volt intellektualista, de nem is haragudott a nála értelmesebb emberekre. Egységben látta őket-magát, amolyan Pálos-szinopszisban, ahol a lélek, az akarati világ, az értelmi tevékenység, az érzelmek, az álmok, az emlékek mind-mind egymást értelmezve, alakítva vannak jelen.

A közösség mindennél erősebb alaptapasztalata, igénye, jutalma volt. Közösségben lenni a napfényel, ami besüt kicsi szobájába, a kedves nővérrel, aki a lábujja körmeit jött levágni, közösségben lenni az egyházával, a néppel, amelynek egyik tagjaként közösséget vállal annak történelmével, erényével, bűneivel. Érdeklődését, szellemi érzékenységét is ez az elemi közösségtapasztalat határozta meg. Beszélgetni szeretett volna mindennel, hogy a minden is beszélgetéssé legyen. Egyszer-egyszer beszélt a Szentháromság belső közösségéről is, de nem tudálékos vagy lelkiző módon, vagy elméletieskedő szinten, hanem olyan természetes azonosulással, magától értetődéssel, mint ahogy a parasztember megy le a pincéjébe, hogy felhozza borát a vendégeinek – lassan, belekapaszkodva a földre támasztott kapa nyelébe. A közösség családi tapasztalata volt, pedig édesapját korán elveszítette. Szerették őt kicsinek is. Aztán kiválasztotta, iskolába, közösségbe küldte őt az akkoriban vidéken is működő egyházi tehetséggondozás. Közösséget kapott, iskolát, aztán hivatást, ami közösséget jelentett számára. Gyermeki örömmel, metsző élességű emlékezettel mesélt a novíciusidejéről, skolasztikus tapasztalatairól. Ha kamaszkori kirándulásról beszélt, ha rendi tanulásról, sohasem csak magáról beszélt; pillanatok alatt mindig benn volt valamiféle, személyekből szövődő titkos emberi hálózatban, ami hol egyház, hol barátság, hol rend, hol szimpátia, hol sorsközösség – többnyire beszélgetés formáját öltötte magára. Nem volt magányos, pedig sokat volt egyedül – gyerekkorában, tanulmányaiban, börtönéveiben, száműzetésében. Szerette az egyedüllétet, mert sohasem volt egyedül. Volt napfénye, két szál virága valami rossz pohárban, volt mindennapi szentmise, volt fájdalom; lábokban, kezekben, minden mozdulatban. Nem volt magányos tehát. Mégis, ha a magánzárkáról beszélt (ritkán tette), ott azért mindig el-elcsendesedett. Ott már nem tudott semmibe, senkibe, virágba kapaszkodni. Nem volt virág, nem volt szentmise, nem is tudott vicces lenni – hangtalanul, de észrevehetően csúszott lefelé, csúszott valami nagy, talán embertelen, talán emberen túli

csönd felé. Ott csak az maradhatott, végül is csak az maradt neki, ami a legmélyebb volt önmagában. Itt nem volt már sem ember, sem angyal, itt már nem voltak teremtmények – azt hiszem, paradox módon, Pálos legmélyebb közösségtapasztalatai épp a magánzárka teretlen és mindig lámpa által megvilágított (örökkévaló) idejében gyökereztek. Nem tudom leírni, de a magánzárkáról úgy beszélt, mintha ott lihegő oroszlánok, vagy sunyin tekergő mozgásból kiépülő kígyófészkek lettek volna. Szavaival nem időzött sokat köztük. Viszont a magánzárkában, amikor a végső magányból előlépő, előcsúszó oroszlánok és kígyók kúszták, nyálazták körül, amikor csak a saját becsukott szeme mögé beszélhetett, motyoghatott – kellett benne lennie olyan belső iránynak, erőnek, szomjúságnak, bizalomnak, amelyen keresztül megnyílt számára a zárka teteje, ahová belső létráján felmászható, ahonnan csukott szemekkel is kiláthatott. Gondolom, Pál is és Péter is hasonlókat élhettek át, bilincsekkel a kezükön, lepusztult, lepukkant börtöncellák mélyén. Ez, gondolom, vagy inkább sejtem, misztika lehet, de ehhez akkor sem igen értettem. Annyit azért észrevettem, hogy nem túlzó, ha most Péter vagy Pál eddig nem értett tapasztalataira hivatkozom. Most, hogy ezt írom, világos lett: a magánzárka volt a Pálos-közösség legmélyebb helye, ahol gyilkos és áldozat, bűnös és büntelen, áruló és elárult, börtönben rohadó jezsuita és a Gellért Szállóban piroszposzsgáson pezsgőzgető magyar püspökök között megszűntek az emberi valóság különbségtevései – egyedül a csukott szemű, mindent átfogó irgalom maradhatott. Az irgalom csodája – ami, aki Pálos egyetlen, soha el nem tűnő társául szegődött.

Persze az irgalmat sem adják ilyen pátosz-könnyen: a szabadidőben folyamatosan ordító televíziója mellett, (szinte csak sportot nézett – különösen persze focit) a kispolcon, az íróasztala fölött, szemmagasságban volt egy üveges képtartó. Ott állt a polcon, egyik oldala Ignácot mutatta, a másik Krisztust. Ha minden rendben volt, ha béke volt benne, akkor Ignácot fordította maga felé, ha nyugtalan lett, ha nem tudott megbocsátani, ha haragudott azért, mert sikertelen, mert beteg, mert szeretete haldoklik, ha nem tudta belsőleg elfogadni az indifferencia elvárásait, akkor Ignácot, annak elvárásaival, akarásaival, követelményeivel együtt kifelé fordította és a másik oldalon feltűnt Krisztus alakja, akinek aztán elsírhatta gondját, bánatát. Haragudott néha Ignácra, mert nem tudta követni annak keménységét. Pálos, aki mindig acélból volt, ilyenkor vajjá változott, elgyámoltalanodott, viccesen meg-megrázta kezét Ignác felé: – Nem vagyok vele kibékülve! – vagy – Haragszom rá! – mondta ilyenkor mosolyogva, de mondania sem kellett. Tudták ismerősei, ha Ignác, akkor OK, ha Krisztus, akkor nem OK. A betegség, a testi fájdalom és a belső kínlódások, főleg az egyházzal, az egyházpolitikával, a múlttal kapcsolatos szomorúságai, sebei, azok meg nem gyógyítható, folyamatos felfakadásai okozták számára a legnagyobb szenvedéseket. Aztán, idővel már csak a fizikai szenvedéssel nem tudott mit kezdeni. Viselte, hordozta, kínlódott, aztán elfáradt és ki-kifakadt: – Elegem van a banánból! – Amikor már többet feküdt, mint ült, fektéből odamutatott a fiókjára: – Vedd ki a keresztet! – Kivettem, és felszögeltem oda, ahová mutatta: az ágya lábához, ahová fektében minden pillantása tartott, ahol aztán minden pillantása megtört. – Könnyebb, ha láthatom – mondta.

Az eljelentéktelenedés több fázisban érkezett: mindentől eltiltás, évtizedes anyagbeszerzések, motorozás, aztán autók: Trabant, Zsiguli. Megtúrtság, a fölöslegesség érzése, csakazértis zugmisézések, közben apácák, akiket aztán lassan, de nagyon megkedvelt. Kísérte őket, egészen a halálukig. Akkoriban fenn lakott a régi ház emeletén – lépcsőn kellett felmenni hozzá. Gyakran lejárt, mozgott, autózott, aztán elajándékozta az autót, majd egyre kevesebbet jött le. Aztán költözés az új épületbe, a lépcsőtől jobbra, a kápolna mellé – hogy közel legyen. Aztán megépült az új kápolna, amely messzebb került a kis szobától. Nem sokkal, de akinek minden lépés fáj, aki külön nekisóhajt annak, ha vécére kell mennie, annak a kétfolyosónyi távolság egyre beláthatatlanabb messzeségnek tűnik. Elvánszorgott, odabotózott a kápolnába, és büszke, talán kicsit túlságosan is büszke hangon belekezdett a miseszövegbe. Örült, hogy megúsza a kétfolyosónyi privát exodust. Örült, kicsit pihent a

mise után, zsolozsmázott, aztán nekiindult megint – visszafelé. Aztán már ez sem ment – így került Pilisvörösvárra. Többnyire már feküdt, Póta Laci gondolt rá, más rendtagok is, aztán Salamon Tamás, meg édesanyám. Édesanyám, aki, szerinte, szent asszony, akkor és azóta is. Vágtuk felváltva a körmeit, borotváltuk, haját ollóztattuk. Közben fogyott, aludt, fájó sarokkal, felfekvéssel.

Volt, hogy nem gyóntatott meg. Ha haragudott, mert nem csináltam meg valamit, nem írtam meg az évekig húzott doktoriból az aktuális részt vagy egyéb ilyesmit, akkor csak rákérdezett: – Megvan? – Nincs – válaszoltam. – Takarodj! – volt a válasza, és folytatta az olvasást, a zsolozsmát, akármit. Ez volt a legrosszabb, szeretetből, fájdalomból, együttérzésből büntetett, pedig tudta, tudtuk: egy hét múlva ugyanúgy nem lesz meg az írás, de akkor majd meg fog már gyóntatni. Neki is voltak nehéz hetei, ilyenkor el-elpattintott egy-egy 'takarodj'-ot, mint amikor végigvernek a lovak hátán. Aztán, egy hét múlva, megint minden OK volt, Ignác fotója a helyén, nekem aktuális gyónás, kedélyes beszélgetések. Mióta is? 1987-ben mentem először hozzá. Kuklay Tóni küldött, mert Pesthez közelebb volt Piliscsaba, mint Köröm. Nekem meg kellett a folyamatos, beszélgetős figyelem. Az öreg fegyvertársé, aki nem lett nagypapa, nem lett pótakárki. Beszélgetés lett, mert beszélgetéssé lettünk – mert beszélgetni kezdtünk, és mert nem hagyjuk már abba sohasem. Utoljára akkor találkoztunk, amikor már nagyon nem volt jól. El kellett mennem Bécsbe hosszabb időre. Mindketten tudtuk, hogy nem találkozunk többet – hetei voltak hátra. – Imádkozzunk egymásért! – ez volt hozzám intézett utolsó, elhaló mondata; megfogtam a kezét, ezt még elviselte, aztán az ajtóból néztem őt, ő is állta a nézést. Könnyeztünk, bólintott, behunyta a szemét és kiléptem a szobaajtón.

Még a barátságról valamit. Kiss Csaba jelenleg recski plébános. Ő is lelki gyermeke volt, sokat leveleztek, Pálos támogatta pappá válásában, férfivá érésében. Eljött Csaba erdőteleki 1994-es primíciájára is, meg az utána következő 'lagzira'. – Őcsém hozta autóval, vissza is ő vitte. Az esti örömmön, misén, mindenén túli éneklés lassan, bátortalanul kezdődött a falusi lakodalmas sátor alatt. Aztán Pálos elkezdett a maga kisember módján, igen erősen énekelni. Közben csibészesen mutogatott, kacsintgatott. Voltunk ott körülötte vagy harmincan, fiatal teológusok, filozófusok, politológusok, irodalmárok, zenészek, melósok, egyetemisták, képzőművészek, fiúk, lányok, férfiak, asszonyok. Egyre szorosabb lett a kör, egyre többen álltak közénk, közben Pálos is lassan felállt, mindannyian körülötte álltunk, és vezényletével irdatlan hangerővel énekeltek. Azóta sem voltam olyan énekes helyen. A kicsi, 160 centis jezsuita ott áll az 1,80-as, 1,90-es fiatalok között, és vezényel, irányít. Hangosan osztja a strófákat, szólamokat, mi meg követjük, majd el-elhagyjuk. Aztán, amikor már mindenki csak minket néz, körben a sátrakból, lassan továbbterjed a dal, a muzsika. Pálos középen áll, mint egy darab dinamit, vagy mint egy égi dugattyú, és körülötte a fiatalok, az „egyház jövője” mozog, hullámszik és vele énekel.

Maradjon most minden így: középen Pálos Antal jezsuitával a primícia falusi sátrában – fiatalok között, vezényelve, énekelve, csibészesen mosolyogva. Érteni vélem őt; megint itt énekel, vezényel, megint örömbé robbantja a szívünk. Mindhalálig él bennünk a Pálos-szinopszis; az egyszerű, de mégis komplex paradoxon, a mindannyiunkat elérő, mindannyiunkat megszólító egészség tapasztalata. Ez az egészség morális zsenialitásából fakadt. Mindig tudta az ízlés, a szólás, a hallgatás, a forma határait. Paraszti, elementáris intelligenciájával túlmutatott minden kifinomult, kényes bonyodalmon. Történelem, érzelmek, szellemi teljesítmények, minden a helyére került, ha ő rájuk nézett. Sütött belőle a normalitás, ami erkölcsi zsenialitásának alapja volt. Melegedhetünk mellette mindannyian: okosak, érzékenyek, tehetségesek, buták, érzéketlenek, tehetségtelenek. Ez a zsenialitás nem válogató. A mindenséggel beszélget – mióta üzenetes beszélgetéssé lett benne a mindenség.

Szabó Ferenc SJ: Emlékeim Pálos atyáról

Pálos Antal jezsuita atyával 1948 nagybőjtjén ismerkedtem meg Zalaegerszegen. Két másik atyával, Fricsyvel és Tímárral háromnapos népmissziót tartott a főtemplomban (hajdan Mindszenty apátplébános temploma volt). Hatodikos gimnazista voltam. Reggelenként ministráltam valamelyiknek. A második napon, amikor a kis Pálos miséje után visszamentünk a sekrestyébe, megszólítottam az atyát: Szeretnék vele beszélni, mikor tudna fogadni? Mire ő: „Koradélután döglődöm (= sziesztázom), mert sok itt a bűnös (sokat gyóntatok), de gyere fel hozzám a főplébániára du. háromra.” Meg is jelentem nála, kicsit izgulva, de határozottan ezzel kezdtem: „Atya, én jezsuita szeretnék lenni!” Mire ő: „Micsoda? Tudod te, hogy kik azok a jezsuiták?” De látva komoly szándékomat, hamarosan figyelni kezdett mondókámra.

Elmondtam az atyának, hogy már korábban hallottam és olvastam a jezsuitákról. Először harmadikos koromban Pacsay Ágoston barátom, aki megtanított ministrálni, mondta nekem: „Neked jezsuitának kellene lenned”. Őnáluk láttam Gyenis András háromkötetes *Jezsuita arcélek* című tanulmánygyűjteményét neves jezsuitákról. Ezekbe éppen csak beleolvastam. 1946 nyarán, amikor a IV. gimnázium anyagát tanultam, hogy levizsgázva ősszel már V. osztályba menjek, Horváth Pista barátomtól megkaptam Endrődy László S.J.: *Életem Krisztusért* című könyvét Kaszap Istvánról. Hazafelé menet, ott a lövői réten kinyitottam a könyvet, és megállapítottam: Kaszap is jezsuita volt! Látva fényképét, bevillant, hogy 1943-ban Sümegen e fiatal jezsuitajelölt képét (képeslapját) árultam Kubinyi György hittanárom kérésére. Bár akkor már a „katekizmus kiskirálya” lettem, nem tudtam, hogy kik a jezsuiták, és hogy Kaszap is jezsuita akart lenni. Ahogy hazaértem Báromajorba, nekiestem a könyvnek. Felejtve a vizsgai előkészületet vasárnap délután ott az akácfa alatt a pokrócon, édesanyám mellett, aki ruhákat foltozott, nagy lelkesedéssel részleteket olvastam fel hangosan anyámnak a jezsuiták munkáiról.

Megmondtam tehát Pálos atyának, hogy Kaszap életrajza döntő volt elhatározásomban. Olvastam még Tomka Ágoston diákoknak írt könyveit, Prohászka és Tóth Tihamér köteteit, de egyéb hitvédelmi könyveket is. Egyszer az önképzőkörben a Galilei-ügyről tartottam előadást stb. P. Pálossal ott az egerszegi plébánián barátságot kötöttünk. Ez a barátság meghatározó volt hivatásom történetében, és az atya haláláig tartott. Most ezt a történetet vázoló fel. Pálos atya visszatérve Budapestre, könyveket küldött a jezsuita rendről: Bangha: *A négy száz éves Jézustársaság*, Martindale *Szent Alajos*, Sík Sándor *Pázmánya* stb. Most is megvan a füzetem, amelyben akkor, 1948-ban egy tanulmányt írtam Sík könyve alapján Pázmányról. Pálossal rendszeresen leveleztünk. Mindig nagy öröm volt, amikor levél érkezett tőle, akkor a diáknak, később a külföldön vagy itthon dolgozó jezsuitának. (Később idézek e levelekből.)

1948 őszén újra találkoztam Zalaegerszegen Pálos atyával. Mint *A Szív* újság szerkesztője jött le, hogy beszámoljon Mindszenty egerszegi látogatásáról, aki a volt plébániája mellett felállított dobogóról beszélt a tömegnek. Ott álltam két méterre a dobogótól. A Mária-év keretében ez volt a bíboros egyik nagyszerű beszéde. Pedig a hatóságok mindenképpen próbálták akadályozni: a vidékieknek lóvizitet szerveztek, minket, diákokat kivezényeltek a sportpályára, mikrofonja nem működött stb. Ez alkalommal beszélt a plébánia erkélyéről a jezsuita Borbély István is az iskolák államosítása ellen. Nagy hatást tett rám, hogy egy órán át szabadon, egyetlen szóismétlés nélkül szónokol.

A Deák Ferenc gimnáziumnak jó énekara volt, én is tagja voltam. 1949 májusában Pesten a rádióban szerepeltünk: két németalföldi mesterrel léptünk fel. Kihasználta az

alkalmat, hogy találkozzam Pálossal. Kirándultam vele a János-hegyre. Amikor felértünk fogaskerekűn, eleredt, majd szakadni kezdett az eső. Mentünk a kilátó felé a szakadó esőben, közben Pálos elmondta hivatása történetét. (Erről könyvünk első részében részletesen olvashatnak a B. Petőfi Ágnes által készített interjúban.) A kilátónál megettünk egy szendvicset, majd csuromvizesen leereszkedtünk a budai Manrézához. Itt a novíciusmester, Kovács Jenő fogadott bennünket, száraz ruhát és uzsonnát hozott. Majd P. Kovács jezsuita hivatásom felől érdeklődött. Neki már határozottan mondtam, hogy érettségi után kérem felvételemet a jezsuita rendbe.

1949. július. P Pálos szervezett egy kéthetes balatonberényi diáktáborba. A volt falumanrézában jezsuiták (és Lakos Endre) tartottak világnézeti előadásokat: Ruppert, Fricsy, Tamás, Bogyó. P Kollár pedig háromnapos lelkipraktóriumot adott. Tőle halottam először a nagy francia jezsuita teológus H. de Lubac nevét, akivel később Párizsban megismerkedtem, műveit fordítottam, ismertettem... Nagy élmény volt számomra ez a csodálatos két hét. P Bogyó, aki megtudta, hogy jezsuitának készülök, elmondta a jezsuiták titkos tervét: megindították a fiatalok nyugatra szöktetését (jórészt vasúti kocsik alatt). A skolasztikusok és a novíciusok után a jelöltek következnek. Kérdezte, hogy vállalkoznék-e a szökésre. Természetesen igennel feleltem. Megegyeztünk, hogy ha Pálostól jelzést kapok, indulok Pestre.

Jött is a távirat Pálostól. Elbúcsúztam szüleimtől, édesanyám sírt, hogy nem lát többé. Későn éjjel érkeztem meg a budai Manrézához. Hosszú csengetés után kijött egy testvér, és megsúgta: előző nap letartóztatták Kovács Jenőt a szökések miatt. Gyorsan menjek el innen a Mária utcába. Reggel az udvarban a padon szundikáltam, mire megjelent Pálos. Értésemre adta, hogy leállították a szökéseket. Mivel az egerszegi gimnáziumot el kellett hagynom a Szilvási-ügy miatt, Pálos kilátásba helyezte, hogy talán Kalocsán vagy Pécsen befejezhetem más jelöltekkel a gimnáziumot.

A Szilvási-ügyről röviden itt szólok. Tehetséges fiú volt. Együtt laktunk Nemes kisasszonyéknál albérletben. Irodalomról sokat diskuráltunk. Az önképzőkörben előadást tartott Petőfiről és Adyról. Színvonalas előadás volt. Én mint hivatalos bíráló megdicsértem. De utána vitába kezdett baloldali felsősökkel, és élesen bírálta a Tanácsköztársaságot. Feljelentették, elvitte a rendőrség. A magyar tanárt, Kékesit és engem kihallgattak. Én azzal védekeztem, hogy én az előadásról mondtam elismerő véleményt, az utána következő vitáért nem vagyok felelős. Pár hét múlva a vádlottak padján ültem Kékesivel, de mivel a fő vádlott nem jelent meg, elnapolták a tárgyalást. Szilvási „megtért”, kommunista lett. Az egerszegi gimnáziumból kicsapták, de Keszthelyen folytathatta tanulmányait. Nagy diákszövetségi vezér lett, megírta első regényét, a *Középiszólásokat*. Később a rádiónál dolgozott, és számos regényt írt. Többé nem találkoztunk soha. De 1954-ben, amikor Pesten zugnovícius voltam, és behívtak az ÁVO-ra a Fő utcába, mert a közben letartóztatott provinciálistól, P Pálostól megtudtak néhány nevet, így az enyémet is, a kihallgató tiszt második kérdése ez volt: „Mi volt az a Szilvási-ügy?” Dossziém már felkerült Egerszegről hozzájuk.

De most előregrottam. Visszatérek az időrendhez. 1949 októberében a pécsi Ignáciánumba vonultam be egy tucatszámú jelölttel: nyolcadikosok és hetedikesek voltunk. A jezsuiták, mivel a Piust már államosították, a rendházban a régi tanárokkal folytathattuk a tanulást. Nagyon szép emlékeket őrzök az 1949–50-es pécsi tanévről. Kiváló tanáraink voltak. P. Pálos lett a superior. Ha még haboztam volna, itt biztos megerősödött volna jezsuita hivatásom. Erre az időre esik első verselésem: sokat költöttem. „Költőtársammal”, Varga Karsival felvettük a kapcsolatot Harsányi Lajos és Tűz Tamás győri papköltőkkel, akiktől biztató, jó kritikákat kaptunk beküldött verseinkre. Karsival a Mecsekben sétálva József Attila-versekkel társalogtunk. Az a szerencse ért, hogy érettségi tételnek József Attilát húztam ki. Pálos volt az elnök. Alig tudtak lelőni. A május végi érettségi után examináltak bennünket. P. Csávossy provinciális és titkára, Szörényi Gábor, Somogyi és Pálos. Felvettek

a rendbe nagy örömmre. Akkoriban P. Pálos azt tanácsolta, hogy hagyjam abba a versírást, ez nem való a jezsuitának. (Ezt a tanácsát ősztől kezdve meg is fogadtam 1981-ig!)

Egy hónap múlva Rákosi rendeletére szétszórták a szerzeteseket. Én akkor vakáción voltam Nagyhegyen. Mivel 1949 karácsonyának a vigíliáján édesanyám meghalt, apámmal és öcsémmel hárman végeztünk minden munkát, aratást, két tehenünk etetését, fejesét (ebből jócskán kivettem a részemet...) Bizonytalan volt, hogy mi lesz a jezsuitának felvett jezsuiták sorsa. P. Csávossy provinciális nagy tekintélyének köszönhető, hogy a fiatalokat sikerült elhelyezni valamelyik szemináriumba. Egy tucatnyian Egerbe kerültünk. Rozmán S.J. spirituális „anyáskodott” velünk. P. Bogyó tanította a filozófiát. Külön filozófiai kört is alakítottunk, és Rómából, a Gergely-egyetemről kapott latin könyvek alapján rendeztük vitáinkat. Egy kicsit kilógtunk a szeminarista közösségből. P. Kollár tartotta a háromnapos nagybőjti lelkigyakorlatot. (Őt már ismertem Balatonberényből.) Ekkoriban, 1950-ben tárgyalt Czapik érsek Rákosiékkal. A következő ősszel csak három egri egyházmegye folytathatta Egerben a szemináriumot. Én a saját egyházmegyémben, Szombathelyre kerültem másodévesnek. Évfolyamtársa voltam a későbbi vértanú Brenner Jancsinak és Seregély Istvánnak. Géfin rektor a jezsuiták barátja volt, Kovács Sándor püspök egy évre befogadott (az elsőéves Marosfalvy Lacival). Rövid ideig még P. Varga László ott tanított dogmatikát. Hozzá jártunk M. Lacival szabálymagyarázatra, ami inkább politizálás volt. Pár hónap után P. Varga Nyugatra szökött. (Újra 1957 őszén találkoztam vele Eegenhovenben, a rendi főiskolán, ahol éppen pakolt, mert felmondtak neki. Később gyakran találkoztunk Brüsszelben és P. Muzslay leuveni kollégiumában.)

A szombathelyi szemináriumból is eltanácsolt a „bajszos püspök”. De Kovács Sándor püspök „betegszabadságot” adott, így megúsztam a katonai szolgálatot. Egyébként a szombathelyi szemináriumot bezárták. 1952 nyarán Pécs külvárosában részt vettem P. Radányinál egy nyolc napos lelkigyakorlaton. Ősszel Zalaegerszegen Kovácséknál laktam, és munkát kerestem. Ez az ősz nehéz volt. A kubikosmunka után végre bekerültem az egerszegi ruhagyárba. Könyvelő, majd végül készletellenőr lettem. Munkám mellett újra levizsgáztam a nyolcadik gimnáziumból, és leérettségiztem, mert a pécsi érettségiről nem volt hivatalos papírom. Hat hónap alatt megtanultam három év orosz anyagát. Mindent bevettem, mert tudtam, hogy P. Pálos Pesten szervezte meg a zugnoviciátust, és ezért pesti egyetemre vagy főiskolára akartam bejutni. Ruhagyári káderként mentem felvételre az Idegen Nyelvek Főiskolájára, ahova 1953 őszén felvettek a francia-magyar szakra, innen két év után különbözetivel átmentem az ELTE-re. De megint előreszaladtam.

1953 augusztusában búcsút mondtam a ruhagyárnak, és Pestre költöztem, a Szentkirályi utcába (Lengyel Alfonzékhoz). Somogyi Szityivel és Beöthy Tamással laktunk ott albérletben. 1953. augusztus 14-én történt hivatalos belépésem a jezsuita rendbe (jóllehet már Pécsen 1950-ben felvettek). P. Pálos mutatta be a szentmisét a Mester utcában, és átadta – „beöltözésem” jeléül – a szerzetesi feszületet. Luzsénszky Alfonz lett novíciusmesterünk, aki időnként beszámolt P. Pálosnak, illetve néha módosította a „kormányprogramot”. Ti. néha azt hangoztatta, hogy az egyetem mellékes, fő a noviciátus, máskor meg azzal jött, hogy ha már állami ösztöndíjon tanulunk, vegyük komolyan az egyetemet is.

* * *

A szétszórás éveiről bővebben írok, saját élményeim mellett P. Pálos írásait is felhasználom. (Pálos A.: „*Viharon, vészen át*”, 1992, 64–93 és uő.: *Rostában*, 1985.)

1951. május 7-én P. Csávossyt letartóztatták, és P. Pálos lett a provinciális. Ő szervezte meg a szétszórásban a fiatalok képzését és a gondoskodást a fogadalmazott atyákról, testvérekről. Csávossy a szétszórás kezdetén körlevélben tudomására hozta a rendtagoknak: „Szerzetesek voltunk, vagyunk és leszünk mindhalálig”. Pálos atya ezt az irányelvet követte,

bár néhány atya véleménye más volt. Azt ajánlották, hogy most már mindenkinek a saját lelkiismeretére kell bízni szerzetesi elkötelezettségét: „Szüntessük meg a találkozásokat, a fiatalokat mindenestül engedjük át az egyházmegyéknek; ha van még némi pénzünk, azt egyenlő arányban osszuk szét a rendtagok között.” (Vv, 27) Ekkor már 25 rendtag volt börtönben vagy internáló táborban, és az üldöztetés egyre fokozódott. De a többség, élükön P. Petruch történészünkkel, elutasította ezt a szemléletet. P. Pálos 38 hónapig tartó provinciálissága alatt mindent megtett, hogy a provincia tagjait az igazi szerzetesi szellemben megtartsa, a fiatalok képzését pedig megszervezze. Említett könyvében erről részletesen beszámol.

1985-ben Kanadában kiadták *Rostában* címmel azokat a buzdításokat (körleveleket), amelyeket P. Pálos 1951–1956 között intézett a magyarországi jezsuitákhoz. Ez a 34 levél tükrözi azt a lelkiiséget, amely a mi magatartásunkat is megszabta. P. Pálos, aki Csillebércen velünk focizott, amikor vasárnaponként az egyes „házak” (2–3 fiatal albérletben) találkoztak, buzdításaiban nagyon szigorú volt, mai szemmel talán egyoldalúan moralizáló, és ezt a szellemiséget követte P. Luzsénszky novíciusmester is, mígnem 1955. augusztus 23-án letartóztatták. Utána a közben börtönből kiszabadult P. Kovács Jenő lett a mesterünk. Ezentúl már óvatosabbak lettünk, nem látogattuk egymást, nem mentünk fel P. Kovácshoz, hanem az egyik templomban találkozva pl. a Horváth-kertben végeztük a lelki beszélgetést és gyónást. Mint francia szakos egyetemista könnyen megkaptam tőle az engedélyt, hogy indexre tett francia regényeket olvassak, vagy évfolyamtársaimmal megnézzek francia filmeket. P. Kovács már gyakorlott „mester”, lelki vezető volt. (Később Rómából gyakran írtam neki, és ő kedvesen válaszolt, mindig rövid jó tanácsot adva.)

Visszatérve P. Pálos buzdításaira: 14 levél nekünk fiataloknak szólt, amelyek azt célozták, hogy őrizzük meg hivatásunk megbecsülését és szeretetét. A provinciális féltő szeretete és felelősségtudata diktálta e buzdításokat, amelyeket később maga P. Pálos is szigorúaknak talált. Ezt írta a bevezetőben: „Két évtized után olvasva ezeket az írásokat, több közülük talán időszerűtlennek, nyersnek, nem egészen okosnak tűnik. Most utólag mégsem változtatunk rajtuk egy betűt sem, mert ezzel megszűnne dokumentum jellegük.” A sokszor azonos téma variációja mögött ugyanannak az embernek szolgáló szándéka húzódik meg, aki negyedszázaddal később „alázatos hálával köszöni meg az Isten Jóságának, hogy őt erre a szolgálatra meghívta, és ezt a szolgálatot, tán nem is mindig bölcsen és okosan, de egész szívével, lelkével, teljes jóakarattal három és fél éven át végig folytathatta”.

P. Pálost 1954. június 30-án letartóztatták Balatonszabadiban, ahol egy 12 tagú középiskolás csoportnak adott lelkigyakorlatot. Hosszas, közel nyolc hónapos kihallgatássorozat után 1955. február 22-én ítélték el tizenhét évi börtönre. (Börtönélményeiről részletesen beszámolt az *Üldözött jezsuiták vallomásai* c. kötetben, 1995, 25–72. o.) 1956 októberében valamennyi jezsuita, Pálos is kiszabadult. A szabadság első napjaiban megjelent újra *A Szív* újság: Pálos Kollárral együtt ennek szerkesztője volt. Pálos mindjárt részt vett a november 3-i híres szám (összesen két oldal) szerkesztésében. Amikor megjelent, azon a reggelen a Mária utcai rendház kápolnájában ministráltam neki. (Utána egy teherautón mentünk többen – jezsuita fiatalok és egyetemista civilek – Pásárré, az ÁEH hivatalához, hogy megszerezzünk fontos dokumentumokat. Az említett *A Szív* újság „Mit akarunk?” c. vezércikkében Kollár és Pálos 14 pontban megfogalmazták azokat a kívánalmakat, amelyek majd biztosítják a vallásszabadságot. Ugyanezen az első oldalon Mindszenty József hercegprímás fényképe és rövid rádiószózat: „Csodálatra méltó hősiesség szabadítja meg most a hazát!” – De másnap, november 4-én visszatértek a szovjet páncélosok, és romokba lőtték Budapestet. Egy hónappal a szabadságharc és forradalom kitörése után a Szentkirályi utcai lakásunkon együtt volt P. Pálos és még néhány atya. Arról beszélünk, hogy itt visszaáll a diktatúra. Ezért jobb lesz, ha a fiatalok kiszöknek Nyugatra. Mindjárt vállalkoztam, hogy lemegyek Zalába, körülnézek, és talán el is indulok a határ felé.

Jelen volt a kalocsai Pécsi Laci, aki rögtön jelezte, hogy velem jön. Nem részletezem szökésünket, az általa okozott kalamajkákat... Berchmans Szent János ünnepén este megérkeztünk egy osztrák faluba. Megkezdődött emigrációs életem. Mintegy 30 fiatal vágott neki a kalandnak 1956 végén és 57 elején. P. Pálost 1957. január 9-én éjjel újra letartóztatták. 1963. május 15-én szabadult. Engem közben 1962. augusztus 6-án pappá szenteltek, majd befejeztem a teológiát és a júl. 1-i grádusra készültem, majd következett Wépionban a harmadik próbáció és utána a doktorátus Párizsban.

P. Pálossal Párizsból vettem fel a kapcsolatot levelezés révén, mígnem 1970-ben Rómából hazalátogathattam (mint belga állampolgár) és személyesen is találkoztunk. Az első levelet 1964 őszén kaptam Chantillyben. Már megkapta Louvainben (P. Muzsly segítségével) kiadott első könyvemet, a „*Világnézetek harcát*”, amely a flamand nyomda miatt elég gyarló lett, sok hibával. Ezt Pálos is megjegyezte. „Mindenesetre kezdetnek jó.” A második, javított kiadás az alcímmel jelent meg: „*Mai írók és gondolkodók*.” Pálos többek között még ezt írta (ugyanis jeleztem neki, hogy egy Babits-tanulmányon dolgozom): „Várom a Babits-cikket, annál is inkább, mert Babitsot én is nagyon szeretem és gyakran olvasom. Alig lehet betelni Jónás könyvével. (. . .) Örülök, hogy a krisztológiai problémák annyira megfogtak. Véleményem szerint éppen ezen a területen kellene leginkább a mélyre fúrni. [...] Örülök, hogy soraidból kitűnik a munkád, föladataid iránti szeretet, kiegyensúlyozottság, tenni akarás. Szóval nem savanyodtál meg – ez pedig nagyon fontos...” 1964. december 1-i levelében is visszatér készülő doktorimra, amiről írtam neki, illetve a választott szemináriumokra, amelyeket az Institut Catholique-on kívül hallgattam (pl. Cullmann kurzusát a Sorbonne-on stb.) Tovább érdeklődik a Katolikus Intézetről (egyetemről). Jelzi, hogy elkezdte olvasni Teilhard könyvét: az *Isteni Miliőt*, amelyet Rezek Román fordított, együtt átjavítottuk, és én egy bevezető füzetet írtam hozzá. (Török Jenő adta ki Bécsben *Benne élünk* címmel.) Pálos ezt írta: „Egyre jobban tetszik. Nem amit mond, mert az jórészt Szent Pálból ismerős, de ahogy mondja. Szívből gratulálok, hogy ilyen tárgykörben óhajtasz elmélyülni.” Karácsonyra Babits Karácsonyi énekét idézte levele végén. Van még egy kézírásos levelem 1965. június 15-ből, amelyben névnap gratulációmát köszöni meg. (Aztán újra a 80-as évekből őriztem meg több levelét.) Ebből többet idézek, mert fényt vet az atya lelkiállapotára. Hiába, megtörték a börtönévek! Meg felidézi megismerkedésünket.

„Kedves Ferikém, nagyon meghat figyelmed, hogy nem feledkeztél meg névnapomról. Légy nyugodt, nekem sincs átéltebb kívánságom, minthogy valamennyien kitartsatok a jóban, és egyre jobban szeressétek az Urat egymásban és az emberekben és a világban. Sajnos, vagy hála Isten, nekem már jórészt hátrafelé nyílik kilátás, és csak abban reménykedhetek, hogy Ti legalább emberül dolgoztok akár helyettünk is. Örülök, hogy a húsvéti úttal gazdagodtál és gazdagítottál másokat, hiszen ez a kettő szorosan összefügg. (Petersbergben részt vettem a Pax Romana kongresszuson, előtte Bécsben lelkigyakorlatot adtam.) Ezt most tapasztalom csak igazán erősen a saját irhámon keresztül. No, de nem panaszkodom. A jó Mikes Kelemen is megírta már vagy két évszázaddal ezelőtt: Isten rendelésében nincs semmi haszontalanság. Elnézem a kis fényképet: nem változtál; mintha csak az egerszegi sekrestyében látnálak. Persze a háttér más. (Párizsi háztetőn készült felvétel.) Bizony annak is már vagy tizennyolc éve. Akkor nem gondoltuk volna, hogy így alakul. Örülök, hogy megfogadtad annak idején tanácsomat. Nem a mi kenyérünk a versírás. (1987-ben majd mást mond!) Cser Lacit nagyon szeretem; tehetséges, csupa belső izzás, az ember tiszta szándékú, tiszta fejű. S mégis: a versei csak fölcillanó remek meglátásokat, fordulatokat tartalmaznak s nem nőnek az átlag fölé. Prózáját többre tartom. Helyenként kristálytisza, finom, árnyalt s mégis egyszerű. Levelei is mindig élményt jelentenek. Mostanában nem ír. Érthető.

Rómában jól viselkedj. (1965 júliusában egy hónapig P. Orbánt helyettesíttem a Vatikáni Rádiónál.) Légy nagyon szerény. Soha ne kritizálj senkit, ott nagyon érzékenyek...” Következnek még jó tanácsok, aztán reflexió Rouquette S.J. *Études*-ben megjelent, zsinatról

szóló cikkeire, a rendi nagygyűlésre és a megválasztott Arrupéra, végül ezt írja: „Egészségem tűrhető, munkám most nyáron több, de nem túl nehéz. Sokat gondolok Rátok, másra és másokra alig van gondom.”

1970-ben már belga útlevéllel hazalátogattam, és Pálos atyát is meglátogattam. Később is, kb. kétévenként. Ezért is ritkábbak a levélváltások a hetvenes években. Legalábbis a megőrzött levelek. A 80-as években aztán megszaporodnak.

– 1986. november 20. „Kedves Ferikém, megzavartad nyugalmaomat. Mióta két könyved megjelent, nincs nyugtom. Hol az egyiket, hol a másikat kell kézbe venni. Bizony nehéz a választás. Őszintén gratulálok! (Az egyik: *Lélekben és igazságban*. Tanulmányok és vallomások. A másik: *Pázmány Péter emlékezete*.) Óriási teljesítmény. Nem hiába mondta nekem P. Kolvenbach, hogy a Rómában élő magyar jezsuiták nagyon sokat dolgoztak, különösen P. Szabó. Hát ez valóban igaz.” [...] „A Pázmány-kötet nagyszerű opus... Nem ártott volna (bár az előszóban bőven benne van) külön is a címlap versóján kiemelni, hogy a kötet Öry atya emlékére is van. Mert ez igaz is. Nagy irodalmi tett, hogy az ittenieket sikerült ebbe a műbe ’beugratni’.[...] „Nem hiszem, hogy akad még valaki (rajtad kívül), aki büszkébb lenne ezekre a kötetekre, mint én. Szabad néha más tollával is ékeskedni, nem?...”

– 1987. március 12. „Kedves Ferikém, megkaptam a finom kávé. Örööm. Majd ha nyáron meglátogatsz, megisszuk. Igen szépen át- és beolvastad a *Torma*-storyt is. (Annak idején P. Cserrel megírták Torma testvér, fiatalon elhunyt novíciustársuk életét. A Vatikáni Rádió számára kértem Pálos atyától egy életrajzi ismertetést.) Sokan hallgatták és reflektáltak rá. [...] Különben láttalak az MTV-ben, ahogy sugdoskodtatok a Szentatyával és egy hölgygel...(Tolmácsoltam a pápának.) Főnökünk (P. Kollár) el volt tőled ragadtatva, hogy elvitted őt Castelgandolfóba, meg a Villa Cavallettore. De azt nem mondtam meg neki, hogy minket máshova is...(P. Pálos P. Sülével 1986 nyarán Rómába látogatott. Elvittem őket Subiacóba, majd pedig a müncheni jezsuita találkozóra.) [...] „Döglődöm: már három hete nem tudok járni; a jobb lábam tompa ... fáj és dagadt. Az orvosok meg hümmögnek. Az igazi ok: 73 éves vagyok.”

– 1987. március 30. „Kedves Ferikém, nem állhatom meg, hogy ne gratuláljak gyönyörű kötetedhez. (Szabó-Triznya: *Mielőtt szürkülnek a színek*. Triznya Mátyás akvarelljei és az én válogatott verseim.) Most nem is csak a tartalom, hanem a külalak is kiegészítik egymást. [...] Egy ilyen kötetben még a versek is jobban ’fénylenek’. Nekem különösen a CSOKOR, a HOZZÁD TARTOZOM és a HOZZÁD TARTOZIK tetszik legjobban. Talán azért, mert ezek egyértelműen „lelkigyakorlatos témák”. De azért a „színek még ne szürküljenek”, majd csak másfél évtized múlva, ha ugyan a szíved bírja ezt a tempót. [...] Tőlünk aligha várható valami: kornyadozunk. Takáts Sanyi súlyos beteg: rák szorongatja életét nagy szenvedések közepette... Géza úr (P. Süle) otthon gubbaszt, tályogokat kellett belőle kimetszeni, és nehezen gyógyulgat. Magam is most már csaknem másfél hónapja itt kuksolok ’lakosztályomban’: ’csodás’ lábaim nem és nem akarnak rendesen szolgálni...”

1987 folyamán jórészt nyitott képeslapokat kaptam, mintegy tucatnyit, amelyekben általában könyvküldeményeimet köszöni meg, reflektálva is azokra. Mindig köszönti hölgy munkatársaimat, akiket római látogatásakor megismert. Ugyanígy két 1988-as levélben: február 3-án arra reflektál, hogy meghívtak Budapestre: tartsak előadást Pázmányról, és hogy milyen jó volt, hogy P. Öryvel elkészítettük a háromkötetes Pázmány-válogatást. Május 10-én gratulál *Az emmauszi úton* c. könyvemhez: „Eddigi legjobb könyved. Katolikus keresztény. Újra meg újra olvasom. Még a benne található verseket is.”

1988. február 22. Hosszú géppel írt levél. Kézből kaptam, amikor hazajöttem, hogy Pázmányról előadást tartsak. (1988. február 26. és március 4. között tartózkodtam Magyarországon. Február 29-én Budapesten, az ELTE jogi karán volt az ünnepi ülés Pázmányról. Én Pázmány Péter gráci kegyelemvitájáról tartottam előadást.) „Sajnos, én nem tudok ott lenni (pedig illenék!), mert csupa nyavalyás az életem. Most már harmadik tél ez az

idei, hogy másfél-két hónapot szobába zárva, rendesen egyik lábammal begipszelve kell töltenem. Most – a változatosság kedvéért – a bal lábfejemben tört el az egyik csontocska. Igaz, már tudok cipőt húzni, de még bicegek, és hosszabb álldogálásra, járművekre föl- meg leszállásra aligha vállalkozhatom. Most tehát eljutottam ahhoz, hogy valamiben, a bicegésben, hasonlítok Szent Ignác Atyánkhoz.” Ezután vázolja a könyvet, amelyen dolgozik: a provincia legutóbbi négy évtizedéről szóló emlékeit írja meg. Ez lett a „*Viharon, vészen át*” című kötet. Befejezésül: „Te pedig dolgozz továbbra is derekasan. Lassan 57 éves leszel. Van még vagy másfél évtizeded, hacsak nem vagy amolyan Bea típus vagy esetleg Roncalli-féle, akik ’vénségükben’ merték és tudták egy kicsit megkavarni az állóvizet...”

1988. szeptember 13. P. Pálos e levélben elsiratja Süle Gézát. Jó barátok voltak, 55 évet együtt töltöttek. Majd reflektál *Arcod keresem* c. könyvemre, ima- és vallomásgyűjteményre. Készül arra, hogy december végén elmenjen, P. Nemesszeghy meghívására, Kanadába, hogy részt vegyen az ottani magyar jezsuiták találkozásán.

1990. január 19. „K. F., láttalak tegnap este a magyar TV-ben. Az esti híradóban szerepeltél, amint ott lépkedtél délcegen a sok nobiletasok között a Szentatya közelében a Horn-féle fogadáson. Örülök, hogy töretlen szorgalommal és ötletességgel bírod a szolgálatot. Nagy külső kegyelem ez, de azért jó lesz vigyázni az egészségedre is, mert még ITTHON is nagyon nagy szükség lesz rád. Mi lassan megyünk a többiek után a budafoki rendi kriptába.” Ezután eléggé pesszimista jelentés a „rendszerváltás” utáni magyar egyházi helyzetről, a hierarchia bírálata. „A jelenlegi egyházi struktúra prominens vezetői közül egyetlenegy sem nyilatkozott még, hogy azért csak nem volt jó, hogy csaknem minden tényező Miklós Imre sugalmazását nemcsak hogy elfogadta, helyeselte és elvárta. Azért mégsem kellene a katolikus hívek jelentős részét hülyének vagy emlékezetvesztőnek tekinteni! Erkölcsei megújulás nélkül nem lesz szebb magyar közélet – ezt mindenki hangoztatja. De ehhez azért szükségeltetik a múltat valamiképpen bevállalni.” Majd éles bírálat arról, hogy milyen „kesztyűskézzel” ment a papi békemozgalom megszüntetése. „...Pedig de milyen nagyszerű és ’ÉRDEKES’ kivonatot lehetne készíteni a magyar püspökök körleveleiből, intézkedéseikből. Az lenne csak az érdekes olvasmány! Aztán az egész Casaroli-féle keleti ’nyitás’! Igaz is, Casaroli elmúlt 75 éves. Rá nem vonatkozik a VI. Pál-féle rendelkezés, amely a Codexbe is bekerült? A következetesség azért nem mindig hiba. Viszont az is igaz, hogy Róma püspöke se tartotta magára nézve kötelezőnek, de ő fölötté áll minden egyházi törvénynek. Ám a példaadás minden keresztényt kötelezne.

Aztán meddig akarjátok még a Sectio II díszruháit hordozni? [...] Amióta jogi személy lettünk idehaza, egyetlen feladat: felszámolni a Sectio II-t, persze okosan és óvatosan. [...] Ebből is láthatod, Ferikém, már nemigen vagyok normális. De azért, úgy-e, azért még nem bűn, ha szeretem hazámat és a magyar katolicizmust...”

1990. május 14. (Leányfaluról) Hosszú gépelt levél, amely az én május 7-i kézírásos levelemre válasz. A Sectio II. hazaköltözéséről és az itteni munkák újrakezdéséről morfondírozunk. Ugyanígy az én június 2-i levelemben is, amely a müncheni megbeszélésről is beszámol. Május 7-i levelemben megírtam, hogy kész vagyok hazamenni, bár a rádiós munkát is fontosnak tartom. Sajtóvonalon szeretnék dolgozni. „Szeretnék egy kulturális-világnezetű folyóiratot szerkeszteni (amolyan *Magyar Kultúrát*). Szerintem nem megy három: *Szolgálat* + *A Szív* + *Magyar Kultúra*. Egy sajátos profilú lapot kellene csinálnunk. Nem az a lényeges, hogy mi volt, hanem hogy most mi kell, és mit tudunk vállalni (adott embereinkkel). Mindezt azért írtam le, hogy esetleg még a müncheni találkozó előtt megírd véleményedet. Várom tehát válaszodat.”

P. Pálos (Karcsi bácsi) szinte postafordultával, május 14-én válaszolt. Gratulált kiadványomhoz, a *Thesaurushoz* (Válogatás Szent Ignác írásaiból), majd rátért a magyar helyzet ismertetésére: nehezen megy a szerzetesek újjászerveződése, részvételük a lelkipásztorkodásban, majd így folytatja: „Meggyőződésem, hogy titeket annak idején a

magyar provincia vezetősége nem azért küldött ki, hogy a világegyház kitűnő munkásai legyetek, hanem hogy a magyar nép hitét védjétek, terjesszétek, ha erre alkalom adódik. Mégis figyelembe kell venni az ottani elkötelezettségeket, és nem lehet csak úgy otthagyni csapat-papot. Így például nem tartanám okosnak a jól bejáratott kanadai plébániákat otthagyni. És a Vatikáni Rádiót sem mindaddig, míg elfogadható embert nem tudnak az előjárók oda küldeni. [...] És aztán csak meg kell nézni az itthoniak életkorát! Ebből lehet következtetni. A közösség hangulata minden inkább, csak nem derűs. Mindenki, aki még valamit tud dolgozni, túlterhelt, hajszolt, az együttműködés is akadozik. Imre (Morlin provinciális) nem volt képes olyan légkört kialakítani, mely igazi összefogásra készítette volna a még valamit tudó embereket. [...] Úgy hallottam, hogy Hegyi János – aki sejtetőleg hamarosan átveszi itthon az irányítást – tervei szerint mindössze ÖTEN jönnek haza. Szerintem ez szégyenletesen kevés. De hát ez nem az én asztalom. [...] A folyóirattervedet, amit itthonra tervezel, csak helyeselni tudom: szerintem a SZOLGÁLAT bécsi szerkesztése, bár anyagilag nyilván előny, már erősen túlhaladott megoldás. Haza kell jönni minél több értelmes embernek, [...] és az itthoni súlyos és nehéz problémákkal kell felvenni a küzdelmet...”

1990. június 2-i levelemben beszámoltam a müncheni megbeszélésekről. Az a javaslat született, hogy én egyelőre maradok a rádiónál, de kompromisszumos megoldással elő lehetne készíteni a „hazamenetelt”. A *Szolgálatot* kellene módosítani (kulturális rovattal, illetve a négy szám helyett hatot kellene kihozni, a két szám a leépített könyvmelléklet helyett világnézeti-kulturális témákkal foglalkozna. „És ennek gondozását én elvállalnám innen (Rómából). Gyakrabban mennék haza, illetve Bécsbe. Persze a végleges megoldás az lenne, hogy otthon szerkesztem folyóiratunkat. De erre csak később kerülne sor.” Ezután még részletezem a megbeszélésen elhangzottakat: házat keresni Budán, ahol a noviciátus és az írók háza lehetne. „Ez megint egyéni véleményem: Nem sok értelmét látom *most A Szívnek*, úgy, ahogy van. Mindegy, hogy a múltban ez volt a mi lapunk stb. Nekünk egy nívós világnézeti-kulturális lapot kellene csinálnunk, és az értelmiségiek lelkipásztorkodásával foglalkoznunk. Én a *Szolgálatot* is átengedném másoknak (világi papoknak?), esetleg egyesülhetne a *Teológiával*. Békés Gellért viszont hajlandó lenne nekünk átengedni (ez év végéig húzza ki a szerkesztést) a *Katolikus Szemlét*. Ezt vihetném tovább, esetleg 'bekebelezve' a halódó *Jelet Szóval* amolyan *Magyar Kultúra* lehetne – mai kiadásban, a párbeszéd szellemében stb. Ilyesmit gondoltam címnél: *Távlatok* (ez egy kicsit az *Orientierung*-ra emlékeztet), alcímnél pedig: katolikus (vagy keresztény) világnézet – magyar kultúra. Persze tárgyalni kellene a *Vigiliával* is. [...] Igaz az, hogy nem várhatok itt vagy hat évig. [...] De ha mondjuk két éven belül meglenne a budai ház (noviciátus és írók háza), hajlandó vagyok hazaköltözni, lesz, ami lesz, ha nem is megy úgy a rádió, ahogy kellene. [...] Mindezt már most gondoltam tovább, München után. Nehéz megoldást találni. Mert ez a hibrid-megoldás a *Szolgálattal* lényegében nekem jelent többletmunkát. Amennyiben nem tudok bilokálni, hát ezt sütöttük ki. Most egyelőre ennyit. Júl. derekán találkozunk. Ölel: F.

Ui. Ne törődj azzal, hogy a leveled robbantott. Én nem voltam még ott, amikor felolvasták (szerencsétlenül). Én mindenben egyetértek azzal a memorandumoddal is, meg a mostani leveleddel is. És megpróbálom ezt sürgetni itt a központi vezetőségnél ...”

* * *

1991 húsvétján Bécsben megjelent a *Távlatok* első száma (világnézet-lelkiség-kultúra), egyelőre a *Szolgálat* kiadóhivatalában. 1992 nyarán Rómából hazaköltözött a főszerkesztő: Szabó Ferenc, Bécsből pedig a társszerkesztő: Nagy Ferenc. A Sodrás utca 13. alatti Faludi Ferenc Ház lett az írók háza. A folyóirat mellett – többek között – szerkesztettük és kiadtuk

az «Anima Una»-könyvsorozatot, amely Pálos atyának szívügye volt. Ő maga is tevékenyen részt vett a provincia története, nekrológok, portrék írásában, a saját vallomásainak megírása mellett. Mivel itthon már volt alkalmunk személyesen is találkozni, levelei ritkábbak lettek, legtöbbször a kiadványok ügyében írt. Ezeket nem részletezem. Csupán néhány személyesebb részletet írok ide.

1991. júli. 7. Gratulál új könyvem (*Napfogyatkozás*) és itthoni publikációim miatt, majd kesereg, hogy még mindig késik a „*Viharon, vészen át*” kiadása, majd a noviciátus lassú megszervezését nehezményezi („kis lépések” itt is!) és a novíciusmesterek váltogatását...” A pápalátogatás lebonyolítása erősen folyik; úgy gondolom, hogy nagyobb fennakadás nélkül le is bonyolódik, annak ellenére, hogy a lelki és szellemi előkészítésnek még a nyomára is nagyon nehezen bukkanhatunk. Valami bénultság, széthúzás, belső és külső bizonytalanság merevíti a még egészségesnek tűnő kezdeményezéseket is... De hát nem is igen lehet ez másként. [...] Magam is döglődöm, de nem nagyon. Csak csámpás lábaim vacakolnak, meg a vesém... De azért: Sej, haj, denevér, bennünk van a kutyavér...!”

1992. február 17. – Köszöni új könyvemet, majd a *Kortárs magyar jezsuiták II.* kötetéhez ad javaslatokat. „A Sodrás utcai átalakítás és berendezkedés – a hírek szerint – vészes gyorsasággal készül, és Ervin (Nemesszeghy provinciális) szerint április végén megtörténhet a hivatalos birtokbavétel. Jó lenne már némiképpen a színre lépni, mert sokszor úgy vagyunk, mintha nem is volnánk jelen hazánkban. Pedig ugyancsak *panta rei!* Jó egészséget és érzékeny búcsút az Örök Várostól! Szeretettel: Kb.”

1998. április 20. – „K. F., nagyon szépen köszönöm, hogy gondoztad és elküldted számomra Cser Laci kis kötetét. Nagy örömet szerezteél vele Lacinak. És nekem is, mert Lacit igen nagyon szerettem és szeretem mind a mai napig. Igen jó és hasznos ötletnek tartom, hogy a „Nekrológot” (= önéletrajzot) is csatoltad hozzá, mert Laci sokkal jobb prózában, mint versben. Versei mindig valami miatt döcögnek. Ezek a versek is, bár az őszinteség nem hiányzik, de valahogyan gyerekesek. Azt hiszem, aki ezerszámra gyártja a verseket, az igazán nagy költő alig lehet. Ha Mécs Laci bácsi egy tucat verset tett volna közzé, nagyobb költő lenne, mint így vaskos köteteivel. Azt hiszem, hogy nagy baj, ha valaki rutinból kezd verset írni, vagy akár megrendelésre, amint Ady tette. Azt hiszem, a verselés esetében a kevesebb a több. [...] Feri! Te még fiatal vagy. Csak három év múlva leszel 70 éves. Még 1-12 munkás év vár rád. Magam mint koraszülött, senkiházi kisgyerek voltam nagyon gyenge fizikummal, mégis 80 éves koromig nem volt számottevő bajom. Igaz, akkor teljes gőzzel rám rontott ez az arthrosis, mely csaknem minden mozgást lehetetlenné, de legalább is igen nehézkessé tesz. Most már csak az MKD-program marad. Az se utolsó, nem? Jó egészséget, tűrhető együttműködést munkatársaidal és Isten egyre nagyobb szeretetét: Pálos Antal S.J.”

2001. május 16. – Humoros levél. Idéz egyik versemből („azért vagy gazdag, hogy másoknak adj”), majd arra int, hogy magam is megfogadjam tanácsomat. „Múlt pénteken (amikor meglátogattam) láthattad, hogy fizikailag a végső nyomor határáig jutottam, de a szellemi nyomorúságot a maga teljességében még nem akarom vállalni. Ezért kérem, hogy alkalom-adtán (mondjuk Kovács Ákos közvetítésével) küldj el nekem egy-két könyvet. (Hármat megnevez.) Nem vagyok könyvgyűjtő, ígérem, hogy ezeket a kétes értékű irományokat mielőbb visszaszolgáltatom neked. Nem felejtetted el, hogy annak idején Nagykapornakon milyen ebédhez segítettelek. Volt is következménye!” – Fantasztikus, hogy emlékszik egy több mint fél századdal ezelőtti találkozásunkra. Kevéssel megismerkedésünk után jelezte, hogy Kapornakra jön pihenni. Egerszegről biciklin meglátogattam. Nagyon jó ebédet kaptam. De a májgombóc leves nagyon zsíros volt (meg talán sokat ettem), visszafelé rosszul lettem, de aztán megkönnyebbültem... íme a levél vége: „Ne feledkezzél meg a szegedi tanyán hallott adágiumról: 60 fele: hazafele, 70 fele: gödör fele, 80 felett: taszítsd bele! Hasonló jókat kívánok: Pálos Antal S.J.”

2002. január 6. – (Utolsó megőrzött levele, három évvel halála előtt írta. Megtudta, hogy a Piliscsabai Kat. Egyetemre meghívtak óraadónak: a keresztény világnézetéről adtam elő pár évig.) „Kedves Ferikém, köszönöm szépen a szíves üdvözetet. Örülök, hogy meghívtak ide az egyetemre. Az anyag számodra nem jelent problémát, hiszen e tárgyban igazán sokszorosan benne vagy. Ide hozzám nem érdemes jönni, mert totál nyomorult lettem. Kb. egy éve az arthrosis polyarticularis annyira belém mar, hogy már a szobámban is alig kecmergek. Közben mindenfajta anyagcsere úgy szólván lehetetlenné válik. Nagyon szép, változatos életem volt, a jó Isten túlértékelt engem, szerencsére, ezt mindig tudtam, s így megóvott minden kevélységtől.” Ezután még megemlékezik Hetényi Varga Károly haláláról és az üldözött szerzetesekről, benne a jezsuitákról szóló dokumentációról. A jezsuitákról szóló részt már látta, néhány dolgot javított benne. A levél vége: „Az Úr vigyázzon rád, és őrizzen meg békességben, egészségben. Szeretettel: Pálos Antal S.J.”

Kuklay Antal: Az emkádéizmus jegyében

Huncut, jóságos manó, lélekbetátó gyógyító testvér, Márianosztrán a legkedvesebb cellatárs, akivel együtt olvastuk az *Örök barátainkat*, amikor már kaphattunk be könyveket. (Kezdetben, több mint egy évig egyetlen nyomtatott betűt sem láthattak a papok.)

Mikor megszületett, édesapja már a fronton volt. Édesanyja nem tudta kellőképpen kiszoptatni. Egész életén át gyomorsav hiánya volt. Vallomásából idézek:

– *Skolasztikusként kiváló társaim voltak, például Alszegehy Zoltán. Akkorra már mindegyikük elindult valamilyen irányba a teológián belül. Én nem éreztem magamban különös tehetséget, vagy különös vonzódást. Merre menjek? Tanácsért bekopogtam a jóságos Túll atyához.*

„Tudja, testvér – mondta –, maga olyan dugó lesz. Ha valahol a Rendben egy lyuk támad, magát majd oda szépen beledugják.”

Így is történt.

Amikor Csávossy Elemért letartóztatták, másnap megjelent nálam két rendtársam. Felnyitottak egy nekem címzett borítékot. A felolvasott, majd rögtön összetépett levélben ez állt: „Kinevezem a Társaság provinciálisának.”

Három fő feladatomból volt: Gyógyszerrel, takaróval, élelemmel, könyvvel gondoskodni a börtönben vagy internáló táborban lévőkről. Ellátni az öregeket és betegeket, akik nem tudtak saját munkájukból megélni. Minden évben minden rendtársamat felkerestem, de karácsonykor taxiba ültem, és egész nap, egész éjjel látogattam őket.

A harmadik feladat a fiatalok nevelése volt, akik még nem voltak pappá szentelve. Süle atyával együtt – ő az anyagi feltételekről gondoskodott – kettesével-hármasával elhelyeztük őket albérletben keresztény családoknál. Egy részüket sikerült felvétetni az egri és a pesti szemináriumban egyházmegyei kispapként, amíg az Állami Egyházügyi Hivatal ki nem tiltotta őket, rájuk is kiterjesztve a szerzetesrendek feloszlatásáról szóló kormányrendeletet.

Aztán persze őt is letartóztatták.

– A kihallgatások során a nyomozó gyakran hosszan közömbös dolgokról érdeklődött, majd hirtelen feltett egy-egy lényeges kérdést, figyelve az önkéntelen arcreflexet. Egyszer ezt kérdezte meg váratlanul a kihallgatom:

– *Mi az az MKD?*

– *Meg kell döglenni.*

– *Na ne hülyéskedjen! Én ezt komolyan kérdezem.*

– *Én meg komolyan mondom.*

– Na jó. Nézze csak ezt. – Azzal elém tesz egy szentképet, hátoldalán a felirattal: „Karsci bácsiért születésnapján az emkádéizmus jegyében imádkozik az Akadémia tagsága.”

Elnevettem magamat.

– Nézze, én azt mondtam a kispapjaimnak: «Nekünk ebben a rendszerben meg kell döglenni. Akinek ez nem tetszik, az vegye a kalapját és menjen.»

Az ávós elgondolkodott. Erre ők megalkották az emkádéizmus ideológiáját.

– Micsoda sötét gazember maga, Pálos. Ilyenekkel fanatizálta a fiatalokat.”

Ezzel szemben gyakran emlegette a magyar püspöki kar jelmondatát: *Martyrium nocet sanitati*. A vértanúság árt az egészségnek. Nehéz helyzetben a legjobb orvosság a gyógyító humor. Ebben ő főorvos volt.

Fő bűnének mégsem az illegális rendi tevékenység számított, hanem egy Rómába küldött javaslat: Titkos püspökszenteléssel fel kell készülni arra az időre, amikor már minden magyar főpásztor a börtönben lesz. A levelet az Olasz Intézeten keresztül küldte el, nem tudván, hogy

az olasz kultúra Bródy Sándor utcai székházában a takarítónő az ÁVO munkatársa. Persze ez nem szerepelt a periratokban, így a pártközpontban hamarabb elolvasták a levelet, mint a Vatikánban.

De a vézna kis emberke, akit a szénbányába csillésnek osztottak be, nemcsak a fiatalokat tudta „fanatizálni”. A kemény vajúrók megosztották ennivalójukat „a nép ellenségével” és megnyugtatták: „Üljön csak le atya, majd megpakolom azt a rohadt csillét!”

Számára legnehezebb mégis az volt, amikor szabadulása után „a dugó” számára kellett lyukat fúrni, hogy a vízben szabadon lebegve ne rontsa a hajó ünnepélyes látványát. A „lyukat” az állami fenntartású piliscsabai szociális otthon szerkezetébe fűrték, ahová a Rend és a Rendőrség – akkor már nem ÁVO-nak hívták – kinevezte hivatalos főállású házi munkásnak, és nem hivatalos főhivatású lelkivezetőnek. Tanúja voltam, ahogy az ÁFÉSZ-bolt eladói ékelődtek a „kis öreg” felett, aki reggelente Trabantjával felvitte az otthonba a tejet, kenyeret, zöldséget, aztán pedig a kápolnában misézett és gyóntatta a fizikailag és szellemileg leépülő öreg apácákat.

A zseniális ifjúsági nevelőnek ez volt a legnagyobb próbatétele. A „kis lépések politikája” innen, belülről és alulról lényegtelen, vagy látszólagos engedmények háttérében a csendes elhalásra szóló ítéletet jelentette az értők előtt, a megalázó kompromisszumok útját, kívülről és felülről pedig a bolsevizmus biztosra vett, és csendesnek szánt kimúlása előmozdítását, a Vatikán *Ostpolitik*-jél

A hősi emlékművet az ismeretlen katona sírja fölé emelik, akit persze előbb el kellett temetni. Pálos atya a betegágyán meghagyta gondozóinak, hogy a szobájában található minden nem nyomtatott írást égessenek el. A nővérek a *Folia selecta* különálló lapjait is annak nézték. Tóni bácsi ezért elnézésemet kérte...

Lassan hozzáfoghatunk az emlékmű építéséhez.

Bikfalvi Géza: Egy vasárnapi látogató emlékei Pálos atyáról

Mindjárt az elején szeretném pontosítani a címet, bár bölcs, Japánt is megjárt jezsuita tanítómesterem szerint, ami nem egyenesen és közvetlenül érthető, hanem magyarázat kell hozzá, már régen rossz. Azonban az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy számtalan esetben jártam Pálos atyánál hétköznapi is, de akkor „hivatalosan”. Vasárnap délutánonként, mint magánember mentem el hozzá, ahogyan az ember a családját vagy az édesapját látogatja, ha nem közös fedél alatt élnek.

Nekem Isten nagyon csodálatos szülőket adott, amikor édesapám meghalt, utána húsz évig még csak hasonlót sem ismertem, de akkor találkoztam Pálos atyával, akit a második édesapámnak fogadtam.

Az első találkozásunknak már sok-sok éve van, de még mindig úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Akkoriban a posztulánsi évemet töltöttem a Sodrás utcai rendházban. Az itteni időszak elején, a beköltözésem utáni második vasárnap délutánján látogattam meg először.

Azonban mielőtt belefognék a találkozás elbeszéléséhez, el kell mondanom, hogy milyen lelki állapotban voltam. Őszintén be kell vallanom, hogy több mint negyven év „szabad” élet után, bármennyire vágytam is a szerzetesi életre, roppant nehéz lelki terhelés volt beköltözni egy szerzetesi közösségbe, ahol csak kevés embert ismertem előzetesen. Természetesen ismertem az akkori provinciálist, Ádám atyát, aki felvett a rendbe, tudtam róla, hogy egyenes, kemény és néha rideg modora mögött egy rendkívül kedves, melegszívű és segítőkész ember rejlik, igazi „Atya”. Nemes Ödön atyánál az előző évben végeztem a személyesen vezetett lelkigyakorlatot, amely ugyan nem változtatta meg az életemet, hanem pontosította és teljesen világossá tette számomra, hogy milyen úton szeretnék járni az elkövetkező időkben. Ödön atyával közösen össze is állítottuk azokat a pontokat, amelyek szerint ma is élem mindennapjaimat; később évekig lelki atyám is volt, ezért örökké hálás vagyok neki. Találkozhattam Szabó Ferenc atyával, akinek a hangját több évtizeden keresztül hallgattam a Vatikáni Rádió hullámhosszán. Magamban először hangja alapján aszketikus embernek képzeltem, majd olvastam verseit, amelyek már teljesen más hangulatot sugároztak. Személyesen megismerve, örömmel tapasztaltam, hogy a személyében egy reneszánsz ihletésű, mediterrán közvetlenségű, XX. századi Janus Pannoniust ismerhettem meg. Szintén hallottam már a rádióból Nagy Ferenc atya hangját, akit megismerve, azt tapasztalhattam, hogy bölcsességénél, végtelen tudásánál csak szerénysége, meleg szíve és segítőkészsége nagyobb. Pepi bácsi (P. Nemeshegyi Péter) közvetlen modora, kedvessége, élvezetes előadásai, mesés prédikációi nagyon megnyerték tetszésemet. Marosfalvy László atyáról először azt gondoltam, hogy csak az elvont számok embere, de hamarosan kiderült, közös érdeklődésünk: a történelem szeretete. Beszélgetéseinkből és a tőle kapott angol nyelvű könyvekből sokat tanultam. Nem feledkezhetek el a testvérekről sem, mert akkor még többen voltak, és tulajdonképpen én is testvérnek készültem. Póta Laci testvérrel sokat beszélgettünk közös munkáink során, megismertem kanadai missziós szolgálatát, és sok gyakorlati dolgot lestem el tőle. Számomra máig Laci a jezsuita testvér példaképe. Nagy Ernő testvér az első időkben szigorúan fogott a testvéri munkában, és nem nagyon díjazta „kajlaságaimat”. Azonban az étkezéseknél, mindig az asztal végén, egymás mellett ültünk, és vidáman mondtuk nagy (ál)szerényen, hogy „nem vagyok méltó”! Lelkemben csakugyan azt gondoltam, hogy valóban nem vagyok méltó, hogy itt legyek, de nagyon boldog vagyok, hogy mégis itt lehetek, amit csak Istennek köszönhetek. Később, az évek során, több tonna könyv szállítása közben Ernővel olyan jó testvéri viszonyba kerültem, ami ritkaság az

életemben, ma is megbízható támaszom, önzetlen segítóm. Az angeluszom Orsós Sanyi testvér volt, akivel a napom nagyobb részét töltöttem igen békés egyetértésben, csak naponta egy órát voltunk kutya-macska viszonyban, amikor Sanyit németre próbáltam tanítani.

Ilyen nagy számú és tömény jó élmény után, eléggé felfokozott lelki állapotban mentem ki Sanyival autóval Piliscsabára, hogy találkozzam Pálos atyával. Akkor láttam először Pálos atya otthonát, a piliscsabai vasútállomással szembeni szociális otthont, akkor mentem végig először azon az elátkozott úton, amely az otthonhoz vezetett. A kátyúk miatt az autósokat állandóan tengelytörés fenyegette, a gyalogosok pedig tavasszal-ősszel nyakig sárba merültek, nyáron a port rúgták, télen pedig a nyakukat törték a jeges-havas úton. Pálos atya lakrészbe az első emeleten a legszélső volt, az egész nem lehetett több 8 négyzetméternél, a vizesblokkal és az erkéllyel együtt. Ha ketten voltak nála, egészen barátságos és meghitt hangulatot sugárzott, ha már hárman, akkor zsúfoltnak hatott, ha négyen, bizony kettőnek már időnként ki kellett mennie.

Az első látogatáskor Pálos atya a szokásos helyén, az ablak melletti fotelban ült szokásos öltözkéiben: fehér ing, mackónadrág és papucs. A botját a keze ügyében tartotta. Kicsit ravaszul csillogó szemmel szemlélt, miután Sanyi bemutatott és kezét fogtunk. Utána a fejét ide-oda forgatva elkezdett részletesen vizsgálni. Először rám nézett, majd a vele szemben álló Szent Ignác-képre tekintett. Később már tudtam, hogy ez a kép rendkívül fontos szerepet játszik Pálos atya életében, ugyanis vele szokott vitatkozni, általában a Társasággal kapcsolatos ügyekben, és amikor megharagudott rá, akkor a képet befelé fordította, így a vájt fülű vagy inkább „vajt szemű” látogató már a belépés után láthatta, hogy Pálos atya éppen milyen viszonyban vagy hangulatban van, mert a kép, mintegy lelki barométerül szolgált a kedélyállapot mutatójaként. Nos visszatérve az első látogatásra, először Pálos atya végigmérve sudár, délceg 167 centis magasságomat, a kis emberek önbizalmával, lefitymálva mondta: „Hát kicsinek kicsi vagy!” Közben magamban tárgyilagosan megállapítottam, hogy Pálos atya sem éri el Szent Ignác magasságát: 159 centi magas volt. Majd folytatta: „Kopasz kopasz, szakállasnak szakállas vagy”, és biccentett egyet a fejével, nem a meglepettség jeleként, hanem csak a szemrevételezés eredménye gyanánt. Utána a szeme egyre huncuttabbult kezdett csillogni: „Hanem inkább nagy és egyenes az orrod, és nem görbe, a lábad is egyforma, és nem sántítasz!” Erre azért kicsit kezdett belém szorulni a levegő, hogy mit akar ezzel mondani, de nem szóltam még mindig semmit. Mire Pálos atya teljesen tárgyilagos hangon kijelentette szentenciáját, mintha csak egy jelentéktelen apróságról lenne szó, hogy hogyan lehetne segíteni az általa felfedezett hiányosságokon. „Be kell törni az orrod és el kell törni a lábadat, akkor már inkább fogsz hasonlítani Szent Ignácra!” Természetesen hevesen ellenkeztem, mire Pálos atya a szokásos, tettetett hörcsögyszerű haragjával felugrott, s a botjával megfenyegetve azt mondta: „Hát te akarsz jezsuita lenni és ilyen kicsiny dolgokat sem tudnál elviselni, bár ezekkel csak külsőleg hasonlítanál Szent Ignácra, és még nem is beszéltünk a lelkiekről?” Majd látva az őszinte megrökönyödés kifejezését arcomon, hozzám lépett, elnevette magát, megölelt és megcsókolt és szeretetteljes hangon, de végtelenül egyszerűen mondta: „Isten hozott nálunk!” Hát ezek után lehetett volna nem azonnal megszeretni ezt a csodálatos embert?

A későbbiekben, az egész posztulánsi időszakomban szinte minden vasárnap meglátogattam Pálos atyát, egyedül vagy egy jezsuitával. Azok a vasárnapok felejthetetlenek és varázslatosak voltak, mivel az Istennel való személyes találkozás, a munka és a szórakozás harmonikusan váltakoztak. A vasárnap nagyjából mindig egyforma napirend szerint folyt: a reggelikészítés, majd elfogyasztása után a Mária utcai templomunkban Kelényi Tibor atyánál asszisztálás a diákmiséen, aztán vissza ebédkészítés, ebéd után látogatás Pálos atyánál, késő délután Nemesszeghy Ervin atya angol nyelvű miséje, vacsora után pedig rekreáció. Soha nem vágyhattam volna ennél jobb és érdekesebb vasárnapokra. A Pálos atyánál tett vasárnapi látogatásoknak egyfajta rituáléja, előre meg nem beszélt sorrendje volt, amit – azt hiszem,

kölcsönösen – élveztünk. A megérkezésem után mindjárt átadtam neki néhány doboz sört, amit ajándékba vittem neki. Mire Pálos atya köszönetképpen biccentett, majd mondta: „Csak tedd be a helyükre, és vegyél ki egy hideget és hozzá két poharat, tudod, hogy hol találd őket.” Erre természetesen én beraktam a söröket a Pálos atya feje felett lévő kis hűtőszekrénybe, kikaptam egy kellő hőmérsékletű dobozt, majd kimentem az előtérbe és hoztam két poharat. Pálos atya átvette a sört és a poharakat, és mint gondos házigazda töltött, sohasem engedte át ezt a dolgot másnak. „Érdekes módon” töltött, először a saját poharába zúdított egy adag sört, a sör természetéből adódóan ez jobbra csak hab volt, majd a vendég poharába kínos lassúsággal töltötte a doboz további tartalmát. A végeredmény az volt, hogy neki csak egy gyűszűnyi sör jutott, rengeteg habbal, a vendég, mármint én, pedig szinte az egész doboz tartalmát megihattam, ugyan mindig felszólaltam az ilyen „mostohatestvéri” elosztás ellen, de Pálos atya mindig leintett, mintha csak egy szemtelen legyet akarna elhajtani, hogy a vendég ne magyarázzon a házigazdának az elosztásról, hanem termelje be, amit kapott. Ezután lassan megfontoltan kortyoltuk a nedűt, de közben már mindketten izgatottan vártuk a másik híreit. Pálos atyát minden érdekelte, főként, hogy mi történt a Társaságban. Pálos atya nem a pletykákra volt kíváncsi, de ha mondtak neki, azokat is meghallgatta, hanem komoly információkra. Tudom, hogy a renden belül mindmáig tartja egy mondás magát, miszerint „Isten Pálos atyát Piliscsabán felejtette”, de szerintem ez nagyon téves feltevés. Véleményem szerint Isten Pálos atyát Piliscsabára tette, hogy közelről, de mégis kellő távolságból tudja szemlélni a Társaság életét, hogy majd tapasztalatai és meglátásai alapján tanácsaival segítse a jezsuiták életét. Ezért volt kíváncsi minden fejleményre, amely a Társaság életében történt. Pálos atya számára a Jézus Társasága jelentette a családot, és az teljesen természetes, hogy mindenki számára legfontosabb a családja. Pálos atyának is a legnagyobb kincsét családja, a Társaság képezte. Szerette állandóan nyomon kísérni a legkisebb rezdüléseket is; mindenkit számon tartott, élőket és holtakat egyaránt. Bármennyire nehezebbre is esett, minden jezsuita temetésére elment. Amikor megkérdezték, hogy miért nem pihen és imádkozik inkább otthon, mindig megfelelt: „Ha neked meghalna az édestestvéred, akkor nem mennél el a temetésére? Na látod, hogy igen, hát én is mindig elmegyek minden jezsuita testvérem sírjához, egy utolsó földi búcsúra.” Azt hiszem, Pálos atya volt az egyetlen jezsuita, aki naponta név szerint imádkozott a jezsuita novíciusokért, és állandóan kérte Isten mindenható segítségét új hivatások támasztásában és a régiék megmaradásáért. Természetesen a vendég élete is nagyon érdekelte Pálos atyát, részletesen el kellett mesélni, a héten történeteket, milyen örömök és szomorúságok értek. Pálos atya szívből tudott együtt érezni: örülni és szomorkodni vendégeivel.

Pálos atyával minden kérdéstről lehetett szabadon, teljesen természetesen beszélni, nem voltak tabutémák, Pálos atya minden „emberi” dologra rendkívül nyitott volt. Nagyon sokat mesélt életéről, hihetetlenül sajátos stílusban, tele öniróniával, de sohasem cinikusan beszélt az örömeiről és a szenvedések éveiről. Valószínűleg én már „gyárilag” sokkal zárkózottabb vagyok, de Pálos atyánál az esetek többségében sokkal fesztelenebbül tudtam megnyílni, mert egész lényem bizalmat és megértést sugárzott.

Nagyon szeretem, sőt egyenesen imádom hallgatni a régi jezsuita életről szóló elbeszéléseket. Pálos atya pedig szinte a magyar jezsuiták két lábon járó történelemkönyve volt. Legtöbbször börtönélményeiről beszélt, mivel ez nagyban meghatározta az életét; néha olyan benyomásom volt, mintha ezt tartotta volna élete egyetlen fontos időszakának, a börtön előtti időszak egyfajta felkészülés lett volna a börtönéletre, a szabadulása után pedig az élmények feldolgozásával és célzatos felhasználásával segítette az újra induló Társaság életét. A börtönöket egyfajta kegyelmi állapotnak tekintette, amikor Isten próbára tette a hitét és a kitartását, de Isten segítségével a sok fizikai és lelki megpróbáltatás ellenére töretlen, sőt megerősödött hittel került ki, és megérhette, hogy igazsága, ártatlansága még életében

igazolást nyert. Ebben a kicsi, törekeny emberben hatalmas belső, lelki erő munkált, Istentől kapott szeretetével és tehetségével ténylegesen tudta szolgálni embertársait.

Amint mesélte: börtönévei alatt nagyon sokat jelentett neki a jezsuiták támogatása és segítsége. A szabadon lévő jezsuiták közössége törődött vele, a láthatatlan kötelék egy pillanatra sem szakadt meg. A tárgyalásra külön ügyvédet fogadtak saját pénzükön, aki többször felkereste a börtönben is, kegyelmi kérvényt íratott Pálos atya édesanyjával. A börtönből vagy a vizsgálati fogságból szabadult jezsuiták felkeresték, és tanácsot adtak neki, hogyan szabadultak, és hogyan lehetne kivinni a börtönből.

Amikor egyik tavasszal rendi kiránduláson, Sárospatakon voltunk, Kuklay atya mint kincset mutatta a sárospataki plébánia gyűjteményében Pálos atya végpapírra írt misekönyvét. Mikor elmeséltem Pálos atyának, hogy láttam ezt az „ereklyét”, a maga sajátos humorával mondta: „Nem adtak olyan sokat enni, hogy minden végpapírra szükségünk lett volna, ezért hasznosítottuk.”

A látogatásaim egyfajta folyamatos noviciátusi képzésnek vagy alkalmi lelkigyakorlatoknak is felfoghatók. Pálos atyától megtanultam, hogy nem elég csupán hinni, hanem a hitet tudatosan ápolni, gondozni szükséges. Az Ödön atyával összeállított napirendemet Pálos atya ajánlásával töltöttem ki imákkal, reggel elimádkozom a Suscipét, a Jézus Szíve felajánlót, a Szűzanyához, Szent Józsefhez és Szent Ignáchoz a könyörgéseket, ugyanúgy, amint azt Pálos atya is mindennap tette. Este lelkiismeret-vizsgálat és néhány alkalmanként változó imádság. Amikor elmagyarázta több alkalommal is a Suscipe értelmét, nagyon sok értékes gondolatot kaptam, nemcsak lelkemmel, hanem az értelmemmel is tudom imádkozni; annyira megszerettem, hogy azóta napom kezdő és záró gondolata Szent Ignác imádsága. Emlékszem Pálos atya egyéni megfogalmazására a hittel kapcsolatban: „Tudod, a hit az egy kényes dolog, ha a hitet nem gyakoroljuk a fejünkkel is, csupán üres formáság, kampec neki. Kényes, mint a szopós gyerek, ha nem szoptatják, és nem teszik tisztába, akkor elpusztul. A hitet annyira át kell élni, hogy szokássá váljon. Persze, mivel jezsuiták vagyunk, az ima nem elég, mert cselekedet nélkül semmit sem ér, a természetünkbe kell, hogy beleivódjon az a magatartás, amivel az ember megpróbálja a másik embernek az életét könnyebbé tenni. A hitnek az igazi próbája az, hogy mit teszek a másikkal.”

Pálos atya sokszor kérdezte, hogy miért nem mentem el papnak, miért nem jelentkeztem egy szemináriumba, mivel, mint mondta, bármilyen gúzsba kötött volt is a papi élet, mégis sok hasznos dolgot tehettem volna a passzív várakozás helyett. Az életemben nekem nagyon kényes, de fontos dolog a gyónás. Gyerekkoromban sok szünidőt töltöttem el, egy, az osztrák-szlovák határ menti plébánián, ott már nagyon korán láthattam a papi élet szépségeit és nehézségeit, a hivatalok packázásait, a hívek hálátlanságát és megbízhatatlanságát, de legjobban a mások bűnétől tartottam. Pálos atyának mondtam, hogy nem tudnám elviselni, hogy naponta hallgassam mások végtelen bűneit, nekem elegendő az enyém is. Mit tehetnék, ha beállítana egy halálos vagy egy régi megátalkodott bűnös. Pálos atya nagyon jól szórakozott ezeken a naivságaimon, és megnyugtatóan, hogy ez nem annyira borzalmasan nehéz, és nem a megátalkodott bűnösökkel van a gond, hanem amint megfogalmazta a „mindennapi kis bűnösökkel”, akik ötvenedszer követik el ugyanazt a bűnt, de „hetvenhétszer” kell megbocsátani nekik. A „megátalkodott” bűnös gyónása pedig mennyei muzsika a gyóntató papnak, hiszen ez a teljesen őszinte és az igaz megbánás gyümölcse. Egyébként mindig nagy szeretettel emlegette P. Müller nevét, aki neki a gyónást tanította. Gyakran mesélte a tanítási elveit: „P. Müller nagyon gyakorlati ember volt, azt tanította a teológushallgatóknak, hogy a gyónót lélektanilag kell megfogni, és meg kell érteni a problémáit. Hihetetlenül gazdag belső lelkivilágú szerzetes volt. Azt mondta, hogy a gyónót mindig emelni kell, sohasem szabad letörni. Azt sulykolta belénk, hogy amikor a gyónó jön, akkor már tulajdonképpen megtisztult ember, mert ki akar békülni Istennel, a világgal és saját magával, de ez nem a saját kezdeményezése, hanem a lelkében érzi Isten ösztönzését, és ezt

mindenképpen tisztelni kell.” A jelek szerint Pálos atya teljesen a magáévá tette ezeket az elveket, mert minden állomáshelyén közkedvelt gyóntatónak számított, sőt mint mesélte, néha régi gyónói levélben is felkeresték, akár évtizedekkel később is.

Egyik-másik hétköznapi látogatásomkor, pont gyóntatási időben érkeztem hozzá valamilyen hivatalos dologban, egy-egy papírral. Ilyenkor láttam a kedves nővéreket, akik ott ültek szép sorban az ajtaja előtt, és vártak a sorukra. Őszintén megvallva engem akkor – elég tiszteletlenül – a telente a kertünkben lévő akácfákon üldögélő varjakra emlékeztettek, akik magukba roskadva szemlélik életüket bűneiken gondolkodva. Engem mindig meghat a templomokban a gyóntatószék előtt várakozó fiatalok és idősek látványa. Elgondolkodom, hogy vajon milyen bűne lehet egy-egy 8–10 éves kislánynak vagy kislánynak, vagy a 70 év feletti néniknek, bácsiknak, akik magukba szállva állnak a sorban. Az utolsó időben Pálos atya már fekvő gyóntatott, stórával a nyakában, csukott szemmel feküdt az ágyon, a látvány engem mindig lelkem mélyéig meghatott, a jászolban fekvő Kisded és a kínokat elszenvető, keresztire feszített Jézus képe jutott róla eszembe. Bizony a szemem elhomályosodott, mert olyan kiszolgáltatottnak, de lélekemelően erősnek látszott, aki a saját testi gyengeségén is felül tud emelkedni, hogy mint Isten felszentelt szolgája szolgálhassa embertársait.

Kiváló pedagógiai érzéssel rendelkezett, bizony nagyot veszített az egész magyar társadalom, hogy Pálos atya nem kapott katedrát. Magyar-, latin-, történelemszakos tanár szeretett volna lenni, de a történelem közbeszólt, előljárója megmondta, hogy nem érdemes beiratkozni az egyetemre, mert mire megkapja a diplomáját, már nem lesznek jezsuita középiskolák, ahol taníthatna. Ezt elég súlyos csapásként élte meg. Jó érzéssel tudott bánni a fiatalokkal érdekes módon, pedig, amint mesélte, nem is kapott erre valami sok képzést. Amikor Kalocsára került magiszternek, akkor egy hétig oktatták a szakasz-prefektusi feladatra, majd bedobták a mélyvízbe. Azonban nagyon ügyesen feltalálta magát, ahogy mesélte: a kicsiket kapta, akik még hosszú időn keresztül sírtak éjjel az ágyukban édesanyjuk, a családi fészek után. Ilyenkor Pálos atya nagy szeretettel vigasztalta őket, mint mondta: „anyjuk helyett anyjuk voltam”. Persze már nagy előkészülettel fogadta a fiúkat, a fényképek és a jellemzések alapján betanulta az egész szakaszt és megérkezésük után mindenkit a nevével szólított és egészen bizalmas kérdéseket tudott feltenni, mintha már régi ismerősök lennének, ezen a fiúk nagyon csodálkoztak, de teljesen elfogadták Pálos atyát.

Nagyon sokszor szeretettel mesélt nekem a diákjairól, a kis nebulókról, akiknek esténként „kurrens” ifjúsági regényeket olvasott fel. Ha rossz jegyeket hoztak, akkor lerövidült az olvasási idő, ezért aztán a fiúk egymást készítették jobb tanulmányi előmenetelre. Egyetlen fájó emlékét többször is elmesélte nekem, könnyekkel a szemében: az egyetlen alkalmat, amikor megvert egy fiút. Mikor már egy héten belül a negyedik négyest (elégtelelt) hozta haza, akkor lement vele a zeneterembe, hogy beszélgessenek, de a fiú elég hetykén viselkedett, ekkor Pálos atya úgy látta, hogy itt csak egy komoly figyelmeztetés segíthet. Mondta a fiúnak, hogy fogja meg a nagy lábujját, majd vonalzóval elpáholta a hátsóját. A történethez még annyi tartozik hozzá, hogy a fiú, később külföldön jezsuita egyetemi tanár lett.

Talán kevéssé ismert még rendi körökben is, hogy Pálos atya milyen nehezen fogadta el, hogy neki egy apácaközösségben kell élni és dolgozni, mert régebben még a harmincas-negyvenes évekből rossz tapasztalatokat szerzett róluk. Azt gondolta, hogy régiesek, idejét múltak, egyszóval nem szerette őket, még lelkigyakorlatokat sem szívesen adott apácáknak, kivéve a Népleányokat, de őket nem is tartotta igazán apácáknak, hanem sokkal inkább női jezsuitáknak. Meg aztán a Társaság régi irányvonalát akarta követni, ahol inkább a férfiakkal és az ifjúsággal foglalkoztak, a női pasztorációt pedig átengedték másoknak. Pálos atya úgy látta, hogy azok a jezsuita atyák: mint P. Vid, Vadkerti, Palánkay, Reisz, Polgár, akik az apácák pasztorálásával vagy a női Mária-kongregációk vezetésével foglalkoztak, egyre inkább egyirányúak lettek, valamint nagyon igénybe vették őket, mint egykor a női jezsuiták

Szent Ignácot. Azonban a piliscsabai évek során nemcsak szívből megszerette, hanem nagyon tisztelte is az apácákat.

Több alkalommal mondta nekem: „Tudod, nekem nagyon nagy bűnöm volt, hogy nem szerettem az apácákat, ezt aztán a Jóisten bevasalta rajtam, de aztán nagyon megszerettem őket. Hallatlanul áldozatos, ténylegesen egészen Istennek adott életet élnek. Amikor idejönnek az öreg apácák, látom rajtuk a mérhetetlen odaadást, a munkaszeretetet, a befelé forduló elmélyült imaéletet és a szerzetesi állapot hűséges követését. Ez itt egy csodálatos közösség, amit pedig különösen bámulok, hogy csodálatosan tudnak meghalni, olyan egyedülálló nyugalommal és belső békével tudják a halált feldolgozni és elfogadni.”

A nővérekkel és Pálos atyával fájdalmasan szép közös emlékem az, amikor legutoljára jártam az otthonban Pálos atya megmaradt könyveinek az elszállítása ügyében. Szomorúan láttam a nővérek megrendülését és fájdalmát, amit ugyan nagy szerzetesi nyugalommal és alázattal próbáltak elviselni, de mégis, amikor mondtam, hogy úgy érzem, Pálos atya személyében a második édesapámat veszítettem el, belőlük is kibukott az elkeseredettség, az őszinte gyász. Megnyitották szívüket, szabad folyást engedtek bánatuknak, hogy mennyire hiányolják, hiszen több mint negyven éven keresztül pásztorolta őket. Azt gondolom, hogy egy ilyen nagyobb létszámú női közösségben, a női lélek érzékenysége és finomsága miatt pszichikusan nagyon jól tesz egy férfi közelsége, aki mint lelkiatya időnként „rendet tesz”. Ezt az egyébként rendkívül kényes dolgot Pálos atya a jelek szerint nagyon ügyesen és diplomatikusan tudta megoldani. Természetesen a férfi szerzetesközösségekre is nagyon jó lelki hatással vannak a világi női alkalmazottak és segítők, mert Isten úgy teremtett meg bennünket, hogy egymást kiegészítsük, és közösen hordozzuk a keresztet.

A családjáról és főként édesanyjáról sokat mesélt. Amikor kérdeztem származásáról, azt mondta: „eredetileg sváb vagyok, azért volt a családi nevünk Paleszter, de mivel már a nagyszüleim sem beszéltek németül, teljesen természetes volt, hogy Pálosra magyarosítottam. Az egész faluban szinte csak magyarul beszélt mindenki, de volt néhány kifejezés, amit csak németül mondtak, és sokszor nem is jutott eszükbe a magyar kifejezés.” Erre elmeséltem neki a magam problémáját, hogy velem időszakosan megesik, hogy minden csak szlovákul jut eszembe, hirtelen nem tudok összerakni egy mondatot sem magyarul, néha pedig egyszerűen a legegyszerűbb kifejezés sem jut az eszembe szlovákul. Pálos atya mondta, hogy ez nem más, mint a szellemi elfáradás jele, ilyenkor legjobb kiüríteni az embernek a fejét. Később Pálos atya tanácsát megfogadva, a Simó Feri atyától ajánlott imamódszerrel szoktam kikapcsolni a fejemet, amivel tényleg rendesen kitisztult a tudatom, és közben hihetetlenül sok lelki erőt kapok.

Pálos atya rendkívül szerette az édesanyját, amíg élt, mindig támasza igyekezett lenni; édesanyja végtelenül áldozatos lélek volt, még a börtönbe írt leveleit is feláldozta jezsuita fiáért. Akkoriban a börtönben meg volt szabva, hogy kivel akar a rab levelezni. Pálos atya édesanyja címét adta meg kapcsolattartásnak, a szabadon lévő jezsuita rendtársak közül mindig elment hozzá valaki és elkérte Pálos atya levelét és az anyai választ, majd Budapesten átszerkesztették a levelet, amelyben „virágnyelven” beszámoltak minden érdekes és fontos tudnivalóról, majd visszaküldték a levelet a mamának, aki a helyi postán feladta. Amikor évenként két alkalommal beszélőre ment, egy előre betanult szövegben elmondta a rendtársak személyes üzenetét. Pálos atya leveleit az egész börtön várta, mert nagyon sokat megtudhattak a külvilágról, nemcsak a jezsuiták, hanem a többi elítéltek is.

Pálos atyának nagyon „ósvi” felfogása volt a testvérekről. Nemcsak nagyon szerette és becsülte a testvéreket, hanem sok más régi nagy jezsuitával együtt vallotta és hirdette, hogy „minden jezsuita rendház talpköve azon egy-két jezsuita testvér, aki csendesen, a háttérben, önzetlen és imádságos lélekkel, szorgalmasan dolgozva biztosítja a többiek kényelmét és nyugalomát, és aki élettapasztalatán alapuló bölcsességével segíti a fiatalokat.” A Jézus Társasága pedig két lábon nyugszik, a felszentelt papokon és a laikus testvéreken, akik

hasonló hivatást gyakorolnak, de különböző feladatokat látnak el. Nagyon világosan látta, hogy a jezsuiták megnövekedett feladataikat és vállalásaikat csak világi munkatársak mind nagyobb számú bevonásával tudják elvégezni, de a laikus, fogadalmat tett testvéreket nem helyettesíthetik, mivel a világi munkatársak többsége élethelyzetéből kifolyólag más megszentelt állapotban él, családjá, férje-felesége és gyermekei vannak, akikért felelős. Az életállapota miatt, bármennyire elkötelezett és buzgó munkaerő, a jezsuiták megbízható segítőtársa legyen is, nem szentelheti egész szívét és lelkét a Társaságnak. Pálos atya nagyon sokat mesélt nekem a régi testvérek áldozatos életéről és munkájáról, akiket szívbéli „édestestvéreinek” tekintett.

A testvérek Pálos atya szeretetét, őszinte szeretettel és segítséggel viszonyozták, amikor börtönben ült, számon tartották, 1949–1950-ben, a legnehezebb időszakban, a Központi Szemináriumban dolgozó testvérek: Rózsahegyi István, Sándor Dezső és Kálmán Sándor hetente csomagokat állítottak össze, igyekeztek minden fontos dolgot megvásárolni, amire csak szüksége lehetett, ez akkoriban – a „hiánygazdálkodás korában” – sok utánjárással, és sorbanállással járt, a csomagokat hetente vitték a börtönbe. Mikor Pálos atya ezekről a dolgokról elérzékenyülten mesélt, sokszor láttam meghatódottságtól csillogó könnycseppeket a szemében.

Több alkalommal beszélgettünk a szerelemről is, noha, szerintem különböző irányból szereztük a tapasztalatainkat, teljesen azonos véleményen voltunk. Pálos atya mesélte, hogy csak már akkor vette észre, hogy milyen szépek a lányok, amikor megkapta a jezsuita hivatásra elhívását. Én a magam részéről azt gondolom, ezt mindig tudtam, de engem világéletemben rendkívül vonzott a szerzetesi hivatás, ezért mindketten megállapítottuk, hogy Isten csak egyetlen életet adott nekünk, ami sok lemondással jár. Nem igazán a szerelem tárgykörébe tartozik Pálos atya története, amit többször is elmesélt nekem a „nőügyeiről”, de rendkívül sokat neveltünk rajta. Amikor az ÁVH kihallgatta, bevett szokás szerint a rendtársakról fiktív jegyzőkönyveket mutattak, és azokat véleményezni kellett: P. Faragóról például olyan jegyzőkönyvet mutattak be, amelyben bevallotta, hogy egy alkalommal szentmisét tartott Új-Szegeden, és utána a templom kertjében megerőszkolt egy apácát. Megkérdezték Pálos atyát: Na ehhez mit szól? Pálos atya a maga ismert modorában, szerényen csak annyit jegyzett meg, hogy „Hát kérem, nem ízléses dolog a templom közelében ilyet csinálni.” Persze éktelen haragra gerjedtek, és dühösen ordítottak Pálos atyával: „Szentelen disznó, elveszük majd a kedvét a vicceléstől, majd másként fog maga beszélni, ha idehozzuk a kurváit!” Pálos atya erre csak szelíden mosolygott: „De jó lesz, legalább megismerem őket, úgyis mindig csak magukat látom!” Ezen úgy feldühödtek, hogy egy hétig magánzárkába rakták, és nem is folytatták a kihallgatását. Mielőtt megvádolnának, hogy elfogult vagyok – ami egyébként igaz is –, úgy gondolom, akkor a teljes a kép, ha megemlékezem Pálos atyának a néha jelentkező türelmetlenségéről. Nagyon nem szerette a tehetetlenséget, mindig azt mondta, hogy nincs lehetetlen, csak tehetetlen ember. Az egyik nyáron, amikor elkezdődött az időjárásváltás miatt a rettenetesen forró napok-hetek időszaka, megkért bennünket, hogy vigyünk neki egy kis asztali ventilátort, ami megkeveri a szobájában a levegőt, és egy kis enyhülést nyújt számára a legmelegebb órákban. Sanyi testvéremmel elmentünk – az akkor még létező Keravillba – és vásároltunk egy ventilátort, majd kivittük Pálos atyához. Ott a helyszínen akartuk összeszerelni, de eleinte sehogyan sem ment, mert jó magyar szokás szerint egy másik típus használati utasítását mellékeltek a készülékhez, így nem találtuk a leírásban említett alkatrészeket, és természetesen a rajz sem stimmelt. Erre Pálos atya a rá nagyon jellemző hörcsög haragjával ránk támadt, becsületesen megszidott bennünket, hogy két ilyen balkezes embert még sose látott, és nem gondolná, hogy ennyire műszaki antitalentumok lennénk, akik még egy nyavalyás ventilátort sem tudnak összerakni. Sajnos az egész házban nem akadt egy valamire való csavarhúzó, ezért a bicskánk hegyével és józan paraszti eszünkkel mégis összeraktuk a gépet, de Pálos atya

haragja elől kimenekültünk a folyosóra. Ott aztán nagyon hamar el is készültünk. Mikor visszamentünk a kész művel, Pálos atya a szokásosan ravaszul csillogó szemmel fogadott minket, és angyali mosollyal mondta: „Ti igazi aranykezű mesterek vagytok, itt van két barack, megérdemlitek.”

Pálos atya is rendelkezett némi grafomán hajlammal – hozzám hasonlóan –, amint ez a könyveiből és az írásából látható, szintén dolgozott évekig szerkesztőségben, így jól ismerte az írás szépségeit és buktatóit. Nekem mindig azt mondta: az teljesen világos és természetes, hogy mindig arra kell törekedni, hogy az igazat írjuk, de még ennél is fontosabb, hogy a gondolat a szívből jöjjön.

Érdekes módon, amikor 1944 nyarán kinevezték *A Szív* segédszerkesztőjének, először nagyon nem fűlt hozzá a foga, mivel nem szerette, nem értékelte és főként nem is olvasta: „Én soha a kezembe nem vettem ezt az ócska néplapot. Nekem a *Magyar Kultúra*, *Magyar Szemle*, *Katolikus Szemle* és a *Vigilia* volt az olvasmányom.” Azonban P. Reisz fokról fokra bevezette az újságkészítés mesterségébe: egészen megszerette. Majd amikor P. Kollár vette át a szerkesztést, már szinte hiányolta is az újságírói munkát, mert P. Kollár nagyon felkészült szerkesztő volt, előre gyűjtötte az anyagot. Pálos atyának a nyomdai előkészítés maradt, meg egy-egy cikk fordítása minden számba. Újságírói munka nagyon kevés maradt a hírek összeállításán kívül, de a lap egyik fő vonzerejé a „Bruncsi mackót” ő írta. Amint mondta: „Szatmári Laci bácsi rajzolta, én voltam a költője.” A gyerekek egyszerűen imádták, sok levelet írtak neki, még disznótorba is meghívták. Nagyon sok későbbi jezsuita először ezen a figurán keresztül jutott el későbbi hivatásáig. Meséltem is Pálos atyának, hogy találkoztam Brunner Tibor volt jezsuitával – a megváltozott viszonyok miatt nem tudta folytatni a jezsuita képzését –, aki mesélte, hogy a nevéből eredően, a novíciustársai, régi olvasmányélményeik után egyszerűen csak Bruncsinak becézték. Erre Pálos atya vidáman megjegyezte: „Na látod, a Tibi példája nagyszerűen mutatja, hogy Istennek terve van velünk, Tibi ugyan nem lett jezsuita, de fiát a jezsuitáknak adta, lett nekünk egy kiváló gazdasági vezetőnk.”

A piliscsabai évek elején Pálos atya kérdezte Kollár atyától, hogy milyen szellemi tevékenységgel foglalkozzon, miről írjon, de az lebeszélte róla, mondván: nincs rá szükség, mert úgyszólván csak az asztalfióknak írnak mindent, semmi remény nincs arra, hogy bármi is megjelenjen. Utólagosan Pálos atya sajnálta ezt a döntést, de mint jezsuita teljesítette az elöljárói utasítást, csak a nyolcvanas évektől kezdve vetette papírra az élményeit, amelyekből aztán a könyvei születtek.

Az írás helyett, a jóhír, az evangélium terjesztője lehetett, mert sok bátor lelkű pap meghívta kisegíteni, hosszú évtizedeken keresztül a környező falvak plébániáira, de messzebb vidékeken is keresett és szeretett miséző és gyóntató volt. Amikor megismertem, egészségi állapota már nem tette lehetővé, hogy aktívan részt vegyen a pasztorális munkában. Szinte egész napját a szobájában töltötte, sokat olvasgatott és nézte a televízióját, bár az utóbbiban csak a sportközvetítések okoztak igazán örömet neki, a többi műsoron inkább csak bosszankodott. Számos alkalommal szapult a politikai műsorokat. Nagyon szerette az otthon kertjét, a fák és a bokrok többségét saját kezűleg ültette. Akárhányszor mentem hozzá vasárnap délután, mindig a megszokott helyén ült az ablak melletti foteljében az ablak és a televízió között. Úgy láttam, hogy nagyon élvezte a délutáni nyugalmat, de boldogan zökkent ki ebből az álmosító állapotból, mert Pálos atya született vendégváró és -látó ember volt. Az emberekkel való beszélgetést mindennél jobban szerette és becsülte.

A Bangha Béla atya iránti rajongásomat és végtelen tiszteletemet is nagyrészt Pálos atyának köszönhetem. Neki a noviciátusban, az első hónapban a novíciusmestere volt, de ez az egyetlen hónap szinte teljesen eldöntötte Pálos atya életét. Nagyon élénken emlékezett a páter egyszerű és közérthető magyarázataira és példabeszédeire. Néha könnyesre neveltük magunkat, amikor elmesélt egy-egy régi történetet. Arra jól emlékszem, hogy milyen példával világította meg P. Bangha a novíciusoknak az elmélkedést: „Volt egy család, ahol a

férj mondja a felségének: veszek két malacot. Erre a feleség azt feleli: Hú de jó lesz, így sokkal olcsóbb lesz a hús, a sonka, meg minden más. Itt kezdődik az elmélkedés. Ezután azonban az jön, hogyan vegyük meg, hova menjünk, hogy hozzuk haza? Hogy szerezzük meg a takarmányát, ki fogja etetni? Ez az elmélkedés.”

Pálos atyának csak egyetlen szomorú, sőt mondhatni megrendítő élménye volt a noviciátusban, Kaszap István búcsúja. Az talán közismert, hogy ha valaki elhagyja a noviciátust, nincs különösebb búcsú, de Kaszap István esetében kivételt tettek. A jelek szerint ekkor nagyon jól döntöttek, mert ez a búcsú a noviciustársaknak egy egész életre szóló emléke – még ha nagyon szomorú és fájdalmas is – maradt.

Pálos atya a Társaság újbóli magyarországi megindulása után nagyon bizakodó volt, de eléggé érzékenyen érintette az I. és a II. szekció egyesülése. Kicsit úgy érezte, hogy a „külföldiek” elszívják a levegőt az itthonmaradtaktól, minden fontosabb kezdeményezést vezetni akarnak, kicsit lesajnálják a Magyarországon kemény napokat megélt rendtársakat. Visszagondolva az elindulásra, szinte duzzogva mesélte, hogy szerinte milyen nehezen és lassan jöttek vissza egyes rendtársak, arra hivatkozva, hogy nem hagyhatják csak egyszerűen úgy ott a jelenlegi helyüket, mert sok köszönettel és hálával tartoznak az őket befogadó rendtartományoknak, akik segítették, és sok esetben tanították őket. Legjobban azt fájta, hogy néhány igazi „nagyágyú” nem jött vissza, legfeljebb a nyári nagytalálkozón jelentek meg. Biztos, hogy sok igazság volt szavaiban (talán érzékenyebben reagált, mint az elvárható lett volna, de Pálos atya életútját ismerve teljesen érthető). Teljes szívvel és tudatával a Társaságért és a rendtagokért élt, aggódott és imádkozott értük, mindig új utakat keresett, hogy miként lehetne még jobban végezni a jezsuita munkát, mi módon lehetne még segíteni a híveknek.

Pálos atya rendkívüli módon örült a II. vatikáni zsinat határozatainak, P. Fejér megküldte neki a *L'Osservatore Romano* heti összefoglaló német nyelvű kiadását, ebből és a Vatikáni Rádióból nyomon kísérte a változásokat. Amikor pedig a környéken, Pilis-szerte a különböző falvakban kisértette, a plébánosoknak magyarázta az újításokat, és segített bevezetni az új liturgiát. A papok sokszor mondták, hogy a püspökök sem ismerik olyan jól az új előírásokat, mint Pálos atya.

Nemegyszer mesélte nekem Pálos atya, hogy egész életében, papi szolgálatában semmi más nem okozott olyan nagy törést benne, mint a Casaroli érsek megállapodása Magyarországgal. Amint mondta: „A paktum olyan nagy érzelmi válságba döntött, hogy a munka befejezése után, szeptember–október hónapokban feljártam az erdőbe nagyokat sírni. Egész szívemből és lelkemből úgy éreztem, hogy a Szentszék és VI. Pál pápa ezt nagyon elszurta; nagyon szubjektív dolog, de arra gondoltam, elárultak bennünket, azokat a becsületes papokat és híveket, akik kitartottak a legnehezebb időben is.”

A búcsúra visszaemlékezni nagyon fájó és lelkileg felkavaró élmény. A halála előtti nyáron egyszer teljesen váratlanul, hivatalosan üzent, hogy menjek ki, és rakjam rendbe a könyvtárát, és amire a Rendtörténeti Könyvtárunknak szüksége van, azt szállítsam el. Eléggé meglepődtem, de mivel annyit már megtanultam a jezsuitáknál eltöltött sok év alatt, hogy ne törjem minden váratlan dolgon a fejemet, teljesítettem kérését. Pálos atya könyvtára a társalgóban volt elhelyezve két üveges könyvszekrényben. A könyvek többsége szakmai szempontból nem túl izgalmas anyagot kínált. Talán két-három különleges könyvet találtam, a többi a szokásos állományból állt: elsősorban a hatvanas-hetvenes években Magyarországon megjelent vagy beszerezhető egyházi könyvekből, illetve a külföldről ajándékba küldött kötetekből. Igazi élményt inkább Pálos atya könyvekhez fűzött magyarázata jelentett: nagyon sajnálta, hogy a szétszóratáskor rengeteg jezsuita gyűjtemény és könyvtár megsemmisült, a múlt nagyobb része elveszett.

Ekkor még nem is sejtettem, hogy közeleg a végső búcsú órája. A télen már nagyon rossz egészségi állapotban volt. Mint rendes és kötelességtudó jezsuita belátta, hogy már nem tud

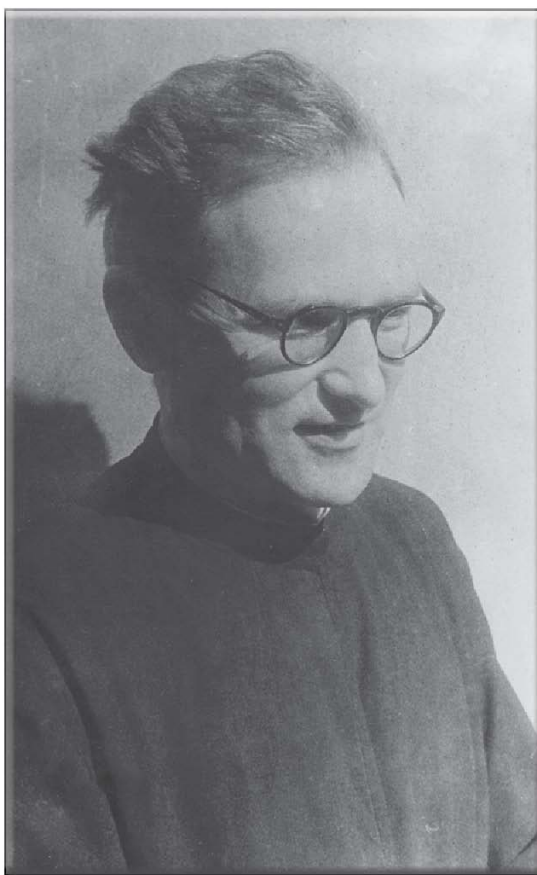
semmilyen munkát végezni az otthonban, ezért kérte az elöljárókat, hogy helyezték át Pilisvörösvárra. Mielőtt átment volna, az utolsó napokban meglátogattam, kicsit lelkiileg szétesett állapotban volt: saját tehetetlensége miatt dühös volt, a szokásos hörcsög haragjával panaszkodott nekem: „már megdögölni se hagynak nyugodtan”. Próbáltam vigasztalni, de Pálos atya sohasem volt híve az üres szavaknak, nem kért a vigasztalásomból, hanem búcsúképpen feladatot adott nekem: ismert már annyira, hogy mit kell mondania az én „liliomos lelkemnek”: „Nemsokára találkozom az Égi Társaság tagjaival. Legyél jó, akkor találkozunk az örök hazában!”

Utána már nem láttam többet, most várok a megígért találkozásra, közben igyekszem „jó lenni”, és mivel realiztikusan optimista vagyok, remélem és hiszem, hogy egy kiadós purgatóriumi „üdülés” után találkozhatom a szerettemmel, köztük Pálos atyával. Pálos atya példájára minden este imádkozom a szerettemért és a Társaságért, bizonyosan tudom, hogy lélekben velem együtt mondja a megszentelt szavakat. Lelkiileg számomra nagyon megnyugtató érzés, hogy vár. Krisztus meghívása Pálos atya által beteljesülhet az örökkévalóságban. Tudom és érzem, hogy Pálos atya gondoskodik rólunk, imádkozik és közbenjár értünk a mennyei fórumokon, vagyis teszi a megszokott dolgát, így nekünk sincs más tennivalónk, mint tenni a magunk dolgát.

Fényképek

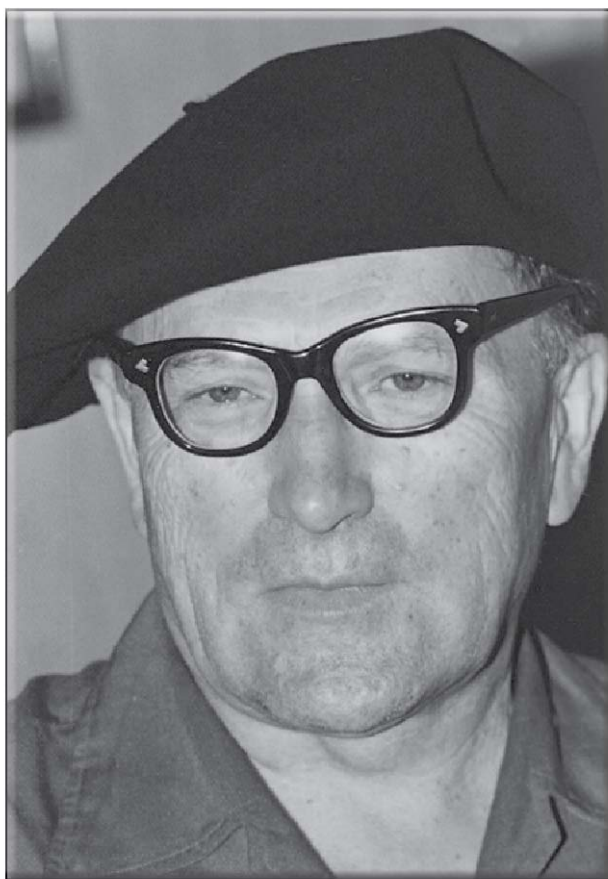
Szentelés után (1943)

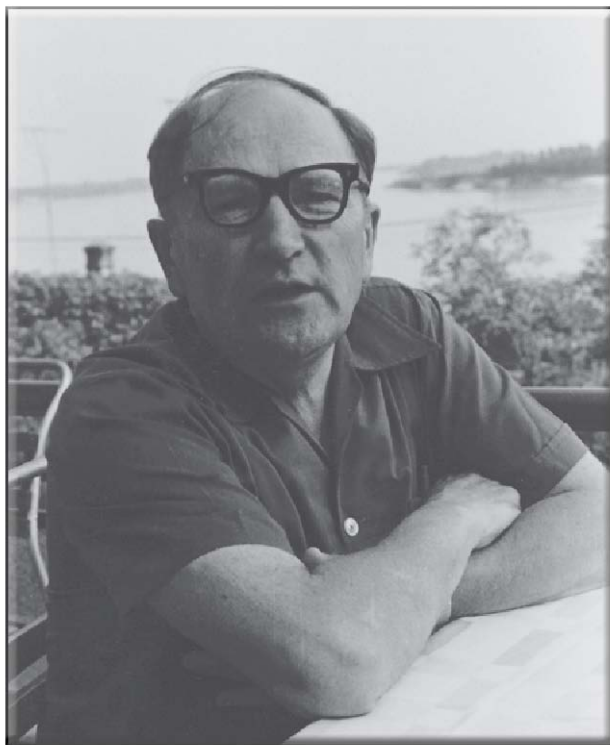
A Szív szerkesztője (1949 körül)

A tartományfőnök (1952)

A szabadulás után (1963)

Borítókép (1963)

Szabó Ferencel Piliscsabán (1974)

Paksi családlátogatás (1988 körül)

A nővéreknél prédikál (1989. júl. 2.)

Kiss Csaba primíciás szónoka Erdőteleken (1994)

A primícián a nótát vezényli (1994)

Molnár Rita esküvőjén prédikál
a Szent Rókus-templomban (1995)

(Balról jobbra) Kiss Csaba recski plébános, Vargha Zsolt
budafoki plébános és Lázár Kovács Ákos lelkigyermekével
a nászmisén (1995)

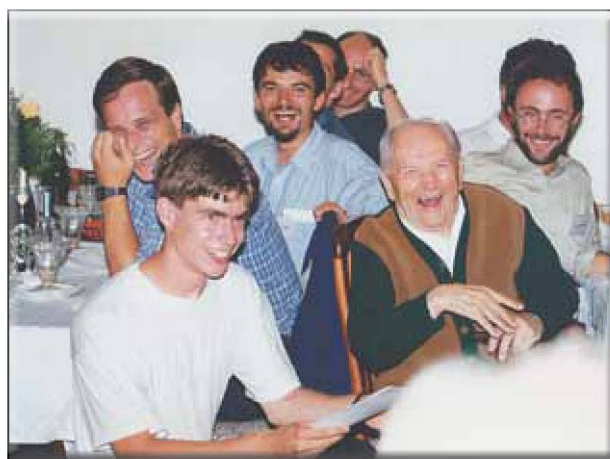
Cser László és Szabó Ferenc látogatása Piliscsabán (1998)

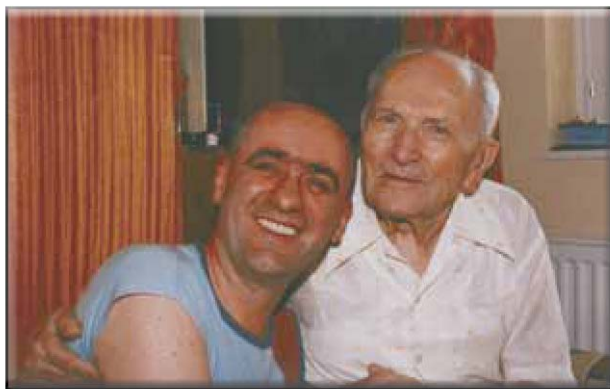
Piliscsabai otthonában (2000)

Nagytalálkozó Dobogókőn (2001. aug. 5–8.)
(Balról jobbra) Sajgó Szabolcs, W. Köster rendi
asszisztens, Ádám János provinciális, Pálos Antal,
Kiss Ulrich és Vértesaljai László (Sajgó, Kiss
és Vértesaljai fogadalomtételén)

A dobogókői nagytalálkozón skolasztikusokkal (2001)

Nagy Ernő testvérrel (2002. júl. 17.)

Piliscsabai otthonában a nővéreknél Ádám János (balról)
és Nemes Ödön (jobbról) jezsuiták társaságában
(2003. jan. 4.)